LUIGI LONGO

Az olasz nép harca a felszabadulásért

SZIKRA

SZIKRA

LUIGI LONGO

AZ OLASZ NÉP HARCA A FELSZABADULÁSÉRT

SZIKRA
BUDAPEST 1953

A mű eredeti címe:

UN POPOLO ALLA MACCHIA

ARNOLDO MONDADORI EDITORE
Verona, 1947

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

BEVEZETÉS

A nagy olasz könyvkiadó vállalatok, amelyeknek nagyobb része minden különösebb baj nélkül vészelte át a fasiszta időket, jól tudják, hogy az olvasóközönséget élénken érdeklik hazájuk közelmultjának eseményei, különösen azok az események, melyek a fasizmus bukására vezettek. Erre a nagyon is természetes érdeklődésre számítva nagytömegű politikai szennyirodalommal — az emlékiratok, önéletrajzok, „leleplezések" vagy egyszerűen kalandos „naplók" tömegével — árasztják el a könyvpiacot. Régen feledésbe merült nevek bukkannak fel — a fasizmust megelőző időszak volt miniszterei, reformista vezetőknek, a munkásosztály árulóinak és olyan politikusoknak nevei, akik a fasizmus éveiben jobbnak látták, ha visszavonult emigránséletet élnek Párizsban és Londonban, semmint hogy otthon vállalják az antifasiszta harc kockázatát.

Ezek az emberek „műveikben" sietve bejelentik, hogy élnek, ha kell, akár az egész antifasiszta mozgalom befeketítése árán is sietnek igazolni magukat, és nemlétező érdemeikre hivatkozva újból „szerepet" követelnek maguknak a közéletben.

Azok között, akik megírták visszaemlékezéseiket Olaszország történetének fasiszta időszakáról és Mussolini rendszerének végnapjairól, ott látjuk a fasiszta rendszer és a királyi udvar ismert személyiségeit és ezek szekértolóit is, akik eléggé jelentős szerepet játszottak a háború utolsó éveinek eseményeiben. Mind az előbbiekre, mind az utóbbiakra jellemző, hogy az egész antifasiszta Olaszország színe előtt iparkodnak

letagadni a felelősségüket és tisztára akarják mosni saját magukat, sőt egyfüst alatt a megbukott monarchofasiszta rendszert is. Graziani s a vele egyhúron pendülő marsallok és politikusok emlékiratai és könyvei nem egyebek, mint a vádlottak jellegzetes védőbeszédei egy olyan perben, amely nem is került tárgyalásra.

Meg kell állapítanunk, hogy ilyenfajta „irodalmat" óriási mennyiségben adnak ki Olaszországban. Olyan könyvek azonban nagyon ritkán kerülnek az olvasó elé, amelyekből az ifjú olasz nemzedék tanulmányozhatná népe szabadságharcának történetét. Az ilyen fehér holló számba menő könyvek között is kétségtelenül kiemelkedő hely illeti meg Luigi Longo könyvét, amely az első komoly kísérlet arra, hogy az igazsághoz hű és rendszeres áttekintést adjon az olasz antifasisztáknak a Mussolini uralomrajutása után megindult küzdelmeiről és az 1943—1945. évi szabadságmozgalom hősi harcairól.

Longo könyve nemcsak az olasz olvasók érdeklődésére tarthat számot. Részletesen, lépésről lépésre ismerteti az olasz nép nagyszerű ellenállását a német megszállókkal szemben, és fogalmat ad arról az óriási munkáról, amelyet az olasz kommunisták végeztek az ellenállás megszervezése és irányítása terén.

A háborús években a hitlerellenes koalíció országainak közvéleménye ritkán értesült az olaszországi antifasiszta mozgalomról. Az Olaszországot megszálló angol-amerikai csapatok „tájékoztató szervei" és az antifasiszta álarccal hatalomra került olasz reakciósok közös erőfeszítéssel eltorzították, sőt, jórészt el is titkolták más országok népei előtt az igazságot az olasz dolgozók 1943—1945. évi szabadságharcáról. Longo könyve segít az igazság felderítésében.

Luigi Longo könyvében ritkán tesz említést önmagáról, a szabadságmozgalomban betöltött szerepéről. Tucatszámra nevezi meg a szabadságharc részvevőit, de ezek között úgyszólván nem is lehet rábukkanni a szerző nevére. Longo könyvének főszereplője a harcrakelt nép. Longo nagy szeretettel beszél a sztrájkok, a hazafias akciócsoportok és osztagok szervezőiről, a partizáncsaták névtelen hőseiről, meleg szavakkal emlékezik meg az egyszerű hazafiakról és honleányokról, önmagáról azonban szerényen hallgat.

Longo stílusának semmi köze Bonomi, Sforza és Olasz-

ország más burzsoá politikusainak féktelen önreklámozásához, akik könyveiket szintén az 1943—1945-ös eseményeknek szentelték. Azokban a ritka esetekben, amikor Longo első személyben beszél, a partizánhadsereg főparancsnokságának nevében vagy az Olasz Kommunista Párt nevében szól hozzánk.

Longo, aki a párt egyik vezetője (1945 decembere óta a Kommunista Párt főtitkárhelyettese), kimagasló szerepet játszott az olaszországi partizánmozgalomban.

Luigi Longo 1900-ban született, parasztcsalád fia. Tizenkilenc éves korában csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. Torinóban fegyveres ellenállást szervezett a fasiszta pogromok ellen. 1928-ban illegális munkára tért át: többízben letartóztatták és bebörtönözték ... 1930-tól kezdve Olaszországban ő irányította a párt földalatti munkáját. A spanyol antifasisztak Gallo néven ismerik Longót, a nemzetközi brigádok főfelügyelőjét. 1940-ben a vichyi francia bábkormány Longót kiadta az olasz rendőrségnek. A száműzetésből visszatérve, 1943-ban, az Olaszországot megszálló német hadsereg hátában, Pietro Secchia, Roasio (Silvati), Li Causi, Massola és mások társaságában irányítja a pártmunkát és a partizánharcot. Longo a Kommunista Párt által szervezett Garibaldi-rohambrigádok parancsnoka volt. Ezek a brigádok alkották a Felszabadító Önkéntesek Hadteste tulajdonképpeni magvát. 1944-től kezdve így nevezték az olaszországi egyesült partizánhadsereget. Voltaképpen ő volt valamennyi partizánalakulat főparancsnoka. Ezt a tisztséget az angol-amerikai vezérkarok követelésére névlegesen Cadorna tábornokra bízták.

Longo könyvének olasz kiadásához bibliográfiai tájékoztatót csatoltak, amely a szerző által felhasznált irodalom hosszú jegyzékét tartalmazza. Ez a jegyzék főleg a földalatti antifasiszta mozgalom közvetlen részvevőinek és volt partizánoknak a visszaemlékezéseit sorolja fel. A szerző az események magyarázatát és saját következtetéseit okmányokkal — a partizán vezérkarok parancsaival, illegális röplapokkal és újságokkal, szemtanúk vallomásaira való hivatkozással egészíti ki. A könyv egészben véve okmányokkal alátámasztott beszámoló arról, hogyan harcolt az olasz nép, élén a munkásosztállyal, az olasz-német fasizmus ellen, hogyan alakultak ki és hogyan erősödtek e harc folyamán Olaszország demokratikus erői, amelyek a második világháború után a Szovjetunió vezette nem-

zetközi imperialistaellenes táborba vitték az olasz nép többségét.

Longo ezt a könyvét 1945—1947-ben, vagyis az olasz békeszerződés megkötése előtt írta, mielőtt az országból kivonták volna az angol-amerikai megszálló csapatokat. Az olasz kormány ezekben az években még hat párt úgynevezett antifasiszta koalíciója volt. Ez a koalíció 1947-ben felbomlott az amerikai imperialisták és a belső reakció nyomására, akik ügynökségük — a Kereszténydemokrata Párt — révén érvényesítették befolyásukat. Ezzel szemben a Kommunista Párt minden erejével arra törekedett, hogy lehetőség szerint kiküszöbölje a koalíción belül támadt nézeteltéréseket és elhárítsa a koalíció széthullását. Ezek a körülmények rányomták bélyegüket Longo könyvére, amely egyes kérdésekre a kelleténél kisebb figyelmet fordított. Így például, amikor a szerző a különböző politikai erők összefogásának folyamatát magyarázza, csak futólag tesz említést az ellenállási mozgalomban szereplő konzervatív erőkről, egész röviden értékeli a jobboldali pártok politikai tevékenységét, hiányos képet ad a Kommunista Párt vezető szerepéről és arról a harcról, amelyet a hazafias táboron belül folytatott a kereszténydemokratáknak és a reakció más ügynökeinek szabotázsa és kártevése ellen. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a második világháború fő hadszínterén, a szovjet-német arcvonalon lejátszódott hadműveletek kezdettől fogva közvetlen hatással voltak az olasz front alakulására és az olaszországi antifasiszta harc fejlődésére.

„Szeptemberben minden befejeződik és nekem csak néhányezer halott kell ahhoz, hogy mint hadviselő fél leülhessek a békekonferencia asztalához" — így magyarázta híveinek Mussolini Olaszország 1940 júniusában történt hadbalépésének okait. Az olasz diktátor már maga előtt látta a közeli győzelmet és mint éhes sakál vetette rá magát a Hitler csapásai alatt haldokló Franciaországra. Hasonló buzgalommal szerelte fel és küldötte el expedíciós hadosztályait 1941-ben a szovjet-német arcvonalra is. Mussolinit elkápráztatták Hitler átmeneti sikerei és a könnyű győzelem, így a gazdag zsákmány reményében engedelmesen hajtotta végre Berlin utasításait.

Az olasz nép azonban más szemmel nézte a hadbalépést. Az olaszok Mussolininak a szomszéd baráti francia nép ellen intézett támadását felháborodással fogadták, a Szovjetunió

ellen indított hadjáratot pedig egyenesen nemzeti tragédiának és a katasztrófa kezdetének tartották.

Longo rámutat arra a három tényezőre, amelyek Mussolini bukását okozták: 1. a német fasiszta csapatok veresége, 2. az Olaszországban megindult antifasiszta mozgalom, 3. az olasz nagyburzsoázia ellenzéki állásfoglalása és a monarchiával szőtt összeesküvése. Ez a három tényező kétségtelenül kölcsönösen összefüggött, az egyik a másikból következett. A király és az olasz tőkések felső rétege csak akkor esküdött össze Mussolini ellen, amikor a Róma—Berlin blokk katonai katasztrófája bekövetkezett és az országban tömegmegmozdulásokra került sor. Az összeesküvéssel a nagyburzsoázia meg akarta menteni magát és tőkéjét.

„A burzsoá és konzervatív körök — írja Longo — megértették, hogy nem vesztegethetik idejüket, ha meg akarják menteni azt, ami még menthető. Még a vezető fasiszta klikk körében is gyorsan növekedett a riadalom és erősödött a belső ellenzék."

Az a válság viszont, amelyet Olaszország 1943 tavaszán élt át — nevezetesen az olasz-német hadosztályok líbiai veresége és az angol-amerikai csapatok június 10-i szicíliai partraszállása — azoknak az eseményeknek volt a következménye, amelyek a döntő hadszíntéren, a szovjet-német arcvonalon játszódtak le.

A dolgozók elfojtott elégedetlensége, amely Mussolini háborús kalandjainak éveiben nőttön nőtt, az életkörülmények rosszabbodásával egyre inkább politikai színezetet öltött, s végülis hatalmas mozgalommá szélesedett, mely azért küzdött, hogy Olaszország békét kössön és szakítson a hitlerista Németországgal. A Kommunista Párt fasisztaellenes propagandája egyre nagyobb visszhangot keltett az olasz dolgozók körében, amikor a hitlerista hordákra az átmeneti sikerek után irtózatos erővel kezdtek zuhogni a Szovjet Hadsereg megsemmisítő csapásai. A sztálingrádi csata napjaiban, amely megváltoztatta a második világháború egész további menetét és nagy befolyással volt az európai országok' antifasiszta mozgalmának fejlődésére, Olaszországban kitörtek az első sztrájkok, előbb Torinóban, a Tedeschi-, Mirafiori-gyárakban, majd Milánóban az Alfa Romeo, Ilva, Caproni és más gyárakban, Modenában pedig a Scari-gyárban. A munkások hosszú évek után először

harcoltak ki a sztrájk fegyverével engedményeket a kapitalistáktól. 1943 februárjában a Kommunista Párt vezetősége elhatározta, hogy még nagyobbarányú sztrájkokat szervez. A kommunisták a torinói Fiat-gyárban adták ki az első sztrájkfelhívást. Egy héttel utóbb — március 15-én — már százezer munkás sztrájkolt. „Az egész országnak követnie kell a százezer torinói sztrájkoló példáját, hogy kiharcolja a kenyeret, a békét és a szabadságot!" — így szólt az *Unità*-nak, a Kommunista Párt illegális lapjának felhívása. És ezt a felhívást követték Piemont és Lombardia minden ipari központjában. Kegyetlen megtorló intézkedések következtek, de ez sem törte meg a munkások akaratát, s a fasiszta kormány kénytelen volt teljesíteni a munkások követeléseit. „A márciusi sztrájkok — írja Longo — az egész olasz ellenállási mozgalom lendületének növekedésére vezettek és új reményeket szültek. Ezek teremtették meg és közvetlenül ezek is idézték elő a július 25-i fordulat előfeltételeit. Végül ezek a sztrájkok jelentették az olasz nép részéről az első nagy hozzájárulást ahhoz a felszabadító háborúhoz, amelyet a szövetséges népek és hadseregük viseltek."

1943 márciusától kezdve Olaszország dolgozóinak ellenállása tömegméreteket ölt. A Kommunista Pártnak a különbékét és a Németországgal való szakítást követelő jelszava egyre jobban hatalmába kerítette a tömegek gondolkozását. Megalakulnak a Nemzeti Arcvonal Akcióbizottságai.

A német fasiszta csapatok sztálingrádi veresége hatalmas erővel vitte előre a sztrájkmozgalom kibontakozását, a hitleristák kurszki támadásának összeomlása pedig a Mussolini-diktatúra bukását vonta maga után. Mint ismeretes, a hitlerista hadvezetőség a fasiszta csapatok zömét 1942 őszén a szovjet-német arcvonalra összpontosította. A Szovjet Hadsereg ellen kétszáznegyven hadosztály harcolt, köztük tíz olasz hadosztály. Ez lehetővé tette, hogy az angolok sikeres támadást indítsanak a líbiai arcvonalon, ahol velük szemben mindössze négy német és tizenegy olasz hadosztály állott. Az 1942—1943-as téli támadó hadműveletek során a Szovjet Hadsereg az ellenfél százkét hadosztályát semmisítette meg, köztük Mussolini expedíciós hadseregét is. Hitler, hogy bosszút álljon Sztálingrádért, nagy támadást készített elő, s ebből a célból az Oreltől délre és Belgorodtól északra fekvő térségből Kurszk

irányában vonta össze főerőit, amelyek tizenhét harckocsizó, három gépkocsizó lövész-, tizennyolc gyaloghadosztályból és jelentős légierőből álltak. A kurszki csata július 23-án a hitlerista seregek vereségével és a szovjet csapatok ellentámadásba lendülésével végződött. Ebből az ellentámadásból fejlődött ki a Szovjet Hadsereg nagy nyári offenzívája.

1943 november 6-án, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 26. évfordulóján mondott beszámolójában Sztálin elvtárs következőképpen értékelte a kurszki csatát:

„Ha a sztálingrádi csata a német fasiszta hadsereg alkonyának előhírnöke volt, úgy a kurszki csata katasztrófa elé állította...

A Vörös Hadsereg győzelmeinek eredményei és következményei messze túllépték a szovjet-német front kereteit, megváltoztatták a világháború egész további menetét s nagy nemzetközi jelentőségre tettek szert"[1].

A kurszki csata első következménye a Mussolini-rendszer bukása volt. Július 19-én Mussolini Feltrében találkozott Hitlerrel, hogy erősítést kérjen tőle a Szicíliában partraszállt szövetséges csapatok ellen. Mussolini az egész Appennini-félszigeten mindössze tizenkét olasz hadosztállyal rendelkezett. Ezek is szét voltak osztva az egész országban és ezek közül csak egynek volt harckocsija. Az olasz hadsereg főerői az ország határain kívül voltak: Franciaországban, Jugoszláviában, Albániában és Görögországban. Az olasz hadsereg kezdetleges haditechnikai felszerelése, amelyet annakidején a líbiai arcvonalon vetettek be, teljesen elpusztult. Hitler fő szövetségesének katonai kalandjai már a végső összeomlás küszöbén álltak, de Hitler semmit se tehetett ennek elhárítására.

Ambrosio tábornok szerint, aki Mussolinit elkísérte Feltrébe és jelen volt a két diktátor találkozásánál, Mussolini kijelentette Hitlernek, hogy Olaszország képtelen folytatni a háborút, ha emberben és haditechnikában nem kap erősítést. Hitlernek azonban már nem volt módjában segíteni cimboráján, mert minden német tartalékot bevetett a kurszki könyökben dúló nagy csatába, s így megtagadta a segítséget. Mussolini üres kézzel tért vissza Rómába és néhány nappal később — július 25-én — elvesztette a hatalmat.

[1] *Sztálin.* A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. Szikra 1949. 108, 116. old.

Így tehát éppen a hitlerista hadseregeknek a szovjet-német arcvonalon 1942—1943-ban elszenvedett vereségei tárták fel a Mussolini-rendszer belső gyengeségét, politikájának kalandor jellegét, majd felidézték a végső katasztrófát. A Szovjet Hadsereg sikerei mozgósították az olasz antifasiszta erőket és már eleve elkerülhetetlenné tették Olaszország kilépését a háborúból. A szovjet-német arcvonalon lejátszódott események menete, különösen a szovjet partizánok harca, továbbra is nagy hatással volt az olaszországi ellenállási mozgalom kibontakozására és jellegére.

Az olasz hazafiak fő harci jelszava Sztálinnak az a mondása volt, amely, mint Longo helyesen jegyzi meg, egész Európában a partizánmozgalom lobogója lett: Az ellenség számára elviselhetetlenné kell tenni az életet a megszállt területeken! Longo nagyszámú dokumentumot közöl könyvében, parancsokat, körleveleket, partizánujságokat idéz, s ezek mind azt bizonyítják, hogy az olasz partizánok széleskörűen felhasználták a szovjet partizánok tapasztalatait, különösen a téli harc taktikáját. A szovjet népnek a német rablók ellen folytatott harca az erő, a bátorság és a remény felbecsülhetetlen forrása volt az olasz partizánok számára. Jellemző az is, hogy miután az angolok és az amerikaiak tétlenségükkel lehetetlenné tették, hogy az ellenállók már 1944 nyarára felkelést készítsenek elő az országban — a továbbiakban az ellenállási mozgalom vezetői hadműveleti terveik kidolgozásánál egyre inkább a szovjet-német arcvonalhoz igazodtak. Az 1945-ös áprilisi felkelés abban a pillanatban kezdődött és fejeződött be győzelmesen, amikor a Szovjet Hadsereg, áttörve a németek oderai védelmi vonalát, már Berlinért harcolt. A Németország közepére áthelyeződött szovjet-német hadszíntéren olyan események játszódtak le, amelyek demoralizálták az olaszországi hitlerista megszálló csapatokat és ezek már képtelenek voltak győzelmesen szembeszállni az olasz nép felkelő erőivel.

Az Olaszországban húsz évig tartó fasiszta uralom egész ideje alatt az Olasz Kommunista Párt volt az antifasiszta, egyetemes népi ellenállási mozgalom szervezője és irányítója. A pártnak Mussolini diktatúrája ellen folytatott húszéves harca fényesen igazolja Sztálin elvtárs szavait: „A fasizmus uralkodásának nehéz évei alatt Európában a kommunisták megbízható,

bátor, önfeláldozó harcosoknak bizonyultak a fasiszta rendszer ellen és a népek szabadságáért folytatott küzdelemben"[2].

A Kommunista Párt 1921-ben alakult meg mint önálló szervezet, és nyomban elszánt harcot indított a fasizmus ellen, amely előtt az olasz nagytőke, a földbirtokosok, a monarchia és a Vatikán egyesült erővel egyengették a hatalomhoz vezető utat. A kommunisták nem kaptak semmiféle támogatást az akkori legnagyobb politikai pártok, a szocialisták és a katolikusok (a Néppárt) részéről. Először a katolikusok adták be a derekukat. A De Gasperi (a mai miniszterelnök) vezetése alatt álló Néppárt parlamenti frakciója már 1922 november 12-én, vagyis két héttel Mussolini hatalomrajutása után bizalmat szavazott a fasiszta diktátornak. Hogy a katolikus vezetők milyen alázatosan hódoltak meg a fasizmus előtt, arról a következő történelmi epizód tanúskodik. 1926 november 9-én De Gasperi beszédet mondott a vicenzai fasiszta klubban, és miután nyilvánosan megbélyegezte a Mussolini ellen előző napon elkövetett merényletet, kijelentette: „Mussolini olyan ember, akire szükség van a nemzet élete és nagysága érdekében, és feltétlenül köszönetet kell mondanunk rendszerének tevékenységéért." Közben éppen Mussolini szervezte meg Giacomo Matteotti szocialista képviselő kegyetlen meggyilkolását, ami az egész országban és messze az ország határain túl is a felháborodás viharát támasztotta!

A szocialista párt reformista vezetősége süket maradt a Kommunista Pártnak azokra a felhívásaira, hogy Matteotti meggyilkolása után harcoljanak együtt Mussolini megbuktatásáért. Turati, Treves, D'Aragona, Rigola és más olasz reformista vezetők elárulták a munkásosztályt, magára hagyták az Általános Munkásszövetséget[3], külföldre menekultek és kapituláns módra kijelentették, hogy „Olaszországban már semmit sem lehet tenni" (Turati).

A hatalmat megkaparintó fasiszta banda egész duhével a fiatal Kommunista Pártra vetette magát. A kommunistákat ezerszámra hurcolták börtönbe, vagy a szigetekre száműzték őket. Sokszázan a garázda támadások, az éjszakai rajtaütések áldozatául estek. A Kommunista Párt Központi Bizottságának

---

[2] *Sztálin.* A békéért. 2. kiad. Szikra 1952. 30. old.

[3] Confederazione Generale del Lavoro — CGL. — *Szerk.*

majdnem valamennyi tagját, élén a párt megalapítójával, Gramscival, kiszolgáltatták Mussolini Különleges Bíróságának. Az olasz kommunisták büszkén hivatkoznak Gramsci prófétai szavaira, amelyeket a bíróság előtt a fasiszta főkolomposok arcába vágott: „Önök pusztulásba viszik Olaszországot, mi, kommunisták fogjuk megmenteni!"[4]

Az olasz kommunisták a fasizmus ellen folytatott önfeláldozó harcukkal, amelyet 1945 áprilisában fegyveres felkelés tetőzött be, becsülettel tettek eleget vezérük szavainak, aki 1937-ben a fasiszta börtönben halt meg.

Longo egy rövid bevezető fejezetben mondja el az Olasz Kommunista Párt antifasiszta harcának főbb szakaszait. Ebben a harcban igen helyesen annak a felszabadító tömegmozgalomnak az előkészítését és kezdetét látja, amely az 1943—1945-ös években indult meg. A mély illegalitásban, konspirációban, a káderképzés aprólékos munkájában, az ellenállás erőinek egyesítésében és a fasiszta rendszer aláaknázásában eltöltött hosszú évek később jelentős mértékben megkönnyítették, hogy a Kommunista Párt minden hazafias erőt mozgósíthasson a fegyveres harcra és irányíthassa is ezeket az erőket.

1922-höz hasonlóan 1943-ban is, Mussolini bukása után, a Kommunista Párt bizonyult az egyetlen olyan szervezett erőnek, amely az uralkodó klikkek, a monarchia és a tábornoki kar árulása után előre tudta vinni a szabadság és nemzeti függetlenség lobogóját. 1943 nyarán, az általános fejetlenség légkörében a kommunisták voltak az elsők, akik fegyverbe szólították a népet és ellenállásra hívták a hitlerista megszállókkal szemben. A kommunisták voltak az elsők, akik példát mutattak a Garibaldi-rohambrigádok megszervezésével. Később ezek a brigádok egyesítették az olasz partizánoknak több mint hetven százalékát, s a bátorság és a hősiesség példaképei voltak az ellenállási mozgalom minden híve szemében. A gyáva tábornokok kétségbeesett feljajdulásával — „meneküljön, aki tud!" — a kommunisták azt a jelszót szegezték szembe, hogy kérlelhetetlen harcra kell mozgósítani minden népi erőt a német rablók és olasz fasiszta cinkosaik ellen.

Az olaszországi szabadságmozgalom egész története szorosan összefügg a Kommunista Párt tevékenységével. Elejétől

---

[4] *L. Radice—G. Carbone.* Antonio Gramsci élete. Szikra 1952. 175. old.

végig, a kis elszigetelt partizánosztagok 1943-as szervezetlen támadásaitól egészen a nagy csatákig, amelyeket az 1945-ös ellenállás harcosaiból alakult egységes, fegyelmezett hadsereg vívott, a Kommunista Párt tagjai voltak az egész mozgalom előrelendítői és szervezői. A kommunisták önfeláldozó példaadásukkal kiérdemelték azt a vezető szerepet, amelyet a partizánegységekben, a dolgozóknak a németek hátában alakult illegális szervezeteiben, a Nemzeti Felszabadító Bizottságokban és az üzemek sztrájkbizottságaiban töltöttek be. A Kommunista Párt kezdeményezte a GAP és a SAP[5] megszervezését, amelyek dicsőséget szereztek gyors és megsemmisítő erejű csapásaikkal. 1944 márciusában a párt vezetésével elsőnek szerveztek a megszállt Európában általános országos sztrájkot. Longo könyvének olvasói bizonyára figyelemmel olvassák majd a kommunisták vezette olasz munkások ellenállási harcának következő páratlan szépségű megindító epizódját.

„Zimmermann (az SS-csapatok brigádvezetője) személyesen megjelent a Breda-gyárban és az egybegyüjtött munkások előtt kijelentette: «Aki nem akar dolgozni, távozzék a gyárból! A távozókat azonban Németország ellenségeinek fogjuk nyilvánítani!» A munkások valamennyien mélyen hallgattak, majd izgalomtól feszült arccal, egymásután elhagyták a gyárat. Csak az tudja megérteni, hogy ehhez a lépéshez milyen bátorság kellett, aki tudja, mit jelentett a náci terror."

Longo nagyon sok más epizódot is elmond, amelyek mind az olasz munkások magasfokú hazafias és osztályöntudatáról, harcos szelleméről tanúskodnak. Lehetetlen, hogy egy újabb háború amerikai gyujtogatói most ne számoljanak ezzel, ami-

---

[5] GAP — Gruppe d'Azione Patriottica (Hazafias Akciocsoportok). Ezek a harci csoportok 1943 szeptemberében a Kommunista Párt kezdeményezésére alakultak Olaszország számos olyan nagyvárosában, amely hitlerista megszállás alatt volt. A GAP-osztagok fő feladata az volt, hogy szabotázscselekményeket szervezzenek azokban az ipari uzemekben, amelyek a hitlerista hadsereg részére dolgoztak, rajtaütéseket hajtsanak végre az ellenség katonai objektumai ellen és megtorló cselekményeket végezzenek a náci hohérok és a fasiszta árulok ellen.

SAP — Squadre d'Azione Patriottica (Hazafias Akcióosztagok). A SAP-osztagok 1944—1945-ben alakultak meg a GAP-osztagok mintájára, azzal a rendeltetéssel, hogy ellenállást fejtsenek ki a német megszállókkal szemben. A sapista osztagok szabotáltak és kártevő munkát végeztek a síkségi falvakban, ahol nagy partizánegységek nehezen tartózkodhattak. A SAP-osztagok a kártevő munkán kívul a falusi lakosságot is védték a fasiszta megtorlásokkal szemben. — *Szerk.*

kor terveket készítenek Olaszország leigázására és arra, hogy az olasz dolgozókat egy újabb háború ágyútöltelékévé változtassák.

Az angol-amerikai katonai hatóságok mindenáron ellenőrizni akarták a partizáncsapatok irányítását, mert így akarták gyengíteni az olaszországi felszabadító mozgalmat. Ez azonban nem sikerült nekik. Még azzal a cselfogással is felsültek, hogy egy „olasz de Gaulle-t" ráncigáljanak elő Cadorna tábornok személyében, akit a partizánokra tukmáltak, mint a Felszabadító Önkéntesek Hadteste főparancsnokát. Cadorna még kevesebb katonai tehetségről tett bizonyságot, mint apja, Caporetto „hőse", és nem játszott semmi lényeges szerepet a partizánharc vezetésében. A monarchista osztagokról, amelyekre pedig az angol-amerikai vezérkar eleinte nagyon számított, csakhamar kiderült, hogy összeszűrték a levet a hitlerista megszállókkal.

A megszálló német hadsereg hátában gyakorlatilag az egész szabadságmozgalmat a „triumvirek", azok a háromtagú vezetőségek irányították, amelyeket a Kommunista Párt vezetősége jelölt ki minden egyes övezetben. A Kommunista Párt e háromtagú vezetőségek révén, a partizánegységekben tevékenykedő politikai biztosok és a Nemzeti Felszabadító Bizottságban helyetfoglaló képviselői révén, következetesen egységes egészbe foglalta az elszigetelt osztagokat; a lakosság körében az egység gondolatát terjesztette; meggyőzéssel, engedményekkel, ahol szükséges volt, az egység ellenségei ellen folytatott kérlelhetetlen harccal, egységes folyamba terelte az antifasiszták között jelentkező különböző politikai áramlatokat. A kommunisták voltak azok, akik a spanyolországi harcok tapasztalataival és a földalatti konspiratív munka gyakorlatával meg tudták teremteni az összeköttetést a sztrájkmozgalom és a partizánok tevékenysége között, megszervezték a diverziók, a szabotázsakciók, a rajtaütések és a nagy csaták egyre erősödő hullámcsapásait, amelyeket Longo részletesen leír könyvében.

A Kommunista Pártnak a felszabadító mozgalomban betöltött vezető szerepéről meggyőzően tanúskodnak a következő számadatok: az olasz kormány hivatalos szervei által nyilvántartott 350 425 volt partizán közül 210 179 a Kommunista Párt tagja volt; a harcban elesett 69 520 partizán és ha-

zafi közül 40 132, a partizánharcokban megsebesült 36 321 ember közül 22 251 volt kommunista. A szabadságharcban való részvételért a Kommunista Párt 320 tagját méltatták a legmagasabb katonai kitüntetésre, az aranyéremre, 560 kommunista ezüst és 1 028 bronzérmet kapott.

Longo könyvében parancsokat, felhívásokat, ujságjelentéseket idéz. Ezekben tobbnyire a Felszabadító Önkéntesek Hadteste Egyesített Parancsnoksága nevében, vagy a Nemzeti Felszabadító Bizottságok nevében beszélt, amelyekben más pártok képviselői és pártonkívüliek is helyet foglaltak. Később, amikor feldolgozták az ellenállási mozgalom irattárát, különösen pedig az Olasz Kommunista Párt 30. évfordulójának (1951 január 21.) előkészítése során, megállapították, hogy ezeknek az okmányoknak és anyagoknak a szerzői és szerkesztői kommunisták voltak, s egyik-másik olyan parancsnak vagy felhívásnak, amelyeket a vezérkarok vagy a Nemzeti Felszabadító Bizottságok adtak ki, a megfelelő kommunista szerv határozata volt az alapja. Longo könyvében a kimagasló vezetők és parancsnokok, a Kommunista Párt vezetői és aktivistái kevés kivétellel álnéven szerepelnek, a Dario, Bulow, Potente, Fausto, Ulisse és más nagy partizánegységek élén a Kommunista Párt ismert harcosai álltak: Ilio Barontini, Arrigo Boldrini, Aligi Barducci, Francesco Scotti stb. Legtöbbjük hősi halált halt az ellenség ellen vívott harcban, a többiek pedig napjainkban is nagyobb pártszervezetek vezetői.

A Kommunista Párt, amely az olasz dolgozók fasizmusellenes harcát vezette, kiérdemelte a milliós néptömegek rokonszenvét, szervezetileg megerősödött, tömörítette sorait és ezidőszerint tekintélye és befolyása révén az ország leghatalmasabb és legnépszerűbb politikai tényezője.

A könyv nem fordít elég figyelmet olyan fontos kérdésekre, mint például az angol-amerikai csapatok magatartása a népnek az arcvonal innenső oldalán fellángolt harcával kapcsolatban és általában az olaszországi angol-amerikai hatóságok politikájára.

Mint ismeretes, a szovjet kormány és maga Sztálin elvtárs is roppant jelentőséget tulajdonított annak, hogy népi ellenállást és partizánmozgalmat szervezzenek az ellenség hátában, az átmenetileg ellenséges megszállás alatt álló szovjet terüle-

ten. Sztálin elvtárs már a háború elején, a néphez intézett 1941 július 3-i felhívásában világosan és szabatosan meghatározta azoknak a szovjet alakulatoknak konkrét harci formáit, amelyek az ellenségtől megszállt területen maradtak. A szovjet nép hősi harca felbátorította és fellelkesítette a hitlerista járom alatt szenvedő más országok népeit is, hogy ellenálljanak a rablóknak. A szovjet nép, amely a hitlerista hadigépezet elleni harcnak csaknem egész terhét viselte, szilárdan hitt abban, hogy a szovjet haza szabadságáért folyó háború „egybe fog olvadni Európa és Amerika népeinek saját függetlenségükért, demokratikus szabadságjogaikért folytatott harcával"[6]. A szovjet kormány és a szovjet legfelsőbb parancsnokság nemcsak előre látta a hitlerista Németország által rabságba döntött népek ellenállásának növekedését, hanem ezt minden módon támogatta és elősegítette. A Szovjetunió Hitler csatlósországainak népeit sohasem vette egy kalap alá ezeknek az országoknak reakciós fasiszta kormányaival.

A szovjet kormány hitt az illető országok népeinek demokratikus törekvéseiben, különösen a Hitler-ellenes koalíció tagjaival kapcsolatban következetesen kitartott álláspontja mellett, hogy az egyes országok nemzeti erőit a lehető legszélesebb körökben be kell vonni a harcban való tevékeny részvételbe. A szovjet kormány azt tartotta, hogy a felszabadítás ügyéhez a legnagyobb mértékben hozzá kell járulniok nemcsak a német megszállás alatt álló országok népeinek, hanem az olyan országok népeinek is, amelyek a hitlerista Németország csatlósai.

A szovjet kormány, híven ehhez az elvhez, már jóval előbb, semmint a szovjet csapatok átlépték volna a Szovjetunió határait, támogatta és minden módon segítette a lengyel, csehszlovák és román hazafiakat abban, hogy a Szovjetunió területén nemzeti katonai alakulatokat szervezhessenek.

„Ha a román csapatok beszüntetik hadműveleteiket a Vörös Hadsereg ellen — olvashatjuk a Szovjet Külügyi Népbiztosság 1944 augusztus 25-i nyilatkozatában —, és ha a Vörös Hadsereggel vállvetve folytatják a felszabadító háborút a németek ellen Románia függetlenségéért, illetőleg Horthy magyar hadserege ellen Erdély felszabadításáért, akkor a Vörös Had-

[6] *Sztálin.* A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. 12. old.

sereg a román csapatokat nem fegyvertzi le, méghagyja egész fegyverzetüket és minden módon segíteni fogja e megtisztelő feladatuk végrehajtásában."

Később, a Romániával, Bulgáriával és Magyarországgal kötött fegyverszüneti egyezményekben, konkrét megállapodásokat kötöttek ezekkel az országokkal olyan értelemben, hogy a Szovjet Hadsereg oldalán résztvesznek a hadműveletekben. A szovjet parancsnokság minden lehetőséget megadott a szóbanforgó országok haderejének, hogy hozzájáruljanak a felszabadító háborúhoz, és mint tudjuk, csapataik a Szovjet Hadsereg egységeivel vállvetve harcoltak a hitlerista Németország ellen.

Egészen más politikát követtek ebben a kérdésben az angol-amerikai szövetségesek. Nem vettek tudomást a német megszállás alatt levő országok népeinek ellenállásáról, és nemcsak hogy nem támaszkodtak ezekre az erőkre, hanem minden lehető módon feltartóztatták és gátolták ezek kifejlődését. A második világháború története számos példát mutat arra, hogy az angol-amerikai szövetségesek ellenséges magatartást tanusítottak az egyes országok nemzeti felszabadító mozgalmával szemben és olyan politikát folytattak, amely bomlasztotta, gyengítette a partizánmozgalom erőit. Franciaországban ezt a politikát de Gaulle, Jugoszláviában Tito, Drazse Mihajlovics, Görögországban Zervasz stb. révén valósították meg. Az angol csapatok Churchill személyes utasítására betörtek Görögországba, amelyet a partizánok már felszabadítottak a nácik uralma alól, elnyomták a görög hazafiak népi demokratikus harcát és visszaállították a monarcho-fasiszta rendszert.

Az angol-amerikai hatóságoknak és vezérkaruknak — kezdve az 1943 szeptemberében történt délolaszországi partraszállás pillanatától egészen az 1945 április végén végrehajtott északolaszországi partraszállásig — egész olaszországi politikájukkal az volt a céljuk, hogy bomlasszák és züllesszék az illegalitásból kilépett, igazi fasisztaellenes pártokat és felszámolják a hitlerista csapatok hátában tevékenykedő partizánerőket.

A szövetséges hatóságok, mindjárt a délolaszországi partraszállás után, teljes támogatásban részesítették a királyi udvart, viszályt szítottak a pártok között a monarchia kérdésében és csak olyan pártokat engedtek résztvenni az olasz kormány-

ban, amelyek hajlandók voltak együttműködni a királlyal. Így tehát az angol-amerikai megszálló hatóságok politikája már a kezdet kezdetétől azt a célt követte, hogy az ország kormányzásából kirekessze azokat a baloldali pártokat, amelyek a fasiszta király lemondását követelték. Churchill 1944 március elején tartott beszédében meleg rokonszenvét fejezte ki a Szavojai-monarchia iránt és leplezetlen gőggel emlékezett meg az olasz demokratikus pártokról. Azt a veszélyt, hogy 1944-ben reakciós kormányt állítsanak fel Olaszországban, csak a Szovjetunió jegyzéke és a Kommunista Párt széleslátókörű politikája akadályozta meg, amely párt átmenetileg nem ragaszkodott a király lemondásához. A baloldali pártok — a Kommunista Párt, a szocialista párt és az Akciópárt — beléptek a Badoglio-kormányba, majd Róma felszabadítása után a Bonomi-kormányba is, arra számítva, hogy ezzel megkönnyíthetik a nemzeti felszabadító mozgalom kibontakozását, segítséget nyujthatnak a partizánoknak és megteremthetik a nagy olasz hadsereget, amely majd résztvehet a hitlerista rablók elleni harcokban.

Ezek a remények azonban nem váltak valóra. Az antifasiszta pártok részvételével történt kormányalakítás nagy erkölcsi támogatást nyujtott a német fasiszta csapatok hátában harcoló hazafiaknak, de nem hozott változást a megszálló hatóságok politikájában.

Mussolini bukása a nép körében hatalmas mértékben megerősítette a fasisztaellenes hangulatot. Minden lehetőség megvolt ahhoz, hogy sokezer főnyi nemzeti hadsereget szervezzenek a hitlerista csapatok elleni harcra. Az ifjúság túlnyomó többsége égett a vágytól, hogy harcolhasson a hitleristák ellen és ugyanez a szellem uralkodott a volt olasz katonák százezrei körében is, akiket az angolok és amerikaiak jobbnak láttak hadjáratuk egész ideje alatt hadifogságban tartani. A Kommunista Párt, a nép harci vágyának eleget téve, az olasz hadsereg megszervezéséért indított mozgalom élére állt és kimondotta, hogy minden fiatal párttagot katonai szolgálatra mozgósítottnak tekint.

Az angol-amerikai megszálló hatóságok azonban nem nagy örommel fogadták a néptömegeknek ezt a kirobbanó, lelkes hangulatát, mert nem akarták, hogy az olasz nép harcolhasson a fasizmus ellen. Ez a törekvésük és általában a meg-

szálló hatóságok egész gyakorlati tevékenysége leleplezte az angol-amerikai imperialisták rosszul álcázott olaszországi gyarmatosító szándékait. Ezeket a törekvéseket nehéz volt összhangba hozni az olasz nép megszilárdult nemzeti egységével és azzal az akaratával, hogy résztvesz a harcban hazája felszabadításáért.

A Mussolini bukását követő első olasz kormány elnöke, Pietro Badoglio marsall, aki „Olaszország a második világháborúban" című emlékirataiban általában szolgalelkű hízelgéssel emlékezik meg az angol-amerikai megszállókról, a felháborodásnak arról a viharáról ír, amelyet az angol-amerikai szövetségeseknél az a tény keltett, hogy Olaszország a szovjet kormány kezdeményezésére közvetlen kapcsolatba lépett a Szovjetunióval. MacFarlane tábornok az angol-amerikai csapatok főparancsnoksága nevében a leghatározottabban megtiltotta Badogliónak, hogy az ő tudta nélkül érintkezésbe lépjen szövetséges vagy semleges kormányokkal. (A szovjet kormánynak e kérdésben elfoglalt szilárd állásfoglalása azonban mégis azt eredményezte, hogy a megszálló hatalmak szintén kinevezték képviselőiket a Badoglio-kormány mellé.)

Bármennyire igyekszik is azonban Badoglio igazolni a megszálló hatóságok magatartását, mégsem tudja eltitkolni, hogy azok makacsul vonakodtak megengedni az olaszok részvételét a hazájuk felszabadításáért folyó harcban.

„Az algiri szövetséges parancsnokság és az olaszországi hadseregcsoport parancsnoksága — írja — mindig és minden eszközzel elgáncsolta minden kísérletünket, hogy más osztagokat is bevonjunk a hadműveletekbe..." (A szövetségesek kezdetben megengedték egy tizennégyezer főből álló olasz hadsereg szervezését. — *D. Sevljagin.*)

Badoglio felsorolja az akadályokat, amelyeket az angol-amerikai hatóságok állítottak az olasz kormány útjába és megállapítja:

„Mindez azokkal a rendelkezésekkel együtt, amelyeket a szövetséges ellenőrző bizottságtól gyakorlatilag független katonai hatóságok és az AMGOT[7] tisztviselői adtak ki, lehetetlenné tette az olasz kormány minden olyan kezdeménye-

[7] Allied Military Government of Occupied Territory — az angol-amerikai megszálló hatóságok közigazgatási szervezete. — *Szerk.*

zését, hogy a nemzet erőit mozgósítsa a Németország elleni harcra."

Még ellenségesebb magatartást tanúsítottak a szövetségesek az olasz nép nemzeti felszabadító mozgalmával szemben. Az angol-amerikai parancsnokság megtagadta segítségét, amikor az égeitengeri szigeteken állomásozó olasz helyőrségek fegyverüket a németek ellen fordították. Ugyanez történt a nápolyi felkelés napjaiban is.

A nápolyiak 1943 szeptemberében fegyvert ragadtak. Ez spontán felkelés volt, válaszul azokra az erőszakosságokra, kivégzésekre és a városban véghezvitt barbár pusztításokra, amikre a náci csapatok vetemedtek. A hazafiak — férfiak és nők, gyermekek és öregek — négy napon át harcoltak az állig felfegyverzett hitleristák ellen. Elestek a barrikádokon, mert semmi támogatást nem kaptak a szövetségesek hadseregétől és hajóhadától. Talán azért, mert a városban nagyerejű német helyőrség állomásozott, vagy mert a szövetséges csapatok messze voltak? Nem, feleli Longo, a németek sietve visszavonultak és a következő napon, miután a várost a népi erők felszabadították, bevonultak az angol-amerikai csapatok.

„A nápolyi felkelés egyik nagyon fontos eredménye az volt — írja Longo —, hogy a szövetségesek nápolyi bevonulásuk pillanatában kezdtek megismerkedni Olaszországnak azzal az arcával, amelynek létezését talán fel sem tételezték volna. Erőtől duzzadó országot találtak, amely óriási támadó hadsereget tudott életrehívni, s ugyanakkor kiűzte azt a másik hadsereget, amely gőzhengerként dübörgött végig Európa útjain."

Az a sajátos helyzet, hogy az ellenállás erői, a partizánok és a városi lakosság az angol-amerikai csapatok „előtt jártak", egészen a háború végéig megmaradt. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy amint az arcvonal közeledett egyik vagy másik városhoz, a munkások sztrájkba léptek, megszállták az üzemeket és a GAP meg a SAP csapatai utcai harcokat vívtak a németek ellen, egészen a partizánseregek megérkezéséig. Az angol-amerikai csapatok előőrse csak azután vonult be a városba, amikor a partizánok és a felkelő városi lakosok a fasiszta helyőrségek ellen folytatott véres harcok során hatalmukba kerítették a várost és helyreállították a rendet. Az olvasó számos hasonló epizódot talál a könyvben: így volt ez

1944-ben Firenzében, Sienában, Maceratában, így volt Toscana és Emilia sok más városában, így volt ez az 1945 áprilisi fegyveres felkelés napjaiban is egész Észak-Olaszországban.

Az olasz hazafiak huszonegy hónapon át „elviselhetetlenné tudták tenni az életet" az ellenség számára, majd támadásba lendülve a szó teljes értelmében saját erőikkel, vagyis az angol-amerikai vezérkarok minden segítsége nélkül, sőt, gyakran ezek tervei és parancsai ellenére szabadították fel városaikat.

Longo következőképpen írja le azokat a nehézségeket, amelyekkel az új önkéntesek felfegyverzése járt, akik egyre nagyobb számban menekültek a partizánokhoz, hogy megszabaduljanak a német fasiszta hadsereg kényszertoborzásaitól, vagy a németországi deportálástól:

„A hazafiakat felháborította, hogy az angoloktól és amerikaiaktól nem kapták meg az ígért «légi küldeményeket». Mi erre azt válaszoltuk: «Partizán! Ha az égből fegyver hull eléd, köszönd meg a barátnak, de sohase felejtsd el, hogy a te fegyvertárad az olasz-német fasiszták fegyverraktára. Vedd el az ellenség fegyverét! Tekintsd kötelességednek és dicsőségednek, hogy némettől vagy áruló fasiszta olasztól elvett fegyverrel térj haza.»"

Longo megállapítása szerint az áprilisi fegyveres felkelésben kétszázötvenezer ember vett részt, míg a felszabadító mozgalomban háromszázhatvanezer olasz harcolt.

Tévedés volna azt hinni, hogy az Olaszország területén levő angol-amerikai csapatok parancsnoksága nem tudott volna a partizánmozgalom arányairól, hiányairól és szükségleteiről. Valamennyi nagy partizánegységhez előrelátóan elküldte saját „összekötőtisztjeit". A tájékoztató anyag a Nemzeti Felszabadító Bizottságok útján is eljutott a felszabadított övezetbe, a római kormány pedig továbbadta a szövetséges hatóságoknak. A németek hátában négy — angol, amerikai, francia és olasz — felderítő szolgálat sűrű hálózata tevékenykedett. Hogy a szövetségeseket jól tájékoztatták az ellenség háta mögött kialakult helyzetről, azt az olasznyelvű londoni rádióhírek is megerősítették.

A szövetségeseknek tehát tudniok kellett, hogy az ellenállási mozgalom belső erői már 1944-ben eléggé szervezetten, készen állottak arra, hogy támadásba menjenek át. Lehet, hogy

Anglia és az Egyesült Államok katonai vezetői éppen ezért tagadták meg a támogatást az olasz partizánerőktől, 1945-ben pedig tárgyalásokat kezdtek a hitlerista parancsnoksággal azzal a nyilvánvaló céllal, hogy megkönnyítsék számára a partizánhadsereg szétverését.

A Kommunista Párt felhívására 1944 júniusában már megkezdődött a felkelés mindenirányú előkészítése a német megszállás alatt álló területen. Jeladásul a szövetséges csapatok támadása szolgált volna. „Nincs többé semmi akadálya annak, hogy a szövetséges páncélos csapatok betörjenek a Po-folyó síkságára" — olvashatjuk a Kommunista Párt 1944 szeptemberi felhívásában. „És valóban — teszi hozzá Longo — azokban a napokban csakugyan úgy látszott, hogy Észak-Olaszország, elsősorban Bologna és a szomszédos területek felszabadítása már csak napok kérdése."

A jeladás azonban sem 1944 őszén, sem 1945 tavaszán nem következett be. A szövetséges csapatok nem indítottak támadást. A felszabadító mozgalom vezetőségének újból és újból el kellett halasztania az általános felkelés időpontját. A Kommunista Párt azon a véleményen volt, hogy bármilyen részletesen dolgozták is ki a felkelés tervét, bármilyen nagy volt is a lakosság fasisztagyűlölete, az általános felkelést mégsem lehet elkezdeni az arcvonal egyidejű hadműveletei nélkül. Az ellenfél tétlensége lehetővé tette, hogy a németek erőket vonjanak el az arcvonalról a mögöttes területen elosztott helyőrségek megerősítésére, ami valóban meg is történt ősszel és télen, abban az időszakban, amikor az angol-amerikai hadműveletek teljesen szüneteltek.

A téli hónapok közeledése az egész partizánmozgalmat jóval nagyobb nehézségek elé állította, mint az 1943—1944-es tél. A németek hátában már egy százezer főnyi, nagy, szervezett partizánhadsereg tevékenykedett, amely általános támadásra készült. Ezt az erőt nehéz volt „beszorítani" Észak-Olaszország sűrűn lakott tartományai közé. Még nehezebb volt ezt a hadsereget élelmezni ezen a területen, amelyet a hitleristák kifosztottak.

„Éppen abban a pillanatban — írja Longo —, amikor az erők előreláthatólag súlyos és döntő ellenállásra sorakoztak fel, amikor egyetlen pillanatnyi határozatlanság és gyengeség semmivé tehette egy nehéz, véres és dicsőséges esztendő

erőfeszítéseit, éppen ebben a pillanatban, november 13-án, a szövetséges csapatok főparancsnoksága Alexander tábornagy aláírásával több utasítást adott ki, amelyek felhívták a partizánokat, hogy tegyék le a fegyvert, menjenek télre haza és — ami megengedhetetlen hiba lett volna — tartsanak lélekzetvételnyi szünetet, hogy aztán tavasszal megújítsák félbeszakított tevékenységüket.

Ez komoly csapás, jeges zuhany volt a harcosok lelkesedésére és szervezeteire, az egész partizánmozgalomra."

Alexander parancsát magukévá tették az ellenállási mozgalom jobboldali elemei, az álcázott ellenségek, akik a vereség propagandáját űzték a Nemzeti Felszabadító Bizottságokon belül és a partizánosztagokban. A szövetségesek parancsnoksága az egész partizánmozgalmat veszélyeztette, minthogy a leszerelés, amelyet Alexander és Clark parancsai ajánlottak, tulajdonképpen a partizánerők kapitulációját, az ellenség kezére játszását és kiirtását jelentette volna. A helyzetet a Kommunista Párt vezetősége mentette meg, amikor e parancsokkal szemben a harc fokozására buzdított és megszervezte a partizánok ellátását a lakosság részéről.

A szövetségesek ilyenfajta parancsai nem voltak ritkaságok az olaszországi partizánharcok napjaiban. Longo megemlékezik egy hasonló utasításról, amely április 25-én érkezett Torinóba. Ekkor a város környékén már tizenkétezer partizán állott készenlétben és a torinói munkások is megkezdték a harcot a város belsejében.

Az angol-amerikai parancsnokság ahelyett, hogy a partizánhadseregre és az ellenállási mozgalom erőire támaszkodott volna, melyek csak jeladást vártak, hogy megindítsák az általános támadást, jobbnak látta, há inkább az ellenséggel cimborál az olasz partizánok ellen.

Ferruccio Lanfranchi „Nyolcszázezer ember foglyulejtése" című könyve, amely nemrég jelent meg Olaszországban, bizonyítékokat közöl azokkal a tárgyalásokkal kapcsolatban, amelyeket Alexander vezérkara folytatott 1945 március elejétől a hitlerista parancsnoksággal. A tárgyalások vezérszelleme a hírhedt Allan Dulles volt, aki akkor a szövetségesek úgynevezett európai stratégiai szolgálatát vezette. A tárgyalások áprilisban fejeződtek be és a Gestapo-tisztek már el is indultak Svájcból Alexander vezérkarához a megállapodás aláírása vé-

gett, amikor a németek hátában kitört fegyveres felkelés meghiúsította Dulles terveit. Amikor az angol-amerikai megbízottak Észak-Olaszország városaiba érkeztek, ott — Dulles és Alexander nagy bánatára — nem SS-tábornokokat találtak, hanem Nemzeti Felszabadító Bizottságokat és olasz partizánokat, akik átadták a foglyulejtett hitlerista hadosztályokat, tábornokaikkal együtt.

Longo könyvében azokról is megemlékezik, akik a fasisztaellenes táboron belül az úgynevezett kiváró taktika hívei voltak. Beszél az ellentétekről, az opportunistákról és az ellenállási mozgalomhoz csatlakozott konzervatív elemek árulásáról. A szerző azonban, bár rámutat arra, hogy a gyárosok valójában tovább is együttműködtek a hitleristákkal, keveset mond a szabadságharc egyéb ellenségeinek magatartásáról — a fasisztaellenes táboron belül levő „ötödik hadoszlopról".

Ez a koalíció 1944-ben jött létre a nemzeti egység politikáját folytató Kommunista Párt sok évre visszanyúló erőfeszítéseinek eredményeképpen. A tömegek fasisztaellenes hangulatának roppant nyomására a kereszténydemokraták és a liberálisok is csatlakoztak ehhez a koalícióhoz. Ebben az időben az aktív lakosság többsége a politikai pártok egységes akcióját követelte, az események menete is ezt írta elő. Az egybehangolt akció követelése volt ekkor a Szovjetunió jelszava is a három nagyhatalom Hitler-ellenes koalícióján belül. A Szovjetunió győzelme a hitlerista német haderők fölött és ennek következményeképpen az angolok és amerikaiak délolaszországi partraszállása lehetővé tette az olasz politikusok számára, hogy feltámasszák pártjaikat. Hamar rájöttek arra is, hogy az új viszonyok között nem maradhatnak meg régi politikájuk mellett. Ha megtagadják az együttműködést a kommunistákkal és a szocialistákkal, ez annyit jelentett volna, hogy hamar leleplezik magukat, elvesztik befolyásukat a politikai életben, vagyis bukásra vannak ítélve. Ezért a Mussolini-rendszer összeomlása után az antifasizmus divat lett az olasz burzsoázia köreiben. A burzsoázia pártjai — a liberális párt, amely Benedetto Croce idealista filozófus vezetésével újjáalakult, és a katolikus párt, melynek De Gasperi állott az élére, átmenetileg eltitkolták kommunistaellenes érzelmeiket és antifasiszta mezbe öltöztek. Ennek megfelelően állították össze pártjaik programmját és jel-

szavait is. Így történt, hogy az erősen reakciós katolikus párt, amely Néppárt néven közvetlenül a Vatikán vezetése alatt egészen 1926-ig működött, újból megjelent a politikai porondon, de most már a Kereszténydemokrata Párt cégére alatt. A szocialista párt szoros együttműködése a Kommunista Párttal és az ország felszabadulása után fellépő Akciópárt közeledése a munkáspártokhoz (1947-ben ez a párt egyesült a szocialista párttal) lehetővé tette a Kereszténydemokrata Pártnak, hogy egy ideig a középpárt szerepét játssza. Ezzel valójában igazi politikai mivoltát álcázta, azt, hogy az olasz reakció és a Vatikán érdekeinek képviselője. Később ez a párt már ebben az igazi szerepében lépett fel, miután a kisebb polgári pártokat jobbról-balról maga alá gyűrte, a reakció második pártját, a liberális pártot pedig megfosztotta jelentőségétől.

1944 tavaszán végérvényesen kiderült, hogy az angolok és az amerikaiak nem tudnak kormányt alakítani a baloldali pártok részvétele nélkül, s ezért a liberálisok és a kereszténydemokraták megállapodtak abban, hogy együttműködnek a baloldali pártokkal. Csakhamar kitűnt, hogy a liberálisok és a kereszténydemokraták az orgyilkosság előre kitervelt szándékaival csatlakoztak az antifasiszta koalícióhoz. A római központi és vidéki Nemzeti Felszabadító Bizottságokban egész tevékenységük burkolt és nyílt szabotázs volt, amelyet azzal a demagóg fogadkozással álcáztak, hogy készek harcolni a fasizmus ellen.

A Mussolini letartóztatását követő napon, 1943 július 26-án, a kereszténydemokraták és a liberálisok elutasították a Kommunista Pártnak azt a javaslatát, hogy együttesen felvegyék a harcot a király által a nép nyakába ültetett Badoglio-kormány ellen, alakítsák meg a Nemzeti Egység Kormányát és szakítsanak a hitlerista Németországgal. Ezzel szemben bizalmukat fejezték ki Badogliónak, s kacérkodni kezdtek vele és a királyi udvarral. Ezt a magatartásukat csak akkor változtatták meg, amikor a király és Badoglio Rómából Délre, az angolok és amerikaiak védelme alá menekült. A kommunisták hiába követelték a Római Központi Felszabadító Bizottságban, hogy ezt a bizottságot kiáltsák ki ideiglenes kormánnyá. A kereszténydemokraták, a liberálisok és Bonomi, a bizottság elnöke, ezt a bizottságot az egész felszabadító harc folyamán a meddő viták és pártharcok központjává süllyesztették, úgyhogy

gyakorlatilag képtelen volt az ellenállási mozgalom irányítására. Ugyanez volt a helyzet a legtöbb olyan vidéki Nemzeti Felszabadító Bizottságban is, amelyek az angol-amerikaiak által felszabadított déli vidékeken működtek.

Az amerikaiak és az angolok visszahozták az emigrációból a fasizmust megelőző időszak politikusait, mire ezek nyomban megjelentek a Nemzeti Felszabadító Bizottságokban, kezükbe ragadták a már működő pártok vezetését, vagy új pártok élére álltak. Sforza, Pacciardi, Tarchiani és még sokan mások, akiket a fasiszta uralom húsz esztendeje alatt az amerikai és angol burzsoázia tartott el, újra felbukkantak a politikai porondon. Róma felszabadulása után előbujt vatikáni rejtekhelyéről a katolikus politikusoknak egy nagy csoportja is, élén De Gasperivel. A szövetségesek hatóságai minden lehető módon támogatták ezeket az embereket, tüntetően csak veluk tanácskoztak és segítettek nekik rég elvesztett tekintélyük helyreállításában.

Sem a Badoglio-kormány, sem az utána következő Bonomi-kormány nem törekedett komolyan arra, hogy az államapparátust megtisztítsák a fasiszta elemektől. A kormányban ülő jobboldali elemek még annak a megnyirbált tisztogatási törvénynek a végrehajtását is szabotálták, amelyet a Bonomi-kormány kénytelen volt elfogadni. Olyan esetekben pedig, amikor mégis kénytelenek voltak valamelyik fasiszta hivatalnokot eltávolítani munkahelyéről, az AMGOT tisztviselői saját hatáskörükben visszahelyezték állásába, vagy áthelyezték. Talán mondanunk sem kell, hogy a délolaszországi béresek és földnélküli parasztok helyzetén semmiféle intézkedéssel nem könnyítettek. Ott, ahol a parasztok a szakszervezetek kezdeményezésére kísérletet tettek a földesúri földek felosztására vagy a részes bérlők feudális munkafeltételeinek megváltoztatására, az AMGOT katonai rendőrsége azonnal beavatkozott.

Az a következetes politika, amelyet a kommunisták a szocialistákkal együtt folytattak a kormányban ülő jobboldali elemek szabotáló politikája ellen, már 1944-ben azt eredményezte, hogy a kommunistákat és a szocialistákat igyekeztek eltávolítani a kormányból.

A kormány tétlensége egyre jobban kiélezte a néptömegek elégedetlenségét. Olaszország felszabadított részében nap-

ról napra sürgetőbbé vált egy olyan demokratikus kormány megalakítása, amely a népre támaszkodhat. A jobboldali pártok és a megszálló hatóságok politikájának megfelelően a kormány minden népi követelést, akármilyen sürgős jellegű volt is, azzal ütött el, hogy csak egész Olaszország felszabadulása után lehet megoldani. A felszabadult déli kerületek lakossága türelmetlenül várta, mikor kezd már fújni „a szél Észak felől...”

Ebben az akkor igen népszerű mondásban nyert kifejezést az a reménység, hogy az északi tartományokban összpontosult proletárság ereje és akarata meghozza az igazi felszabadulást a földesurak és tőzsdések önkénye alól, a szociális és gazdasági reformok megvalósulását, a fasiszta rendszer teljes bukását.

Longo kimutatja könyvében, hogy ezeknek a reménységeknek szilárd alapja volt. Észak csakugyan hatalmas dinamikus erővel rendelkezett. Nemcsak arra volt képes, hogy tömegellenállást szervezzen a német megszállók és olasz fasiszta zsoldosaik ellen, de arra is, hogy a harc folyamán a Nemzeti Felszabadító Bizottságokra épült új, demokratikus kormányzati rendszert teremtsen.

A fegyveres felkelés roppant lelkesedést keltett a néptömegek körében. A felkelő nép, miután néhány nap alatt megtörte a német fasiszta csapatok ellenállását és megadásra kényszerítette őket, egész Észak-Olaszország ura lett. A Nemzeti Felszabadító Bizottságok az ellenállás és a fegyveres harc szerveiből, amik a felkelés napjaiban voltak, hatalmi szervekké alakultak át, melyek a nép széles rétegeinek támogatását élvezték. Olaszország történetében még sohasem volt tekintélyesebb és népszerűbb kormányzati apparátus mint az északi tartományokban a felszabadító bizottságok rendszere. (A déli kerületekről — ahol angol-amerikai hatóságok ellenőrzése alatt állottak — fentebb már elmondottuk, hogy ezek a bizottságok milyen gyengék voltak.)

A Nemzeti Felszabadító Bizottságok, amelyek eleinte a különböző pártok egyetértése alapján szervezett testületek szerepét játszották, a harc folyamán lassanként a nép kormányzó hatóságai lettek. Csaknem az egész német megszállás alatt álló területen kettőshatalom működött: egyfelől az úgynevezett Salo-köztársaság — a Mussolini-féle bábkormány

szervei (Mussolinit a németek még 1943-ban megszöktették Badoglio fogságából és Salo városában telepítették le), másfelől az Északolaszországi Központi Felszabadító Bizottság vezetése alatt álló városi, falusi és gyári bizottságok széles hálózata. Ez utóbbiaknak, bár illegálisak voltak, jóval nagyobb tekintélyük volt, mint a Mussolini szolgálatában álló prefektusoknak és podesztáknak. A Nemzeti Felszabadító Bizottságok irányították a szabotázs- és sztrájkmozgalmat, ezek hajtották be az Északolaszországi Központi Felszabadító Bizottság részéről kivetett adókat stb.

Mihelyt egy-egy kerület, város vagy falu felszabadult, elfoglalták hivatalukat azok a polgármesterek és rendőrbiztosok, akiket a Nemzeti Felszabadító Bizottságok neveztek ki. A rendőri szolgálat a partizánosztagok kezébe ment át. A nép alkotó kezdeményezése rövid idő alatt megoldotta a közigazgatás és rendfenntartás legbonyolultabb kérdéseit is.

„A szövetséges csapatokat — írja Longo — a felszabadított városokban ujjongó lakosság és partizánsereg fogadta, mely büszke volt rá, hogy teljesítette kötelességét. A szövetségesek csapatai egyes városokba csak öt nappal azután vonultak be, hogy a városokat a partizánok felszabadították. Mindenütt kifogástalan rendet találtak."

A felszabadító bizottságokat azonban nem csupán az új hatalom és rend megteremtése foglalkoztatta. Rövid idő alatt gyökeres tisztogatást hajtottak végre és számos esetben megbüntették a fasiszta árulókat. A fasiszta rendszer politikusainak és együttműködőinek ezrei, élükön Mussolinival, kerültek a néptörvényszék elé. Ezeket a népbíróságokat a Nemzeti Felszabadító Bizottságok az antifasiszták soraiból alakították.

A Nemzeti Felszabadító Bizottságok már a felkelés folyamán megkezdték a termelési és közigazgatási gépezet újjászervezését. Első lépésük az volt, hogy a tisztogatás és a fasiszta árulók megbüntetése végett népbíróságokat állítottak fel. A bizottságok biztosokat neveztek ki olyan üzemek és vállalatok igazgatására, amelyeknek tulajdonosai elrejtőztek vagy együttműködők voltak. Az északolaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottság rendelete alapján valamennyi nagy vállalatnál munkásokból és tisztviselőkből álló igazgatótanácsokat választottak a vezetőség munkájának szemmeltartására és ellenőrzésére.

Ugyanezek a bizottságok már 1945 márciusában elkoboztatták hetvenöt bankár, nagyiparos és együttműködő kereskedő tőkéjét, akiknek többszáz milliárd líra vagyonuk volt. A jegyzékben olyan nagyüzemek tulajdonosai szerepeltek, mint Fiat, Burgo, SNIA Viscosa, Montecatini, Edison stb. A bizottság határozatát a római kormány megerősítette.

Így Észak-Olaszországban egy új, demokratikus kormányzati rendszer keletkezett, amely erősen különbözött az angol-amerikai megszállás időszakában Délen bevezetett rendtől. Egy ideig, egészen rövid ideig, két Olaszország volt: az egyik, amelynek Róma volt a központja és teljesen megtartotta a fasizmus idejéből maradt, a tehetetlen római kormány vezetése alatt álló közigazgatási gépezetet és a társadalmi-gazdasági kapcsolatok régi rendszerét, amelyet az AMGOT féltékenyen óvott, a másik, az északolaszországi Milánói Központi Nemzeti Felszabadító Bizottság vezetése alatt, ahol a vállalatokat munkás igazgatótanácsok ellenőrizték, partizánokból álló demokratikus hadsereg és rendőrség működött, népbíróságok ítélkeztek és nem adtak kegyelmet a fasiszta árulóknak. Itt is, ott is megbénult a reakció az északiak népi kezdeményezésének lendületétől és fejvesztett rémületbe esve várta az események fejlődését. Az „északi szél" eljutott Délre is, felébresztette és táplálta a szegényparasztok reményeit. Azt lehetett volna hinni, hogy a demokratizálás és újjáépítés, a fasizmus gyökeres kiirtása végre országszerte szilárd alapot, erőt és friss tapasztalatokat kap az északi munkásosztály részéről, mely csak az imént rázta le magáról a hitlerista megszállás jármát.

Ezek az erők teljesen elegendők lettek volna ahhoz, hogy megsemmisítsék az olasz reakciót, ha a reakció nem állott volna az angol-amerikai imperialisták védelme alatt. A megszálló hatóságok mindenféle mesterkedéssel elhárították a csapást védenceik feje felől. Az éppen felszabadult északi tartományokban kihirdették a hadiállapotot és az AMGOT sietett ezek igazgatását mennél gyorsabban átalakítani a déli provinciák képére és hasonlatosságára.

„A szövetségesek katonai hatóságai — mondotta Longo 1947 szeptemberében, a kommunista pártok Lengyelországban tartott értekezletén —, amelyek a szövetséges hadsereggel együtt érkeztek Észak-Olaszországba, sorba leváltották az

ellenállási mozgalom részvevőit azokból a felelős állásokból, amelyekbe a Nemzeti Felszabadító Bizottság nevezte ki őket. Helyükbe a régi államapparátus hivatalnokait ültették. A római kormány pedig, amint a szövetségesek 1945 végén kezébe adták egész Olaszország irányítását, sietett leváltani a Nemzeti Felszabadító Bizottság által kinevezett felelős tisztviselőket és úgynevezett «szakemberekkel», vagyis a régi közigazgatási apparátus hivatalnokaival helyettesítette őket."

A megszálló katonai hatóságok hatályon kívül helyezték a tőkék elkobzására vonatkozó rendeletet, a vállalatokat újra visszaadták a jelentkező tulajdonosoknak, beszüntették a politikai tisztogató munkát, feloszlatták a partizánrendőrséget, azaz röviden — megsemmisítették a Nemzeti Felszabadító Bizottságok minden alapvető demokratikus rendelkezését.

Kovetkező sakkhúzásuk egyenesen a bizottságok ellen irányult, amelyek még akkor is, amikor a hatalomból kirekesztették őket, veszedelmet jelentettek a reakcióra nézve. Ezt a feladatot a jobboldali pártok — a kereszténydemokraták és a liberálisok végezték el.

A Nemzeti Felszabadító Bizottságok a reakció csapásai alatt lassanként elvesztették funkcióikat, egyiket a másik után, sorvadásnak indultak, majd megszűntek. 1947 elejére tulajdonképpen szétesett a fasisztaellenes koalíció is. 1947 januárjában De Gasperi, amerikai útjáról hazatérve, a washingtoni külügyminisztérium utasításai szerint kormányválságot provokált, hogy eltávolítsa kormányából a kommunista minisztereket. A szocialista párt azonban a szövetséges párt nélkül, amelyhez az akcióegységre vonatkozó megegyezés fűzte, nem volt hajlandó résztvenni a kormányban. Erre nyomban megjelentek a színen az amerikai imperialisták tartalékban tartott ugynokei, a jobboldali szocialisták, élükön Saragattal, akik 1947 januárjában szakadást idéztek elő a szocialista pártban és megalakították saját csoportocskájukat Olasz Dolgozók Szocialista Pártja néven. De Gasperi 1947 júliusában megalakította a jobboldali pártokra támaszkodó kormányát, a kommunisták és a baloldali szocialisták nélkül. Azóta az olasz kormány végérvényesen az amerikai imperialisták engedelmes eszköze lett.

De Gasperi kormánynyilatkozatának parlamenti vitájában 1948 június 4-én felszólalt Gian Carlo Pajetta képviselő,

az olaszországi nemzeti felszabadító harc egyik vezetője is és ezeket a szavakat intézte a kormánypárthoz:

„A felszabadító harc idején önök egyetértettek az angolokkal és amerikaiakkal, akik ellenezték Olaszország nagyobbarányú részvételét a háborúban. Önök mellőzték és megalázták az olasz ellenállási mozgalmat, mert akadályt jelentett azok számára, akik Olaszországot le akarják igázni. Önöknek akkor nem a hazára, nem a nemzetre volt gondjuk. Önök már akkor is féltek a néptől és idegenek politikáját szolgálták. Most is idegenek segítségével tartják magukat hatalmon."

A felszabadító harc éveiben az olasz nagyburzsoázia az utolsó pillanatig együttműködött a hitlerista megszállókkal és nem is titkolta osztályérdekeit szolgáló nemzetellenes törekvéseit. Longo kimutatja könyvében, hogy az olasz hazafiaknak nemcsak a német fasiszta fegyveres csapatok ellen kellett harcolniok, hanem az áruló olasz burzsoázia és ügynökei ellen is. A felszabadító háború megmutatta, hogy a nemzeti érdekek igazi hordozói a dolgozó tömegek, élükön a munkásosztállyal.

„Az együttműködő nagytőkések ellen folytatott harc — írja Longo — elválaszthatatlan része volt a felszabadító harcnak. Volt más jelentősége is a fegyveres harc és a tömegmozgalom közti kapcsolatnak, amely nemcsak a németek, hanem a reakciós burzsoák ellen is irányult: az ellenállási mozgalomnak demokratikus, népi irányzatot adott és a Nemzeti Felszabadító Bizottságok köré tömörítette a nemzet harcos, haladó erőit. A mi arcvonalunknak a harc kezdetétől egészen a végéig a gyárak voltak az előretolt állásai, a lelke és vezetője pedig a munkásosztály volt."

Az olasz reakciósok a hitlerista Németország veresége után az amerikai imperialisták szolgálatába álltak.

Maga a megszállás ténye és az olasz gazdaságnak a háború folytán bekövetkezett lezüllése kedvező lehetőséget nyujtott az amerikai imperialistáknak arra, hogy hatalmukba kerítsék és saját érdekeik szolgálatába állítsák az olasz gazdasági életet. Ezt a feladatot megkönnyítette, hogy az olasz pénz- és iparmágnások szívesen belementek az „együttműködésbe", mert úgy látták, hogy csak így menthetik meg a népi erők részéről fenyegetett pozícióikat és kiváltságaikat. Tehát

mindenképpen elősegítették az amerikaiak gazdasági térhódítását. Ott, ahol a fennálló törvények akadályozták ezt a térhódítást, közbelépett De Gasperi és kormánya: uzsoraszerződéseket írt alá és olyan törvényeket hozott, amelyek kedveztek az amerikai kapitalistáknak. Ez utóbbiak egész olasz iparágakat ragadnak magukhoz és előírják De Gasperi kormányának pénzügyi és külkereskedelmi politikai vonalát.

Olaszország csatlakozott a szolgaságot jelentő Marshall-tervhez, aminek közvetlen következménye az olasz hajógyárak, számos kohó- és gépgyár bezárása, s valamennyi iparág termelésének csökkentése volt. A munkanélkuliek száma évről évre növekszik, a líra értéke katasztrofálisan zuhan és folytatódik a dolgozók életszínvonalának süllyedése.

Az angol-amerikai megszállás négy esztendeje eltörölhetetlen nyomot hagyott az ország politikai és gazdasági életében.

A reakció, amely uralkodó helyzetre tett szert a nemzetgazdaságban, állandóan fenyegeti a dolgozók demokratikus vívmányait és a dolgozók szervezeteit. A dolgozók politikai vívmányai ellen irányuló támadást megkönnyíti az a körülmény, hogy ezeket nem támasztották alá gazdasági jellegű vívmányok, továbbá az, hogy az egész állami és közigazgatási gépezet a kereszténydemokrata párt kezébe került.

„Az olasz demokratikus mozgalom legkomolyabb hiányossága — mondotta Palmiro Togliatti az Olasz Kommunista Párt VI. Kongresszusán — az ország gazdasági és szociális megújulásának elmaradása. Az ország gazdasági struktúrájának demokratikus átalakítása terén lényegesebben sehol sem sikerült előrejutnunk."

A dolgozók ellen irányuló támadás még fokozódott, amikor az amerikai és olasz reakciónak a Vatikánnal együtt sikerült összemesterkednie a Kereszténydemokrata Párt „győzelmét" az 1948 áprilisában megtartott parlamenti választásokon. Ez a párt, miután abszolút többsége van a parlamentben és ellenőrzés nélkül valósíthatja meg a kormány politikáját, iparkodik újból meghonosítani a fasiszta rendszert az országban. A rendőrség — mint Mussolini idejében — házkutatásokat rendez a sztrájkok részvevőinél; tömegesen tartóztatja le a dolgozókat, a szakszervezeti aktivistákat, a baloldali pártok

híveit; szétkergeti a tüntetéseket és gyűléseket; rálő a tüntetőkre stb. De Gasperi munkásellenes törvényeket készített elő a Truman-kormány sztrájk- és szakszervezetellenes törvényeinek mintájára.

Egyidejűleg fokozott ütemben számolnak fel mindent, ami még az ellenállás napjaira, a nép antifasiszta fegyveres harcára emlékeztet.

1947-ben az ellenállás részvevői közé befurakodott jobboldali elemeknek sikerült szakadást előidézniök az Olasz Partizánok Országos Szövetségében. Most ezzel a szövetséggel párhuzamosan az úgynevezett Szabadság Önkénteseinek egy szervezete működik, amelyhez azok tartoznak, akiket Longo könyvében a kivárási taktika híveinek nevez, vagy olyan emberek, akik a mozgalomhoz csak a győzelem napján csatlakoztak. A reakciós sajtó szünet nélkül undorító rágalom- és hazugságkampányt folytat azokkal az eseményekkel kapcsolatban, amelyek Északon a felszabadító harc napjaiban játszódtak le. A fasiszta ujságok büntetlenül fröcskölhetik be sárral a partizánokat, az ellenállás aktív harcosait. Nem ritkán a parlament szószékéről hangzanak el fenyegetések a partizánok felé, nem csupán fasiszta képviselők, hanem a kereszténydemokrata kormánypárt képviselői részéről is. Mindez teljesen büntetlenül történik, mert a De Gasperi-kormány nemcsak védőszárnyai alá vette a fasisztákat és nemcsak azt engedte meg nekik, hogy pártjukat Olasz Szociális Mozgalom néven feltámasszák, hanem azt is elősegítette, hogy egyes fasiszta főkolomposokat megválasszanak parlamenti képviselőknek. Scelba belügyminiszter engedélyével a fasiszták büntetlenül rendezhetnek zsidópogromokat és kiadhatják saját ujságjaikat, amelyekben a partizánmozgalom vezetőivel való leszámolást hirdetik.

Az olasz börtönöket zsúfolásig megtöltötték a partizánok, akiknek egyetlen „bűne", hogy népbíróságok ítélete alapján egyik-másik fasiszta árulót, kémet, vagy a Mussolini-banda valamelyik tagját agyonlőtték. Ugyanakkor az olasz bíróságok szabadon engedték a börtönökből mindazokat a fasiszta bűnösöket, akiket korábban, a tisztogatás napjaiban elítéltek. Mussolini életbenmaradt bűntársait, többek közt a Longo könyvében említett Graziani marsallt is, rehabilitálták.

Az igazi antifasiszták elleni bosszúálló és üldözési hadjárat, amelyet az amerikai imperialisták sugalmaznak a „kommunizmus elleni harc" cégére alatt, elárulja a reakció rémületét a dolgozó tömegek egyre növekvő demokratikus mozgalma miatt.

A fasizmus megbuktatására irányuló harc folyamán az olasz dolgozók erős politikai pártokat és egységes szakszervezeti szövetséget alapítottak — az Általános Olasz Munkásszövetséget[8]. A reakció táborával szembenálló demokratikus tábor vezető erejének — az Olasz Kommunista Pártnak — két és fél millió tagja volt. A Kommunista Párt, amely a felszabadító mozgalom éveiben nagy népszerűségre tett szert a fasizmus és a hitlerista megszállók elleni kérlelhetetlen harcával, a háború utáni években kiterjesztette befolyását és megerősítette tekintélyét. A Pietro Nenni vezette szocialista párt évek óta a Kommunista Párt kitartó szövetségese. Miután a szocialista párt megtisztította sorait a munkásellenes elemektől, megnövekedett és megerősödött (1951-ben tagjainak száma több mint hétszázezer volt). Ez azt bizonyítja, hogy helyes úton haladt, amikor akcióegységre lépett a kommunistákkal, és ezt az irányvonalat a dolgozó tömegek is helyeslik.

A mai Olaszországban, akárcsak az olasz fasiszták és a német rablók elleni harc éveiben volt, a nemzeti érdekek legjobb és egyedüli védelmezői az olasz nép haladó erői, amelyek a Kommunista Párt soraiban egyesültek és a párt vezetése alatt harcolnak. Erélyes harcot folytatnak hazájuknak az amerikai imperializmus rabságába való döntése ellen, az ellen a veszély ellen, hogy országukat újabb világháborúba akarja sodorni a nemzetközi és a belső reakció, a Vatikán és az általa felnevelt katolikus párt, amely az országot az amerikai monopolisták előírása szerint és támogatásával kormányozza.

Tekintélyes erőt képvisel az Általános Olasz Munkásszövetség, amelynek taglétszáma több mint ötmillió.

Az Általános Olasz Munkásszövetség már 1945-ben kiharcolta, hogy a dolgozókat nem lehet elbocsátani munkájukból a szakszervezetek hozzájárulása nélkül és meghiúsí-

[8] Confederazione Generale Italiano del Lavoro — CGIL. — *Szerk.*

totta a munkáltatóknak azt a kísérletét, hogy feloszlassák a fasizmus elleni harc éveiben a vállalatoknál megalakult igazgatótanácsokat. Az Általános Olasz Munkásszövetség nehéz harcok árán elérte, hogy országos viszonylatban bevezették a mozgó bérskálát, amelynek értelmében a munkabéreket rendszeresen felülvizsgálják a létfenntartási költségek emelkedése szerint. Előnyösebb kollektív szerződéseket harcolt ki a dolgozók számára a nemzetgazdaság számos ágában, kiharcolta a földbérleti feltételek megjavítását stb. Az Általános Olasz Munkásszövetség vezetésével az olasz dolgozók sikeresen visszaverik az ipari és agrártőkések támadásait. Az általános sztrájkok és tömegmegmozdulások, amelyeket az ország militarizálása ellen szerveztek, valamint a hatalmas békemozgalom arról tanúskodik, hogy a reakció győzelmi reménységei kudarcra vannak ítélve. Olaszországban az osztályharc az utóbbi időben egyre élesebb és elkeseredettebb. Ebben a harcban újra feléled a felszabadító mozgalom harci szelleme, növekszik és erősödik a dolgozók egysége.

A Kommunista Párt vezetése alatt álló demokratikus erők komoly győzelmet arattak az 1951-es községi választásokon: a Kommunista Párt kapta meg a szavazatok negyven százalékát, míg a Kereszténydemokrata Párt az 1948 április 18-án megtartott választásokhoz képest szavazatainak több mint egyharmadát elvesztette Az ország fasizálásának és militarizálásának politikája, amelyet a hatalmon lévő Kereszténydemokrata Párt folytat, egyre növekvő elégedetlenséget kelt a nép körében. Ennek közvetlen következménye volt a sorrendben hatodik De Gasperi-kormány 1951 júliusában bekövetkezett válsága.

Longo a hősiesség és a haza iránti önfeláldozás gyönyörű példáit idézi, említést tesz a felszabadító harc névtelen és gyakran ismeretlenül maradt katonáinak nagyszerű tetteiről, majd az olasz nép emlékezetébe idézi a hazáért elesett hősök érdemeit. Könyvét a következő, Olaszország mai körülményei között különösen nagyjelentőségű szavakkal fejezi be:

„Harcban elesett bajtársaink és vértanúink a haza földjében pihennek, amely ismét szabad lett. Életbenmaradt bajtársaikhoz, az olaszokhoz szólnak, akiknek önfeláldozásukkal visszaadták a szabadságot és a honpolgári méltóságot. Követelik, hogy ne feledkezzenek meg erről az áldozatról, marad-

janak hűségesek azokhoz az eszményekhez, amelyekért harcoltak és szenvedtek, haladjanak tovább azon az úton, amelyet az ő hősiességük és önfeláldozásuk nyitott meg, azon az úton, amelynek utolsó szakaszát haldokolva még meglátták: a szabadságharcban és munkában egyesített és megújult Olaszországot — nem a mostohát, hanem a gyermekeit szerető gondos édesanyát."

D. Sevljagin

LUIGI LONGO

AZ OLASZ NÉP HARCA A FELSZABADULÁSÉRT

EZT A KÖNYVET
A NEMZETI FELSZABADÍTÓ HÁBORÚ HALOTTAINAK,
VÉRTANÚINAK ÉS HŐSEINEK AJÁNLOM,
ÉS SZERETTEIKNEK,
AKIKNEK NEVÉVEL AJKUKON ÉLETÜKET ÁLDOZTÁK.
EZT A KÖNYVET MINDAZOKNAK AJÁNLOM,
AKIK HARCOLTAK ÉS SZENVEDTEK A CSATATEREKEN,
A BÖRTÖNÖKBEN ÉS A SZÁMŰZETÉSBEN,
HARCOLTAK ÉS SZENVEDTEK A HAZAI GYÁRAKBAN
ÉS FÖLDEKEN AZÉRT, HOGY
OLASZORSZÁG
— GYERMEKEINEK SZERETŐ ANYJA —
ÚJBÓL SZABAD LEGYÉN
ÉS ELFOGLALJA MÉLTÓ HELYÉT A VILÁGBAN.

I. fejezet

AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM HUSZONÖT ESZTENDEJE

Mikor született meg az olasz nép ellenállási mozgalma?

Erre a kérdésre könnyű pontos választ adni: az ellenállási mozgalom a fasizmus keletkezésével egyidejűleg született meg.

Mindjárt azon a napon, melyen a feketeingesek[9] először alkalmaztak a nép ellen szervezett, fegyveres erőszakot, és a nép megszervezte önvédelmét, ellenállási harcát a fasisztákkal szemben. A nép ellenállásának nem az volt a célja, hogy egyes csoportok magánérdekeit védelmezze, hanem hogy megvédje a szabadságot, a haladást és az emberi méltóságot, vagyis az egész nemzet legfontosabb, életbevágó érdekeit.

Ez a harc a fasizmus fennállásának egész huszonöt esztendején át tartott. Történetében voltak drámai pillanatok, merész nekilendülések és visszaesések: a bizakodó reménység napjai a sötét borúlátás időszakaival váltakoztak, heves előretöréseket hosszantartó visszavonulás követett. Néha ez a harc nagyszerű tömegmozgalommá szélesedett, mint például a fasizmus hatalomrajutását követően és Matteotti[10] meggyilkolása után, de legtöbbször a vakmerők és hősök kis csoportjainak földalatti tevékenységére szorítkozott. Ennek a harcnak a krónikájában nagy, önfeláldozó hőstetteket és aljas

[9] Így nevezték a Mussolini alapította fasiszta rohamcsapatokat, amelyeknek egyenruhájához hozzátartozott a fekete ing. 1923-ban ezeket a csapatokat fasiszta milíciává szervezték át. — *Szerk.*

[10] Az olasz szocialista mozgalom kimagasló harcosa; 1919-től 1924-ig parlamenti képviselő. A fasiszták, Mussolini egyenes parancsára, 1924 júniusában meggyilkolták. — *Szerk.*

árulásokat találunk. Volt úgy, hogy a harc fegyveres formát öltött, mint például 1921—1922-ben Olaszországban, majd 1936—1938-ban Spanyolország területén; volt úgy, hogy propaganda és a mozgalomnak megnyert emberek szűk körében terjesztett röplapok és földalatti ujságok útján folyt. Ennek a harcnak a történetét hazánk legjobb fiai vérükkel írták. Ez a harc — az emberi agyak és szívek harca — nemcsak nagy bátorságot követelt, hanem ötletességet is. Ebben a harcban nem ritkán vették igénybe az epigramma ügyességét, a gúny és irónia hegyes nyilát.

Ez a harc teljes és diadalmas betetőzését a partizánmozgalomban érte el, mert ebben egyesültek és jutottak kifejezésre, mint gyujtópontban, mindazok a politikai, szociális, nemzeti és általános emberi vonások és törekvések, amelyek a fasisztaellenes ellenállási mozgalom húsz éve alatt jelentkeztek.

Attól a pillanattól kezdve, hogy megjelentek az állig felfegyverzett fasiszta akcióosztagok, amelyeket a társadalom söpredékéből alakítottak, attól kezdve, hogy felvonultak halálfejes jelvényükkel és kalózlobogóikkal, a feketeingesek a legfélreérthetetlenebb nyelven kezdtek beszélni — a forradalom és a demokrácia bősz ellenségeinek nyelvén, azoknak a nyelvén, akik készek minden módon, a legembertelenebb eszközökkel is, megvédelmezni az évszázados igazságtalanságot és harcolni az olyan jogokon alapuló követelések és törekvések ellen, amelyeket a nép dicsőséges harcok áldozatainak árán vívott ki. A fasizmus nagyon hamar megmutatta igazi népellenes és egyúttal nemzetellenes ábrázatát, amelyet demagógiával és hazug ideológiai szemfényvesztéssel álcázott.

A feketeingesek már a kezdet kezdetén a munkások és a munkásszervezetek ellen — a munkáskamarák, a népházak, a dolgozók tüntetései, a munkásmozgalom vezető harcosai és egyszerű tagjai ellen támadtak. „Harci módszereik" ennek megfelelőek voltak: gyujtogatás, rajtaütés, az éj leple alatt elkövetett gyilkosság, kegyetlenkedés, verekedés. „A munkásokat és parasztokat — olvassuk az egyik forrásmunkában, amelyet egyáltalán nem lehet azzal gyanúsítani, hogy rokonszenvez a népmozgalommal[11] — éjszakánként megtámadták

[11] L'Italia di domani (A holnap Olaszországa) — ot szerző cikkeinek gyüjteménye. Megjelent Angliában, a Penguin Books kiadásában.

otthonaikban. A borzalomtól eszüket vesztett feleségük és gyermekeik szemeláttára lelőtték vagy agyonverték őket. Lépten-nyomon előfordult, hogy a házakból az utcára vonszoltak és agyonlőttek forradalmi érzelmű embereket. Amikor valamelyik falu lakosai védekezés közben megöltek vagy megsebesítettek valakit a fasiszták közül, ezért az egész falunak lakolnia kellett, mert a feketeinges pribékek nem nyugodtak addig, amíg a gyilkosságok hosszú sorával meg nem bosszulták magukat. Az áldozatokra vonatkozó számszerű adatok csak halvány fogalmat adnak arról, ami a valóságban történt. Figyelembe kell ugyanis venni, hogy a fasiszták abban az időben ezerszámra verték szét a szervezeteket, a gyűléseket, mindenfelé szétrombolták a munkásujságok nyomdáit és erőszakos úton elfojtottak minden néven nevezendő politikai tevékenységet."

Mi volt mindennek az oka?

Ennek az oka abban rejlik, hogy a régi uralkodó osztályok legkapzsibb csoportjai, amikor látták, hogy a szerintük szent és sérthetetlen, de a nép szemében gyűlöletes feudális kiváltságaikat veszély fenyegeti a növekvő és erősödő munkásmozgalom részéről, megszervezték a fasiszta mozgalmat és a fasisztákat a népre uszították. Főleg Emilia és Apulia nagybirtokosai pénzelték a fasiszta akcióosztagokat. Teljes szabadságot biztosítottak számukra. Minden eszköz jó volt, csak hogy megsemmisítsék a polgári szabadságjogokat és Olaszországot véröntözte börtönné, fegyencteleppé változtassák. A „néptömegektől való rettegés" hagyományos érzésének hatása alatt, amely jellemző tulajdonsága az olasz burzsoáziának, kezdetben még a „demokratikus" politikusok és pártok sem akadályozták meg a fasiszták erőszakosságait és gyilkosságait, s szemet húnytak gaztetteik felett. Azzal áltatták magukat, hogy ilyen módon majd „megtanítják" az „elkapatott" baloldali pártokat s ők továbbra is urai maradnak a helyzetnek. Azzal a reménnyel áltatták magukat, hogy kellő pillanatban megmondhatják a fasisztáknak — „most már elég", és „a törvénytiprás helyén újra jogaiba lép a törvényesség". Nem értették meg, hogy láncairól elszabadult fenevaddal van dolguk, és saját bőrükön is érezniök kell majd veszett dühét, amelynek első áldozatai a nép pártjai és a néptömegek voltak.

Ezekben az években a dolgozó tömegek politikai és

gazdasági megújhodásra irányuló törekvése és az uralkodó feudális osztályok vak, önző és maradi konzervativizmusa közt folyt a harc. Az olasz dolgozó tömegek jogaik tudatában új élet felé törtek, de továbbra is elnyomottak és jogfosztottak maradtak. Az olasz társadalom szerkezete nem felelt meg többé egy modern nép jogainak és igényeinek. A nép újjászületését elérni, életszínvonalát emelni és megnyitni számára az előre vezető utat csak úgy lehet, ha összetörjük bilincseit és a dolgozó tömegeket rávezetjük a felszabadulás útjára. A nemzeti válságnak a nép érdekében történő megoldása friss vért ömlesztett volna az olasz állam fáradt szervezetébe, megnyitotta volna előtte a haladáshoz és a békés fejlődéshez vezető utat.

Olaszország előtt két út volt: az állam haladószellemű, merész, határozott megújhodása, vagy a „liberális rendszer" (amely már nem volt képes sem arra, hogy feltartóztassa a néptömegek rohamát, sem arra, hogy változatlanul megőrizze a burzsoá osztályok uralmát) átalakulása a kapitalisták és földbirtokosok brutális diktatúrájává.

A régi uralkodó osztályok az utóbbi utat választották. A dolgozók átérezték a fenyegető veszély egész nagyságát és ellenállásra készülődtek. Tudták, hogy ez élet-halál kérdése nemcsak szabadságuk és jövőjük, hanem az egész nemzet szabadsága és jövője szempontjából is.

A nép a fasiszta bandák vad és kegyetlen rohamával szemben csak saját magában, saját bátorságában és határozottságában találhatott védelmet, annak a mélyreható felismerésében, hogy az ellenállás a fasizmussal szemben végeredményben a reakció erőivel szemben való ellenállást jelenti, melyek az országot katasztrófába, háborúba sodorták és nyomorba döntéssel fenyegették. Egyszer vak elemi erővel, máskor szervezetten, tömegméretű és egyéni harc kezdődött. Hatalmas arányokban bontakozott ki a nép ellenállási mozgalma. Voltak sztrájkok és tüntetések, voltak a védekezésnek és a fegyveres megmozdulásoknak hősi epizódjai. Megszervezték az Arditi del Popolót (Népi Rohamcsapatok), létrejött a Munkásszövetség; Parmában, Novarában, Sarzanában valóságos csaták zajlottak le a néptömegek és a fasiszták között. Az egyesült fasisztaellenes erők első nagyszerű szereplése az

úgynevezett Munkásszövetség sztrájkja volt, amely a fasiszták Rómába vonulása előtt[12] tört ki.

Így tehát már a fasizmus keletkezésének idején mutatkoztak olyan elemek és jellegzetességek, amelyek a későbbi évek partizánharcát jellemezték. De akkor még a tömegek és felfegyverzett csapatainak harca, melyet a nép szabadságáért és jövendőjéért folytatott, nem volt elég erős ahhoz, hogy kivívja a győzelmet.

E harcok folyamán a dolgozó osztályok előretörtek az olasz politikai életben, a haladó mozgalmakban és olyan vezető szerepet vittek, melyre a régi uralkodó osztályok már képtelenek voltak. Ez mutatja, hogy az olasz dolgozók a fejlődésnek milyen nagy útját tették meg Olaszország nemzeti egyesítése óta.

Tény, hogy az Olaszország nemzeti egységéért folytatott politikai harcban az akkori idők értelmisége és alig megszületett élenjáró burzsoáziája játszotta a vezető szerepet. Ezzel szemben valamennyi nagyobbméretű ütközetben, mely az olasz városoknak idegen járom alól való felszabadításáért zajlott le, a legaktívabb harcosok a dolgozók voltak. A milánói „öt nap" folyamán[13], Brescia védelmében[14], a Római Köztársaság[15] időszakában az olasz munkások és iparosok a hősiesség csodáit művelték. Munkások és egyéb dolgozók alkották Garibaldi hadseregének jelentős részét. Ezek egy csatában sem kímélték életüket az olasz nép függetlenségi és szabadságharca során.

A XX. század elején a szocializmus tanítása új erőt adott Olaszország dolgozóinak, új világszemlélettel vértezte fel

---

[12] Marcia su Roma — Bevonulás Rómába. 1922 október végén az olasz fasiszták az ország reakciós erőinek támogatásával kezükbe ragadták a hatalmat. Ebből a célból egész Olaszországban mozgósították és néhány Róma közelében levő ponton vonták össze a fasiszta osztagokat, ahonnan a fővárost fenyegették. A király sietve aláírta Mussolini miniszterelnökké való kinevezését. Ennek megtörténte után a fasiszta hordák bevonultak Rómába. — *Szerk.*

[13] A milanói lakosság felkelése 1848 március 18-tól 22-ig, az osztrák uralom ellen. — *Szerk.*

[14] Brescia várának védői tíz napon át, 1849 március 23-tól április 3-ig verték vissza az osztrák csapatok támadását. — *Szerk.*

[15] A pápai állam területén a római lakosság győzelmes felkelése következtében, amely IX. Pius pápa reakciós uralma ellen irányult, 1849 február 9-én kikiáltották a Római Koztársaságot, amely 1849 július 3-ig állt fenn. — *Szerk.*

őket. Ez a világnézet döntő szerepet játszott a nemzeti élet megújhodásában. 1919-ben és 1920-ban a szocializmus lobogója alatt indult meg a harc azért, hogy az olasz munkásosztály álljon az olasz nép élére, vegye át a vezetést és ezzel utat nyisson a fejlődés és a jólét új lehetőségeinek. A burzsoázia a haladó népi erőknek ezt a mozgalmát igyekezett mindenképpen befeketíteni. Úgy tüntette fel, mint a „csőcselék vad lázadását", mint a nem tudni milyen „dicsőséges olasz hagyományok" ellen irányuló vészes fenyegetést, és igyekezett felkorbácsolni ellene a nemzet gyűlöletét; a feketeingesek embertelen, romboló dühét zúdította rá.

A fasiszták fegyveres terrorja és a pénznek az a pazar bősége, melyet rendelkezésükre bocsátottak — sok úgynevezett demokrata rövidlátása folytán, de főként a népi erők ingadozása és egységük hiánya következtében is — fölébe kerekedett a nép önfeláldozásának és hősiességének. Semmi sem gátolta már a fasizmus hatalomrajutását azután, hogy a szakszervezeti székházakat lerombolták és felgyujtották, hogy a dolgozók tömegei szétszóródtak és demoralizálódtak és az országban minden más politikai erő megbénult vagy a fasizmus szekértolója lett. A monarchia, amely eddig passzív szemlélője volt a népjogok elrablásának, végül beavatkozott — de csak azért, hogy az utolsó akadályt is elhárítsa az útból, s a fasiszta hordák bevonulhassanak Rómába.

Behódolás és kísérletek a felszabadulásra

A felülkerekedő fasizmus előtt sorra hódoltak meg azok a csoportok és egyének, akik a fasisztákkal való cimborálás vagy a polgári szabadságjogok elrablásának helyeslésével már korábban kompromittálták magukat. Mussolini első kormányában a liberális párt és a katolikus párt (Néppárt) képviselői is helyet foglaltak, köztük a liberális és „demokratikus" pártok mai vezetői. A proletariátus élcsapatát, a Kommunista Pártot azonban a fasizmus nem tudta megtörni. A kommunisták jelszava továbbra is az volt, hogy ellenállást kell tanúsítani, minden áron, minden eszközzel.

A fasiszták, mihelyt hatalomra kerültek, még határozottabban folytatták a durva erőszak és a polgárháború politiká-

ját. A rendőrség és valamennyi kormányszerv hivatalosan is a feketeingesek rendelkezésére állott. A tömeges letartóztatásokat és a bosszúállás minden fajtáját gyilkosságok és rombolások kísérték. 1922 decemberében vérfürdőt rendeztek Torinóban. Mindjárt ezután a molinellai rombolás következett. Ennek a városnak az volt a bűne, hogy haladószellemű politikai és gazdasági igazgatást hozott létre. Meggyilkolták Don Minzonit, aki ki mert állni a fasizmus ellen, utána eltették láb alól Piccininit, a szocialista párt emiliai szervezőjét, végül 1923-ban letartóztatták a Kommunista Párt egész vezetőségét. Ugyanez a sors érte Serratit is, a szocialista párton belül annak az irányzatnak a vezetőjét, amely nem akart meghátrálni a fasiszták gumibotja elől és össze akart fogni a kommunistákkal a közös harcban.

De a dolgozó tömegek még a fenyegetéseknek és terrornak ebben a légkörében is szilárdan ellenálltak. A fasisztáknak nem sikerült megtörni őket sem csábítással, sem erőszakkal. Az 1924 tavaszán megtartott parlamenti választásokon világos és ékesszóló bizonyságát adták a szabadságba és Olaszország jövőjébe vetett rendíthetetlen hitüknek. A választások eredménye[16] lelket öntött az ingadozókba és aggályoskodókba, felbátorította azokat, akik kezdetben azt hitték, hogy a fasizmus ellen nem lehet harcolni. Ebben a légkörben, a megerősödött ellenállás légkörében szervezte meg Mussolini Matteotti meggyilkolását. Azt hitte, hogy ezzel csírájában fojt el minden ellenállási kísérletet, minden olyan mozgalmat, mely a demokratikus szabadságjogok visszaállítására törekszik. De ez a gaztett homlokegyenest ellenkező eredményekre vezetett.

Alig került nyilvánosságra Matteotti meggyilkolásának híre, a felszínre tört az undor és a megvetés, a fasizmus erőszakosságaival és felháborító tetteivel szemben érzett minden gyűlölet, amely a nép lelkében összegyülemlett. Ez a gyűlölet azonban nem alakult át olyan hatalmas tömegmozgalommá, amely egyszersmindenkorra megsemmisíthette volna a fasizmust. A kommunisták, a fasizmus legöntudatosabb és legbátrabb ellenségei ezt kívánták és erre buzdítottak. Mégis

[16] Az 1924. évi választásokon a fasisztákra 4,5 millió, az ellenzéki pártokra pedig 3 millió szavazat esett. — *Szerk.*

a mozgalom abban csúcsosodott ki, hogy az ellenzék, amely az Aventino nevet kapta[17], bojkottálta a parlamentet, erkölcsileg tiltakozott a gaztett ellen. Ezután a mozgalom elposványosodott. Vezetői egyre várták, persze hiába várták, a királyi beavatkozást. Az ellenzék meddő kivárási taktikája bomlasztó hatással volt a tömegekre, Mussolininak pedig időt engedett arra, hogy erőit átcsoportosítsa és egy kedvező pillanatban ellentámadásba menjen át.

A Matteotti-gyilkossággal kapcsolatos események időszaka azonban fontos állomást jelent a fasizmussal szemben kialakult ellenállási mozgalom történetében. A felháborodásnak ezekben a hónapjaiban minden egészséges és haladó erő elítélte a fasizmust és harcolni akart a szabad, demokratikus rendszerért. De abban a kérdésben, hogy milyen módon kell ezt a célt megközelíteni, nem sikerült megegyezést létrehozni. Csak a Gramsci vezetése alatt működő Kommunista Párt látta, mi a teendő. A Kommunista Párt önálló és határozott cselekvésre szólította fel a tömegeket. Más politikai csoportok és irányzatok — amelyeknek legismertebb képviselői ezekben a napokban Turati (szocialista párt), Don Sturzo (Néppárt) és Amendola (liberális párt) voltak — síkraszálltak az ellen, hogy a tömegekhez felhívással forduljanak, mert attól tartottak, hogy ez akadálya lesz a felülről jövő beavatkozásnak. Ők ugyanis minden reménységüket a király közbelépésére építették.

A fasisztaellenes irányzatok közt támadt széthúzás, amelynek egész politikai és társadalmi értelme, egész gyakorlati jelentősége megvilágosodott az Aventino periódusában, az olasz ellenállási mozgalom alapvető belső ellentmondásának, belső gyengeségének forrása volt az egész elkövetkező húsz esztendő folyamán. Ez a széthúzás ismét élesen kitörött az 1926. évi kivételes törvények[18] kihirdetése után. Ekkor a fasisztaellenes táborban a kommunistákkal az úgy-

[17] A liberális-demokratikus és szocialista csoportok politikai blokkja elnevezését a római Aventinus dombról kapta. A hagyomány szerint a régi Róma népe ide vonult ki a patriciusok elleni lázadás jeléül. — *Szerk.*

[18] A fasiszták több törvénnyel igyekeztek uralmukat alátámasztani, mint a fasiszta szakszervezetek monopóliumáról, a helyi önkormányzati szervek választhatóságának eltörléséről, a halálbüntetés visszaállításáról, a fasiszta párton kívül minden más párt betiltásáról stb. szóló törvények. — *Szerk.*

nevezett Fasisztaellenes Tömörülés állt szemben, amely külföldre emigrált abban a meggyőződésben, hogy Olaszországon belül már semmit sem lehet tenni. Ez a széthúzás később magában a Fasisztaellenes Tömörülésben is szakadást idézett elő, amelyből kezdetben Carlo Rosselli kezdeményezésére kiváltak a Giustizia e Libertà (Igazság és Szabadság)[19] csoportjai, majd az emigráns szocialisták csoportjai, amelyek később a kommunisták példája nyomán elismerték az Olaszországon belüli harc szükségességét és hatékonyságát. Végül ugyanezek a nézeteltérések az 1943 július 25-i és szeptember 8-i események után[20] mindjárt azzal a veszéllyel fenyegettek (elsősorban Olaszországnak abban a részében, amelyet a németek megszállás alatt tartottak), hogy semmivé teszik, demoralizálják, megbénítják azt a nagyszerű harci elszántságot, amely a fasiszta árulás és a német megszállás visszahatásaként minden társadalmi rétegben — még Olaszország legeldugottabb zugaiban is — fellángolt.

Ezek a nézeteltérések lényegileg mindig két erő közt keletkeztek. Ezek az erők: egyrészt a talán nem is éppen fasiszta, de burzsoá és konzervatív erők, amelyek rettegtek a nép beavatkozásától, attól tartottak, hogy elvesztik politikai és társadalmi kiváltságaikat, s ezért inkább a kivárás taktikáját és a felülről jövő beavatkozás szükségességét hirdették — a király, a trónörökös vagy a pápa, a háború alatt pedig ezenkívül a szövetségesek részéről; másrészt, a fasisztaellenes, demokratikus és haladó erők, amelyek világosan felismerték, hogy csak a nép erőteljes megmozdulása vezethet el a fasizmus rendszerének összeomlásához és minden nem-fasiszta politikai és társadalmi rétegnek a dolgozó tömegek körül való tömörüléséhez.

Az olasz ellenállási mozgalom története azt mutatja, hogy amikor felülkerekedtek benne azok az elemek, akiket később

---

[19] Kispolgári fasisztaellenes mozgalom, amely a Franciaországban élő olasz emigránsok körében keletkezett. A gielisták (így nevezték e mozgalom részvevőit a Giustizia e Libertà szavak kezdőbetűi után) a fasiszta rendszer ellen a kommunistákkal és a szocialistákkal együttműködve harcoltak. Ennek a mozgalomnak számos szereplője belépett az Akciópártba, amikor ez a párt 1943-ban megalakult. — *Szerk.*

[20] *Július 25-e* a Mussolini-rendszer bukásának és Badoglio marsall miniszterelnökké való kinevezésének napja. *Szeptember 8-án* közölték az olasz néppel, hogy a Badoglio-kormány egyezményt írt alá az olasz fegyverletételről. — *Szerk.*

a „kivárási taktika" híveinek neveztek, akkor a mozgalom vagy a legsúlyosabb vereséget szenvedte, mint az Aventino periódusában és a július 25-i események után történt, vagy a legnagyobb ellanyhulás szakaszába lépett, mint például az emigráns Fasisztaellenes Tömörülés fennállásának idején. Ezzel szemben, amikor a fasizmus ellen irányuló tömegmegmozdulások szükségességét nemcsak a kommunisták ismerték fel, amikor ez a felismerés irányította a Giustizia e Libertà-csoport, majd a szocialista csoportok, később pedig lassanként valamennyi demokratikus irányzatú, élenjáró csoport tevékenységét is, akkor a fasisztaellenes mozgalom Olaszországban kiszélesedett, elmélyült, s a hősiesség és önfeláldozás legmagasabb csúcsait érte el a Garibaldi Brigád hőstetteiben, amely Spanyolország területén csatázott, és végül ez a mozgalom kivívta a győzelmet abban a legendás partizánfelkelésben, amely az egész olasz népet összefogta és harcba vitte a német és hazai fasiszták ellen és kiverte őket Olaszországból.

Most azt hinné az ember, hogy mindez aránylag egyszerű és természetes dolog volt. Csakhogy a valóságban a fasizmussal szemben tanúsított ellenállás egész huszonöt esztendeje az öntudatra ébredések, események és erőátcsoportosulások egymással szervesen összefüggő láncolata. Mindez azonban nem ment magától. Mindezt csak magán az ellenállási mozgalmon belül folytatott sok vita és kemény harc árán, csak a mozgalom legjobb harcosainak rendkívüli bátorsága és roppant áldozatai árán érték el. Hogy ezt a bátorságot meg lehessen őrizni és folytatni lehessen a harcot még a fasizmus uralmának legsúlyosabb éveiben is, ahhoz nem csupán Olaszország jelenének és jövőjének világos megértésére, hanem óriási lelkierőre, a legnagyobb áldozatkészségre, megingathatatlan kötelességérzetre volt szükség.

A földalatti mozgalom nehéz évei

Milyen kilátásokkal indultak harcba annakidején a fasisztaellenes mozgalom harcosai? Milyen reménységek, milyen „lélekzetvételi szünetek" könnyíthették meg számukra azokat a terheket és áldozatokat, amelyeket ez a harc követelt

tőlük akkor, amikor a Vatikán és a monarchia minden elképzelhető anyagi és erkölcsi segítséget megadott a fasizmusnak?

Ahhoz, hogy jól megértsük a helyzetet, meg kellett tanulnunk tájékozódni a bonyolult ellentmondások tömkelegében, helyt kellett állni a sok ellenséges üldözéssel, nyomással és erőszakoskodással szemben, s emellett óriási lelkierőre is szükség volt, hogy meg tudjuk őrizni hűségünket antifasiszta meggyőződésünkhöz, hogy keményen tudjuk viselni az ezzel kapcsolatos üldözéseket, és hogy rendületlenül vállaljunk minden elképzelhető nélkülözést.

„Vannak dolgok — mondotta Palmiro Togliatti —, amelyek ma már világosak mindenki előtt, de egyáltalán nem voltak világosak akkor, amikor a fasiszta rendszer a maga talmi hatalmának tetőpontján volt. Emlékezzünk vissza erre az időre. Az Aventino periódusa már régen elmult. Néhány év telt el azután is, hogy aláírták a lateráni egyezményt és a konkordátumot[21]. A Különleges Bíróság zökkenőmentesen működött. Úgy látszott, semmi sem fenyegeti már a fasizmus uralmát. Ezzel szemben azok az első intézkedések, amelyeket a Mussolini-kormány a gazdasági válság elleni harc érdekében tett, és amelyek lényege az volt, hogy a válság következményeinek terhét levették a nagytőkések és a bankárok válláról s áthárították a népre, azt eredményezték, hogy a fasizmus körül a vagyonos és uralkodó osztályok szoros és csaknem teljes egysége jött létre. A fasizmus ezekre támaszkodva, nagy erővel készülődött az imperialista terjeszkedés, a háborús provokációk és a szabad népek elleni agresszió politikájának, annak a politikának megvalósítására, amelyet most mindenki egyhangúlag elítél, elvet és megbélyegez, minthogy ma már mindenki elismeri, hogy ez volt az Olaszországra zúduló katasztrófa legfőbb oka. Akkor azonban ez a politika, sajnos, sok hívőre és rokonszenvezőre talált a legkülönbözőbb körökben, még ott is, ahol a legkevésbbé volt várható. Nagy politikai előrelátásra volt szükség ahhoz, hogy lássák, mint ahogy mi láttuk és hangoztattuk, hogy a kormány szakadékba,

[21] A lateráni egyezmény, amely Mussolini és a római pápa közt 1929 februárjában jött létre, szilárd szövetséget jelentett a fasizmus és a katolikus egyház között. A konkordátum a lateráni egyezmény keretén belül egyik megállapodás, amely a katolikus egyháznak a fasiszta Olaszországban biztosított jogokat és kiváltságokat rögzítette le. — *Szerk.*

katasztrófába sodorja az országot. A helyzet megítélésében akkor csak a szocialista párt, a Giustizia e Libertà s egyes emberek és csoportok értettek velünk egyet, főleg az értelmiség soraiból."

A jövő sötétnek, reménytelennek és kilátástalannak látszott. Egyre gyakoribbak lettek a fasizmus előtti behódolás esetei. Az antifasiszták között is egyre többen akadtak olyanok, akik passzívakká váltak, visszavonultak, sőt, néha megalkudtak az adott helyzettel, vagy pedig megélhetési gondok nyomása alatt csatlakoztak a fasizmushoz, támogatták politikáját, engedelmes eszközei lettek.

Erre az útra léptek a szakszervezetek és a szocialista párt vezető funkcionáriusai — Rigola, D'Aragona és Caldara; a Néppártból De Gasperi, Bronchi és Micheli; a demokratikus és liberális irányzatokhoz tartozó csoportok képviselői, mint Croce, Bonomi, Casati és Orlando. A nyugati „demokráciáknak", elsősorban Angliának és Franciaországnak legreakciósabb körei a fülük mellett engedték el az olasz emigránsok figyelmeztetéseit, s ezért képtelenek voltak megérteni a fasizmus agresszív, antidemokratikus és militarista mivoltát. Nemcsakhogy nem értették ezt meg, hanem ellenkezőleg, mindenkép támogatták a fasizmust, a fasiszta rendszert az osztályharc szerencsés megoldásának tekintették. Éppen erre az időpontra esik Churchill ismert nyilatkozata: „Ha én olasz lennék, egész szívből veletek (fasisztákkal) tartanék." A fasiszta rendszer külpolitikai „sikereivel" egyidejűleg erősödött a rendszer osztatlan uralma az országon belül. Mindenkire, aki szembeszállt vele, a börtön hosszú, kegyetlen évei vártak. Ezért mindenkinek, aki a harc útját választotta, le kellett mondania a nyugodt életről, fel kellett áldoznia egyéni érdekeit. Az ilyenekre mérhetetlen nélkülözések zúdultak, s végül esetleg halál várt rájuk valamelyik börtönzárkában. Ez a kitüntetés várt a fasisztaellenes harcosra, ha a fasiszta uralom éveiben illegális tevékenységet folytatott.

Ez lett a mozgalom számos részvevőjének osztályrésze. Gramsci, a Kommunista Párt vezetője, börtönben töltött tíz esztendő után meghalt; a kommunista Scoccimarro és Terracini, akiket 1926-ban tartóztattak le, csak 1943-ban, Mussolini bukása után nyerték vissza szabadságukat; ugyanekkor hagyták el a börtönt a kommunista Roveda, Li Causi, Secchia,

D'Onofrio, Parodi, Camilla Ravera, Adele Bei, Colombi, Negarville, Spano, Novella, Minio stb., a szocialista Pertini és sokezer más antifasiszta. Valamennyien öt, tíz, tizenöt évet sínylődtek magánzárkában, börtönökben, száműzetésben, gyüjtőtáborokban — csak azért, mert antifasiszták voltak.

És mégis a fiatal munkások, értelmiségiek és parasztok ezrei választották a harcot, lelkiismeretük parancsát követve, amelynek kilátásai akkortájt elég sötétek voltak és egyálta lán nem biztattak jó reményekkel. Így léptek a politikai harc, az illegális tevékenység útjára és kerültek csakhamar börtönbe — Pajetta, Sereni, Reale, Amendola, Morandi és Pesenti. Szizifuszi munka volt. A gyenge kapcsolatok minden válság alkalmával elszakadtak. Ezeket újonnan kellett megteremteniök azoknak, akik önként vállalták a bebörtönzés veszélyét, és munkálkodtak is rajta, amíg csak őket is utól nem érte a többi harcos sorsa.

Azon a mesterkélt, hamis képen, amelyet a fasiszta propaganda festett Olaszországról, természetesen nem adtak helyet a többnyire ismeretlen, fasisztaellenes harcos alakjának, a hivatásos forradalmárnak, aki állhatatosan küzdött a zsarnoki és imperialista kormány ellen. Márpedig a képből nem lehet őket kihagyni. Ők voltak az olasz-abesszín háborút megelőző és az azt követő időszak névtelen hősei, akik minden anyagi érdektől mentesen, egyetlen nagy eszmének rendelték alá minden egyéni érzésüket, és önzetlenül, bátran néztek szembe a rájuk váró veszedelmekkel. A társadalmi erők nagyságának tudata, amelyek az emberiséget előbbre viszik és már győzelmet arattak a Szovjetunióban, ezekben az emberekben erősebb volt az egyéni érdeknél, erősebb minden más érzésnél. Tudták, hogy parányi porszemek abban a gigantikus összeütközésben, amelyből egy új világnak kell születnie. De azt is tudták, hogy tevékenységük, egyéni áldozataik, akármilyen szerények is, a történelmi haladás nélkülözhetetlen, termékeny elemei. Ennek tudatában állhatatosan viselték a tengernyi nélkülözést és áldozatot.

Más névtelen hősök ezrei — munkások, parasztok és kisiparosok — bár nem vettek tevékeny részt a fasizmus ellen irányuló nyilt harcban, ellenállást tanúsítottak a fasiszta rendszerrel szemben, nem voltak hajlandók belépni fasiszta szervezetekbe, amivel a fasiszta uralom húsz éve alatt súlyos

nélkülözésekre ítélték magukat. Minduntalan elbocsátották őket munkájukból, állandóan az a veszély fenyegette őket, hogy kenyér nélkül maradnak. Minden néven nevezendő védelemtől megfosztva, olyan társadalomban élve, melyben a törvény csak a kiváltságos osztályok érdekeit védi, azzal, hogy nem akarták elárulni meggyőződésüket, nyomorúságra és nélkülözésekre kárhoztatták magukat. Ilyenformán a hivatalos, fasiszta Olaszországgal szemben egy másik, ismeretlen Olaszország jött létre, a hivatásos forradalmárok és az olyan dolgozók Olaszországa, akik elvetették a fasizmussal való megalkuvást. A hivatásos forradalmárok, amint közkegyelem folytán vagy büntetésük kitöltése után kikerültek a börtönből, azonnyomban ismét bekapcsolódtak az illegális munkába, s dolgoztak egészen addig a napig, amikor újból lezárult mögöttük a börtön vaskapuja. A fasizmussal meg nem alkuvó dolgozók az ellenállás élő példái, soha ki nem alvó szikrái voltak.

Kik harcoltak hát a fasizmus ellen hatalomrajutásának első éveiben? Főleg a proletárok élcsapata, elsősorban a kommunisták. A harc céljairól és feladatairól alkotott felfogásukhoz híven, a tömegek szükségleteiből és törekvéseiből kiindulva, agitációt folytattak, gazdasági és politikai harcot szerveztek és vezették ezt a harcot. A harc olyan szakaszában, amikor a fasiszták annyira szorosra húzták a hurkot, hogy lehetetlen volt bármilyen nagyobbszabású, komoly akcióba kezdeni, az antifasiszta harcosok azt a célt tűzték maguk elé, hogy megőrizzék, neveljék a kádereket és új harcosokat toborozzanak. A Mussolini-rendszer kegyetlen uralmának egész ideje alatt szüntelenül, hol itt, hol ott szerveztek egyes tiltakozó megmozdulásokat, amelyek megrendítették a fasiszta szakszervezetek és ifjúsági szervezetek merev kereteit. Ennek a tevékenységnek azonban, amely pedig néha reménytelennek és eleve kudarcra kárhoztatottnak látszott, igen komoly jelentősége volt. Ez idézte elő azt, hogy a fasiszta elnyomók egyetlen pillanatig sem érezhették magukat a helyzet feltétlen urainak. Ez sarkallta a tömegeket állandóan ellenállásra. Ez készítette elő a talajt az elkerülhetetlenül közeledő felszabadulás számára.

A gazdasági világválság, amelyet Olaszországban a líra stabilizálásával kapcsolatos válság előzött meg, erős kihatás-

sal volt a fasizmus fellegvárán belül kialakult helyzetre is. 1932—1933-ban Olaszországban bizonyos — bár nagyon gyenge, elszigetelt és bátortalan — ellenzéki fellépések észlelhetők: ujságcikkek, amelyek kihívást jelentettek a cenzúra felé, elégedetlenkedő és tiltakozó mozgalmak a szakszervezetekben, az ifjúsági szervezetekben és a főiskolákon. A fasisztaellenes mozgalom vezető körei, különösen a Kommunista Párt, érezve, hogy ez a mozgalom minden, szinte szükségszerű ellentmondásos jellege és ingadozása ellenére új erőt adhat az ellenállásnak, gondosan tanulmányozták a kérdést, megfelelő határozatokat hoztak, igyekeztek közelebb férkőzni azokhoz az emberekhez, akik kísérletet tettek arra, hogy kiszabaduljanak a fasizmus polipkarjaiból, igyekeztek kapcsolatot létesíteni és együttműködést hozni létre velük.

A spanyolországi háború

Világos volt, hogy a fasisztaellenes mozgalom lefelé menő vonala hamarosan végetér és lassan, de biztosan felfelé ívelő irányt vesz. És csakugyan, 1934-től kezdve az olaszországi ellenállási mozgalom egyre inkább kilép azokból a keretekből, amelyek csupán a munkásmozgalmat foglalták magukba: terjeszkedik és még a kispolgárság haladó elemeit is magával ragadja. Ezenkívül nemzetközi tényezők is kezdik érezteti hatásukat, mivel a nácizmus németországi győzelme és az ennek következtében előállt háborús veszély nyomán a harci front kiterjed minden népre.

Az olasz emigránsok minden nemzetközi jellegű politikai gyűlésen, állandóan felhívták külföldi barátaik és elvtársaik figyelmét arra a veszélyre, amelyet maga a Mussolini-rendszer jelentett a világbékére nézve. Megmagyarázták, hogy a fasiszta rendszert a piacokat kereső olasz nagytőke hozta létre, amely ezt saját imperialista céljainak elérésére használja fel és azt tartja, hogy az országot csupán a háború és csakis a háború gyógyíthatja ki radikálisan belső bajaiból. 1934-ben a szocialista párt és a Kommunista Párt megegyezésre lépett az akcióegységre vonatkozóan. Ez a megegyezés elősegítette az olasz ellenállási mozgalom erősödését. 1934-ben és 1935-ben több olyan nemzetközi esemény zajlott le,

amelynek nyomán a háborúellenes harc távlatai, tehát a fasizmus és a nácizmus elleni harc távlatai is, egycsapásra jelentős mértékben kitágultak.

1935-ben, a Kommunista Internacionále VII. Kongresszusán, Palmiro Togliatti a Kommunista Internacionále Végrehajtó Bizottsága nevében rámutatott arra, hogy a náci Németország, a fasiszta Olaszország és a feudális Japán barbár agresszív háború kirobbantására készül, s az egész világhoz szólva, kiadta a békéért és egy nemzetközi fasisztaellenes arcvonal létrehozásáért való harc jelszavát. Akkoriban az ellenállási mozgalom fejlődésében mélyreható, történelmi jelentőségű fordulat volt észlelhető. A Szovjetunió belépett a Népszövetségbe, s a milliós néptömegek egyre világosabban kezdték felismerni, hogy a Szovjetunió, Sztálin elvtárs lángeszű vezetésével, a béke védőbástyájának és valamennyi fasisztaellenes népi erő vezetőjének a szerepét tölti be. Az európai országok haladó politikusai és pártjai egyre inkább meggyőződtek róla, hogy feltétlenül egységfrontot kell létrehozni, és úgy kell harcbaszállni a fasizmus ellen. Az ellenállási mozgalom feladata most már világos volt: a fasisztaellenes arcvonalnak ahhoz, hogy győzelmet arathasson, *a tömegek, a népek* és *az államok* frontjává kell válnia. És valóban, amikor ez a három feltétel teljesült, bekövetkezett a fasizmus szétzúzása. A fasizmus leverése jóval hamarabb megtörténhetett volna, ha a nyugati demokráciák felelős politikusai hallgattak volna a szovjet kormány figyelmeztetéseire. Ha a népeknek és államoknak ezt az arcvonalát idejében létrehozzák, el lehetett volna kerülni a háború megpróbáltatásait.

Az Olasz Kommunista Párt, meg az Olasz Szocialista Párt ott volt az olasz-abesszín háború ellen irányuló brüsszeli kongresszus (1935 október 12—13.) összehívásának kezdeményezői között. Ezt a háborút a kommunisták úgy jellemezték, mint amely a fasizmus első merénylete a nemzetközi béke ellen. Az olasz nép egyes rétegei eleinte lelkesedéssel fogadták az olasz-abesszín háború megindítását, mert ezt a háborút demagóg módon úgy tüntették fel, mint szerencsés kivezető utat a nyomorúságból, mint csodaszert a nemzet valamennyi bajának orvoslására, mint lehetőséget arra, hogy afrikai földön szerezzék meg a „helyet a nap alatt". De a háború első

szakaszának nehézségei és kudarcai, később pedig — már Abesszínia meghódítása után — az a tény, hogy a kapitalisták milliárdos nyereségeket vágtak zsebre, ezzel szemben a dolgozók nyomorúsága semmivel sem csökkent, elősegítették a nép öntudatra ébredését. Az aggodalommal és nyugtalansággal eltelt nép lassanként kezdte megérteni, hogy Olaszország feltartóztathatatlanul sodródik a szakadék felé, és hogy katasztrófa vár rá. Ekkor spontán úton már az olasz expedíciós csapatok körében is ellenállási gócok keletkeztek a fasizmus imperialista kalandjaival szemben. A fasisztaellenes mozgalom az országon belül erősödött, tömegbázisa kiszélesedett.

A spanyolországi események, amelyek elkerülhetetlen következményei voltak az olasz-abesszín háborúnak, nyomban e háború befejezése után elkezdődtek. A láncairól elszabadult fenevad tovább rohant előre. Már nem tudott megállni és fel nem tartóztathatóan rohant végzete felé.

Spanyolországba először kisszámú, fanatikus és kalandor fasiszta önkéntes ment, de nyomban ezután az olasz nincstelenek ezreit meg ezreit küldték oda, akiket csalárd módon állítólag abesszíniai munkára toboroztak, ehelyett azonban egy szerencsétlen napon az ibériai félsziget partjain kötöttek ki. A guadalajarai csata — ezúttal katonai viszonylatban — megmutatta, hogy a bomlásnak és a gyalázatnak milyen mélységébe taszította a fasizmus Olaszországot. A spanyol köztársaságiak kezébe került dokumentumok, fasiszta „önkéntesek" levelei és naplói már e történelmi jelentőségű ütközet előtt megmutatták, hogy milyen szánalmas képet mutatott az olasz hadsereg. Mindenkiben, aki ezeket olvasta, az a határozott benyomás támadt, hogy az olasz fasiszta hadosztályok katonái, akik súlyos nélkülözéseket és szenvedéseket kényszerültek elviselni a parancsnokságok visszaélései következtében, demoralizálódtak és ösztönszerűen gyűlölték ezt a háborút, amelynek célját nem értették. Ezek a hadosztályok már az első komoly csapás hatása alatt széthullottak.

De ugyancsak a guadalajarai csatában kimagasló fegyvertényekkel tett hitet Olaszország legjobb hagyományai mellett a Garibaldi Brigád, melynek háromezerkétszáz olasz önkéntese hősiesen harcolt a köztársaságiak oldalán és halottakban hatszáz, sebesültekben több mint kétezer emberét vesztette

el Spanyolországban. A Garibaldi Brigád főleg egyszerű munkásokból, nincstelenekből tevődött össze; a proletárszolidaritás leküzdhetetlen érzése és olthatatlan szabadságvágyuk ösztönözte őket arra, hogy lemondjanak mindenről — otthonról, családról, keresetről. Ezek a nincstelenek, egyszerű munkások, akiket magasztos eszmény lelkesített, a bátorság és a katonai képességek nagyszerű példáit mutatták. Sztoikus nyugalommal tűrtek minden nélkülözést, szenvedést és veszélyt, s az alatt a harmadfél év alatt, amíg kemény fegyveres harcban álltak, helyreállították a világ színe előtt népünk becsületét, amelyet a fasiszta agresszió sárba taposott.

A spanyolországi háború az antifasisztáknak gazdag tapasztalatokat és nagyon értékes tanulságokat hozott. Ebben a háborúban először valósult meg az ellenállási erőknek csaknem teljes és szilárd egysége — a siker egyik elengedhetetlen feltétele. Mindenekelőtt megteremtették a politikai erők egységét: kommunisták, szocialisták, köztársaságiak, gielisták, anarchisták, liberálisok, hívők és ateisták váll váll mellett harcoltak a lövészárkokban. Együtt verték vissza Mussolini, Hitler és Franco barbár reakciós erőinek támadását. A lövészárkok vonala, amely Madridon, Guadalajarán keresztül és az Ebro-folyó mentén vonult, nemcsak a spanyol vagy olasz, hanem egyben a világcivilizáció védelmi vonalának szimbóluma lett.

Ezekben a lövészárkokban velem együtt harcolt Di Vittorio, Nenni, Rosselli; ezekben a lövészárkokban halt hősi halált a kommunista Picelli, a szocialista De Rosa, a köztársasági Angeloni, a gielista Battistelli és még sok más harcos. Spanyolországban megvalósult az olasz nép egysége is. Egymás mellett harcoltak ott Olaszország fiai — munkások, parasztok, értelmiségiek. Végül megvalósult Spanyolországban a nemzetközi egység is, amely a küszöbön álló döntő ütközetekben megvalósult egység előhírnöke volt: spanyolok, franciák, olaszok, szlávok, amerikaiak, angolok, délafrikaiak, sőt, még kínaiak és ausztráliaiak is — összesen ötvenkét ország polgárai — a Spanyolországban harcoló nemzetközi brigádokban nagyszerű példát mutattak arra a fegyveres összefogásra, amely néhány évvel később összetörte a fasiszta fenevad gerincét és lehetővé tette a győzelmet.

Katonai szempontból a spanyolországi háború „főpróbája"

volt az elnyomók elleni partizánháborúnak, amely később Európaszerte fellángolt. Ez volt az első háború, amelyben meg lehetett találni a partizánharc számos jellemző vonását. Itt először valósult meg az, amit később meg lehetett figyelni Franciaország, Olaszország, Jugoszlávia, Lengyelország, Görögország, Dánia stb. népeinek fegyveres ellenállási mozgalmában — nevezetesen a politikai, sőt, nemzeti tekintetben is igen különböző erők egységes, szilárd tömbbé kovácsolódását.

A spanyolországi harc rendkívül értékes tapasztalatok forrása lett az elkövetkező évek minden ellenállási mozgalma számára. A partizánharc szervezői és vezetői Európa valamennyi hegyvidékén olyan emberek lettek, akik Spanyolországban nemzetközi brigádok vezetői és harcosai voltak. Ez a háború volt az első fegyveres és nemzetközi harc a nácizmus és fasizmus ellen.

A spanyolországi háború az olasz ellenállási mozgalomra gyakorolt hatásának szemszögéből nézve messze túlhaladja a nemes és bátor harci teljesítmények kereteit. Éltető hatással volt az olaszországi antifasiszta mozgalomra is, friss áramlatot vitt az ország politikai életébe. A spanyolországi események meggyorsították Olaszországban az antifasiszta harc ütemét, új erőket vetettek fel a mélyből és vontak be a mozgalomba. Sok embernek kinyitották a szemét, haraggal töltötték el szívét és megacélozták harci elszántságát. Az ellenállási mozgalom, amely eddig nem lépte át a konspirációs tevékenység szűk kereteit, hatalmasodni kezdett. Az ifjúság kezdett eltávolodni a fasizmustól, bár ez a folyamat egyelőre csak belső válságokban mutatkozott, abban, hogy az elégedetlenség, a bizalmatlanság, a szellemi elnyomottság érzése egyre tudatosabban jelentkezett.

Mentsük meg Olaszországot a végpusztulástól!

A spanyolországi háború az olasz fasizmus végpusztulásának kezdetét jelezte. Amikor Ausztriát utóbb a német fasizmus leigázta, ez végét jelentette a fasiszta kormány politikai önállóságának is, mert e pillanattól kezdve kénytelen volt rálépni arra az útra, amely a hitlerizmussal való szoros összeolvadás felé vezetett. Az olasz népet a fasiszta bitorlók el-

adták ellenségeinek, a hitleristáknak. A népre nehezedő belső elnyomást most az idegen rabság járma súlyosbította. Ez volt az a döntő tényező, amely teljessé tette és betetőzte a fasizmus hazaáruló politikáját.

Az „acélpaktum"[22] aláírása azt jelentette, hogy Olaszországot most már nemcsak a hazai fasizmus, hanem a hitlerista nácizmus is bilincsbe verte. Ez erősítette az olasz nép soraiban a németellenes hangulatot. Ilyenformán az ellenállási mozgalmat előrelendítő tényezőkhöz egy további járult: az olasz nép megsértett nemzeti önérzete. Ez jelentős mértékben kiszélesítette az antifasiszta propaganda hatókörét és hatalmas lökést adott az antifasiszta eszmék terjedésének. Az olasz dolgozók osztálykövetelései most már elválaszthatatlanul egybekapcsolódnak az erőteljes függetlenségi törekvéssel; a paktum megkötése után ez az érzés hatalmába kerítette a nép minden olyan rétegét, amelyben nem aludt ki a hazaszeretet és kész védelmére kelni a nemzet jogainak. Ezzel bebizonyosodott, hogy antifasiszta nézeteink helyesek, a munkásosztálynak mindjárt az első naptól kezdve elfoglalt álláspontja reális és teljes összhangban van a haza függetlenségének és megmentésének érdekeivel.

Amikor Hitler megrohanta Lengyelországot, nyilvánvaló lett, hogy közeledik Olaszország tragédiájának utolsó felvonása, bár a háború elején *nem-hadviselő* félnek nyilvánította magát. És valóban, 1940 június 10-e, az a nap, amelyen Olaszország hadat üzent Franciaországnak — jóllehet az olasz hadseregre gyors és könnyű győzelem várt — az olaszok számára a néma gyász napja volt. A nagyvárosok utcáit feldúlt vagy komor arcú emberek töltötték meg. A háború első estéjén, amikor a városokat elsötétítették és sűrű sötét éjbe merültek, ugyanilyen sötétség borult az olasz emberek lelkére is. Olaszország nem rohant lelkesedve „fegyvert ragadni", mint a zsarnok Mussolini várta. Olaszország, amelyre baljós előérzet nehezedett és ösztönszerűen lázongott ez ellen a sötét imperialista kaland ellen, gyászt öltött. A római egyetem diákjai néhány nappal Olaszország hadbalépése előtt tiltakozó tüntetésekkel válaszoltak Bottai közoktatásügyi miniszter har-

[22] A fasiszta Olaszország és a hitlerista Németország kozt 1939 május 22-én kotott katonai és politikai szovetség. — *Szerk.*

cias beszédére. Egész Olaszországban érezni lehetett a nyílt és lappangó elégedetlenséget. A legöntudatosabb olaszok áttértek a cselekvésre, az ellenállási mozgalom sorai utánpótlást kaptak, a mozgalom harcosai egyre elszántabbak lettek.

De nemcsak a harc „veteránjai", hanem az ellenzékhez nemrég csatlakozott népes csoportok előtt is világos lett, hogy Olaszország csak az esetben menekülhet meg a szakadékba zuhanástól, amely felé sodródott, ha megdönti a fasiszta rendszert és igazságos békét köt a megtámadott országokkal. A kommunisták felhívták a dolgozókat és az egész olasz népet, hogy harcoljon olyan békéért, amelyben nincs szó sem területi annexiókról, sem más népek kirablásáról és leigázásáról. Követelték a háborús bűnösök letartóztatását, vagyonuk elkobzását, a nép szabadságjogainak visszaállítását és demokratikus kormány alakítását.

Csak 1941 júliusában sikerült külföldön újra megteremteni az összeköttetést az emigráció három legaktívabb politikai csoportja — a kommunisták, a szocialisták és a Giustizia e Libertà-csoport között. Ez év októberében Toulouse-ban megalakult az olasz nép egyesítésének akcióbizottsága. Ebben a kommunistákat Sereni és Dozza, a szocialistákat Nenni és Saragat, a Giustizia e Libertà-csoportot Trentin és Fausto Nitti képviselte. A bizottság első ízben fordult kiáltvánnyal az olasz néphez. Ebben többek közt ez állott: „Nem veszthetünk egy percet sem, haladéktalanul meg kell teremteni az olasz nép összefogását a következő programm alapján: a Hitlerrel kötött szövetségi szerződés érvénytelenítése, azonnali különbéke Angliával, a Szovjetunióval és más országokkal, amelyeket a fasizmus részéről támadás ért, a hadrakelt és megszálló olasz hadseregek visszahívása, a hitlerista elnyomók kikergetése Olaszországból, Mussolini megbuktatása, a sajtó-, gyülekezési és szólásszabadság visszaállítása, az olasz nép ama legszentebb jogának visszaállítása, hogy olyan kormányt válasszon magának, amely kifejezi akaratát és megvédi érdekeit."

Mindezek a feladatok kifejezésre jutottak a három fő jelszóban: *béke, függetlenség és szabadság!* Ugyanakkor a kommunisták kijelentették, hogy hajlandók „becsületes harci szövetséget kötni minden olyan politikai erővel, amely kész harcolni a felsorolt feladatokat megvalósító népkormányért".

Ez már egy lépés volt az egység megteremtése felé: szükségessé vált a proletariátus mint élenjáró osztály szövetsége a parasztsággal, a szabad foglalkozásúakkal, a haladó értelmiséggel, a kispolgársággal, sőt, még azokkal a kapitalista elemekkel is, amelyek nem tartoztak a monopolista burzsoáziához — egyszóval mindazokkal a politikai erőkkel, amelyek készek voltak harcolni a fasizmus és a háború ellen, Olaszország megmentéséért.

A tengelyhatalmak azonban még sikereik tetőpontján álltak. Katonai győzelmeik, amelyeket a propaganda mértéktelenül felfújt, félrevezették és megzavarták a közvéleményt. De a hadműveletek további alakulása során a fasiszta propaganda minden optimista jövendölése hazugnak bizonyult. Ezek a jövendölések nem váltak be. Az „Olasz Birodalom" kártyavárként omlott össze. A megszállt országokban ellenállási mozgalom indult, s partizánháború kezdődött. Magában Olaszországban az élelmiszerjegyek bevezetése, az 1922-es korosztály soronkívüli behívása, a németek egyre fokozódó beavatkozása az ország gazdasági életébe, politikájába és a hadvezetés kérdéseibe, még jobban növelte a lakosság elégedetlenségét és forrongását, felháborodással töltötte el és harcra ösztönözte az antifasisztákat.

Az olasz nép — politikai élcsapatának vezetésével, minden nehézség, az ellenség minden árulása és cselfogása ellenére — az események nyomására lassan, de szívósan haladt előre céljának megvalósítása, vagyis afelé, hogy létrehozza az egységet a fasizmus ellen és a békéért folytatott harcban. Az illegálisan megjelenő, főleg kommunista ujságokat most már sokezer példányban terjesztették. Ezek felszólították a katonákat és munkásokat, valamennyi becsületes polgárt, hogy fogjanak össze a fasizmus megbuktatására, fogjanak össze azért, hogy kivívják a békét és megmentsék Olaszországot a végpusztulástól. A népi tömegek és az egész nemzet egységének ez a következetes politikája már kezdte megérlelni gyümölcseit, mert egyáltalán nem kiagyalt jelszó volt, hanem a fasiszta diktatúra és a katasztrofális jelleget öltő háború kettős nyomása alatt szenvedő olasz nép objektív életfeltételeiből következett.

1942 október-novemberében Torinóban megalakult és elkezdte tevékenységét az első Nemzeti Arcvonal Bizottsága,

amely a Kommunista és a Szocialista Párt, az Akciópárt és a Kereszténydemokrata Párt képviselőiből állott. A Kereszténydemokrata Párt képviselői itt először vettek részt antifasiszta szervezetekben, de — mint később nyilvánvalóvá vált — csak azért, hogy ezeket maguk alá rendeljék és zavarják tevékenységüket, nempedig azért, hogy erősítsék. A kommunisták kezdeményezésére hasonló bizottságok alakultak Rómában és Milánóban is. Eleinte azonban a célok és a cselekvés egysége nem ritkán csupán formális volt. Nem minden párt jutott el mindjárt annak felismeréséig, hogy azonnal meg kell indítani a harcot a fasizmus és a háború ellen, a különbéke haladéktalan megkötéséért. A kivárási taktika hívei, főleg a liberálisok és a kereszténydemokraták, jobbnak látták, ha arra szorítkoznak, hogy megállapodnak egy olyan pozitív programm kidolgozására nézve, amelyet a fasizmus bukása után kell megvalósítani. Arról azonban egyáltalán nem beszéltek, hogy milyen módon döntsék meg a fasizmust, milyen tényezők és kiknek az akciója döntse meg.

Ámde mindeme határozatlanság és ingadozás ellenére is világos volt, hogy a nép legjobbjai megmozdulnak és egyesülnek a harcra. Azoknak az osztályoknak és csoportoknak a képviselői, amelyek mindenkinél hamarabb és a leghatározottabban léptek a fasizmussal szembeni ellenállás útjára, most nyiltan a békéért és Olaszországnak a katasztrófától való megmentéséért harcoltak.

A hazafias fellendülésnek ebben a légkörében Olaszország nagytőkései szemrebbenés nélkül fogadták az utolsó megalázást. Elfogadták az úgynevezett Funk-tervet[23], amelynek az volt a célja, hogy az olasz gazdasági életet Németország gazdaságának függvényévé változtassa. Az olasz nagytőke még mindig azzal a hamis reménnyel áltatta magát, hogy — mint Agnelli[24] mondotta a Fiat-cég részvényeseinek gyűlésén tartott beszédében — kihasználhatja azokat a „nagy piacokat, amelyeket a tengelyállamok győzelme és a győzelem részesei közti együttműködés nyit majd meg Olaszország számára".

[23] Walter Funk — Hitler fő gazdasági tanácsadója és a fasiszta Németország gazdasági minisztere volt. Tőle származott Európa gazdasági megszervezésének a német imperializmus érdekeit szolgáló terve, a Funk-terv. — *Szerk.*

[24] A Fiat-gépkocsigyárak főrészvényese és tulajdonképpeni gazdája. — *Szerk.*

Mint látnivaló, az olasz gazdasági élet vezetőiből hiányzott még az „üzleti érzék" is, amelynek meg kellett volna éreztetni velük, hogy a hajójuk lassan-lassan elmerül. Képtelenek voltak megérteni, hogy mik az igazi nemzeti érdekek. Ezzel szemben éppen az igazi nemzeti érdekek megértése volt az alapja az egész antifasiszta ellenállási mozgalomnak. Ez a mozgalom az előző évek folyamán kialakult és most az ország sorsát készült kezébe venni, hogy megmentse a katasztrófától, amely felé a fasizmus vitte.

II. fejezet

A JÚLIUS 25-I FORDULATTÓL A FEGYVERSZÜNETIG

Ventotene

Mialatt még teljes erővel tombolt a háború, mialatt az olasz városokban és falvakban munkások, tisztviselők, szabadfoglalkozásúak, értelmiségiek mozgolódni kezdtek és harcra keltek a békéért és szabadságért, azalatt a börtöncellákban és Olaszország szigetein, ahová a száműzötteket internálták, az antifasiszták százai és ezrei kényszerű tétlenségben éltek. Ezek az antifasiszták mohón lesték a kívülről hozzájuk eljutó leghalkabb hangokat is és a legtöredékesebb híreket. Gyötrődve élték át a haza szenvedéseit, de érezték, hogy hamarosan, talán nagyon is hamar, hívni fogják őket, hogy vegyék kezükbe az ország sorsát és tegyenek egy utolsó kísérletet megmentésére.

Ventotene szigete mintegy fővárosa volt a foglyok e világának. 1943 tavaszán az olasz antifasiszta mozgalomnak körülbelül ezer vezetője és harcosa élt itt. Végeredményben ide kerültek valamennyi párt tagjai közül azok, akiket Olaszország városaiban és falvaiban a fasizmus és a háború ellen folytatott agitációért letartóztattak (sokan közülük megelőzően öt, tíz, sőt tizenöt és még több évet töltöttek magánzárkában). Ide kerültünk mi is, a Garibaldi Brigád harcosai, akik résztvettünk a spanyolországi polgárháborúban, s akiket olasz emigránsokkal együtt küldtek vissza Olaszországba a francia koncentrációs táborokból, ahol mindjárt a második világháború kezdete után internáltak bennünket. A közös szenvedés, a közös reménység és a közös szabadságszeretet egyesített bennünket.

Hetenként kétszer a szárazföld felől egy kis hajó érkezett a szigetre. Ezen hozták az élelmiszert és mindig érkeztek új száműzöttek is. Ezenkívül a hajó ujságokat és híreket hozott Olaszországból. Mohón olvastuk a hivatalos jelentéseket, s a sorok közt olvasva igyekeztünk kiegészíteni, kibővíteni tartalmukat. Mindenekelőtt azonban azok után a titkos, „illegális" hírek után kutattunk, amelyeket ruhabélésben, könyvek fedelében és a legváratlanabb rejtekhelyeken juttattak el hozzánk.

Leírhatatlan izgalommal figyeltük azokban a napokban a harctéri események menetét. Így értesültünk azokról a rombolásokról, amelyeket a bombázás okozott városainkban és örömmel üdvözöltük a fasizmus őrült politikájával szemben tanúsított népi ellenállás első megnyilvánulásait. A Szovjetunióról, a szovjet katonák, a partizánok, a szovjet nép hősiességéről szóló hírek fellelkesítettek és reménységgel töltöttek el bennünket. A Moszkva, Leningrád és Sztálingrád hős védelméről szóló jelentések után eljutott hozzánk a sztálingrádi ragyogó győzelem és a várost ostromló német hadseregek fegyverletételének híre. Ezek a seregek a lángelméjű sztálini hadvezetés eredményeként maguk kerültek bekerítő gyűrűbe, amely fokozatosan egyre összébb szorult, míg végre mind fogságba kerültek. A német hadseregek az egész arcvonalon visszavonulóban voltak. Ez a vég kezdete volt a nácizmus számára, s ez a fordulat bekövetkezett, még mielőtt a szövetségesek a második arcvonalat létrehozták és hadműveleteiket Nyugaton megkezdték volna. A döntő győzelem hajnala ragyogott fel azokon a csatatereken, ahol a szovjet hadseregek harcoltak. Ezt a győzelmet biztosította a szovjet nép a maga önfeláldozásával és hősiességével, a Bolsevik Párt és lángelméjű vezére, Sztálin elvtárs irányításával, aki az óriási szociális átalakításokat valóraváltotta és dicső győzelmeket aratott a népek függetlenségéért és szabadságáért vívott világraszóló összecsapásban.

Éreztük, hogy a szovjet nép győzelmei lelkesedéssel töltötték el Olaszország lakosságának minden rétegét, új reményeket ébresztettek bennük, új tetterőt öntöttek beléjük, új politikai és szociális célkitűzéseket állítottak elébük. Mindazok a szovjetellenes rágalmak és dajkamesék, amiket a fasiszta rendszer húsz esztendeje alatt terjesztettek az olasz

nép körében, lassanként szertefoszlottak. Az olasz nép határtalan bizalommal és szeretettel fordult a szovjet rend, a Szovjetunió vezetői és a szovjet nép felé, mely oly nagy hősiességet és bátorságot tanúsított, vissza tudta verni a német fasiszták támadását és most saját barlangja felé kergette a hitlerista fenevadat, ahol arra a teljes és végleges megsemmisülés várt.

Ventotene szigetén egyre világosabban éreztük Olaszország szívének dobbanását és ez az érzés lelkesedéssel, erővel és reménységgel töltött el bennünket. A várakozás hosszú estéi teltek el száműzetésünk sötét szállásain, a tépelődés hosszú napjai a tengerparton. Türelmetlenül készülődtünk a nyilt harcra, miközben kínzó sejtelmek gyötörtek bennünket és soha el nem csituló aggodalommal gondoltunk népünk sorsára. Vajjon a felszabadulás küszöbén vagyunk-e? Sikerül-e még idejében hazatérnünk? El tudjuk-e majd érni azt, hogy a nép éljen harcának eredményeivel? Sikerül-e Olaszországnak megmenekülnie a hitleristáktól és az újabb árulásoktól?

Közben nem vesztegettük hiába az időnket. Ventotene nem csupán a száműzöttek szigete volt, mint ahogy ezt a fasiszták szerették volna. Mint minden börtön és minden számüzetésre szolgáló sziget, egyben a száműzöttek politikai nevelésének központja és az ország belsejében kibontakozó béke- és szabadságmozgalom vezetésének központja volt. Nem hiába nevezték az antifasiszták a szigeten fogvatartottak csoportját, félig tréfásan, félig komolyan, „ventotenei kormánynak". Ventotene és Olaszország között — különösen miután a harc kiéleződött — állandó és termékeny kölcsönhatás kezdődött: a száműzött antifasiszták politikai együttműködése kihatott az ország belsejében kialakult Nemzeti Arcvonalak tevékenységére; rendszeres tapasztalatcsere folyt az olasz szárazföld és Ventotene szigete között — olyan tapasztalatok cseréje, amelyek nem csupán elméletiek voltak, mert a sziget „lakosai" közötti reális politikai és személyes kapcsolatokon alapultak és hatással voltak az ország jóval bonyolultabb problémáira.

Az éber felügyelet ellenére a foglyok valamennyien értesültek a napi eseményekről, és ami a fődolog, az ezekből levonható politikai következtetésekről. Így például Scoccimarro, Secchia, Li Causi, Roveda, Di Vittorio kommunisták és én hetenként tájékoztató jelentést állítottunk össze az olaszországi helyzetről. Ezeket „fülről fülre" adták, úgyhogy öt-hat

nap leforgása alatt a szigeten élő valamennyi elvtárshoz eljutott. Ez így történt. Mindegyikünk két elvtárssal együtt sétált. Ilyenkor rendszerint nyomunkban voltak a külön kirendelt őrök. Ezek azonban hamar beleuntak a dologba, békén hagytak bennünket, és csoportba gyűlve nagy beszélgetésbe merültek. Ezalatt átadtuk híreinket. A híreinket meghallgató két elvtárs továbbadta a tájékoztató jelentést két másiknak. Természetesen nem lehetett kezeskedni azért, hogy miközben a hírek „fülről fülre" szálltak, a két utolsó elvtárs pontosan ugyanazokat a híreket hallotta, mint az első kettő, mindenesetre ilymódon valamennyi politikai fogoly kapott bizonyos tájékoztatást minden legfontosabb kérdésről.

A munkások sztrájkolnak

1943 márciusában leírhatatlan izgalomba hoztak bennünket a szárazföldön lejátszódott események. A hozzánk érkezett hírek arról tanúskodtak, hogy a nép egysége megszilárdult a harcban, és hogy az ellenállási mozgalom 1942 közepe óta egyre határozottabb és merészebb formákat öltött. 1942 utolsó hónapjaiban az országszerte ösztönösen kirobbanó elégedetlenség mellett körülbelül tíz, többé kevésbbé jelentős, szervezett sztrájk zajlott le. A dolgozók legaktívabb tömegei „Kenyeret, békét és szabadságot!" jelszóval léptek harcba. Ez volt alapjában véve az olasz nép állandó jelszava a fasiszta uralom idején. A mozgalom élén az északolaszországi munkások haladtak.

Az antifasiszta pártok tevékenységének fokozódása, Olaszország egyre rosszabbodó katonai helyzete és a lakosság egyre süllyedő életszínvonala az olaszok többségét rávezette a helyes útra, elősegítette, hogy az olaszok többsége elforduljon a fasizmustól. Most már mindenki megértette, hogy Olaszország elvesztette a háborút. Most már az olaszoknak nem ezrei, hanem milliói előtt vált világossá, hogy a helyzetből az egyetlen még lehetséges kivezető út — Mussolini megbuktatása és a német fasiszták kiverése, akik egyre jobban megvetették a lábukat Olaszországban, erőiket az ország számos, hadászatilag fontos övezeteiben vonták össze és még nyiltabban törekedtek arra, hogy megvalósítsák az olasz nép

fölötti uralomra irányuló terveiket. 1942 végére és 1943 elejére a békekötés lett minden olasz legfőbb vágya, a haza megmentésének egyetlen eszköze.

1943 február 20-án Leo Lanfranco, a hazafias mozgalom részvevője — akit később, 1945-ben, a németek agyonlőttek mint az egyik Garibaldi-hadosztály parancsnokát — a Kommunista Párt belföldi központjától, amelynek élén akkor Massola és Roveda elvtársak álltak (kevéssel előbb szöktek meg a ventotenei táborból), azt a parancsot kapta, hogy vállalja egy sztrájk előkészítését és vezetését a torinói Fiat—Mirafiori-gyárban, ahol dolgozott. Sokezer példányban nyomattak ki és osztottak szét apró röplapokat ezzel a címmel: „Kenyeret, békét, szabadságot! Éljen a sztrájk!" 1943 március 5-én a Fiat—Mirafiori-gyárban sztrájk kezdődött. A következő napokban Torino és környékének más üzemeiben is beszüntették a munkát. Körülbelül egy hét leforgása alatt a sztrájk egész Észak-Olaszországra átterjedt. Március 8-án, a Nemzetközi Nőnapon, röplapok hívására nők ezrei gyűltek össze a torinói Castello-téren, tiltakoztak a háború ellen és békekötést követeltek.

A Mussolini rendőruralmát védő bástyán mindez rést ütött. Az olasz munkások és munkásnők bátorsága és önfeláldozása, akik minden veszély és fenyegetés ellenére nyiltan harcba szálltak az elnyomók ellen, világosan jelezte a megváltozott erőviszonyokat. Reménysugár volt ez, amely lelkesedéssel töltötte el a nemzet legöntudatosabb részét. Az északolaszországi dolgozók hazafias mozgalmának az volt a célja, hogy megbuktassa a hatalmon levő klikket, megmentse az országot — ameddig még lehet — az Olaszország hadszíntérré válásával szükségszerűen együttjáró emberáldozatoktól és romboláskoktól, s megmentse az országot az elkerülhetetlen vereségtől.

Hét nappal utóbb, 1943 március 12-én, a sztrájk vezetésére alakított munkásbizottság felhívással fordult Torino dolgozóihoz, amelyben a sztrájkmozgalom folytatására és kiszélesítésére buzdította őket. Mussolini, akinek már nem volt módjában megbontani a legkülönfélébb politikai irányzatokhoz tartozó munkások harci szövetségét, hiába próbált erőszakhoz folyamodni: a munkások folytatták az ellenállást és a sztrájkmozgalom átcsapott Milánóba. Az *Unità* című kommunista lap, amely akkor illegálisan jelent meg, nagy nyoma-

tékkal hangoztatta: „Az egész országnak követnie kell a százezer torinói sztrájkoló példáját, hogy kiharcolja a kenyeret, a békét és a szabadságot."

Március 19-én megkezdődtek az első sztrájkok a Caproni-gyárban és Miláno más üzemeiben. A következő hét folyamán a sztrájkmozgalom átterjedt Miláno fontosabb ipari üzemeire: a Pirelli-, Breda-, Motomeccanica-, Borletti-, Marelli-gyárakra. Abbiategrassóban figyelemreméltó eset játszódott le: Cianettit, a fasiszta nagytanács tagját, aki a gyárban beszédet akart mondani, a munkások kifütyülték és megkergették. Mindenki, aki még emlékszik a terrornak arra a légkörére, amely a fasiszta rendszer idején uralkodott, megérti ennek az esetnek a jelentőségét.

Március 16-tól április elejéig a sztrájkmozgalom gyorsan átharapódzott Piemonte és Lombardia valamennyi főbb ipari központjára, s kezdte magával ragadni Emiliát, Liguriát és Venetot is. 1942 első hónapjaiban havonként átlag két sztrájk zajlott le. 1943 első két hónapjában már tizenegy sztrájk volt. A fasiszták, mivel képtelenek voltak útját állni a mozgalomnak, rákényszerültek, hogy felemeljék a munkások bérét és a tisztviselők fizetését. Ez volt az olasz munkásosztály első jelentős győzelme a fasiszta rendszer idején.

E győzelem következményei egyáltalán nem szorítkoztak pusztán gazdasági térre. Nagy politikai jelentőségük is volt. A márciusi sztrájkok fokozták az egész olasz ellenállási mozgalom aktivitását és növelték győzelmi kilátásait. A márciusi sztrájkok megteremtették a július 25-i fordulat előfeltételeit, sőt ennek közvetlen előidézői voltak. Végül, ezek a sztrájkok jelentették az olasz nép első nagy hozzájárulását a szövetséges népek és hadseregeik felszabadító háborújához.

Erre az időre a Nemzeti Arcvonal mozgalom kiszélesedett és megerősödött. Márciusban újabb felhívás szólította fel az egész olasz népet, hogy összefogva és elszántan keljen harcra az azonnali békekötésért.

Egész Olaszország forrongott. Az óvóhelyeken, a házakban, a vasúti kocsikban, mindenütt nyiltan beszéltek már a háború elvesztéséről és mindenütt szidalmazták azokat, akik ezt a szerencsétlenséget felidézték. A fasiszta rendőrség szüntelenül tömeges letartóztatásokat rendezett, sorra tartóztatta le a legkülönbözőbb társadalmi rétegekhez tartozó embereket,

de a Nemzeti Arcvonal jelszava körül egyre újabb csoportok alakultak és egyre újabb ellenállási mozgalmak kezdődtek. A Genova ellen intézett légitámadás idején az egyik óvóhelyen összegyűlt lakosok a békéért tüntettek. Genovában a hivatalos fasiszta gyűléseken a szónokokat bizalmatlanságot kifejező közbekiáltásokkal zavarták meg.

Ilyenfajta esetek egyre gyakrabban játszódtak le egész Olaszországban. 1943 tavaszán ilyen volt a légkör az országban. Az ellenállási mozgalom az egész nép mozgalma lett, az egész népé, amely békére, szabadságra és kenyérre vágyott. Ez a fasizmussal szemben kialakult népi ellenzék, a becsületes emberek ellenzéke volt.

Ezen az alapon erősödött a harcos Nemzeti Arcvonal megteremtésére irányuló mozgalom. Piemonteban már megalakult és szabályosan működött a Nemzeti Arcvonal Akcióbizottsága. Lombardiában szintén előkészítették a talajt egy ilyen szerv megalakítására. Emiliában és Venetóban egyes antifasiszta pártok képviselői, közöttük Concetto Marchesi professzor, a Kommunista Párt küldötte, többízben tanácskoztak Cadorna tábornokkal, aki akkor az Ariete-hadosztály parancsnoka volt, s konkrétan megvitatták azt a kérdést, hogyan léphetne ki Olaszország a háborúból. Rómában Giolitti, fiatal kommunista, a piemonti államférfi unokaöccse, érintkezésbe lépett a Bonomi-csoporttal és azt javasolta ennek a csoportnak, hogy kényszerítse a királyt a Mussolini elleni fellépésre. Szárdíniában június első napjaiban megjelent az *Avanti Sardegna!* című antifasiszta ujság első száma.

Július 25-e

Nem ez volt azonban az egyetlen ellenzéki csoport, amelylyel az olasz fasizmusnak meg kellett ütköznie. Az uralkodó osztályok, miután megértették, hogy Olaszországnak már semmi esélye sincs a győzelemre, s hogy a háború kimenetele saját létüket veszélyeztetheti, taktikázni kezdtek, igyekeztek elhatárolni magukat a fasizmustól. Az uralkodó osztályoknak ez a taktikázása vezetett a július 25-i fordulatra.

Nem kétséges, hogy a fasizmus uralma alatt Olaszország legnagyobb ipari és pénzügyi monopolista szövetségei jelen-

tős mértékben megerősödtek, maguk alá gyűrték a gyengébb kapitalista csoportokat és az ország egész gazdaságának a vezetését néhány mindenható monopolista csoport kezében összpontosították. A háborúban bekövetkezett kedvezőtlen fordulat veszélyeztette e kiváltságos csoportok helyzetét. Ezek a csoportok attól tartottak, hogy a munkások és általában a néptömegek esetleg saját érdekükben használják majd ki a fasizmusnak a népi ellenállás egész időszaka és a márciusi sztrájkok által előkészített bukását. És a tömegek valóban tömörülni kezdtek pártjaik vezetése alatt, hogy széles fronton menjenek át támadásba, amely minden valószínűség szerint a zsarnokság felszámolására vezetett volna. Olaszország uralkodó osztályainak az a része, amely a július 25-i államcsínyre határozta el magát, többek közt arra törekedett, hogy elejétvegye e nagyszerű mozgalom kibontakozásának és lefékezze lendületét.

Júniusban Milánóban két értekezletet tartottak a Kommunista és a Szocialista Párt, az Akciópárt, a proletár egységmozgalom, valamint a Liberális Rekonstrukció Pártja és a Kereszténydemokrata Párt képviselői. Nem fogadták el azt a felhívástervezetet, amelyet az ország lakosságához akartak intézni, mert a liberálisok és a katolikusok nem helyeselték az azonnali harcra való felhívást.

Ebből a kis esetből is kitűnik, hogy nem valamennyi antifasiszta párt értett egyet a követendő irányvonal tekintetében. Ebben az időben — ugyanúgy, mint az Aventino idején és a szeptember 8-át követő időszakban — egyidejűleg kellett harcolni a kivárási taktika hívei ellen és az egységes arcvonal fenntartásáért. Egyfelől voltak olyan emberek, akik fáradhatatlanul azon dolgoztak, hogy létrehozzák és megszilárdítsák a nemzeti erők egységét, s ezeket az erőket az azonnali harcbalépés programmja körül egyesítsék, mert a győzelem ebben a harcban lehetővé tette volna az olasz népnek a béke és a szabadság kivívását. De korántsem valamennyien értettek egyet azzal, hogy a népre bízzák a főszerepet, amelyre pedig a népnek minden joga megvolt. És magától értetődően nem véletlen az, hogy 1943 márciusában, a sztrájkok napjaiban, a fasizmustól szabadulni igyekvő egyes vezető csoportok taktikázásának tetőpontján, Croce a *Critica* című folyóiratban cikket tett közzé „Adalékok a kommunizmus mint politikai

realitás történetéhez" címmel. Ebben kísérletet tett arra, hogy elszigetelje a kommunistákat, s konzervatív útra terelje a polgári és kispolgári értelmiséget, amelynek soraiban egyre többen kerültek antifasiszta hangulatok hatása alá.

Ezalatt a hadműveletek tovább fejlődtek. Július 10-én a szövetségesek partra szálltak Szicíliában. Nyilvánvaló volt, hogy a második front e szánalmas pótlékának létrehozásával hamarosan félszigetünkre zúdul a szárazföldi, a tengeri és a légiháború minden pusztító elemi csapása.

A néptömegek mindenáron elejét akarták venni az olasz városok, kikötők és ipari vállalatok lerombolásának, mindenáron el akarták kerülni a lakosság teljes kiirtását. A burzsoá és konzervatív körök megértették, hogy ha meg akarják menteni, ami még menthető, akkor nincs veszteni való idejük. Magában a fasiszta kormányklikkben is gyorsan növekedett a pánik és erősödött a belső ellenzék. Így került sor az események folytán a fasiszta nagytanács ülésére, amely bizalmatlanságot szavazott Mussolininak, majd a július 25-i államcsínyre és a Badoglio-kormány megalakítására.

A királyi udvar ezzel a lépéssel elhárította egy olyan kormány alakításának a lehetőségét, amelyben a demokraták is résztvesznek, ami azt jelentette volna, hogy azonnal felbontják a szövetséget Németországgal és fegyverszüneti ajánlattal fordulnak a szövetségesekhez. A királyi udvar jobbnak látta, ha a fasiszta diktatúrát katonai diktatúrává alakítják át és tovább folytatja a háborút. A népnek a július 25-ről 26-ra virradó éjjel bekövetkezett viharos megmozdulása azonban döntő befolyással volt az események egész további menetére. A nép ünnepelte a július 25-i fordulatot, mert abban a hiszemben volt, hogy ez a háborúból való kilépést és a fasiszta elnyomás sötét korszakának végét jelenti. Ettől az eseménytől még többet is várt, s ezen a napon előállott leglényegesebb követeléseivel. Ilyenformán meghiúsította a királyi udvar szándékainak teljes megvalósítását, amelynek az volt a terve, hogy egy „szakemberekből" álló kormányt alakít, s ebbe meghívja a fasiszta ellenzék olyan képviselőit, mint Grandi és Bottai.

Lehetséges volt-e ilyen körülmények között, hogy a nemzet tartósan saját kezébe vegye sorsának intézését? Lehetett-e a július 25-i fordulatnak antifasiszta megmozdulás jellegét

adni, jóvátenni az elkövetett hibákat és szilárd, legyőzhetetlen arcvonalat hozni létre a németek ellen? Igen, lehetséges lett volna, ha minden más érdeket alárendelnek az egység ügyének és a haza megmentésének. Lehetséges lett volna, ha a Hitler elleni védekezés ügyét a feladatainak megértését és vezetést váró népmozgalomra bízták volna, és ha az állam vezetői megnyerték volna a néptömegeket.

Ha július 26-tól kezdve, amikor kiadták a baljóslatú „A háború tovább folyik" jelszót, határozottabb, bátrabb, a haza üdvére való törekvéstől áthatott lépéseket tettek volna, akkor teljesen úrrá lehetett volna lenni a helyzeten, biztosítani lehetett volna az előrehaladást és az ország teljes felszabadítását, nemzetközi helyzetének gyökeres megváltoztatását. Nem nehéz megérteni, milyen következményekkel járt volna az ország jövője szempontjából az események ilyen menete, hiszen július 26-án mindössze néhány német hadosztály volt Olaszországban.

A július 25-i fordulat kezdeményezőiből azonban osztályhelyzetüknél fogva hiányzott mind a jószándék, mindpedig a hazafias érzés. Minden más érzést elfojtott bennük a néptől való rettegés, a nép szervezett és következetes megmozdulásától való elvakult félelem. Ennek a félelemnek kirívó megnyilvánulása Badoglio marsall július 27-i parancsa, amelyet Roatta-parancs néven ismerünk. Így szólt:

„A kialakult helyzetben a közrend bármi néven nevezendő, bármilyen jelentéktelen és bármilyen jellegű megzavarása árulás, és ha el nem fojtjuk, a legsúlyosabb következményeket vonhatja maga után. Bármilyen megmozdulást könyörtelenül, még csírájában el kell fojtani. Határozottan szakítani kell az elszigetelés, a figyelmeztetés, a rábeszélés és a meggyőzés vízözönelőtti módszereivel. A csapatok a rendzavarók ellen teljes harci készültségben lépjenek fel, és minden előzetes figyelmeztetés nélkül, messziről nyissanak tüzet, nem riadva vissza aknavetők és tüzérség bevetésétől sem, pontosan ugyanúgy, mintha ellenség ellen harcolnának. A tüzet ne a levegőbe irányítsák, hanem egyenesen a célba, mint az ütközetben, s ha bárhol, akár egyes emberek, erőszakosságra ragadtatnák magukat a fegyveres erőkkel szemben, a bűnösöket nyomban lőjék agyon. Olyan esetekben, amikor a katonák, akik felelősek a közrend megőrzéséért, a legcseké-

lyebb hajlandóságot mutatják arra, hogy közösséget vállaljanak a tüntetőkkel és nem vetik magukat alá a parancsnak, haladéktalanul agyon kell őket lőni."

A nép megmozdulása

Július 26-án és ezt követőleg néhány napon át az antifasiszta pártok képviselői egész sor megbeszélést tartottak, hogy megegyezésre jussanak a további tennivalók tekintetében. Mindenekelőtt elhatározták, hogy kihirdetik az általános sztrájkot, amelynek egész Olaszországban mindaddig kell tartania, amíg el nem fogadják az Olaszországban kialakult kivételes helyzet előírta követeléseket. Ezek a követelések voltak: azonnali fegyverszünet, a fasiszta szervezetek feloszlatása, sajtószabadság, amnesztia a bebörtönzötteknek. A „Szabadságot és békét!" jelszót egyhangúlag elfogadták.

Ezzel szemben annak a javaslatnak a vitájánál, hogy követeljék Badoglio lemondását és a Nemzeti Egység Kormányának, egy olyan kormánynak a megalakítását, amely az olasz demokratikus antifasizmus igazi megtestesítője lett volna, nézeteltérések támadtak. A liberálisok és a keresztény-demokraták nem támogatták ezt a javaslatot és a bizakodó várakozás álláspontjára helyezkedtek a Badoglio-kormány irányában. Márpedig világos volt, hogy a németek akcióinak megelőzésével és a védelem megszervezésével csak olyan kormány birkózhatott volna meg, amely a nép legaktívabb rétegét képviseli.

Teljes mértékben lehetséges lett volna védőgátat, még hozzá nagyon szilárd védőgátat teremteni a német támadással szemben. De ehhez az kellett volna, hogy erőteljes lépéseket tegyenek az ország belsejében, erősítsék és megfelelő mederbe tereljék az ösztönös népmozgalmat, minél jobban elmélyítsék és kiszélesítsék a Nemzeti Arcvonal szervezeteinek akcióegységét; a hadsereget megszabadítsák a fasiszta elemektől, s előkészítsék mind erkölcsi, mind katonai vonatkozásban, gondos és figyelmes agitációt és nevelő munkát folytassanak a katonák körében, megmagyarázzák nekik a hadsereg új, felszabadító szerepét. Világos tehát, hogy mindenekelőtt meg kellett erősíteni az antifasiszta arcvonal részvevőinek egységét és összetartását. A helyzet gyors elhatározásokat követelt, s

éppen ezért az e napokban alakult Ellenzéki Bizottság egyes tagjainak ingatag és következetlen állásfoglalása nemcsak a fenntebb ismertetett célok elérését akadályozta, hanem azt is, hogy teljesen ártalmatlanná tegyék a félfasiszta Badoglio-kormány gyűlöletes intézkedéseit.

Mindamellett a sztrájkot mégiscsak kihirdették és ez Észak-Olaszországban július 26-tól 28-ig tartott. Badoglio a sztrájkra statáriummal válaszolt. A jobboldali pártok beavatkozása megakadályozta, hogy a nép felháborodása teljes erővel törjön utat magának. Az északolaszországi dolgozók azonban még akkor is, amikor újra felvették a munkát, napokon át folytatták tüntetéseiket a béke és szabadság védelmében, nap-nap után tízperces sztrájkokat rendeztek. Forlíban négy napig tartott az általános sztrájk.

Ugyanakkor, amikor a liberálisok és a Kereszténydemokrata Párt képviselői felhívásukban azt hangoztatták, hogy bizalommal kell fogadni Badogliót — a vén királyi és fasiszta marsall, mint már említettük, drákói parancsokat adott ki, amelyekben azt követelte, hogy az olasz csapatok nyissanak tüzet a népre, „nem riadva vissza aknavetők és tüzérség bevetésétől sem", hogy minden előzetes figyelmeztetés, meggyőzés és rábeszélés nélkül lőjenek az emberek közé, „mintha ellenség ellen harcolnának". A július 25-i kormány valamennyi többi intézkedése ugyanilyen népellenes jellegű volt. Végeredményben még az antifasiszták és a néptömegek nyomására tett intézkedések sem igazolták várakozásaikat.

Így például, bár a fasiszta szervezeteket feloszlatták és a politikai bebörtönzöttek amnesztiát kaptak, ezeket a rendszabályokat általános kiábrándulás követte. A legtöbb vezető fasiszta politikus szabadlábon maradt s lehetővé vált számukra, hogy összeesküvést szőjenek (például Muti), és idejében előkészítsék a fasiszta „ötödik hadoszlopot", amely utóbb egyik fő támaszpontja lett az olasz hadsereg felbomlásának és szétesésének a németek részéről fenyegető veszély pillanatában. A fasiszta milíciát feloszlatták ugyan, de tagjait beosztották a hadseregbe. Ahelyett, hogy a fasiszta akcióosztagok tagjait letartóztatták vagy rendőri felügyelet alá helyezték volna, éppen azokba a katonai alakulatokba osztották be őket, amelyeket elsősorban kellett volna megvédeni a fasiszta befolyástól.

Parancsot adtak ki, amely a fasiszta podesztákat[25] meghagyta állásukban. Így történhetett meg, hogy Rómában letartóztatták és a Regina Coeli börtönbe zárták a naív hazafiak demokratikus küldöttségét, amely megjelent a Capitoliumban és követelte a fasizmus alatt kinevezett kormányzó lemondását. A bebörtönzöttekre vonatkozó amnesztiát kihirdették ugyan, de eleinte nem terjesztették ki a kommunistákra. Sokan közülük még akkor is, amikor sikerült kivívni, hogy érvénytelenítsék ezt a hátrányos megkülönböztetést (amely a bebörtönzött politikai foglyok kilencven százalékát és a politikai száműzöttek nyolcvan százalékát érintette), csak augusztusban, egyesek pedig csak szeptember első napjaiban kerülhettek szabadlábra.

Ezt a zavaros helyzetet még súlyosabbá tette az, hogy a Regina Coeliből és más börtönökből szabadon engedett „politikaiak" a kapuban új letartóztatottakkal találkoztak, főleg antifasisztákkal, akiket a kormány valamelyik gyalázatos rendelkezésének megsértése címén tartóztattak le. Leo Lanfrancot, aki márciusban a Fiat-gyár első nagy sztrájkját vezette, a Badoglio-kormány augusztusban letartóztatta. Ugyancsak augusztusban negyvenhét nápolyi antifasisztát tartóztattak le azon a címen, hogy nyilvános gyűlést szerveztek: egy hónappal később ezek csodával határos módon menekültek meg abból a tömegmészárlásból, amelyet a németek a városból való kivonulásuk előtt rendeztek.

Emilio Serenit, az ellenállási mozgalom egyik legismertebb vezetőjét, aki hosszú éveket töltött börtönben és száműzetésben, s Franciaországban is résztvett a partizánharcokban, a Badoglio-rendszer idején bíróság elé állították harcostársainak egy nagy csoportjával együtt. Sereni társai közül többet halálra ítéltek és csak a szeptember 8-i események okozta fejetlenségnek köszönhették megmenekülésüket.

Magát Serenit és több elvtársát, akiket több évtizedre terjedő fegyházra ítéltek, csak egy év mulva szabadították ki a partizánok, akik a németek és a fasiszta „köztársasági" hatóságok kezéből ragadták ki őket. Mi, politikai száműzöttek, akik Ventoteneban voltunk, szinte az utolsók közt nyertük

[25] Podeszták — hivatalnokok, akiket a fasiszta kormány a helyi önkormányzat választott szerveinek feloszlatása után a városi és a kozségi tanácsok élére állított. — *Szerk.*

vissza szabadságunkat. Az elvtársak sokáig komolyan aggódtak sorsunk miatt, mert a szigeten egymást érték a repülőtámadások, s úgyszólván lehetetlen volt hajót szerezni, amelyen eljuthattunk volna a szárazföldre.

Így fejlődtek az események a július 25-i államcsíny után. Ellentmondásokkal teli időszak volt ez, amikor csak nagy nehézségek, súlyos akadályok leküzdése árán sikerült elérni valamelyes, csaknem mindig elégtelen sikert. Amikor a „baloldaliak" minden olyan kísérlete meghiúsult, hogy a mérsékeltek és Badoglio hozzájáruljanak a kormány lemondásához, megpróbáltak nyomást gyakorolni a marsallra, hogy siettesse a tárgyalásokat a szövetségesekkel és tegyen hatékony intézkedéseket a németek elleni harcra. Elsősorban az e téren elkövetett hibák, Badoglio lassúsága és határozatlansága idézték elő az angol-amerikai bombatámadások erősödését, amelyekkel a szövetségeseknek az volt a céljuk, hogy gyorsabban kényszerítsék rá Olaszországot a feltétel nélküli kapitulációra. Ezeket el lehetett volna kerülni, ha elfogadják az említett javaslatot, amely lehetővé tette volna, hogy kedvezőbb feltételekkel kössenek fegyverszünetet a szövetségesekkel. Ennek a helyzetnek egy másik következménye az volt, hogy a németek egész sor fenyegető ellenrendszabályhoz folyamodtak.

Augusztusban Milánót és Torinót félig rombadöntötték a barbár angol-amerikai bombázások, amelyek csaknem kizárólag a polgári lakosságot sujtották, és érintetlenül hagyták azokat a gépgyárakat, amelyek fegyvereket gyártottak a németek részére. Ugyanebben a hónapban a németek végrehajtották az ország preventív katonai megszállását. Ennek a megszállásnak a feltételeit már régen előkészítették, de hirtelen rajtaütéssel és annak a számbeli fölénynek kihasználásával, amelylyel az olasz csapatok a július 25-i fordulat után rendelkeztek, elejét lehetett volna venni. A német csapatok összevonása az országban egyenes következménye volt annak, hogy az ország hivatalos vezetői nem szívesen harcoltak volna, sőt egyenesen vonakodtak harcolni Németország ellen. Németországot ugyanis még mindig értékes védőbástyának tekintették abban a harcban, amelyet a reakciós erők folytattak azért, hogy megőrizzék pozícióikat nemcsak az országban, hanem nemzetközi viszonylatban is. Ennek az volt a következménye, hogy a fegyver-

szünet előestéjén Olaszországban már nemcsak a Szicíliában elhelyezett néhány náci hadosztály állomásozott, de ezenkívül mintegy húsz más erős alakulat is, a Brenner hágó és Róma közötti egész térségben.

Szeptember 8-a

A helyzet egyre súlyosabbá vált és nem volt nehéz előre látni, hogy a németek bármely pillanatban lecsaphatnak. Badoglio marsall szükségesnek tartotta, hogy egyénileg tárgyaljon a szövetségesekkel a fegyverszüneti szerződésről, sőt azzal a reménnyel áltatta magát, hogy sikerül megállapodnia a németekkel, s azok hozzájárulnak ezekhez a tárgyalásokhoz. A kialakult helyzetre való tekintettel az Ellenzéki Bizottság a Kommunista Párt javaslatára átnyujtotta a kormánynak az általam szerkesztett memorandumot „a megszállással és a németek részéről lehetséges orvtámadásokkal szembeni védekezés megszervezésének sürgető szükségességéről". A memorandum a következő javaslatokat tartalmazta: haladéktalanul szakítani Németországgal és fegyverszünetet hozni létre a szövetségesekkel; fegyveres ellenállást tanúsítani a németek és az olasz fasiszták mindennemű támadó műveletével szemben; parancsot adni minden fegyveres erőnek, az idegen területen tartózkodó csapatokat is beleértve, hogy álljanak ellent fegyveresen a németeknek; megteremteni a hadsereg és a lakosság harcos együttműködését, „hozzálátni népi osztagok alakításához és felfegyverzéséhez, amelyeknek az Olaszország egyesítése korabeli garibaldisták dicső hagyományait követve olyan jelleget kell adniok a háborúnak, hogy az világosan és félreérthetetlenül nemzeti felszabadító és függetlenségi háború legyen"; megsemmisíteni a fasizmus minden maradványát stb. A különbség e között a dokumentum és a kritikus időpontban nyilvánosságra hozott hírhedt „44-es memorandum"[26] között szembeszökő. Az Ellenzéki Bizottság memorandumában már

[26] Általános utasítások, amelyeket a szárazföldi csapatok olasz vezérkara 1943 augusztusában kuldott az Olaszországban, a szigeteken, Franciaországban és Szlovéniában állomásozó csapattestek parancsnokainak. Ezek az utasítások arra vonatkoztak, hogy milyen magatartást kell tanúsítaniok az olasz csapatoknak a fegyverszünet kihirdetése esetén. — *Szerk.*

teljes mértékben kifejezésre jutott az ellenállási mozgalom partizán- és hazafias jellege. Ezzel szemben a „44-es memorandum" minden betűjéből kiütközik a szokásos végzetes határozatlanság, a hintapolitikára irányuló szerencsétlen törekvés, amely július 25-től egészen a Rómából való elmenekülésig a királyi udvarnak és Olaszország katonai vezetőinek minden lépését jellemezte.

Az Ellenzéki Bizottság memorandumában kifejtett akciótervet, amelyet az egész antifasiszta mozgalom elfogadott, Badoglio marsall nem vetette el, és ebből — bár nem minden huzavona és fenntartás nélkül — valami mégiscsak megvalósult. Én magam szeptember első napjaiban, amikor a katonai bizottság nevében léptem fel, amelynek rajtam kívül Pertini és Bauer volt a tagja, szintén el tudtam érni, hogy fontos megállapodásokat kössek a vezérkarral a nép felfegyverzésének meggyorsításával kapcsolatban. Nyiltan kijelentettem, hogy nem csupán pártom tagjait szándékozom ellátni fegyverrel, amitől sokan tartottak, hanem az egész olasz népet fel akarom fegyverezni a németek elleni harcra, mert kétségtelen, hogy saját szabadsága védelmében harcra kell majd kelnie. A fegyverszünet kihirdetését közvetlenül megelőző napokban Olaszország különböző városaiban lépések történtek a Nemzetőrség szervezésére. Egyébként néhány intézkedés, amelyet ezekben a napokban a kormány tett — többek közt bizonyos mennyiségű fegyver átadása népi osztagok felfegyverzésére — mintha arra vallott volna, hogy erőteljes politikát szándékozik folytatni Olaszország nemzeti függetlenségének biztosítására — az országnak a németektől való megszabadítására.

Ezek csak bátortalan és ellentmondó intézkedések voltak. Maga az a mindenki előtt ismeretes módszer, ahogyan a tárgyalásokat folytatták és ahogyan a fegyverszünetet megkötötték, természetszerűleg vonta maga után a király és a Badoglio-kormány elmenekülését Pescarába és Olaszország kiszolgáltatását a németeknek. Emellett ebben az időben a nemzetnek még csak egy része állt készen a tervszerű harcra, ezzel szemben a másik része, amelyet a hadseregen belül és a hadseregen kívül a kényelmes stratégiai pozíciókat elfoglaló „ötödik hadoszlop" árulással, kapituláns és defetista hangulattal fertőzött meg, még nem mutatott elég harci készséget.

1943 szeptember 8-án délben az olasz nép, az egyszerű

nép, amelyre az a feladat vár, hogy saját keze munkájával, követ kőre rakva építse fel jövőjét, nyiltan a dicső felszabadulás felé vezető útra lép. Az olasz nép, amelyet a sors kényekedvének dobtak oda, amelyet az uralkodó osztályok elárultak, gyűlöltek és üldöztek, később saját soraiból olyan ragyogó hadvezéreket, tehetséges szervezőket és politikusokat hozott felszínre, akik teljesen a haza szolgálatának szentelve magukat, meg tudták teremteni az új, bátor és győzelmes hadsereget — a nemzeti felszabadító hadsereget.

Mindjárt a fegyverszünet kihirdetése után az ellenállási mozgalom „veteránjai", az új szabadságharcosokkal együtt, mindenütt megkísérelték, hogy egyesítsék a hadsereget és a polgárokat a német fasiszták elleni harcra. Szeptember 9-én kiáltványt bocsátottak ki, amelynek hatására a hazafiak mindenütt harcra keltek. „A fegyverszünetet aláírták — olvassuk ebben a felhívásban —, a békét kiharcoltuk, de most meg kell védenünk a németekkel szemben, akik megszállással fenyegetik az országot és hazánk területén szándékoznak folytatni a háborút. A béke megszilárdításának egyetlen biztosítéka a németek azonnali távozása Olaszországból. A béke megvédésének egyetlen módja: azonnal határozott támadásba menni át a németek ellen, ha megpróbálják valóra váltani azt a szándékukat, hogy megszállják az országot és halogatják Olaszországból való távozásukat."

Az antifasiszták Olaszország valamennyi városában azt követelték a katonai hatóságoktól, hogy tegyék számukra lehetővé a részvételt a fegyveres harcban, de csaknem mindenütt kereken elutasító választ kaptak. Így például szeptemben 9-én délben Duccio Galimberti, aki később a partizánháború egyik szervezője, hőse és vértanúja lett, megjelent a cuneoi katonai körzet tábornoki rangban levő parancsnokánál és kérte, hogy a helyi antifasiszta önkéntesek között kezdje meg a tömeges toborzást a hadseregbe. Ezt a javaslatot elutasították. A hadsereg vezetői nem voltak hajlandók felfegyverezni a hazafiakat, sőt, mégcsak arról sem akartak hallani, hogy antifasisztákat felvegyenek a hadseregbe.

Veneziában az antifasiszta bizottság tagjai megjelentek a helyőrség parancsnokánál, a genovai hercegnél. A herceg, mint a Szavojai-dinasztia méltó képviselője, éppen akkor készült elmenekülni. Ezért a bizottság tagjait a szárnysegédje

fogadta, aki kategórikusan kijelentette, hogy nem ad nekik fegyvert és nem ad utasítást a németek elleni harcra. Ezzel szemben a németek, mihelyt bevonultak a városba, azonnal felgyujtották gyönyörű ötvenkétezer tonnás óceánjáró hajónkat — a Conte di Savoiát. Miután a hadsereg vezetői semmit sem voltak hajlandók tenni, másfélezer veneziai diák, munkás és katona saját kezdeményezésére megszervezte a Venetolégiót és tengeri úton elindult, hogy csatlakozzék a szövetséges csapatokhoz.

Százával játszódtak le ilyen esetek egész Olaszországban. Szeptember 8-án este egy jókora csoport ravennai polgár megjelent Carabba tábornok előtt és követelte, hogy adjanak a kezükbe fegyvert és engedjék meg nekik, hogy együtt harcolhassanak a katonákkal. A tábornok ezt kereken elutasította. Ugyanígy járt el Sorrentino tábornok is, a novarai helyőrség parancsnoka, aki kezdetben még meg is ígérte a hazafiaknak, hogy felfegyverzi a Nemzetőrséget, a döntő pillanatban azonban visszavonta ígéretét. Torinóban Adami Rossi tábornok méltóságán alulinak tartotta még azt is, hogy fogadja a nép képviselőit, két napra rá pedig átadta a várost az ellenségnek. Milánóban Ruggeri tábornok pontosan követte példáját. Firenzében Chiappi tábornok hadtestparancsnok bőkezű volt homályos ígéretekben. A kommunista Montelatici előtt egyenesen azt a kijelentést tette, hogy meggyőződése szerint az olasz kommunisták képesek ugyanolyan erővel és hősiességgel védeni hazájukat, amilyenről az orosz kommunisták tettek tanúságot. De ez csak ámítás volt. Valójában a tábornok időt akart nyerni addig, amíg a németek megérkeznek.

Csupán Piombinóban öltött a népi ellenállás jelentősebb méreteket, annak ellenére, hogy a helyi parancsnokság németbarát érzelmű volt. Nyomban a fegyverszünet kihirdetése után a város lakossága egy emberként ment ki az utcára tüntetni. Szeptember 10-én partratett német csapatok nyomultak be a kikötőbe. Szeptember 11-én reggel három órára a németek kénytelenek voltak kitakarodni, miután ötszáz embert vesztettek halottakban s háromszáz emberük fogságba került. Piombino polgárai eltávolították a katonai hatóságokat, ők maguk szervezték meg a fegyveres ellenállást, nem engedték szétszéledni a katonai alakulatokat, majd amikor harcra került a sor, bátran verekedtek és meglepően nagy taktikai művé-

szetről tettek tanúságot. Szeptember 11-én reggelre a város fel volt szabadítva. A lakosság ujjongott. Az ellenállásnak ez a hősi fejezete azonban csak tragikusan végződhetett. Cesare Maria de Vecchi tábornok, az ismert fasiszta főkolompos, aki ekkor egy partvédelmi hadosztály parancsnoka volt (ilyen képtelenségek jellemzik július 25-ét!), Piombino katonai hatóságainak parancsot adott, hogy engedjék szabadon a német foglyokat. Másnap a tenger felől nagy ellenséges erők vonultak fel és erős ágyútűz alá vették a várost. Az olasz partvédelmi ütegek közül egy sem válaszolt. A város a német ágyúk sortüzeit komor hallgatással fogadta — ugyanazzal a néma, sötét gyűlölettel, amellyel Piombino lakossága néhány órával később a városba bevonuló németeket figyelte.

Róma védelme

Róma volt a szeptember 8-i események központja, egyrészt azért, mert lakossága a legerőteljesebben iparkodott szervezkedni a védekezésre, másrészt azért is, mert ha itt a katonai vezetők akár egy csepp bátorságot, vagy legalábbis a legkevesebb hivatásbeli képességet mutatták volna, Rómát fel lehetett volna szabadítani a hadsereg, a nép és a szövetséges csapatok közös erőfeszítésével, amely utóbbiak ejtőernyős csapatrészeket szándékoztak ledobni Róma körzetében.

A fegyverszünet kihirdetése, amelynek szövegét este nyolc órakor Badoglio marsall sírontúli, szenvtelen hangon olvasta fel a rádióban, meglepte a fővárost, az érzelmek egész viharát kavarta fel, illúziókat és reményeket keltett. Róma lakosságának egy része nem értette meg, hogy milyen következményekkel jár a fegyverszünet, ezért Badoglio beszédét olyan megkönnyebbüléssel hallgatta, mintha lidércnyomásos álomból ébredne. A nép a maga egészében azonban másképpen értékelte a beszédet, és nyomban keresni kezdte a vezetésére alkalmas embereket. Az izgalomnak ebben a légkörében, amely a napsütéses meleg nyári nap végén a nagyvárost jellemezte, kirobbant a németekkel szemben érzett gyűlölet és a nemzeti felszabadulás vágya. Este azonban, a sötétség beálltával, a szívek megteltek megmagyarázhatatlan nyugtalansággal, mintegy a küszöbön álló események előérzetével. Az emberek

szótlanul húzódtak vissza lakásaikba és izgatottan várták az események fejlődését.

Ezen az estén a római polgárok harckocsikat láttak megjelenni a Viminale és Quirinale palotákhoz[27] vezető utakon. Eleinte mindenki azt gondolta, hogy az olasz csapatok megszállják a város védelmi állásait. Másnap reggelre azonban a harckocsik eltűntek. Később kiderült, hogy a Rómából elmenekült királyt, a kormány és a vezérkar tagjait szállították el. Ez a menekülés óriási, kitűnően felszerelt csapatokat vont el a Róma védelmével kapcsolatos támadó és védekező hadműveletektől. Amikor szeptember 9-én reggel az Ellenzéki Bizottság képviselői megjelentek a Viminale palotában, hogy megállapodjanak a kormánnyal, hogyan vegyen részt az antifasiszta mozgalom a harcban, senkit sem találtak ott. Ezért az Ellenzéki Bizottság még aznap átalakult Nemzeti Felszabadító Bizottsággá és Olaszország felszabadításának előkészítése érdekében nyomban munkához látott Rómában, hiszen Olaszország néhány nap alatt megszállt ország lett.

A leghivatottabb katonai vezetőktől cserbenhagyott népi erők lázasan készülődtek az ellenállás megszervezésére. Carboni tábornok, akit Róma védelmének főparancsnokává neveztek ki, és akinek rendelkezésére bocsátottak négy hadosztályt azon a két hadosztályon kívül, amely Rómában és környékén volt, szeptember 8-án este elhatározta, hogy nem akadályozza a nép fegyverkezését. És csakugyan, még aznap este átadtak nekem három fegyverrel megrakott teherautót. A fegyvereket különböző laktanyákból kaptuk. Ezeket a fegyvereket még akkor éjjel kirakták és különböző raktárakban rejtették el, amelyeket már előzőleg üzletekben és magánlakásokban készítettek elő.

A parancsnokság intézkedéseit azonban másnap reggel megváltoztatták. Megszüntették a fegyverek további kiosztását és megparancsolták, hogy fegyverrel senki sem járhat az utcán. A rendőrség elkobozta az egyik éjjel létesített fegyverraktárunkat. Carboni tábornok, akihez segítségért akartunk fordulni, kérlelhetetlennek mutatkozott. Világos volt, hogy ha tovább akarjuk folytatni a fegyverek szétosztását, ami nélkül

---

[27] Viminale — az olasz kormány székháza; Quirinale — a volt királyi palota. — *Szerk.*

nem számíthattunk a polgári önkéntesek sikeres részvételére Róma védelmi harcaiban, akkor ezt csak úgy érhetjük el, ha serkentjük és bátorítjuk a népi tüntetéseket, amelyek elősegítenék a tömegek önérzetének növelését, és arra kényszerítenék a rendőrséget, valamint a fasiszta hatóságokat és hivatalnokokat, hogy tiszteletet tanúsítsanak iránt uk. Ezt a lépést részben siker koronázta. Egyes esetekben azonban össze kellett ütköznünk a rendőrséggel és le kellett győznünk a katonai osztagok ellenállását, amelyeket félrevezetett az „ötödik hadoszlop" romboló tevékenysége. Rálőttek a tüntetők menetoszlopaira, amelyek pedig csak azt követelték, hogy csatlakozhassanak a sorkatonasághoz és vele együtt harcolhassanak.

Szeptember 9-én reggel az általános helyzet a következő volt: a németek kiürítették Rómát; csapataink a város környékén harcokba kezdtek; a katonák morális állapota ingadozó volt; a népi osztagok fegyverzete nem volt kielégítő. A lényeg azonban az volt, hogy burkoltan vagy nyiltan, de valamennyi vezető szerv szembeszállt a német rablókkal szemben kifejtett legerélyesebb és legkövetkezetesebb ellenállási kísérleteinkkel. Szabotálták a nép felfegyverzését, önkéntesen feloszlatták a katonai parancsnokság felsőbb szerveit, a tisztek és a hadsereg fasisztái vereséghangulatot szítottak, mert meg akarták hiúsítani a nép és a hadsereg barátkozását, és mindez erősen rontotta a hamarosan elviselhetetlenné váló helyzetet. Ekkor mutatkoztak meg igazán a fordulat keserű gyümölcsei, amelyet a reakciós körök elgondolása szerint és érdekében hajtottak végre, s ezt is csak a látszat kedvéért, nem pedig a rendszer teljes bukása érdekében. Ekkor bukkantak felszínre a hibák és azok következményei, az árulások és a gyávaság. A vezérkar elrejtőzött, a legjobb csapatok a legfontosabb feladatok elvégzése helyett a „fontos személyek" elrejtőzését, szökését fedezték. A többi katonai egység vezetés nélkül maradt és a szabadon garázdálkodó „ötödik hadoszlop" befolyása alá került. A nép és a hadsereg hirtelen került az elé a feladat elé, hogy rendkívül súlyos körülmények között, önállóan visszaverje az ellenség támadásait, amely határozottan cselekedett és számbeli hátrányát nyomasztó taktikai fölényével, s a tervei megvalósításában mutatott eszelős makacsságával pótolta.

Szeptember 10-én reggel a német csapatok megkezdték a város ostromát. Inkább az olasz hadseregbe mesterségesen beoltott vereséghangulat révén, mint egyéb okokból, sikerült áttörniök a város külső védelmi vonalát. Ebben a harcban számos olyan epizód játszódott le, amelyekben megmutatkozott az olasz katonák bátorsága és önfeláldozása. A német rohamcsapatok lassanként mégis elérték a San Paolo templomot, bekerítették a Passeggiata Archeologica-parkot, és bármely percben várható volt, hogy áttörik az utolsó védelmi vonalakat. Ebben a pillanatban Róma védői megfeszítették utolsó erejüket. Cecchignolában a gránátosok lángoló napsütésben harcoltak, s már utolsó lőszerüket is kilőtték: egymásután haltak hősi halált. Piramide Cestia környékén és más kerületekben a főváros lakói csatlakoztak a harcosokhoz, s néhány órán keresztül szívósan ellenálltak az ellenség rohamának. Itt estek el a szabadságharc első áldozatai, köztük Raffaele Persichetti gimnáziumi tanár, aki az elsők közt csatlakozott a fegyveres harchoz és a bátrak csapatának élén halt hősi halált.

Ám a harc legdöntőbb pillanatában, amikor a németeket néhány helyen visszaszorították, más pontokon pedig sikerült megállítani előnyomulásukat, olyan esemény játszódott le, amely meggyorsította a bomlást és sokáig hatással volt a harcosokra. Caviglia marsall saját kezdeményezésére beavatkozott a dolog folyásába és tárgyalásokat kezdett a németekkel, hogy — mint mondották — lehetővé tegyék a németek számára, hogy akadálytalanul átvonulhassanak Rómán és hadászati állásokat foglaljanak el Rómától északra. Ez volt a vég kezdete. Ez a hír, amelyet egy sötét hang olvasott fel a rádióban, időről időre áthatolt a csatazajon és úgy hangzott Róma védőinek fülében, mint a fegyverletétel és az árulás előhírnöke.

A népet és a harcosokat nyomasztó érzés kerítette hatalmába. A csatatérről érkező rongyos, véres katonák, félrecsúszott rohamsisakjaikban és lóbálódzó fegyvereikkel, még jobban megerősítették a benyomást, hogy mindenütt teljes zűrzavar és feltartóztathatatlan pánik uralkodik. A harcosok és a lakosság körében a legellentmondóbb hírek kezdtek keringeni. Lassanként csak az önkéntesek és a katonák maroknyi csapata maradt az ellenséges támadások visszaverésére. Caviglia marsall és Calvi di Bergolo, a Piave-hadosztály parancs-

noka, letették a fegyvert; a németek bevonultak Rómába. Kezdetben a parlamenterek fehér zászlajával jöttek a városba, de később már úgy viselkedtek, mint durva és arcátlan hódítók, gúnyolták és fosztogatták a lakosságot.

A hitlerista csapatok kihalt vagy olyan utcákon vonultak át, amelyek zsufolásig voltak ellenséges érzésű, némán hallgató emberekkel. A nép, amely bátran harcolt és ezekben a napokban azt remélte, hogy megveti a haza újjászületésének alapját, most dühös kétségbeeséssel nézte a német ejtőernyős vadászok sárga hajtókáit, a harckocsizók karján díszelgő halálfejeket, a géppisztolyaikkal fenyegető hitlerista csapatokat.

Róma ezen a napon megsebzett, de le nem győzött város képét mutatta. Ilyen volt Olaszország fővárosa, amelyet legázoltak ugyan, de egységes maradt, mert feltartóztathatatlanul kívánta az újjászületést. Nevetséges kényszeregyességet találtak ki; azt hazudták, hogy Rómát „nyílt várossá" nyilvánították. Szeptember 10-én este azonban már mindenki világosan látta, hogy ezen a napon végetért egy fejezet, és egy újabb kezdődött — zord, nehéz, véres és talán hosszú, de kétségtelenül ragyogó fejezet, amely meghozza majd a győzelmet.

A fegyverszünet kihirdetését követő események közül Róma védelme volt a legjelentősebb, az a kísérlet, hogy a népi erőket egyesíteni igyekeztek a hadsereggel. Nem mondhatjuk azt, hogy ez a kísérlet teljesen meddő maradt, már csak azért sem, mivel magába foglalta a népi és partizánellenállás, s a szabadságharc minden elemét, amely a későbbiekben jóval szélesebb lendületet vett. Kétségtelenül győzelemmel végződött volna, ha a hadsereg vezetői nem lettek volna árulók, ha nem adtak volna teljes cselekvési szabadságot az „ötödik hadoszlopnak", s ha a hadsereg olyan határozott és hazafias érzésű parancsnokok kezében van, akik a fasizmus hosszú évekig tartó uralmától elfáradt és csüggedt harcosok soraiban meg tudták volna honosítani a néptömegeket lelkesítő hős Garibaldi-szellemet. Mindezek ellenére a hadsereg egyrésze mégis szívósan ellenállt, az utolsó pillanatokig harcolt, majd a hegyek közé vonult, és magával vitte fegyvereit s a hadianyagot. A hadseregnek ez a része érezte, hogy még mindig nincs minden elveszve, hogy országunk vereségét elkerülhetetlenül fel kell váltania a feltámadásnak.

III. fejezet

AZ OLASZ NÉP HARCA A FELSZABADULÁSÉRT

A fasizmus alkonya a hadseregben

Amint láttuk tehát, 1943 szeptember 8-án az olasz hadseregnek csaknem valamennyi felsőbb parancsnoksága szánalmas és szégyenletes módon letette a fegyvert a német rablók előtt. Amikor a magasrangú tisztektől számonkérték tetteiket, azt hozták fel igazolásukra, hogy utasítások nélkül, pontos parancsok nélkül maradtak, és mivel nem tudták, hogy mihez kezdjenek, megszüntették az ellenállást, letették a fegyvert és szétzüllésre, szégyenletes németországi hadifogságra kárhoztatták az olasz csapatok magukra hagyott legjobb osztagait. Badoglio marsall a legválságosabb pillanatban Pescarába szökött.

Egy tényezőről azonban nem szabad megfeledkeznünk. Ugyanakkor, amikor a magában Olaszországban állomásozó csapatok felsőbb parancsnokságai csaknem kivétel nélkül letették a fegyvert és még a legcsekélyebb kísérletet sem tették az ellenállásra, a szigeteken és a megszállt területeken állomásozó osztagok parancsnokságai (kivéve a Franciaországban állomásozó 4. hadsereg parancsnokságát) rendszerint jóval több méltóságról tettek bizonyságot, és kitartóan, az utolsó csepp vérig, fegyverrel védték Olaszország becsületét.

Korzikában hetvenötezer olasz katona közül mindössze hét-nyolcezer csatlakozott a németekhez, valamennyien a fasiszta párt tagjai. A Cremona- és Friuli-hadosztályok, amelyek a korzikai partizánokkal vállvetve harcoltak, mindjárt

kezdetben fel tudták tartóztatni a német csapatok támadását, majd később ki is űzték őket a szigetről.

Említést érdemel azoknak a csapatoknak tragikus hősiessége is, amelyek az Égei- és a Joni-tengerek szigetein teljesítettek helyőrségi szolgálatot. Ezeknek a távoli területeknek a helyőrségei el voltak vágva a hazától. Állandóan az a veszély fenyegette őket, hogy élelem és hadianyag nélkül maradnak. Sokan megszállt területeken voltak, németektől körülvéve, akik minden közlekedési utat ellenőrzésük alatt tartottak. Nem kétséges, hogy ezeknek a katonai egységeknek a helyzete rendkívül kockázatos és veszélyes volt.

Ha valaki nem is konyít a haditudományhoz és a földrajzhoz, akkor is megérti, hogy ilyen körülmények között milyen nehéz volt védekezni a németek ellen és harcolni ellenük. A helyőrségek élelmiszer- és hadianyagutánpótlásának minden legcsekélyebb megszakadása éhínségre ítélte és megfosztotta őket attól a lehetőségtől, hogy szembe tudjanak szállni az ellenség dühödt támadásaival. Másfelől világos volt, hogy a németek milyen jelentőséget tulajdonítottak ezeknek a közéjük ékelődött osztagoknak és az általuk megszállva tartott állásoknak.

És mégis, itt, ezeken a szétszórt szigeteken és a hazától távoleső országokban úgyszólván senkiben sem merült fel kétség aziránt, hogyan kell értelmeznie Badoglio rövid felhívását, amely pedig a magában Olaszországban állomásozó csapatrészek parancsnokságai előtt olyan homályosnak tűnt. Olyan esetekben, amikor a parancsnokok zavart árultak el, maguk a katonák álltak elő, és követelték, hogy hagyjanak fel a tétovázással, álljanak ellent a végletekig.

Igaz, a nemzet érdekeitől idegen háború és az erkölcsileg bomlasztó vereségek hosszú évei rendkívül megtépázták a hadsereg lelkierejét. A fasizmus hihetetlen züllésbe sodorta a hadsereget. Elvesztette harcképességét, lassanként elvesztette legjobb harci és erkölcsi tulajdonságait, parancsnokságát kalandor fasiszta elemek fertőzték meg, gyengítették a fasiszta rendszer rabló üzletei, megalázó helyzetbe hozta más hadseregek fegyverben és felszerelésben mutatkozó fölénye.

A fegyverszünet megkötésével kapcsolatos válság legsúlyosabb pillanatában rendkívül világosan kerültek felszínre

ezek a hibák, amelyek az olaszországi fasizmus húsz éves uralma alatt halmozódtak fel. Az általános züllés, a kölcsönös bizalmatlanság, az árulás — ezek voltak a gyáva kapituláció romboló hatású következményei.

Milyen hangulat jellemezte tehát katonáinkat a megszállt területeken? Uralkodó érzésük a németek iránt érzett gyűlölet volt. Kétségtelen, hogy az olasz katonák öntudatában mélyreható eltolódások történtek, amelyeknek tüneteit már régen felfedezhettük. A megszállt területeken hazánk becsületét beszennyezte, hogy a német nácik vadállati kegyetlenségeiben és gaztetteiben résztvettek, s a németekkel egyhúron pendültek a gyászos emlékű Mussolini-zászlóaljak, amelyek feketeingesekből és a társadalom söpredékéből álltak, de velük tartottak a fasiszta tisztek is. Velük ellentétben az egyszerű olasz katonák és a haladóbb gondolkodású tisztek, akik csatáztak a hazájuk szabadságáért és függetlenségéért hosszú éveken át fegyverrel harcoló népek ellen, kezdték megérteni, hogy e népek harca az igazságtalanság és az elnyomás ellen vívott harc, és ez az igazságtalanság és elnyomás elszakíthatatlanul a fasizmushoz kapcsolódik.

A fegyverszünet kihirdetése nem érte készületlenül a megszállt területeken levő katonákat, hanem erős, gyorshatású szerhez hasonlóan, nyomban olyan érzéseket váltott ki belőlük, amelyeket sokáig nem tudtak körvonalazni magukban. Az Aqui-, Venezia-, Taurinense-, Cuneo-, Regina-, Brennero-, Pinerolo-, Firenze-, Arezzo-hadosztályok és más egységek katonái nyomban világosan látták, hogy végre elérkezett az idő, amikor csatlakozhatnak a népeknek a fasizmus ellen vívott harcához.

Ezért nem tört meg az olasz megszálló hadosztályok harcosainak lelkiereje, hanem csaknem mindenütt harcba szálltak a németek ellen. Nem féltek a német csapatok erejétől, amelyet a fasiszta propaganda annyira felmagasztalt. A partizánosztagok sikeres rajtaütései, amelyeket az olasz katonák gyakran saját szemükkel figyelhettek meg szovjet területen, meggyőzték őket arról, hogy a német hadsereg egyáltalán nem legyőzhetetlen. A német csapatok nem keltettek bennük rémületet és nem keltették azt a csaknem babonás félelmet, amely Olaszországban gyakran megbénította az egyes parancsnokságok és csapatok cselekedeteit. A németekkel szemben csak

az undort érezték, amelyet a hitleristák vadállati gaztettei minden józaneszű emberben keltettek.

Mindez elősegítette azt, hogy az olasz egységek a balkáni és az égei hadszíntereken az ellenállás erőivé alakuljanak át, segített abban, hogy gyorsan és gyökeresen megváltoztassák politikai nézeteiket és a lakossággal való kölcsönös kapcsolataik jellegét.

A „megszállókból" partizánok lesznek

Cefalonia-szigetén a németekkel szemben különösen makacs ellenállást tanusítottak. Amikor Gandin tábornok, akit a németek később agyonlőttek, a katonák nyomására és tisztjeinek egyetértésével úgy döntött, hogy elutasítja a németek aljas csalást jelentő javaslatát, a náci rablók súlyos helyzetbe kerültek.

Megkezdődtek a harci cselekmények. Néhány órai harc után csapatainknak sikerült elfoglalniok a Tilegraphos-halmot és közben ötszáz foglyot ejtettek. Napokon át egyik fél sem tudott döntő sikert aratni. Végül a súlyos veszteségeket szenvedő Aqui-hadosztály hősei kimerülten, a tenger felől is ostromolva és irtózatos légitámadások közben, kénytelenek voltak megszüntetni az ellenállást. Csak akkor tették le a fegyvert, amikor a németek zuhanóbombázók tömegét vetették harcba, s így az a veszély fenyegetett, hogy elpusztítják a békés lakosság házait és egy szálig kiirtják az olasz csapatokat.

A fegyverletételt követő mészárlás kegyetlenségben felülmúlta a németek minden előző bosszúállását. A harc befejeződött — s megkezdődött a mészárlás.

„A következő huszonnégy órában, egyenként vagy kis csoportokban, körülbelül négyezerötszáz tisztet és katonát lőttek agyon. Azoktól, akiket kivégzésre vittek, elvették minden személyes holmijukat. A halottakat vagy temetetlenül hagyták, vagy elégették, vagy a ciszternákba dobták. Nem kegyelmeztek még az orvosoknak és az egészségügyi szolgálatosoknak sem. Még szeptember 24-én reggel, két nappal a kapituláció után is külön osztagok lőtték agyon a kis San Teodoro faluban életbenmaradt, körülbelül kétszáz tisztet, köztük a kórházban levő sebesülteket is.

Az életbenmaradt mintegy hatezer olasz hadifoglyot Argosztóliban, a laktanya udvarán és börtöneiben zsúfolták össze, kenyér és víz nélkül. Mindezek tetejébe, amikor a foglyokat a szárazföldön levő gyüjtőtáborokba szállították, két hajó felrobbant a szigeteket körülvevő aknákon és elsüllyedt. E katasztrófa láttán a többi hajón levő németek géppuskatüzet nyitottak a segítségért kiáltozó, fuldokló emberekre"[28].

Az olasz helyőrség életbenmaradt harcosai, élükön Apollonio kapitánnyal, akik csodával határos módon megmenekültek a vérfürdőtől, később bosszút állhattak bajtársaikért, amikor az ELAS[29] partizánjaival együtt résztvettek a görög nép felkelésében.

Ugyanilyen bátran viselkedett Corfú sziget olasz helyőrsége is. Lusignani ezredes, a sziget parancsnoka megtagadta a hadseregparancsnoknak azt a parancsát, hogy „át kell adni a németeknek minden egyéni és csapatfegyvert". Ezt nem tartotta összeegyeztethetőnek a katonai becsülettel, még úgy sem, hogy a hadseregparancsnok a parancsot erőszak hatására volt kénytelen aláírni. A helyőrség tisztjei és katonái kijelentették, hogy készek fegyverrel harcolni minden kísérlet ellen, ha fegyveres erővel akarnák elnyomni őket. Megállapodást kötöttek a helyi görög partizánokkal és megtették a védelmi előkészületeket.

A németek szeptember 13-án reggel kezdték támadásukat. A harc egyhuzamban tizenöt napig tartott. Végül Corfú bátor védői a szigeten partratett, fölényben levő német erőktől kényszerítve, a német repülőgépek gépfegyvertüzétől és a tüzérségi tűztől megtizedelve, nagy veszteségek után, erősítések híján kénytelenek voltak megszüntetni az ellenállást.

Gyors bosszúállás következett. Lusignani ezredest és segédtisztjét, Ferrara kapitányt, a németek agyonlőtték. Az életbenmaradt katonákat és tiszteket átszállították a szárazföldre. Csak kevésnek sikerült a hegyek közé menekülni és a partizánokhoz csatlakozni, vagy csónakokon elmenekülni.

Ugyanilyen tragikus sors érte az Égei-tenger szigeteinek

---

[28] Notiziaro dell'Esercito. (Katonai híradó.) 11. sz. 1946 március 14.

[29] ELAS — Elinikosz Laikosz Apelefterotikosz Sztratosz. (Görög Felszabadító Néphadsereg) a görög népi felszabadító arcvonal katonai szervezete. — *Szerk.*

csaknem minden helyőrségét, ahol a harminc-negyven szigeten körülbelül hetvenezer olasz állomásozott.

A németek erőszakosságaival az elsők között szálltak szembe a Regina- és Brennero-hadosztályok gyalogosai és a Ródosz-szigetén állomásozó tüzérek. Itt szeptember 9-én, 10-én és 11-én kemény csaták zajlottak le.

Coo-szigetén szeptember 13-a és 17-e között angol katonák szálltak partra, akiket az olasz helyőrség megerősítésére küldtek. Október 3-án a németek keményen ostromolni kezdték a szigetet. A védők csakhamar válságos helyzetbe kerültek. Szívós harc után a szigetet fel kellett adniok. Coo-szigetén, akárcsak Cefaloniában, a nácik vad bosszúja zúdult a legyőzöttekre. És miként az egyik közös sír felirata mondja: „1943 októberében a németek itt titokban agyonlőttek több mint száz olasz tisztet."

Coo, Levita, Stampalia és Calino elestével a gyűrű egyre szűkebbre szorult Lero körül is, és a védők kezdtek hiányt érezni hadianyagutánpótlásban. A németeknek, légi és tengeri fölényüket kihasználva, néhány ismételt kísérlet után sikerült megvetniök lábukat a szigeten. Az olasz gyalogosoknak, repülőknek és tengerészeknek egyes körzetekben sikerült a tengerbe szorítaniok a németeket, más helyeken pedig feltartóztatták támadásukat. Elkeseredett közelharc után számos hely többször cserélt gazdát. A sziget felett állandóan hatszázkilencszáz német repülőgép keringett. November 16-án este, ötvennapos ostrom után, Lero védőinek ellenállása megtört, és a sziget a németek kezébe került. A fasiszta „köztársaság" kormánya később agyonlövette Mascherpa tengernagyot, akit a németek felelőssé tettek a leroszigeti ellenállásért.

Számosz-szigetén a helyőrségi szolgálatot a Cuneo-hadosztály egységei látták el. A szövetségesekkel kötött fegyverszüneti szerződés után ezek az egységek nyomban összeköttetésbe léptek a görög partizánosztagokkal és ellátták őket fegyverrel, hadianyaggal. A németek bombázták és géppuskával lőtték a szigetet. A katonák több napon át visszaverték a túlerőben levő ellenség támadását. Ámde a szomszédos Leroszigetének feladása megpecsételte Számosz sorsát is. Ekkor az angol parancsnokság elhatározta a sziget kiürítését. Azok a harcosaink, akiknek nem sikerült eljönniök a szigetről, nem adták meg magukat, hanem amikor látták, hogy a szervezett

ellenállás folytatása lehetetlen, visszahúzódtak a hegyek közé és ott csatlakoztak a görög partizánokhoz.

Coo- és Lero-szigetén kislétszámú brit „csapatok" szálltak partra, ez azonban már nem tehette jóvá azt a bűnös nemtörődömséget, amelyet az angolok és amerikaiak tanusítottak, amikor az Égei-tenger szigetein a sors kénye-kedvének engedték át az olasz fegyveres erőket. A rendkívül fontos hadászati állások, a nagy helyőrségek, a jól felszerelt katonai raktárak a németek kezébe kerültek, akik megszilárdították hadállásaikat, tömegmészárlásokat és fosztogatásokat rendeztek, miközben az angolok és amerikaiak a németeknek kedvező, passzív magatartást tanusítottak.

A Nyugat-Macedoniában elszórt olasz egységeket a TIMO[30] ezredbe tömörítették, amely szorosan együttműködött a 9. ELAS partizánhadosztállyal.

Az albániai olasz helyőrségek csapatrészeinek, osztagainak és kis csoportjainak sikerült megmenekülniök a német fogságtól. Ezek csatlakoztak a helyi partizánosztagokhoz, átépítették szervezetüket és taktikájukat, új fegyvereket szereztek, újból harcolni kezdtek, de állandó súlyos megpróbáltatásokban volt részük. A Firenze- és Arezzo-hadosztályok, valamint a Cavalleggeri del Monferrato-ezred osztagai az elsők között kezdték meg hadműveleteiket a jelentős technikai fölényben levő német megszálló csapatok ellen. Súlyosabb helyzetbe került a Perugia-hadosztály: a németek váratlanul rajtaütöttek Santi Quarantánál és lemészárolták a tiszteket. Ezekből a különböző csapatrészekből alakult később a Gramsci-partizánzászlóalj, amely a továbbiakban dandárrá, majd hadosztállyá fejlődött. Ez a partizánegység két éven át az albán partizánokkal vállvetve harcolt a németek ellen, s ezzel megmutatta az olasz katona és az olasz nép igazi arcát.

Jugoszlávia havas hegytetőin, mély szakadékaiban és erdőrengetegeiben mindjárt szeptember 8-a után felbukkantak az első olasz partizánosztagok, amelyekből később az Itália-rohamhadosztály és a Garibaldi-hadosztály alakult. Azzal kezdődött, hogy Spalatóban kétszáz olasz carabiniere és háromszázötven katona a Garibaldi-zászlóaljba tömörült, háromszáz ka-

[30] TIMO — Truppe Italiane Macedonia Occidentale. (Nyugatmacedóniai Olasz Csoportok.) — *Szerk.*

tona pedig megalakította a Matteotti-zászlóaljat. Ezek a zászlóaljak csatlakoztak a két legdicsőbb jugoszláv partizánbrigádhoz. A harc során az olasz csapatrészek egyesültek és közösen alkották az Italia-rohamhadosztályt.

A Garibaldi-hadosztály ugyanilyen módon a Venezia és Taurinense reguláris hadosztályokból keletkezett, amelyeknek körülbelül huszonnégyezer tagja volt. Kezdetben ellenálltak az őket lefegyverezni akaró németeknek, majd át tudták verekedni magukat a jugoszláv partizánokhoz, és mindvégig együtt viselték velük a veszedelmeket, együtt vettek részt a csatákban és együtt arattak győzelmeket.

Így tehát a szigeteken és a Balkán-félsziget hegyei között szétszórtan élő olasz katonák néhány nap, vagy legfeljebb néhány hét alatt „megszállókból" „lázadókká" lettek, ahogy a németek nevezték őket. A katonák eleinte a helyi partizánok szövetségesei voltak, majd maguk is partizánok lettek.

„Amikor a németekkel történt első véres, egyenlőtlen összecsapások után hadosztályaink kénytelenek voltak szétszórt, kisebb osztagokra forgácsolódni és a helyi osztagokkal együtt küzdöttek az illegális partizánharcokban, az olasz katonák olyan emberekkel kerültek össze, akik nevelésben, hagyományokban és szokásokban különböztek tőlük, és akik néhány nappal előbb még esküdt ellenségeik voltak — olvashatjuk a már idézett *Notiziario dell'Esercito* című közlönyben. — Természetes és elkerülhetetlen volt, hogy kezdetben mély bizalmatlanság, a rosszul leplezett ellenszenv és a kérlelhetetlen ellenséges érzés légköre övezte őket. Bátorságukkal, becsületességükkel, technikai képzettségükkel, nagyszerű áldozatkészségükkel és szívós ellenállásukkal azonban csakhamar kiérdemelték új fegyvertársaik tiszteletét, bizalmát, rokonszenvét és csodálatát, sokszor pedig a felszabadító háború délkeleti arcvonalának főparancsnoksága elismerésben, dícséretben és kitüntetésben is részesítette őket."

Nyilvánvaló, hogy az olasz katonák lelkében már hosszabb idő óta komoly változások játszódtak le, amíg „megszállókból" átalakultak partizánokká. Az olasz csapatok parancsnokságának eltökéltsége és a német követelésekkel szemben tanusított ellenállása meggyorsította ezt az átalakulást. Ha az anyaországban állomásozó csapatok parancsnoksága is ugyanilyen eltökélt és ugyanilyen kötelességtudó lett

volna, akkor ez a parancsnokság valamennyi reguláris hadosztályunkat átalakíthatta volna jól felfegyverzett, teljes partizánhadosztályokká, amelyek lehetetlenné tették volna a megszállók olaszországi tartózkodását. Ehelyett az Olaszországban állomásozó csapatrészek parancsnokai versenyeztek a gyávaságban, kevés kivétellel sietve kapituláltak, engedelmeskedtek a németek követeléseinek, sietve feloszlatták a rájuk bízott csapatokat, minden módon elősegítették a zászló elhagyását és maguk jártak elől a rossz példával, amikor borpincékben és kolostorokban rejtőztek el.

Menekülés a hegyekbe

Az olaszországi események tehát úgy alakultak, hogy annál jobbat a németek már nem is kívánhattak. A német érdekeknek az felelt volna meg a legjobban, ha az olasz hadsereg széthullik a vereség felett érzett szégyen és az általános erkölcsi bomlás miatt. Ennek az eléréséhez a németek minden eszközt felhasználtak: megvesztegetést, hízelgést, erőszakot.

Albanóban, akárcsak sokszáz más helyen, temetetlenül hagyták a harcban elesett olasz katonákat, holttesteiket meggyalázták a németek és az olasz fasiszta árulók. Imolában a nácik ruhadarabokat adtak fegyverért: két kézigránátért egy pár zoknit, egy puskáért egy pár cipőt, sőt, golyószóróért használt utcai ruhát is. Így fegyverezték le a népet és az olasz hadsereg maradványait. Az ellenség más városokban is változó, de mindig hasonló módszerekkel végezte az olasz katonák demoralizálását, akik belefáradtak a fasizmus által rájuk kényszerített, gyűlöletes háborúba, elvesztették önbizalmukat, és arról álmodoztak, hogy jó volna hazamenni családjaikhoz, amelyet már néhány éve nem láttak.

A lakosság viszont nem tudta mással segíteni a katonákat, csak azzal, hogy kifejezésre juttatta rokonszenvét és segített nekik, hogy megmeneküljenek a letartóztatás és a Németországba szállítás veszélyétől.

A német katonák egy-egy tiszt vezetésével behatoltak laktanyáinkba, elzártak minden kijáratot és lefegyverezték testvéreink százait és ezreit. Ezután sorban az állomásra hajtották és tehervagonokba zsúfolták őket. A kocsikat leretе-

szelték, leplombálták és a foglyokat étlen-szomjan Németországba hurcolták. Természetes, hogy mindannyian már az első kínálkozó alkalommal igyekeztek megszökni. Igyekeztek megszökni a kaszárnyákból, az állomásokról, a vonatokról. Sokan szökés közben haltak meg: egyesek akkor, amikor menetközben kiugrottak a vonatból, másokat az őrök lőttek le, ismét másokat a hitleristák kegyetlenül halálra kínoztak.

A falvakat és városokat elözönlötték a szökevények. Az olasz katonák kimerülten, vezetőiktől elárulva, elhagyottan, a nehéz katonaélet éveiben szétrongyolódott, nyomorúságos, kifakult köpenyükben, fegyver nélkül bolyongtak, menekültek mint az üldözött vadak, és az útmenti házakban igyekeztek menedéket és civilruhát szerezni. Ezek az emberek, akik a fasizmus uralma idején a hazugság és a teljes politikai züllöttség légkörében éltek, a zavar és fejvesztettség első napjaiban nem tudták másképpen felfogni a fegyverszünet megkötését, mint az óhajtott béke beköszöntését, mint a hazatérés lehetőségét, mint a gyötrelmes és véres időszak végét.

Ez a naív békeszomj párosult az „ötödik hadoszlop" romboló tevékenységével, s a kettő erősen hozzájárult haderőnk felbomlásához. „Felülről" csak ez az egyhangú, gyáva kiáltás hallatszott: „Meneküljön, aki tud!" A nép ebben az órában csak jószóval és emberi részvéttel tudta támogatni a kétségbeesett katonákat. Még nagyon rögtönzött jellegűek, nagyon korlátozott méretűek voltak és nagyon lazán kapcsolódtak egymáshoz azok az első kísérletek, hogy megszervezzék, tömörítsék és a helyes útra irányítsák az embereket, így nem lehetett szembeállítani azokat a „felsőbbség" árulásával és tehetetlenségével.

A politikai helyzetet és az általános hangulatot a teljes fejvesztettség, az általános zűrzavar jellemezte. Ugyanakkor viszont az ország élenjáró embereit cselekvésre ösztönözte Olaszország siralmas helyzete, amelyet a fasizmus és a katonai vereség idézett elő. Olaszország ezekben az órákban a szakadék legmélyén volt. Innen csak megfeszített akaraterővel és súlyos áldozatok árán tudott felemelkedni. Mint az emberiség történetében mindig, a legnagyobb elesettségben rejlett a feltámadásnak és a megújhodásnak éltető eleme. Ekkor kezdődött meg a gyógyulás nehéz, de hősi folyamata.

A kuszált remények és a bizonytalan kilátások napjait

éltük. A régi Olaszország méhében azonban már megfogant az új: harcra egyesültek olyan emberek, akik életüket, műveltségüket, társadalmi helyzetüket és meggyőződésüket tekintve nagyon messze álltak egymástól. A harcrakelt emberek közül nem mindenki maradt mindvégig hű a szavához, de hiszen a harcrakeltek közül egy sem született partizánnak. Akik viszont hűségesek maradtak a nép ügyéhez, azok a dolgozók harci szellemére támaszkodva meg tudták teremteni a zűrzavarból, a pusztaságból, az összeomlott hadsereg romjaiból a legyőzhetetlen nemzeti felszabadító sereget.

Ezekben a napokban a városokból, amelyeknek utcái zsúfolva voltak németekkel, nemcsak katonák menekültek, hanem a legkülönbözőbb társadalmi állású olaszok ezrei is. Mindnyájuk feje felett egy és ugyanaz a veszély lebegett: a fogság és a szégyen elől menekültek. A hegyek közé, az erdőkbe, a félreeső vadonokba igyekeztek, amelyeket még mindig vendégszeretőbbnek és barátságosabbnak láttak, mint szülővárosaikat, hiszen itt nem voltak hitleristák.

Kik voltak ezek az emberek, akik 1943 szeptemberében elmenekültek a németek elől, de még nem alakultak át „felkelőkké"?

Az olasz hadsereg szétszóródott katonái, akiket az első német hajtóvadászatok nem tudtak kézrekeríteni. Legtöbbjük messze sodródott otthonától, és nem tudott tájékozódni az események forgatagában. Ebben a pillanatban csak egy gondolat vezette őket: megmenekülni a fogságtól. Hogy mi lesz tovább? Arra nem gondoltak.

A nők egymással versenyezve iparkodtak élelmet adni a katonáknak, ellátták őket polgári ruhával, és segítettek nekik búvóhelyet találni, ahol nem akadhattak rájuk az SS-csapatok őrjáratai. Sok katona a szövetséges hadseregekből való hadifogoly volt, akik megszöktek, vagy akiket kiszabadítottak a táborokból. Minden anya a saját fiát látta mindegyikben, akit messze ragadott a háború vihara. Amikor az anyák segítséget nyujtottak, önkéntelenül is arra gondoltak, hogy jó cselekedetük nem marad viszonzás nélkül és valahol messze egy másik, talán más nemzetiségű anya az ő fiuknak ad szállást és ennivalót a saját gyermekére gondolva.

A bujdosó, otthonuktól messzire vetődött, kétségbeesett, üldözött katonák csak „szegény gyermekek" voltak a békés

lakosok szemében. Eltérően a Szovjetunió és Lengyelország ideiglenesen megszállt területeitől, ahol Sztálin elvtársnak a partizánháborúra vonatkozó felhívása már régen valóra vált, Olaszországban a hegyek közé menekült katonák nem kaptak serkentést a harcra környezetüktől, nem kaptak fegyveres ellenállásra vonatkozó bátor felhívást az ellenség arcátlan elbizakodottsága ellen. A menekülteket a velük együttérző nép a maga nyelvén csak „szegény gyermekeknek" nevezte, még akkor is, amikor már partizánokká váltak és megvívták első csatáikat az ellenséggel.

Voltak olyan katonák is, akik parancsnokaikkal együtt mentek a hegyekbe. Ezeket a német elnyomókkal szemben érzett gyűlölet lelkesítette. Magukkal vitték fegyverüket és a hegyek között is megőrizték fegyelmüket és szervezettségüket. Később néhány ilyen csoport magára maradt és szétszéledt; a többi katona és tiszt, akiket eltöltött a harci vágy, szervezett partizánegységekké alakultak. A fegyverletételtől és a hadifogságtól megmenekült katonák egyes ilyen csoportjainak élén tényleges vagy tartalékos tisztek álltak, koztük azok a partizánparancsnokok, akik a Barbato, Beltrami, Vian, Ciro, Diala, Milo, Bulow álnevet viselték, vagy más bátor parancsnokok, akiket a kölcsönös megértés kötelékei fűztek katonáikhoz.

Ugyancsak a hegyek közé vonult az antifasiszták többsége is. A szeptember 8-i események napjaiban készülődni kezdtek a harcra, és most természetesnek tartották, hogy megkíséreljék a harc folytatását, még ha nem is mindannyian látták világosan, hogy mit kell tenniök. Sokan közülük „kompromittálták" magukat a „negyvenöt nap"[31] hazug szabadságának idején. A régi harcosok, akik tanultak a spanyolországi háború és a franciaországi partizánharc tapasztalataiból, azt a feladatot kapták, hogy menjenek a hegyekbe és próbálják szervezett partizánhadosztályba tömöríteni a szétszóródott katonákat.

[31] Az az időszak, amely Mussolini letartóztatásától, 1943 július 25-től, a Badoglio-kormány által a szövetségesekkel kötött fegyverszünet kihirdetéséig, 1943 szeptember 8-ig tartott. E negyvenöt nap alatt a Badoglio-kormány a tömeg nyomására néhány rendeletet hozott a nép érdekében: megengedték az antifasiszta pártok legális működését, amnesztiát adtak a politikai foglyoknak stb. Badoglio kormánya azonban korántsem a demokratikus szervezetekre támaszkodott, hanem a reakciós monarchista erőkre és a néptömegek mozgalmának elnyomására törekedett. — *Szerk.*

Sok munkás előre látta, hogy a németek a közeljövőben a gyárakban is be fogják vezetni saját zsarnoki rendszerüket és az ebből folyó következményeket, ezért szintén a hegyekbe menekült, egyelőre még csak azzal a homályos és bizonytalan szándékkal, hogy harcolni fog e gyalázatos tervek megvalósítása ellen. Ezek az emberek, akik a legjobban felismerték a helyzetet és a legenergikusabbak voltak, a hegyek közé magukkal hozták a szervezőerőt és harci szellemet, ami a legaktívabb katonák körében hamarosan éreztette is a hatását. Így tehát e különböző emberáradatok találkozása révén a nép mélyén hatalmas erejű törekvés támadt az egyesülésre. Így az idegen elnyomás elleni harcban a nemzeti és népi egység imént lerakott és még nem szilárd fundamentumának első köveire ráhelyezték az egybeforrasztó cementet is. Rómában ekkor alakult meg a központi Nemzeti Felszabadító Bizottság, amely lángoló szavakkal buzdított harcra és ellenállásra. A szétszéledt katonák csakhamar megkapták a tekintélyes és erőteljes illegális irányítást.

Amilyen mértékben terjeszkedett és növekedett a németek által megkezdett letartóztatások és hajtóvadászatok kampánya, úgy fokozódott rövidesen a tömegek özönlése is a hegyek közé. A menekültek között egyre több volt a letartóztatás elől menekülő polgári személy. A hegyekben volt elég hely mindenki számára. Ekkor kezdtek „kutatni" fegyverek után, ekkor történtek az első lépések az osztagok megszervezése terén. Ezek az osztagok olyan helyeken alakultak meg, amelyek lassanként toborzó állomásokká, majd a partizánok védelmi állásaivá változtak és később nagy hírnévre tettek szert.

A partizánmozgalom megszületése

A római menekültek első búvóhelyei Castelli Romani környékén, a közeli Abruzzókban, az Umbria és Toscana felé húzódó erdőkben és völgyekben voltak. A Nemzeti Felszabadító Bizottságokban helyetfoglaló pártok és illegális szervezeteik összegyüjtötték és útnakindították a fasiszták szemében kompromittált személyeket, ellátták őket személyazonossági igazolványokkal, iratokkal és megfelelő utasításokkal. Valamennyien nagy reményekkel indultak el a hegyekbe, de

az első nehézségek hamar lehűtötték a túlfűtött lelkesedést és sokan visszatértek a városokba. A partizánok élete nehéz volt: kunyhókban, barlangokban, borpincékben húzódtak meg és egy kevés szalmán háltak, ha ugyan sikerült szalmát szerezniök. Ételeiket üres benzintartályokban főzték, piszkos kutak vizét itták. A legbátrabbak azonban mégis szívósan kitartottak, szervezkedtek, berendezték életüket. Így keletkeztek a partizánalakulatok első csírái, a partizánosztagok.

Colfiorito és Camerino városok környékén, a Néra-folyó felső völgyében, azoknak az országutaknak a mentén, amelyek Maceratából Folignóba és Ascoli Piceno felé vezetnek, alakultak meg az első egységek Umbria és Marche tartományok elszéledt katonáiból. Ezek a csoportok Terni város munkásainak kezdeményezésére alakultak meg és a Rocca di Spoletóból megszökött hadifogoly montenegróiak százaiból álltak. Folignóból indult el a fiatal tisztek és kommunista munkások egyik csoportja, amelyhez csatlakozott a colfioritói táborból szökött montenegrói hadifoglyok egy másik csoportja. Maceratában és más városokban és falvakban is létesítettek ilyen alakulatokat.

Toscanában az elszéledt katonák kezdetben az Amiata-hegy és Pratomagno lejtőin, Chianti dombjain gyülekeztek.

Az elmenekült katonák és polgári lakosok menedéket találtak Maremmában[32] és Pistoia hegyeiben is. A legbátrabbak magában Firenzében rejtőztek el és ott szervezkedtek az antifasiszta pártok vezetésével, majd energikusan terjeszteni kezdték illegális kiadványaikat.

Különösen nagy arányokban özönlött a hegyekbe a lakosság Olaszország északi övezetében. Ugyanakkor ezen a vidéken a mozgalmat a politikai öntudat és a céltudatosság magasabb színvonala jellemezte. Az Appenninek és az Alpok völgyei, amelyek sugárszerűen futnak szét a Po völgyének nagy városaitól, megbízható rejtekhelyet nyujtottak a menekülteknek, mert itt számíthattak a helyi lakosság segítségére. Rimini, Cesena és Forlí városokból a különböző korú emberek első csoportjai felmentek az emiliai Appenninek magasfekvésű völgyeibe. A volt katonák első, alapvető csoportjának Pieve di Rivoschio, az a vidék volt a támaszpontja, ahol később a

[32] A Tirreno-tenger lapályos tengerpartja. — *Szerk.*

partizánok először ütköztek meg az ellenséggel, ahol az első összecsapások zajlottak le. Erre a vidékre, amely magába foglalja a Santerno völgyét és az Imola és Casalfiumanese közötti előhegyeket, a Nemzetőrség több csoportja menekült. A Nemzetőrséget a fegyverszüneti szerződés megkötésekor alakították, hogy a németekkel szemben megvédje Olaszország szabadságát és nemzeti függetlenségét. Tagjai megkezdték a katonák által elhajigált fegyverek összegyüjtését és titkos fegyvertárak felállítását. Hasonlóképpen alakultak az események az Appenninekben, Bologna, Modena, Reggio tartományokban is. Ugyanakkor a városokban lelkes emberek csoportjai egy katonai szervezet alapjait teremtették meg a Nemzeti Felszabadító Bizottságok körül.

Parmából és Piacenzából a hazafiak felmentek Bardiba, Bedoniába és Ottoneba, ahol találkoztak az apuliai és liguriai völgyekből jött emberekkel. Ezek között elterjedt a hír, hogy itt, a sziklák és hegycsúcsok között fog megalakulni „Olaszország felszabadító hadserege". A hazafiak nagy lelkesedéssel sereglettek ide, hogy felajánlják segítségüket. Elhagyott, hegyi lejtőkön meglapuló viskókban helyezkedtek el, amelyeket megközelíthetetlennek tartottak. Idejöttek a szövetséges hadsereg hadifogoly katonái is. Nyelvüket nem értették, mégis rögtön barátjaikká fogadták őket. Valamennyien feszülten várták az események fejlődését. Ugyancsak idejöttek a Nemzeti Felszabadító Bizottságok és az antifasiszta pártok küldöttei is. Ezek követelményeket támasztottak és kötelezettségeket vállaltak. Ebben az időben a környékbeli parasztok elégítették ki a partizánok legégetőbb szükségleteit. Egyesek fazekakat, kanalakat, tányérokat, mások takarót, szalmazsákot, ismét mások lisztet, burgonyát hoztak. Jöttek a szervezők, a különböző rangú tisztek. Kiosztották a feladatokat, megszervezték az osztagok életét, megkezdték a védelmi tervek kidolgozását, egyszóval lerakták az első partizánosztagok szervezeti alapjait.

Ugyanez történt a lombardiai Alpesekben, Brescia és Bergamo tartományok völgyeiben, a Comói-tó, a Lago Maggiore partjain is. A menekültek főleg San Martino, Grigne, Pian del Tivano vidékén gyülekeztek. Ide sereglettek a Nemzetőrség maradványai.

Piemonteban Val d'Ossola, Val Sesia és Biella völgyei

zsúfolva voltak katonai és polgári menekültekkel. Ezeknek az embereknek a fogadását és osztagokba csoportosítását Val Sesia ellenállási bizottsága irányította. Piana de Cervarolo körzetében rejtőzködött Moscatelli első huszonkét harcosával, akik csaknem kivétel nélkül Verallóból származtak. Beltrami kapitány szívesen beleegyezett a Quarna-hegyek között, az Orta-tó környékén rejtőző tizenkét ifjú kérésébe, hogy vállalja parancsnokságukat. Biella körzetének egyik kápolnájában talált menedéket néhány tiszt és katona, akik az események további fejlődését várták. A fiatal hegylakók és szövőipari munkások azonban már azért mentek ki a hegyekbe, mert egészen konkrét harci céljaik voltak. A torinokörnyéki völgyekben, Val d'Aostától egészen a Po völgyéig olyan emberek tömege sereglett össze, akik türelmetlenül várták a további tennivalók lehetőségét.

A Po völgyében és Borgo San Dalmazzo környékén a kommunista Barbato és Barale megteremtette a partizánmozgalom első sejtjeit. Val Josinában megalakult Dunchi antifasiszta tanító osztaga. Ezen osztagok mellett, példájukon fellelkesülve, a partizánmozgalomnak más kis központjai is keletkeztek.

A liguriai és a piemontei Appenninekben, Val Pesióban, a Tanaro és Bormida völgyeiben, Aqui és Novi környékén a szomszédos területekről gyűltek össze a volt katonák. Langhe hegygerincei szintén menedékül szolgáltak az első osztagoknak. Val Cerrinában és Monferratóban a partizánok röplapot adtak ki — valószínűleg az első partizán agitációs röplapot.

A németek természetesen nem nézhették közömbösen, hogy a lakosság tömegesen özönlik a hegyekbe, főleg a torinói és más piemontei városok munkásai és dolgozói, valamint a 4. hadsereg csapatrészeinek katonái, akik Franciaországból tértek vissza szülőföldjükre, és itt a parancsnokság tehetetlensége miatt szétszéledtek. Mindjárt a fegyverszünet után Piemonte volt az első, amelyre lecsapott a németek első kíméletlen bosszúja. Az SS-osztagok már szeptember 18-án vadállati kegyetlenséggel álltak bosszút azért a néhány SS-legényért, akik röviddel előbb fogságba estek. Ez az eset „bovesi vérfürdő" néven került be Olaszország mártírsorsának történetébe. A németek tűzzel-vassal tértek rá a kis piemontei városra. Ötvenhét ártatlan embert borzalmas halállal kivégeztek és négyszáztizenhét házat porig égettek. Ez volt az előjátéka

annak a véres és álnok garázdálkodásnak, amelyet az SS-legények vittek véghez Olaszországban, egészen ottartózkodásuk utolsó napjáig.

A „bovesi vérfürdőhöz" hasonló esetek méginkább fűtötték a hegyek között rejtőző menekültek izzó gyűlöletét és segítettek nekik azoknak a céloknak a felismerésében, amelyeket ki kellett tűzniök maguk elé. A harc azonban még csak itt-ott lángolt fel, s egyelőre csak az egyéni önvédelem harca volt. A menekültek rejtekhelyüket védték a németek hajtóvadászatától és rajtaütéseitől. Néha hirtelen támadásokat hajtottak végre, hogy fegyvereket szerezzenek és ezek segítségével még megközelíthetetlenebbé tegyék búvóhelyüket.

Az ellenállás csak Venetóban és a szlovén partizánok ellenőrzése alatt álló szomszédos területeken öltött aktív, támadó jelleget, és nem nehéz kitalálnunk, hogy ezt mi idézte elő. Schio körzetében és a Grappa-hegyeket borító erdőkben, ahol a szétszóródott katonák első csoportjai verődtek össze, a fegyverszünet megkötése utáni helyzet alig különbözött a többi olasz tartományban kialakult helyzettől. A fiatalok Trentino és Carnia környékén is elsősorban azért húzódtak az erdőkbe, hogy megmeneküljenek a kényszersorozás elől. A szlovén partizánok hadműveleti körzeteivel közvetlenül határos körzetekben viszont a munkások és parasztok rögtön szeptember 8-a után özönleni kezdtek a hegyekbe. A szlovén partizánszázlóaljak szomszédsága azt eredményezte, hogy a helyi lakosság közeledni kezdett hozzájuk és bizalommal nézte harcukat. Néhány olasz már be is állt a soraikba. A szlovén partizánosztagok működése azt jelentette, hogy az új önkénteseknek volt hova fordulniok, csatlakozhattak egy életerős és szervezett mozgalomhoz. Így tehát Monfalcone, Ronchi, Gorizia és Cormòns környékének városaiból és falvaiból a fiatalok ezrei álltak be a szlovén partizánok soraiba, s ezek vezetői rendszerint nyomban felfegyverezték őket, ahogy éppen tudták, és beosztották őket a csapatokba.

Szeptember 12-én ott már megvolt a körülbelül kilencszáz főnyi Proletár-brigád és szeptember 13-ra virradó hajnalon ez a brigád bevonult Goriziába, megszállta a pályaudvart és a város más fontos pontjait, s elzárta a városba vezető utakat. A városban helyőrségi szolgálatot teljesítő olasz alpesi ezred nagyon lanyhán támogatta a partizánokat. Délben német csapa-

tok harckocsikkal és tűzérségi támogatással megtámadták a várost. A csata három és fél óra hosszat tartott. A partizánokat szétverték. Este a németek végeztek a csatatéren maradt sebesültekkel. Hasonló csaták zajlottak le Mernában és más helyeken — körülbelül tizenöt községben. A németek három napon át folytatták a partizánok üldözését és a hegyi lejtők ágyúzását. A szeptember 22-i német hadijelentés új és az olaszok többségére nézve meglepő közlést tartalmazott:

„Veneto keleti övezetében — olvashatjuk a jelentésben — Olaszország és Szlovénia területén, szlovén lázadók olasz kommunista csoportokkal és különálló horvát légiókkal együttműködve kihasználták Badoglio árulását és kísérletet tettek a hatalom megkaparintására. Fasiszta osztagok és önkéntesek támogatásával a német csapatok megszállták a legfontosabb községeket és közlekedési gócpontokat, s támadják a fosztogató lázadókat."

Ez a jelentés rágalmazó befejezése ellenére is nagy érdeklődést keltett, mert ebben maga az ellenség is elismerte azt a tényt, hogy már az olaszok is megkezdték a partizánháborút, a nemzeti felszabadító háborút. A hír elterjedt minden völgyben, eljutott minden városba, s megmutatta az utat mindazoknak, akik még nem tudták, hogy mit kell cselekedniök.

Néhány nappal később a megszállt Olaszország déli részén Nápoly népe emelte magasra a harci lobogót és fegyverrel a kezében kiment az utcára. Így nyílt meg az az út, amelyen Olaszország a későbbiekben húsz hónapig haladt, hogy megszabadulhasson a fasizmus szégyenbélyegétől, és újjászülethessen politikai és társadalmi téren.

IV. fejezet

NÉGYNAPOS HARC NÁPOLYBAN

Német igában

A fegyverszünet megkötésének híre az óvóhelyeken találta Nápoly lakosságát. „A hír leírhatatlan örömujjongást keltett. Az emberek összeölelkeztek, kiáltoztak és sírtak az örömtől"[33]. Ezek az emberek, akik oly sok bombázást, oly sok rettegést és borzalmat éltek át, oly sok veszteséget szenvedtek, ebben a pillanatban ellenállhatatlan szükségét érezték annak, hogy minél hamarabb visszatérjenek otthonaikba és ott nyugodtan éljenek.

A németeket viszont megriasztotta és megfélemlítette a hír. Sokan készülődni kezdtek az elutazásra és kezdték eladogatni azt a rengeteg ingóságot, amelyet nem vihettek magukkal. Ámde az események menetében váratlan fordulat következett be. A német csapatok, amelyek már elhagyták Nápolyt és felsorakoztak a Rómába vezető úton, parancsot kaptak, hogy álljanak készen a visszafordulásra. A városban ezalatt lelkesedés, lázas izgalom uralkodott. Ezeket az érzéseket a háború befejezése nyomán támadt öröm és a hitleristákkal szemben érzett gyűlölet keltette fel. A gyűlölet, amelyet hosszú ideig lefojtottak, most különösen viharos erővel tört felszínre a németeknek a város utcáin tanúsított magatartása miatt.

„Szeptember 9-én a nép gyermekei, asszonyok és lányok, szabad folyást engedtek érzelmeiknek: szidalmakkal árasztot-

[33] *Nino Aversa.* Napoli sotto il terrore tedesco. (Nápoly a német rémuralom idején.) Nápoly 1943.

ták el a németeket és rájuk borították a szemétládák tartalmát. A Spirito Santo-téren az egyik ház ablakából a németekre több revolverlövést adtak le. A Litoranea-utcában néhány civil, tengerész és két bersagliere tiszt elvette a németektől fegyverekkel és kézigránátokkal megrakott teherautóikat és ezeket azonnal beszolgáltatta a prefekturának. Ugyanakkor foglyul ejtettek több katonát, azonban, nyilván a katonai hatóság parancsára, a foglyokat és a gépkocsikat hamarosan visszaadták a németeknek"[34].

Másutt átvágták a kábeleket, egyes helyeken rálőttek a német gépkocsikra és csapatokra. Különböző helyeken fegyveres összeütközések támadtak és a nép vére öntözte a város utcáit. A hitleristák erőszakosságának hét emberélet esett áldozatául; körülbelül harminc ember megsebesült.

A németek tetteire azonban csak a nép válaszolt ilyen viharos gyorsasággal a közvetlen érzések hatása alatt. A katonai parancsnokság azonban, amelyet megfertőzött a fasizmus mérge, semmit sem készített elő és semmit sem kezdett, hogy ellenállást fejtsen ki. Ebben a válságos időpontban az olasz hadsereg legmagasabbrangú tisztjeinek csak arra volt gondjuk, hogyan hárítsák el maguktól a németek haragját és hogyan csillapítsák le, hogyan vezessék félre azokat, akik határozott és bátor tetteket követeltek. A tisztek közül saját jószántukból csak kevesen tettek kísérletet arra, hogy katonáik élén szembeszálljanak a nácik támadásával. E kevesek közé tartozott Ferraioli ezredes, aki katonái élén Villa Liternóban esett el, és a 48. gyalogezred ezredese, aki Nolában megparancsolta katonáinak, hogy szálljanak szembe a németekkel. Az ezredest sok más ezredbeli tisztjével és katonájával együtt vadállati kegyetlenséggel meggyilkolták. Hősiesen védekezett egy megerősített pont kis helyőrsége is, amelyet a németek megtámadtak. Végeredményben a helyőrség ellenállását megtörték és minden katonáját lekaszabolták. Magában Nápolyban ellenállást csak a Cadorna-laktanyában elhelyezett csapatok, továbbá a 2. légvédelmi tüzérezred katonái fejtettek ki, akik szeptember 10-én késő estig harcoltak. Más helyeken már kezdettől zűrzavar és pánik uralkodott.

Olaszország hadserege, légiereje és hajóhada a legrövidebb

[34] *Nino Aversa.* Napoli sotto il terrore tedesco. (Nápoly a német rémuralom idején.)

időn belül megszűnt létezni. Nápoly, ahol nem volt semmi néven nevezendő fegyveres erő, amely megvédhette volna a várost, teljesen ki volt szolgáltatva az ellenségnek. A németek kezdték terrorizálni és fosztogatni a lakosságot, lefegyverezték a katonákat. Eközben egyes emberek még bátran ellenálltak a németeknek.

Csupán Nápolyban nyolcezer és a környékén legalább ötvenezer katona széledt szét a parancsnokok tehetetlensége és gyávasága miatt, mint napfelkeltekor a köd. Olyan erő volt ez, amelyet minden túlzás nélkül átütőnek nevezhetünk a mindössze körülbelül húszezer főnyi német haderőhöz képest. Igaz, hogy a németek kitűnően voltak felfegyverezve és határozottan cselekedtek, de létszámban jóval elmaradtak az olaszok mögött, ezenkívül a Salernóban partraszállt szövetséges csapatok is nyomták őket, és teljesen ki voltak téve a szövetséges légierő és hajóhad csapásainak.

Nápolyt meg lehetett volna menteni a fegyverszünet kihirdetésétől a felkelés kezdetéig eltelt napokban rázúduló csapásoktól. A nép együttműködött néhány önszántából fellépő, csak elenyésző számú felfegyverzett emberrel rendelkező katonai alakulattal és számos ragyogó harcban mutatta meg, hogy a hadsereg a nép támogatásával milyen sikeresen harcolhatott volna a német rabló ellen.

Amikor a németek már végeztek az olasz csapatokkal, az arcvonal közelségére való tekintettel elhatározták, hogy Nápolyt anyagi és emberforrásnak használják fel, nem szalasztják el a barbár fosztogatásnak ezt a ragyogó lehetőségét. Nápolyra az erőszakosságok és gaztettek fergetege zúdult, amely szeptember 12-től 27-ig tartott megszakítás nélkül. Megkezdődtek a tömeges kivégzések, a kitelepítések, a rablások, gyujtogatások, a gyárak lerombolása. Szeptember 12-e vasárnap volt. Ez a nap úgy vésődött Nápoly lakosságának emlékezetébe, mint a legsötétebb, soha el nem felejthető nap. A *Roma* című újságban megjelent a német hatóságok ismert közleménye, amely hírüladta, hogy Nápolyban a kegyetlenségéről hírhedt Scholl ezredes vezetésével „korlátlan katonai hatalmat" létesítettek. A közleményben többek között ez állt: „Mindenkit kivégeznek, aki akár titokban, akár nyiltan a német haderő ellen cselekszik. Ezenkívül a bűncselekmény színhelyét, a bűnös rejtekhelyét és e ház környékét elpusztítjuk és rom-

halmazzá változtatjuk. Minden megsebesített, vagy megölt német katona helyett száz olaszt fogunk agyonlőni."

A németek teljes mértékben valóra is váltották azt, amit ígértek. Ugyanaznap délután három órakor hitlerista martalócok felgyujtották az egyetemet, majd a békés polgárok tömegének szemeláttára agyonlőttek egy előzőleg levetkőztetett matrózt, s a nézőket géppuskával fenyegetve arra kényszerítették, hogy két és fél óra hosszat térdepeljenek. Röviddel ezután kivégeztek hat olasz katonát. Santo Aspernóban az egyik büntetőosztag kivégzett egy csoport nápolyi embert. Két nap mulva Aversában agyonlőttek tizennégy carabinieret, akiknek az volt a bűnük, hogy a fegyverszünet napjaiban szembeszálltak a németekkel. Kivégzésük előtt megásatták velük saját sírjukat. Ennél a kivégzésnél a város ötszáz polgára volt jelen, akiket a németek erőszakkal tereltek össze. A németek sortüzet nyitottak a tömegre: huszonhét ember, köztük kilenc nő, holtan esett össze. A sebesültek száma száznyolcvanöt volt. Később a sebesültek közül sokan meghaltak. Néhány nappal később agyonlőttek huszonhat munkást, akik kifejezést adtak az olasz-német fasiszták iránt érzett gyűlöletüknek. Szeptember 23-án az újra működni kezdő olasz fasiszták megöltek hat embert. Mindennap újabb hírek érkeztek ártatlan emberek agyonlövéséről, akiket pusztán szórakozásból öltek meg, amikor az utcán sétáltak, vagy éppen bevásárlásukat akarták elvégezni.

Folytatódtak a rablások, az erőszakosságok, a rombolások. A németek rálőttek az üzletek előtt sorbanálló asszonyokra, felrobbantottak több áramfejlesztő telepet, gyujtogattak, raboltak, erőszakoskodtak. Szeptember 22-én kihirdették a „kötelező munkaszolgálatot". Míg azelőtt a német hadsereg tagjai elsősorban csak anyagi értékeket akartak összeharácsolni, most már megkezdődött a rendszeres, szervezett embervadászat is. Nápoly asszonyai a hősiesség csodáit művelték. Elrejtették és ellátták élelemmel a sorköteles ifjakat. Emilia Scivoloni, a nép egyszerű lánya néhány napig élelmet gyűjtött száz és száz ember részére, akik Camaldoli környékén a mély szakadékokban rejtőztek. A németek elől menekülve sokan fegyvert és lőszert vittek magukkal, mert az volt a szándékuk, hogy adott esetben fegyverrel ellenállnak. A nép dühe fokozódott, a feháborodás erősödött és úgy terjedt, mint a tűz a gyujtózsinóron.

A náci terror olyan légkörben valósult meg, amely számos oknál fogva enélkül is egészen elviselhetetlen volt. Nápoly irtózatos megpróbáltatásokat élt át, a szerencsétlen háború és a népellenes zsarnokság minden következményét viselte. A várost százhúsz légitámadás érte, s közülük különösen az utolsók voltak súlyosak. A város napokig a legsúlyosabb élelmezési válsággal küzdött és már hosszú évek óta sínylette annak a régi szervezetlenségnek a következményeit, amelyet a fasiszta rendszer okozott. Ezt az állapotot a háború még jobban elmérgesítette. Mussolini idején a nápolyi „plebs" (köznép) szociális és erkölcsi elnyomása elérte a tetőfokát. A németek a maguk rabló módszereivel teljessé tették ezt a siralmas állapotot. Csökkentették a kenyérfejadagot, egy ember napi adagja nem egészen tíz deka volt, s így arra kényszerítették az emberek ezreit, hogy majdnem kizárólag dióval és almával táplálkozzanak. Szeptember 24-én kétszázezer nápolyi lakos volt kénytelen haladéktalanul elhagyni lakását, mert a nácik megparancsolták, hogy ki kell üríteni a városnak egy nagyobb, sűrűnlakott részét, amelyet „tilos övezetté" nyilvánítottak. Ez méginkább rontotta az amúgyis zord életviszonyokat.

Az éhség, a hitleristák garázdálkodása és a kétségbeesésbe hajszolt lakosság felháborodása termékeny talaj volt a felkeléshez. Az éhség oka a háború, a háború bűnösei a nácik voltak. Így tehát a nép minden vágya egy dologra összpontosult: felkelni a német fasiszták ellen, egycsapásra végetvetni a háború okozta éhségnek, a háború okozta erőszakosságoknak és rombolásoknak, s magának a háborúnak is.

Az első összeütközések abból adódtak, hogy a nápolyiak egyöntetűen megtagadták a kötelező munkaszolgálatra vonatkozó parancsot. Ez a magatartás nagyarányú passzív ellenállás volt — a fegyveres ellenállás előjátéka és főpróbája. A város négy kerületéből mindössze százötven ifjú jelentkezett a munkaszolgálatra behívott harmincezer fiatalemberből. Ezt a tényt egyik parancsában Nápoly katonai parancsnoka is kénytelen volt elismerni. Szeptember 28-án lejárt a jelentkezés utolsó határideje. Akik nem jelentek meg a gyüjtőhelyeken, azokat 28-a után „a járőrök azonnal agyon fogják lőni" — mondja az említett parancs a németek megszokott barbár fogalmazásában.

A szövetséges csapatok ekkor már egész közel voltak. A

németeknek az volt a szándéka, hogy a sorozáson meg nem jelent egyéneket visszavonuláskor magukkal viszik és teljesen lerombolják a várost. Azok számára, akik életben akartak maradni és meg akarták menteni Nápolyt, csak egy út maradt nyitva — a felkelés útja. Ennek a felismerése olyan mélyen behatolt a tömegekbe, és a népnek olyan széles rétegeit hatotta át, hogy a felkelés egyidejűleg sok helyen lobbant lángra, ámbár ehhez semmiféle előkészületet nem tettek és nem volt senki, aki a felkelésre kiadta volna a jelszót.

Igaz, hogy a fegyverszünet megkötésének napjaiban megalakult az antifasiszta pártok bizottsága, amely helyesen ítélte meg a helyzetet. Éppen ez a bizottság követelte a katonai parancsnokságtól a nép felfegyverzését, amire a parancsnokság kérkedve azt válaszolta, hogy teljesen ura a helyzetnek. A felkelés pillanatában azonban ez a bizottság nem adott életjelt magáról. Ez azzal magyarázható, hogy a szervezett pártoknak Nápolyban sohasem voltak mélyrenyúló gyökerei, ezért a július 25-e után kialakult bonyolult helyzetben rendkívül nehéz volt egyenesen és nyiltan magukra vállalniok a vezetés és igazgatás feladatát. A nápolyi fegyveres harcban kommunisták, szocialisták, az Akciópárt tagjai, liberálisok és a Kereszténydemokrata Párt tagjai vettek részt: e pártok képviselői közül némelyek gyakran még a harc élére is álltak, mint például Tarsia és Romano, vomerói kommunisták. Nápolyban a nép kelt harcra, amely nem ismert politikai különbségeket és vezéreit a harc tüzében választotta meg. A felkelés során minden kerület a maga belátása szerint cselekedett, nem volt módjában összhangba hozni saját erőit és terveit másokkal, s ezért gyakran el volt vágva a többiektől. Bár a nápolyi felkelés nagyarányú, általános és egyöntetű volt, mégis több külön tűzfészek, fel-feltorló lángok sorozatának jellegét viselte, amelyek szakadatlanul követték egymást.

A felkelés

Szeptember 27-én délelőtt 11 óra 30 perckor Nápolyban elterjedt a hír, hogy minden órában várható a szövetségesek partraszállása. Ezt a hírt csakhamar megerősítette a füstfelhőbe burkolt hadihajók és szállítóhajók megjelenése. Az a hír járta,

hogy a szövetségeseknek néhány órán belül be kell vonulniok a városba. A hazafiak bátran előjöttek a föld alól. A nápolyi Vomero-domb tetején karabéllyal, kézigránáttal felfegyverzett ifjak, férfiak, fiúk tűntek fel. Az első összecsapás az Öreg Vomerón zajlott le, s ennek során egy német életét vesztette. Ugyanaznap délután és este időnként spontán összetűzések és harcos összecsapások lángoltak fel. Ilyen összeütközések voltak a Porta Grande di Capodimonte mellett és a sűrűnlakott Rione del Vasto kerületben. Éjjel a titkos fegyvertárakból fegyvereket hoztak elő. A karabéllyal felfegyverzett harcosok az ablakoknál helyezkedtek el, a hadászatilag fontos helyeken gépfegyvereket állítottak fel. Bátor csoportok behatoltak a Santo Elmo erődbe és puskákat, gépfegyvereket, kézigránátokat zsákmányoltak. A hazafiak a laktanyákban és a raktárakban, többek között a tűzoltólaktanyában és az Arenaccián levő tüzérségi vezérkari hadiszálláson összeszedték a szeptember 8-a után otthagyott fegyvereket.

Ez még nem volt nyílt felkelés, de a tűz lassan terjedt, és csakhamar elemi erejű, fékezhetetlen tűzvésszé alakult át. A németek érezték ezt. A sztálingrádi vereségre gondolva nagyon jól megértették, milyen veszedelmekkel és csapdákkal fenyegeti őket a városi felkelés, ahol minden házért harcolni kell. A németek kezdték megváltoztatni előre kidolgozott terveiket. Mindenütt ellenállást tanúsítottak, de tetteikben már észre lehetett venni a zűrzavart, minden figyelmüket kénytelenek voltak a visszavonulás biztosítására összpontosítani, lemondva a város rendszeres lerombolásának tervéről. Ez volt az első jelentős és következményeiben nagyon is komoly győzelem.

Másnap, szeptember 28-án, távolról már hallani lehetett az ágyuk dörgését, ami komoly jele volt a szövetséges csapatok közelségének. A felkelők száma egyre növekedett, egyre merészebben léptek fel. Reggel már háromszázan voltak, de azt a benyomást keltették, mintha többezren lennének. A városban mindenütt rendszertelen csaták folytak: a felkelők bátran megrohanták a zsúfolt német tehergépkocsikat, megtámadták azokat a fegyveres osztagokat, amelyek „kötelező munkaszolgálatra" mozgósított ifjakat és a németek által összeszedett túszokat kísértek. Rálőttek a rabolni és rombolni akaró hitleristák csoportjaira. Csaták zajlottak az Angioino-móló előtt, a

tengerparti Carità-sétányon, a Santa Teresa kerületben, a Mazzini-téren, a San Giovanniból Carbonarába és Cirillóba vezető út mentén, a Foria-utcai piacon, a Vomerón, a Vastótól a Poggiorealehoz vezető utcákon stb. stb. Bátor tengerészek megakadályoztak néhány németet abban, hogy aláaknázzák a Trinità-hidat. A hazafiak megmentették a pusztulástól azokat a nagy hegyi vízgyüjtőket, amelyeket a németek már aláaknáztak: elvágták a gyujtózsinórokat és kiszerelték az aknákat. Közben foglyul ejtették a medencéket őrző német katonákat. Az összeütközések szeptember 28-án egész délután és egész este tartottak.

A nápolyiak, akik váratlanul harcosok lettek, gyorsan megtanulták az utcai partizánharc művészetét. Mesterien ki tudták használni a természetes fedezékeket — a házak szögleteit, bevágásokat, kiszögelléseket, zsákutcákat, erkélyeket és tetőket. Az ellenség páncélkocsijai és harckocsijai beszorultak az utcák közé, elvesztették mozgási lehetőségüket és nagy, sebezhető célpontot mutattak. A felkelést eleinte jellemző rendszertelen összeütközések helyett már szabályos ütközetek folytak, s ezekben a hazafiak gyakran példát mutattak a tehetséges rögtönzésből, meglepték a nehézkesen mozgó és megfordulásra képtelen ellenséget, amelynek hadműveleteit gyakran éppen a fegyverzetben és anyagi eszközökben mutatkozó fölénye akadályozta. A harc már forrpontján volt. Dávid félelmet nem ismerve szállt szembe Góliáttal — és győzelmet aratott. Az első harcosok példáján és harci szellemén felbuzdulva az egész nap folyamán egyre újabb harcosok álltak be a csatázók soraiba. Ezen a döntő napon az est beköszöntéséig a harcosok eredeti száma körülbelül kétszeresére növekedett.

E harcosok felszerelése, állapítja meg Corrado Barbagallo, a nápolyi felkelés első történetírója, „csakugyan alkalmi fegyverekből állott. Volt itt mindenféle fegyver, amilyet sebtében csak össze tudtak kapkodni: vadászfegyverek, katonai karabélyok, tőrök, kések, öreg garibaldista kardok, téglák, zsindelyek, utcakövek, gyujtópalackok, kézigránátok — két olyan fegyver, amelyeket ebben a felkelésben legnagyobb sikerrel használhattak — nagyon kevés gépfegyver, s ezeknek egyrésze nem volt teljesen használható állapotban, a hibátlanokhoz pedig nem volt elég töltény. A felkelőknek csak néhány helyen,

például a Porta Grande di Capodimonte mellett volt néhány légvédelmi ágyújuk"[35].

A városban a harc egyre elkeseredettebb lett. A németek lerombolták a gázgyárat és a központi áramfejlesztő telepet, majd a legfontosabb pontokon felrobbantották a vízvezetéket. Felgyujtották a hadianyagraktárakat, ahol egész napon át robbanások hallatszottak. A védekezésre kényszerült német parancsnokság a legkegyetlenebb lépésektől sem riadt vissza.

A nép nem hagyta megfélemlíteni magát, és torlaszokat kezdett építeni. Ilyen torlaszokat emeltek a Santa Teresa magaslatán, Foriában, a Tribunali-utcában, a Donna Regina-téren, a Duomo-utcában stb. A város főbb utcáit eltorlaszolták. A Vomerón barrikádokkal zárták el a Villa Floridianához vezető utcákat. Még a lebombázott házak romjait is felhasználták arra, hogy lehetetlenné tegyék vagy megnehezítsék a németek átvonulását. Számos helyen a németeknek csak úgy sikerült áttörniök, hogy harckocsikat, köztük „tigriseket" is vetettek be. Az előző napon fellángolt felkelés gyujtópontjai még szeptember 29-én is izzottak. Számuk megnövekedett, hatókörük kiszélesedett.

Szeptember 30-án Vomero kerületében a hazafiak egyik csoportja, amely Egységes Forradalmi Arcvonalnak nevezte magát, megbízta Antonino Tarzia nyugalmazott ezredest — aki már régóta sokkal nagyobb érdeklődést mutatott a könyvek, mint a hadügy iránt —, hogy vegye át a polgári és katonai hatalmat. Ezt felhívás formájában a lakossággal is közölték. A nap legfontosabb eseményei a Vomero-dombon játszódtak le. Bátor helyi harcosok ostrom alá vették a városi stadion területén épült palotát, amely az egyik fasiszta ifjúsági szervezet tulajdona volt, s pillanatnyilag a németek laktak benne negyvenhét tüsszal. Amikor az ostromlott nácik észrevették, hogy a felkelés az egész városra kiterjedt és már képtelenek feltartóztatni az ostromlók rohamát, tárgyalásokba bocsátkoztak velük. Sakau német őrnagy azt kérte, hogy a hazafiak két fehér zászlóval kísérjék őt Scholl ezredeshez, a német városparancsnokhoz. Scholl ezredes a negyvenhét tüsz szabadon-

[35] *C. Barbagallo.* Napoli contro il terrore nazifascista — 8 settembre — 10 ottobre 1943. (Nápoly harca a náci-fasiszta terror ellen — 1943 szeptember 8-tól október 1-ig.) Nápoly 1945.

bocsátásának feltételéül kikötötte, hogy a hazafiak vállaljanak felelősséget a német parancsnokság tisztjeinek és katonáinak biztonságáért és jelöljenek ki fegyveres őrséget, amely kikíséri a németeket a városból. Olaszországban ez volt az első eset, hogy a németek kapituláltak a felkelők előtt.

Ezen a napon kemény és makacs harcok folytak a Nemzeti Múzeumnál, Vasto kerületben és Vincenzo Cuoco negyedében. Október 1-én, a harc utolsó napján, a reggeltől estig tartó pezzalungai csata után a németeket megfutamították. A németeknek ez volt az utolsó ellenállási kísérlete. A város többi kerületében rendetlenül, a hazafiaktól üldözve, visszavonultak. Az utolsó ágyúlövéseket szeptember 30-ról október 1-re virradó éjszaka adták le a Capodimonteról. A város felszabadult. Saját fiai adták vissza Olaszországnak, akiknek hőstetteiről akkor csak gyenge és nagyonis általános képet tudtunk alkotni. A nápolyi nép győzelme súlyos szemrehányás volt az angolok és amerikaiak címére, akik nagyon bátortalanul szálltak partra Salernónál, majd három hetet vesztegettek azzal, hogy megtegyék a százkilométernyi utat Nápolyig.

Másnap délelőtt körülbelül tizenegy órakor a szövetséges csapatok parádés menetben bevonultak Nápolyba. Léptennyomon megakadt a szemük azokon a szörnyű sebeken, amelyeket a harcok okoztak a városnak. Az utcák azonban tömve voltak felfegyverzett emberekkel, akik a győzelmet ünnepelték. A nápolyi felkelés egyik nagyon fontos eredménye az volt, hogy a szövetségesek nápolyi bevonulásuk pillanatában kezdtek megismerkedni Olaszországnak azzal az arcával, amelynek létezését talán fel sem tételezték volna. Erőtől duzzadó országot találtak, amely óriási támadó hadsereget tudott életrehívni, s ugyanakkor kiűzte azt a másik hadsereget, amely gőzhengerként dübörgött végig Európa útjain.

Október 2-án a hazafiak eltemették a harcokban elesett hősöket. A csaták részvevőinek a száma a legmegbízhatóbb adatok szerint körülbelül ezer ember volt. Körülbelül háromszázan vesztették életüket. A város egész lakossága jelen volt a temetésen. A sírokat virágokkal szórták tele.

Így ért véget a város történetének ez a fontos fejezete.

Nápolyban a négynapos harc viharos és rögtönzött jellegű volt, ami különben mindig jellemezte a nápolyiak felkeléseit. „A makacsul védekező nép, bár rosszul volt felfegyverezve és nem voltak vezetői, olyan bátorságról tett bizonyságot, amely méltónak mutatkozott a nemes ügyhöz. Minden talpalatnyi földért harcolva két napig feltartóztatta a győztes ellenség benyomulását a védtelen városba . . ." Így írt másfél századdal ezelőtt Vincenzo Cuoco. Most, annyi idő múltán, amikor a nép tudatosabban és sokkal nagyobb számban vett részt a mozgalomban, mint Olaszország nemzeti újraegyesítésének korában, most ezt a nemes ügyet — a nép és a nemzet ügyét — teljesen felismerték. A bátor nápolyiak hősiessége pedig azóta is teljes erejében változatlanul megmaradt.

Nápoly azelőtt gyakran elszigetelten és mintegy idegenül állt az egész Olaszországot érintő közös eseményekkel szemben, mivel figyelmét többnyire lekötötték saját szerencsétlen ügyei, most azonban a szeptemberi hőstettek közelebb hozták az egész nemzet életéhez. E hőstettek egy időre feledtették a várossal saját társadalmi bajait, és Nápolyt az egész később kibontakozott harc ragyogó, bátor, lelkesítő lobogójává emelték. Ezt a hőskölteményt Észak-Olaszország fejezte be, de kezdeni az ország déli fele, a déli vidék legnagyobb városa kezdte, amely elvetette az első gyújtó szikrát. Ez egyik bizonyítéka volt annak a ténynek, hogy a partizánháborúnak egyetemes nemzeti jellege volt.

Kik voltak azok a harcosok, akik Nápoly négynapos csatáiban küzdöttek? „A nápolyi felkelés egész érdeme a népet illeti — írja Nino Aversa, az események szemtanúja. — Részvevői azok a katonák, tengerészek, carabinierek, közlekedési rendőrök és tűzoltók voltak, akik nem tudták visszatartani könnyeiket, mikor látták a tábornokok árulása után bekövetkezett katasztrófát, de nem estek kétségbe és megőrizték fegyverüket, hitüket; részvevői azok a tisztek voltak, akiket ugyanilyen érzések lelkesítettek, és akik egy emberként kimentek az utcára, mihelyt észrevették, hogy szembe lehet szállni az elnyomókkal; részvevői azok az ifjak voltak, akik a kötelező munkaszolgálat hatálya alá estek és a rabság helyett a harcot választották — egyszóval minden korú és társadalmi állású

ember. A nép legjobb képviselői azok a leányok és ifjak voltak, akik a veszéllyel nem törődve, önként csatlakoztak a harcosokhoz, és minden eszközzel segítettek nekik; a nép képviselői voltak végül azok a százak, akik életüket áldozták a harcban vagy megsebesültek. És bár a harcokban résztvettek a szövetséges seregek kiszabadult hadifoglyai s ejtőernyősei is, ennek a szent felkelésnek a főhőse mégis az önként felkelt nápolyi nép volt."

A gránátok záporozása közben ügyesen közlekedő fiatal gyerekek fontos feladatokat teljesítettek mint küldöncök és összekötők. Lelkesen és megfékezhetetlenül befurakodtak mindenhová, sokan közülük még a harcokban is résztvettek és kimagasló tetteket vittek véghez. Sokan voltak olyanok is, akik a németek ellen vívott harcokban kezükben fegyverrel küzdöttek az öregek, ifjak, felnőtt férfiak és nők mellett, s ott lelték hősi halálukat. Az egyik fiú odaszaladt egy elesett harcoshoz, egy szempillantás alatt magához vette fegyverét és két pontos lövéssel két németet terített le. Egy másik vasdarabot dobott a harckocsi hernyótalpa alá, megállította, majd két kézigránáttal használhatatlanná tette a harckocsit. A nők is a bátorság csodás példáit mutatták: sokan fegyverrel harcoltak, a legtöbben pedig felbecsülhetetlen szolgálatot tettek, amikor ápolónői teendőket végeztek vagy ételt vittek a harcosoknak.

„E bátor harcosok között — írja Corrado Barbagallo — csak nagyon elvétve voltak magasrangú tisztek. Nem volt egyetlen tábornok, egyetlen ezredes sem. Csak egy alezredes és két-három őrnagy vett részt a harcokban, egy másik alezredes a felkelés második napján, szeptember 29-én csatlakozott a hazafiakhoz, két másik ezredes pedig csak «kapuzárás» előtt jelentkezett. A harcokban résztvevő sok katona iparkodott némi rendszert vinni a hazafiak harci cselekményeibe, s tisztjeik majdnem kivétel nélkül a fiatalabb tiszti állományhoz tartoztak, századostól lefelé. Igen sok volt az altiszt, egyszerű katona, matróz, carabiniere (közlegények és tisztek), tűzoltó, közlekedési rendőr. Lelkükben még nem húnyt ki az a harag, amelyet az előző napokban elszenvedett megalázások keltettek."

A nápolyi felkelés — a szenvedélyes és bátor városi

lakosság felháborodásának ez a spontán merész kirobbanása — ismét bebizonyította, hogy hatalmas energia rejlik a népben.

A felkelés tanulságai

A nápolyi felkelés a délolaszországi lakosságnak nem egyetlen harci epizódja volt a németekkel szemben. Dél-Olaszországban már a szövetségesek salernói partraszállása előtt több rögtönzött kísérlet történt, hogy fegyveres ellenállást tanúsítsanak a németekkel szemben. Szicíliában és Calabriában a nép harcolt a német élelmiszer- és állatrekvirálások ellen, az ország kifosztása ellen; minduntalan átvágták a német összekötő vonalakat, amire a németek rendszerint büntető rendszabályokkal válaszoltak. Ezek azonban csak elszigetelt és összefüggéstelen epizódok voltak. Nápolyban a harc már meglepő formát és méreteket öltött — általános felkelés volt, a város egész lakosságának csatasorba hívása, nem az ellenség valamely osztaga ellen, hanem az egész gőgös és elbizakodott hitlerista hadsereg ellen.

Így tehát a nápolyiak távoli szomszédjainak, vagyis főleg a többi olaszországi nagyváros lakóinak olyan megszállókkal kellett szembenállniok, akik egyszer már megégették magukat, megtudták, mit jelent, ha betörnek idegen földre, és kénytelenek voltak fékentartani dühüket, mert féltek, hogy új csapások érhetik őket „nápolyi módra".

Ettől kezdve ez a hangulat jellemezte a hitleristák egész magatartását a nagyvárosokban. Garázdálkodtak, gyilkoltak és korlátlanul követtek el gazságokat, csakúgy mint azelőtt, de magatartásuk mégsem volt olyan, mint akkor lett volna, ha Nápolyban nem kaptak volna kemény leckét, és amilyen maradt továbbra is a községekben, falvakban és kisvárosokban. Más szóval, a nápolyi események mindenki előtt megvilágították a következőket: ha az olasz nép csakugyan meg akarja menteni javait és méltóságát, városait és kincseit, akkor bátran rá kell térnie arra az útra, hogy kemény csapásokat zúdít az ellenségre. Röviden: fel kell ismernie a háború szükségességét és hadat kell viselnie. A nápolyi felkelés után Olaszország egész területe hadszíntérré alakult. Minden kerület, minden ház, minden ablak harci terep lett.

Ámde a nápolyi felkelés, akárcsak az azt megelőző római, piombinói és más események, amelyek a nép ellenállása és harcos összeütközései során előadódtak, még nem jelentették a szervezett partizánharcot. Mindezek — és elsősorban a nápolyi felkelés — csak a népharag elemi erejű kitörései voltak. A nép fegyvert ragadott, mert erre elemi erejű érzései, hangulatai, belső ösztönei sarkallták. Még nehéz, hosszú utat kellett megtennie, mielőtt egész Olaszországban — az Abruzzóktól, Laziótól és Marche tartománytól egészen Piemonteig és Venetóig — létrejött egy igazi hadsereg és megkezdődött a szervezett háború. Ekkor az érzések viharos kitöréséhez már megfontolás és taktika is járult, a felkelés céltudatos lett, meghatározott mederbe terelődött, kitűzött célok elérésére irányult.

Mindezek ellenére a nápolyi felkelés úgy került be az olasz partizánháború történetébe, mint jelentős, ragyogó és megragadó fejezet. Sajátosságai ellenére, amelyeket a város eredeti, utánozhatatlan társadalmi szerkezete és lakóinak jelleme idézett elő, nem maradhatott és nem is maradt elszigetelt jelenség. Az ingadozók és a kivárási taktika hívei számára ez volt az első meggyőző bizonyíték arra, hogy a szovjet emberekhez, a görögökhöz és a jugoszlávokhoz hasonlóan — a váratlan rajtaütések és hátbatámadások taktikájával — az olaszok is megverhetik ugyanazt a német hadsereget, amelynek puszta jelenléte és félelmetes híre szeptember 9—10-én már egymagában páni félelemmel töltötte el és megbénította Olaszország sok hivatásos katonai vezetőjét.

A felszabadítás pillanatában tehát a nápolyi felkelés szükséges előfeltétel volt az olasz hazafiak firenzei, bolognai, genovai, torinói, milánói, velencei és Észak-Olaszország számos más városában lezajlott fegyveres fellépéséhez. Mindenütt megfigyelhettünk egy közös jelenséget: a világ legmilitaristább hadseregének legmagasabb rangú tisztjei nem velük egyenlő, egyforma rangú tisztekkel voltak kénytelenek fegyverletételi tárgyalásokat kezdeni, ahogy azt a porosz militarista klikk „becsületkódexe" megkövetelte, hanem egyszerű munkásokkal, kopott, rongyos, civilruhás emberekkel.

Lényegében a nápolyi felkelés után vált világossá, hogy a partizánháború természetes betetőzése csakis a szövetsége-

sek megérkezését megelőző általános fegyveres felkelés lehet, amely elvágja az ellenség visszavonulásának az útját. A nápolyi események után a mindent eldöntő felkelés jelszava mély értelmet és jelentőséget kapott, és ettől az időtől az olasz ellenállási mozgalom legbátrabb részvevői számára ez volt a cselekvés irányelve.

V. fejezet

A PARTIZÁN HADSEREG MEGSZERVEZÉSE

Mit tegyünk?

A fentebb elmondottak azt bizonyítják, hogy a fegyverszünet kihirdetésének napjától a német megszállókkal és elnyomókkal szembeni ellenállás nyílt, tömegméretű, támadó jelleget öltött. A piombinói és római, a goriziai és nápolyi események nem voltak egyszerű fellobbanások. A helyzet rendkívüli feszültségét mutatták, amit egyébként számtalan kisebbjelentőségű epizód is megerősített. Olaszország városaiban, falvaiban és hegyei között a felkelés hatalmas potenciális erői keletkeztek. Az idézett epizódokból látható, hogy a körülmények egyszerű összetalálkozása, néhány bátor ember kezdeményezése, valamely élenjáró csoport szervezett fellépése elegendő volt ahhoz, hogy kirobbantsa a nép sok évi erőszakosság és szenvedés után összegyülemlett gyűlöletét, és elvezessen a felkelés, a népi háború világos megnyilatkozásaihoz. Ámde az a rengeteg katona és békés lakos, akik szeptember 8-a után elhagyták laktanyáikat, lakásaikat és kimentek a hegyekbe, az első hetekben rendszerint inkább csak menekült csoportoknak tekintették magukat, akik nem számoltak világosan a lejátszódó eseményekkel, az események fejlődésének kilátásaival, és nem alkottak maguknak pontos képet arról, hogy milyen úton kell járniok, hogyan küzdjenek meg a nehézségekkel és veszélyekkel, amelyek külön-külön minden egyes embert és együttvéve az egész nemzetet fenyegették.

Sok menekült, miután elrejtőzött valami búvóhelyen vagy

barátságos hegyi viskóban, meg volt elégedve azzal, hogy sikerült megmenekülnie a németek elől és messzire jutnia azoktól a területektől, ahol a kegyetlen embervadászat folyt. Ezek többet nem is kívántak, csak abban reménykedtek, hogy a nép együttérzése és barátsága révén így éldegélhetnek egészen a szövetségesek megérkezéséig. Azt hitték, hogy karbatett kézzel ülhetnek és úgy várhatják meg a felszabadulás napját. Mások azonban rájöttek arra, hogy ez így nem mehet tovább. A tétlenség és a súlyos téli viszonyok újból szétszélesztették volna ezt a tömeget, ezúttal azért, hogy hazamenjenek. Hazatérve azonban a menekültek végeredményben kétségtelenül újra a német és olasz fasiszták hatalmába kerültek volna, és talán akaratlanul is újra engedelmes eszközzé váltak volna az ő kezükben. Így tehát egyre jobban erősödött az a gondolat, hogy nem szabad tétlenül bevárni a szövetségesek megérkezését, hanem saját cselekedeteikkel elő kell készíteni és meg kell gyorsítani azt. A menekülteket tehát át kellett változtatni az olasz-német fasiszták ellen harcoló felkelőkké, mert csakis így lehetett élő erővé tenni ellenzéki magatartásukat, csakis így lehetett a nemzeti ellenállás tényleges elemévé tenni őket és köréjük tömöríteni az egész olasz népet.

Az első hetekben a Nemzeti Felszabadító Bizottságokban, a menekültek búvóhelyein és a partizánosztagokban minden vita e kérdések körül forgott. Egyfelől tömörültek a legaktívabb, legmerészebb és politikailag legöntudatosabb erők, másfelől pedig a legbátortalanabbak, akik rettegtek a harc következményeitől, hiszen azzal mindnyájan tisztában voltak, hogy ez a harc kemény és hosszantartó lesz.

Ebben az időben a német megszállók nyomása egyre elviselhetetlenebb lett. Olaszország fosztogatása tovább folyt. Parancsokat adtak ki a kötelező munkaszolgálatról; a németek a mesterségesen újjáélesztett fasiszta rendszerre támaszkodtak és így próbáltak hadsereget szervezni; fosztogatták az ország megmaradt erőtartalékait. Ha tovább is tétlenek maradunk, az annyit jelentett volna, hogy módot adunk a német fasisztáknak és lakájaiknak az ország teljes kifosztására, lehetővé tesszük, hogy az országot a legszörnyűbb módon megalázzák és az utánpótlás kényelmes, óriási hátországi raktáraként zsigereljék ki országunkat. A nép szabadságra és békére

vágyott, a nácik viszont elnyomást és háborút hoztak. A szabadság és a béke beköszöntésének napját csak egy módon hozhattuk közelebb: ütésre ütéssel kellett válaszolni. Háború, könyörtelen háború! — ez volt a lényege annak a felhívásnak, amelyet a vezető pártok és az ellenállási mozgalom vezérei intéztek a bátor emberekhez és az egész néphez.

Csakhogy a lelkes és szívhez szóló felhívás mellett, amely nyomban megtalálta az utat az értelemhez, mert a fiatalemberek ezreinek a fegyveres szabadságharc iránti ösztönös vágyát fejezte ki, a néptömegek körében ellenkező hatás is érezhető volt: a kivárási taktika híveinek nyomása. Ez a taktika az állítólagos józan észre támaszkodott, ügyes érvelés mögé bújt és a jövőről való „atyai" gondoskodással álcázta magát. A propaganda hatással volt a gyengébbekre, kiaknázta a német megtorlásoktól való félelmet és kihasználta a leghatározatlanabb csoportok hangulatát. E politika sugalmazója elsősorban az a sok gyáros volt, aki kezdetben, a szövetséges csapatok első szárazföldi sikerei után, amikor a gyors felszabadulás derülátó reményei széltében utat törtek a kontinensen, megígérte, hogy támogatja a hegyekbe özönlött tömegek spontán mozgalmát és egyöntetűen kifejezte együttérzését, de most tudatosan előkészítette a visszavonulás útját.

A gyárosok eredeti magatartását rövid zűrzavar váltotta fel, amelynek elmultával a tartós német megszállást előre látó gyárosok többsége elhatározta, hogy kétkulacsos játékot folytat, nevezetesen: nyereségeik és saját üzleteik érdekében kihasználják a megszállók által teremtett viszonyokat, ugyanakkor viszont szilárd támaszpontot építenek ki maguknak a szembenálló táborban is. Iparkodtak azt a látszatot kelteni, hogy ki vannak szolgáltatva a németek kénye-kedvének, valójában azonban hozzájárultak az ellenség minden követeléséhez és teljesítették minden megrendelését. Ugyanakkor a partizánoknak némi pénzügyi támogatást ajánlottak fel, hogy a mozgalom győzelme esetén bizonyítékuk legyen a partizánmozgalommal kapcsolatban szerzett érdemeikre. Úgy számítottak, hogy a partizáncsapatok szervezetének, vezetésének és tevékenységének kérdéseiben néhány százezer líra ellenében rákényszeríthetik véleményüket a partizánokra. Elsősorban azonban arra törekedtek, hogy ezeknek az osztagoknak az élére olyan parancsnokokat állítsanak, akik nem a harcra,

hanem a passzivitásra, a kivárásra építenek, akik megakadályoznak az osztagok megnagyobbítására, új harcosok toborzására vonatkozó minden törekvést. Azt állították, hogy a hegyek között máris több ember van, mint amennyit el lehet tartani, és a tél beköszöntésével a hegyekben az élet teljesen elviselhetetlen lesz. Odáig mentek, hogy Biella körzetébe például elküldtek egy bizonyos ezredest, aki az egyik osztag parancsnoka lett, s ekkor legelsősorban a gondjaira bízott harcosok lefegyverzését rendelte el, s kijelentette: „Akik engedély nélkül fegyvert és lőszert tartanak maguknál, lázadóknak fogjuk tekinteni, s mint ilyenek, megfelelő elbánásban és büntetésben fognak részesülni." Ez a kijelentés lényegében és fogalmazásában egyáltalán nem különbözött akármelyik náci parancsnok rendeletétől. A parancs azonban hatástalan maradt, mert a kommunisták a leghatározottabb formában visszautasították.

A kivárási taktika azonban kezdett behatolni még a Nemzeti Felszabadító Bizottságba is, és leküzdéséhez hosszú, szívós harcra volt szükség. Ennek az irányzatnak az alátámasztására a legkülönbözőbb politikai érveket hozták fel. A liberális és Kereszténydemokrata Párt képviselői lázasan tevékenykedtek az ilyen érvek felkutatásában. A kivárási taktika nem csupán az akkori kormányzati szervek és az olaszországi angol-amerikai parancsnokság egybehangzó hivatalos álláspontjára támaszkodott, hanem e parancsnokság magatartására is. Amikor pedig látták, hogy az olasz haderő továbbra is hatékonyan résztvesz a hadműveletekben, azt állították, hogy a fegyveres harc megkezdése egyszerűen őrültség lenne, mert a németek játszi könnyedséggel megtörhetnék a gyenge partizánosztagok ellenállását. Ennek az lenne az eredménye, hogy elpusztulnának a jövőben szükséges káderek, elpusztulna a katonai kiképzésben részesült egész nemzedék, amelynek pedig fontos szerepet kell játszania hazánk jövőjében. A menekülteknek bőkezű segítséget ígértek, megígérték, hogy ellátják őket minden szükségessel, de követelték, hogy várjanak, ne kezdjenek semmit, ne adjanak semmi életjelt magukról, hogy aztán a „kedvező pillanatban" friss és érintetlen erőkkel rendelkezhessenek.

A gyengeség és passzivitás hangulata azzal fenyegetett, hogy megsemmisíti az eddigi erőfeszítéseket és gyökerében

lehetetlenné teszi a komoly és hatékony ellenállást, ezért határozott harcot folytattunk e hangulat ellen. Olaszországnak saját erejéből kellett felszabadulnia és komoly mértékben hozzá kellett járulnia az európai fasiszta uralom megsemmisítéséhez. Ezenkívül, haladéktalanul cselekednünk kellett, ha meg akartuk menteni, ami még menthető a nemzeti méltóságból, ha meg akartuk védeni személyes szabadságunkat, és ha nem akartuk megengedni a „lázadás" kiirtása érdekében indított büntető hadműveleteket, amelyeket a németek hamarosan megkezdtek. Csak a harc, a nyilt, kíméletlen, tétovázás és megalkuvás nélküli harc hozhatta meg Olaszország felszabadulását. Ma már magától értetődőnek látszik, hogy csakis ez az irányvonal győzhetett, amely a kivárási taktika és a vele járó következmények fölé kerekedett. A harc azonban nehéz volt, és csak azért tudtunk győzelmet aratni, mert a kivárási taktika ellenzőinek szilárd álláspontját számos Nemzeti Felszabadító Bizottságban és partizánosztagban támogatta és megingathatatlanná tette a harcosok és a nép egyhangú lelkesedése.

És csakugyan, azok a városok és kerületek, amelyek már csatlakoztak az aktív harchoz, s amelyekből már jelentések érkeztek az első csatákról, összecsapásokról és az ellenséges állások ellen intézett merész támadásokról, konkrét példát mutattak mindenkinek, aki szerette a hazáját és akiben megvolt a képesség az önfeláldozásra.

Világosan és bátran felvetettük a kérdést: Olaszországnak nem szabad meghátrálnia a nácik és az olasz fasiszták erőszakosságai elől. Olaszországnak a nácikkal és a fasisztákkal szemben meg kell védenie a békéhez és szabadsághoz való jogát, vissza kell vernie minden olyan kísérletet, hogy olasz katonákat harcba küldjenek más olaszok ellen, vagy az Appennini-félszigeten előnyomuló szövetségesek csapatai ellen. Nem szabad pihenést engedni a németeknek és szövetségeseiknek — az olasz fasisztáknak. A támadás a legjobb védekezés az elnyomással és az erőszakkal szemben. Nem szabad megvárni, amíg az olasz-német fasiszták eljönnek és kiráncigálnak bennünket búvóhelyeinkről. Le kell ereszkednünk a síkságra, hogy kisiklassuk és felrobbantsuk vonataikat, megsemmisítsük raktáraikat, elvágjuk közlekedési vonalaikat, csapdákat állítsunk gépkocsijaiknak és az ellenséges

katonák elszigetelt csoportjainak. Folyton-folyvást támadni kell, minden irányból meg kell lepni az ellenséget, s egy pillanatig sem szabad lehetőséget adni neki, hogy fölényben levő erőket vessen be ellenünk. Az ellenségnek állandóan, mindenütt éreznie kell jelenlétünket, félnie kell tőlünk és sohasem szabad alkalmat találnia arra, hogy váratlanul lecsapjon reánk.

Ez a tétel azt jelentette, hogy a valamennyi megszállt ország partizánmozgalma által elfogadott sztálini taktikának megfelelően Olaszországban is elviselhetetlen viszonyokat kellett teremtenünk a náci-fasiszta megszállóknak. Az ellenségnek éreznie kellett, hogy lába alatt izzó lávaként ég a talaj, hogy a partizánok mindenütt jelen vannak és elfoghatatlanok, hogy minden lépését kémlelik és minden mozdulatát kockázat kíséri. Más országok tapasztalatai megtanítottak bennünket arra, hogy még kis erőkkel is lehet ilyen jellegű háborút folytatni, feltéve, hogy ezekben az erőkben megvan az elszántság, és ellenkezőleg, a legjobban felszerelt hadsereg is vereséget szenvedhet a háborúban, ha állandóan ilyen veszedelem környékezi, s ennek folytán elveszti harci szellemét, bátorságát és harcias tulajdonságait.

Ámde a gyáva és határozatlan elemek, a liberálisok, keresztény demokraták, a kivárási taktika s a legkülönbözőbb politikai irányzatok egyéb hívei csak nehezen hajoltak meg az ilyen érvek előtt. „Hogyan támadjuk meg a németeket — mondották —, amikor nincs is fegyverünk? Hogyan harcoljunk rozsdás pisztollyal a német harckocsik ellen?"

A válasz nem nehéz: „Ha nincs fegyvered, szerezz!" Emellett az az állítás, hogy nincs fegyver, nem is felelt meg a valóságnak: minden községben volt egyeseknek revolvere, másoknak karabélya, ismét másoknak gránátjai. Sok olyan katona és tiszt, akik nem várták meg, amíg lefegyverzik őket, kisebb fegyvertárakat létesítettek és ezekben rejtették el fegyvereiket. Csak fel kellett kutatni ezeket a katonákat, ezeket a tiszteket, ezeket a fegyvertárakat. Ezenkívül mi magunk is készíthettünk fegyvert. Robbanóanyagot lehet találni, a bombák készítése pedig nem olyan nehéz.

Végül, a németeknek vadonatúj, elsőrendű fegyvere volt. Csak el kellett venni ezt a fegyvert, ki kellett ragadni az ellenség kezéből és ellene kellett fordítani.

Ezenkívül, nem csupán a haderő ellen intézett támadásokkal, a káderek és a haditechnika elleni támadásokkal okozhattunk kárt az ellenségnek, kárt okozhattunk és kellett is okoznunk katonai átütő erejének, gazdasági tartalékainak. A nemzeti felszabadító háborúban való részvételhez nem kellett okvetlenül kimenni a hegyekbe, és nem kellett feltétlenül fegyvert ragadni. Ebben a háborúban nagy segítséget lehetett nyujtani még akkor is, ha az ember megmaradt munkahelyén vagy saját otthonában, csak legyen elég lelkiereje és harcos elszántsága. Ezért a kommunisták kiáltványt bocsátottak ki a partizánháborúval kapcsolatos „általános mozgósításra". A kiáltványban a tömeges romboló munkáról beszéltünk. Felhívtuk a munkásokat, hogy hiúsítsák meg a németek és a hadviselés céljaira szánt termelést; a vasutasokat — hogy idézzenek elő késedelmeket, összeütközéseket, kisiklásokat, hibákat; a villamosipari munkásokat — hogy minél gyakrabban szakítsák meg az áramszolgáltatást; a tisztviselőket és a műszaki személyzetet — hogy lassítsák a munka ütemét és rosszul végezzék munkájukat; a parasztokat — hogy terményeiket ne szolgáltassák be a hatóságoknak, védjék földjüket és felszerelésüket stb.

Akik otthon maradtak, azoknak nem volt szabad megfeledkezniök a hegyekben súlyos körülmények között élő partizánokról, akiknek rossz volt a ruhájuk és a cipőjük, s nem volt födél a fejük felett. Mindenütt minél több meleg fehérneműt, harisnyát, ruhát, cipőt kellett gyüjteni részükre.

Mindez az egész népet bevonhatta a nemzeti felszabadító háborúba és legyőzhetetlenné tehette mozgalmunkat.

Az első összecsapások

A megszámlálhatatlan tervezet és terv megtárgyalását kísérő viták hevében, hihetetlen nehézségek között, az első gránátok robbanásai, az árulókra leadott első revolverlövések közben, az ellenség raktárait és vonatait elhamvasztó első tüzek fényénél lángolt fel a partizánháború, keletkezett és erősödött meg a felszabadító hadsereg. Elmondhatjuk, hogy 1943 októberében a partizánháború kiterjedt Olaszország minden városára és falvára.

Megjelentek az első közlemények a partizánakciók menetéről. A Róma—Nápoly vasútvonalon számos kárt okoztunk, Orte állomáson felrobbantottunk egy hadianyaggal megrakott vonatot, a Firenze—Bologna vonalon kisiklattunk egy vonatot és felszakítottuk a síneket, az Arezzo—Firenze vonalon felgyujtottunk egy lőszerrel rakott vasúti kocsit. Liguriában, Sestriben revolverlövéseket adtak le egy német őrjáratra, Sampierdarenában bombát dobtak a német parancsnokság helyiségébe. Liguria különböző helyein hidakat és vasuti pályát robbantottak fel. Torinóban a gapisták büntető keze lesujtott a fasiszta milícia két vezető tisztjére. Pian del Re kisvároskában (Cuneo) a partizánok megtámadtak egy megerősített német kiserődöt, Miláno környékén és a lombardiai tartományokban néhány olasz és német fasisztát kivégeztek, felgyujtottak egy benzinszállító német gépkocsit. Venetó területén a partizánok német vasuti kocsikat gyujtottak fel Thienében, megszakitották a vasuti összeköttetést a Bolzano—Lacave vonalon, s néhány német raktárból dinamitot, fegyvert és lábbelit zsákmányoltak, ami az ellátás kérdésének legészszerűbb megoldása volt.

Mindez egyedül október folyamán történt. Október végétől és november első felében azonban a partizánháború már olyan új fejlődést mutatott, amely még nagyobb sikereket ígért: ebben az időben zajlottak le az első kemény összecsapások a partizánosztagok és a reguláris náci és fasiszta csapatok közt. Legkomolyabbak a Val Susa (Torino) területén lezajlott harcok voltak, amelyek miatt a németek néhány napig kénytelenek voltak szüneteltetni a közlekedést az egész övezetben. Igen komoly harcok folytak le Rifrediben (Toscana) és Cividale körzetében (Veneto) is.

Ezek még csak egyszerű műveletek voltak, de már megmutatkoztak bennük a partizánháború jellegzetes vonásai: a partizánok kézrekeríthetetlensége, váratlan csapásaik és gyorsaságuk. Ezekben a műveletekben nevelődtek fel a harcosok és a vezetők. Céljuk az volt, hogy állandóan nyugtalanítsák az őrségeket és a laktanyákat, rajtaütéseket szervezzenek fegyverkészletük és hadianyaguk kiegészítésére, romboló cselekményeket, hátbatámadásokat hajtsanak végre. A hadműveleteket rendkívül nagy mozgékonyság és gyorsaság jelle-

mezte, mind a támadás végrehajtásában, mind az idejében való visszavonulásban.

A harcnak ebben a még egyáltalán nem világos szakaszában élesen kiemelkedik néhány olyan epizód, amely feltünteti az általános jellegzetességeket, s amely később számtalan kisebbméretű, hasonló összecsapásban is jelentkezett. Azokban a körzetekben, ahol a partizánok bátrabban tevékenykedtek, október végén az ellenség megkezdte első nagyszabású műveleteit a partizánok ellen. Az Erna-hegy mellett (Lecco korzete) állig felfegyverzett bajor könnyű hegyi tüzérség támogatásával megtámadták a Pisacane partizáncsoportot. A partizánok két napon át feltartóztatták az ellenség támadását és csak ezután távoztak a harc színteréről. A Friuli-partizánegység a hasonló nevű tartományban egy egész napig visszaverte a németek támadásait, akik pedig még repülőgépeket is harcba vetettek. San Martinóban (Varese) a németek harckocsikat és tüzérséget vetettek be a harcba, mire a partizánok visszavonultak, de ugyanakkor súlyos veszteségeket okoztak az ellenségnek.

„Büszkék lehetünk ezekre az első partizáncsatákra — írta akkor a *Combattente* című ujság. — Az elkeseredett és súlyos harcokban, amikor egy ember száz ellen harcolt, megmutatkoztak a mi fiatal vezetőink képességei és harcosaink merészsége. A harcok arra kényszerítették az ellenséget, hogy jelentős erőket vonjon össze, és egész alpesi lövészezredeket, tüzérséget, repülőgépeket vessen harcba. Pedig velük szemben csak kis partizánosztagok álltak. Ezek a kicsiny, de lángoló hazaszeretettől fűtött osztagok szívósan és hősiesen harcoltak, s olyan erős tüzet nyitottak, amely elegendő volt ahhoz, hogy fedezetük alatt átcsoportosítsák erőiket és az ellenségnek a lehető legnagyobb veszteséget okozzák, majd a jól bevált partizántaktika szerint hirtelen elszakadtak az ellenségtől és előre elkészített állásaikba vonultak vissza.

Ezekben az első összecsapásokban néhányszáz bátor ember napokig lekötötte az ellenség tüzérségét, légierejét és tobbezer katonáját. Az ellenség rengeteg halottat és sebesültet vesztett. A németek a partizánok elleni harchoz kénytelenek voltak más arcvonalakról elvonni csapatokat, ahol természetesen szintén nem volt feleslegük sem emberben, sem hadianyagban."

November 7-ét — az oroszországi Októberi Forradalom évfordulóját — a kommunista osztagok mindenütt a harci tevékenység és a propagandamunka fokozásával ünnepelték. November 7-re virradó éjjel Róma számos épületén óriási betűkkel írt jelmondatok, harci felhívások jelentek meg; az öreg Pasquinót[36] vörösre festették, mindenütt vörös zászlók lengtek; a város legnagyobb terein felfegyverzett harcosok védelme alatt röpgyűléseket tartottak. A partizán rajtaütések és a nyílt ütközetek során sok német és olasz fasiszta vesztette életét. Egyes helyeken, mint például Borgosesiában, Corióban és Saluzzóban először jutottak el odáig, hogy a börtönökből kiszabadították a letartóztatott partizánokat és antifasisztákat.

Elmult az első két hónap. A partizánmozgalom szédítő gyorsasággal növekedett. Mindenütt tombolt a harc. Egyre több ellenséges katona pusztult el. Gyakran a partizánok is jelentős és súlyos veszteségeket szenvedtek. Az ellenség kegyetlen megtorlásokhoz folyamodott, ámde tíz elesett partizán helyére száz új lépett és a partizánerők az ellenség többezer katonáját kötötték le. Az ellenség bősz haragra gerjedt, de a „lázadók" higanyként csúsztak ki kezeik közül. A német parancsnokság kénytelen volt csapatait elvonni más feladatoktól. Hátországa már nem volt biztonságban, a „lázadók" tevékenysége napról napra nagyobb nyugtalanságot okozott neki. Kénytelen volt számításba venni az elérhetetlen partizánosztagokat, a partizánok villámgyors rajtaütéseit.

Az ellenség természetesen szintén tanult a harcból — tökéletesítette szervezetét és még veszélyesebb ellenfél lett. Erősíteni kellett tehát a partizáncsoportokat, mert a harc első szakaszában, amikor az egyes bevetések rögtönzött és elszigetelt jellegűek voltak, az ellenség lépései nagy veszélyt jelentettek és pusztulással fenyegették a partizánokat. Ébernek kellett tehát lennünk, gondosan tanulmányoznunk kellett a helyzetet, a benne rejlő lehetőségeket, a legmegfelelőbb taktikai és szervezeti elveket.

---

[36] Régi szobor, amelyet Pasquinóról, egy XVI. századbeli népszerű római vargáról neveztek el. Pasquinónak az volt a szokása, hogy munkája mellett ulve maró gúnnyal tréfálkozott a nemes urak felett. A szobron időnként szellemes, gúnyos felírások jelentek meg, amelyet gyorsan szájról szájra adtak az egész városban. (Innen a pasquille elnevezés) — *Szerk.*

Ilyen volt a helyzet Olaszországban 1943 októberében és novemberében. Ebben az időben utasításainkban a multnál sokkal erősebben hirdettük, hogy általános és minden területet felölelő háborút kell vívnunk az olasz-német fasiszták ellen. Megkezdtük utasításaink szétküldését, aminek az volt a célja, hogy a lakosság szervezettebb formában nyujtson önkéntes támogatást a harcoló partizánoknak. Ugyanekkor a néphadsereg felállítása érdekében megkezdtük a legkülönbözőbb segédszolgálatok megszervezését, kezdve az egészségügyi szolgálatosok toborzásától egészen a levelek és ujságok kikézbesítéséig, az összekotő futárszolgálat megszervezésétől egészen az élelmiszerek, a ruházati cikkek, rádiókészülékek stb. felhajszolásáig.

A partizánosztagok ellátása egyelőre még kezdetleges módon történt. A partizánok minden szükséges dolgot fegyveres rajtaütéssel, vagy olymódon szereztek meg, hogy igénybevették a lakosság készséges támogatását. Bármelyik kerületbe vagy faluba érkeztek is meg a partizánok, mindenütt meleg rokonszenvvel fogadták őket, ami biztonságos környezetet teremtett számukra. A most már minden tartományi központban megalakult Nemzeti Felszabadító Bizottságok, ezek katonai bizottságai, és elsősorban a kommunista s a szocialista párt, amelyek egész tevékenységük alapjává a felszabadító háború érdekeit tették, arra törekedtek, hogy elősegítsék, egybehangolják és irányítsák az energia és kezdeményező képesség e viharos fellendülését. Egyelőre azonban mind katonai, mind technikai téren, továbbá az ellátás terén is a spontaneitás uralkodott.

A szétszórtan tevékenykedő osztagoktól a mintaszerű egységekig

A tél már lemerészkedett a hegyekről, havat és fagyot hozott magával, s a partizánok csakhamar megérezték zord, kegyetlen szigorát. A szövetséges csapatok még mindig messze voltak, megrekedtek a hosszas harcban. A nácik dühe és garázdálkodása egyre fokozódott. Az olasz fasiszták egyre jobban fokozták szervező tevékenységüket, katonai sorozást hirdettek, parancsokat adtak ki, és egyre tökéletesebben játszották a hitleristák cinkosainak szerepét a megtorlásokban

és a rablásokban. A jövő kilátásai egyre világosabban merültek fel előttünk: ha ellent akarunk állni az ellenségnek, ha teljesen meg akarjuk oldani a kitűzött feladatokat, le kell küzdenünk a mozgalom spontán jellegét, jobban meg kell szerveznünk a partizánosztagok hadműveleteit és magukat az osztagokat is. A legfontosabb kérdéseket már megoldottuk — a mozgalom a harc útjára lépett, a partizánok már jelentős számú harci műveletet hajtottak végre. Ekkor szükségessé vált a taktika tökéletesítése, nehogy a nagyon is kezdetleges partizántámadások idővel az ellenség kemény ellenállásába ütközzenek. A szétszórt területen lebonyolított műveleteket szervezett, állandó partizánháborúvá kellett változtatnunk.

A partizánok kezdték jobban megtanulni a hadviselés művészetét. Elméleti és technikai ismereteket szereztek, rájöttek arra, hogy a partizánháború folytatásához a csapatokat jól ki kell képezni, fegyelmet kell tartani, gondosan fel kell szerelni őket, s a különféle szolgálatok szétágazó hálózatával kell rendelkezniök: felderítő szolgálattal, raktárakkal, összekötő szolgálattal, kedvező harci állásokat kell választaniok, ki kell dolgozniok a harcok tervét, állandóan ébereknek kell lenniök, kitűnően kell ismerniök az ellenséges csapatok elhelyezését és fegyverzetét, ismerniök kell helyzetváltoztatásaikat. E feladatok megoldása érdekében olyan bonyolult haderőt kellett létesíteni, amelynek egyéni sajátosságai és jellegzetességei vannak.

Csakhamar világosan láttuk, hogy azok a partizánegységek, amelyek egyszerűen át akarták venni a rendes hadsereg szervezési elveit, pusztulásra voltak ítélve. Új szellemre, a vezetés új módszereire volt szükség, mert a multhoz képest újak voltak maguk az emberek is; harcosainkat olyan hangulatok és érzések irányították, amelyeknek semmi közük sem volt a vak katonai fegyelemhez, a látszatfegyelemhez, azokhoz a követelményekhez, amelyeket a kötelező katonai szolgálat teljesítése kozben és a katonai behívásoknál támasztottak velük szemben. Ilyen körülmények között szükségképpen összeütközésbe kerültek a „politikusok" és a régivágású „katonák", azok, akik a partizánharcosok emberi tulajdonságait, a lelki beállítottságukból, politikai feladataikból folyó követelményeket is figyelembe vették, és azok az elemek, akik ragaszkodtak a régi hadseregtől örökségül ránk maradt fegyelmi

szabályok betartásához. Egyfelől állt a nép, a tömegek követelése, másfelől a kaszárnyai követelések.

A „katonás" elemek elkerülhetetlenül vereséget szenvedtek. Egyes esetekben tényked̈éseik sikerrel jártak, sikerült leküzdeniök minden nehézséget. Ez azonban csak olyankor sikerült nekik, amikor elvetették előítéleteiket és alkalmazkodni tudtak az újtípusú, kialakulóban levő hadsereg követelményeihez s különleges sajátságaihoz, a ránk váró újtípusú háborúhoz. A katonai szakemberek akkor bizonyultak a leghasznosabbnak, amikor lemondtak a saját osztagok megszervezésének gondolatáról és a már megszervezett osztagok rendelkezésére bocsátották tudásukat, amikor meg tudták érteni, értékelni tudták ezeknek az osztagoknak sajátosságait és népies szellemét.

A nép háborújában a nép hadseregének élére népi vezetőknek kellett kerülniök. A kiképzetlen harcosoknak ez a hadserege erősen nélkülözte a szakembereket, a hadviselés művészetében jártas embereket. Ámde csakis olyan szakemberekre volt szüksége, akik meg tudták érteni az előttük elsőízben felmerült új feladatokat. Azok a katonai szakemberek, akik kezdetben vállalták ezt a feladatot, nem mindig bizonyultak alkalmasaknak erre a szerepre. A hivatásukkal együttjáró előítéleteik, másrészt pedig politikai elfogultságaik rendkívül nehézzé tették ezt a munkakört számukra, s ez gyakran kudarccal végződött. A próbát csak azok a katonák állták ki, akik hivatásbeli ismereteiket párosítani tudták az olyan népvezetők emberi tulajdonságaival, akiket a tömegek választottak, harc közben emeltek ki és a harcosok bizalmát élvezték. A törvényt és a fegyelmi szabályzatot, amelyen a bonyolult összetételű reguláris hadsereg alapul, meggyőzéssel kellett helyettesíteni; a „feltétlen, gyors és tiszteletteljes" engedelmességet az öntudatosságnak és a politikai érettségnek kellett felváltania. Ezenkívül, a német megszállás alatt álló körzetekben az angol-amerikai „missziók" általános irányelve és gyakorlati tevékenysége sok értékes katonai kádert vont el a harcoktól, mivel ezek a missziók kizárólag tájékoztató anyag gyüjtését tűzték ki célul e káderek elé, és még inkább elmélyítették a hivatásukkal együttjáró hiányosságokat, arra kényszerítették őket, hogy terveket dolgozzanak ki az „adott pillanatra", olyan terveket, amelyek egyáltalán nem

vették számításba a való helyzetet, figyelmen kívül hagyták a nép harci készségét.

Ebben a hadseregben a legkülönbözőbb elemeknek kellett egybeolvadniok: munkásoknak és katonáknak, parasztoknak és értelmiségieknek, olyan embereknek, akik politikai tevékenységet szoktak kifejteni és olyan embereknek, akik közönyös magatartást mutattak a politikával szemben. Az önfegyelmezés, a kiválasztás elve és az állandó felvilágosító munka azonban csodákat művelt. A partizánosztagok nem változtak át anarchista bandákká, sőt, nagyon hamar egyívású, erős és egészséges szervezetekké váltak.

Az eredmények elérésében a főszerepet a baloldali pártok — elsősorban és főleg a Kommunista Párt —, a szépszámú helyi siker és azok a párttagok játszották, akik legtöbbször a politikai biztosok szerepét töltötték be. A Nemzeti Felszabadító Bizottságokban egyesült pártok politikai tartalommal töltötték meg az ellenállási mozgalmat, legjobb embereik révén meghonosították a rend, a fegyelem, az öntudatosság és az ügy iránti felelősségérzet elemeit. A helyzetből, amely gyorsan zűrzavarba torkolhatott volna és előkészíthette volna a talajt a banditizmus és a bűnözés kifejlődésére, ezek a pártok teremtették meg a felkelés légkörét, megteremtették a nép hatalmi és igazgatási szerveit, saját törvényeiket, az új, öntudatos fegyelmet. Éppen ezek a pártkáderek adták meg a partizánháborúnak a szabadságharc világosan kifejezett jellegét, megismertették a harcosokkal e háború jellegét és céljait. A politikai biztosok tekintélyükkel és szervező képességükkel mindjárt ott helyben, a harctéren megoldották az egyik legégetőbb kérdést: hogyan kell megteremteni a lakossággal azt a helyes kapcsolatot, amely a partizánmozgalmi szervek nagy tekintélyének és törvényességének elismerésén alapszik — azt a kapcsolatot, amely a lakosságot közelebb hozta a partizánokhoz, nempedig szembeállította őket egymással.

A katonai bizottságokban és a Nemzeti Felszabadító Bizottságokban a politikai biztosok kérdése kavarta fel a legtöbb vitát. A politikai biztosok intézményének kezdeményezését a kommunisták vetették fel és ők is ültették át az életbe. Kezdeményezésünket azonban kezdetben ellenségesen fogadták.

Minden erőnkkel küzdöttünk a politikai biztosok rendszeresítéséért. „Ha nem alkotunk magunknak világos fogalmat arról — mondottuk —, hogy miért harcolunk a német és olasz fasiszták ellen szülőföldünk felszabadításáért, ha nem látjuk tisztán, hogyan sodródott Olaszország ebbe a gyilkos kalandba, milyen felelősség terheli a hatalmon levő reakciós klikkeket, miképpen lábolhat ki Olaszország ebből a katasztrófából és kerülheti ki hasonló szerencsétlenségek megismétlődését, ha nem látjuk meg, hogy mik okozzák azokat a mindennapos nehézségeket, amelyeket a partizáncsapatoknak le kell küzdeniök mindennapos életükben és harcukban, ha mindezekről nincs világos fogalmunk, akkor nem követelhetjük meg a harcosoktól, hogy olyan harcias szellemről, olyan önfeláldozó készségről tegyenek bizonyságot, amely a nehézségek legyőzéséhez szükséges, akkor nem érhetjük el az osztagok magasfokú harci képességét és nem biztosíthatjuk a győzelmet."

Voltak, akik attól tartottak, hogy az osztagok parancsnokai és biztosai között surlódások, viták támadhatnak. Szerepkörüket azonban pontosan körül lehetett határolni: a parancsnok viselte a felelősséget az osztag hadműveleteiért, a biztos pedig a harcosok erkölcsi állapotáért és politikai öntudatáért. Az osztag harcképessége és politikai öntudata, mondottuk mi, különösen az önkéntes partizánalakulatoknál, szoros kölcsönös kapcsolatban áll egymással. Ebből következik e két szerepkör szükségessége, a parancsnok és a politikai biztos szoros együttműködése az osztag sikerének biztosítása érdekében, amelyért együttesen viselik a felelősséget embereik és a nemzeti felszabadító mozgalom előtt.

Végül a harc követelményei győztek az előítéletek és a helyzet megnemértése felett. Lassanként politikai biztosok kerültek csaknem minden osztaghoz, néha más elnevezéssel, például mint „a Nemzeti Felszabadító Bizottság képviselői" vagy „polgári küldöttek", de lényegében mindig azzal a hatáskörrel, amelyet mi javasoltunk.

A Kommunista Párt befolyása alatt álló osztagok és csoportok elsőnek tértek át a partizánháború szervezésének és technikájának új, magasabb szakaszára. Már a *Combattente* novemberi számában hangsúlyoztuk, hogy át kell térnünk

mintaegységek, a garibaldista rohamosztagok megszervezésére.

Miért éppen rohamosztagokra van szükségünk? Azért, mert ezek fegyveres harc, rajtaütések, merész támadások érdekében alakulnak; azért, mert ezek az osztagok, a teljesítésre váró feladatokkal összhangban, vasfegyelmet honosítanak meg. Azért van szükségünk garibaldista rohamosztagokra, mert hazafias tevékenységük folytatása Olaszország legjobb népi és nemzeti hagyományainak, kezdve az Olaszország nemzeti egységéért folytatott harc garibaldistáival, egészen a Spanyolországban harcolt, dicsőséges Garibaldi Brigádig, amelynek életben maradt, bátor harcosai most a legjobb partizánosztagok élén álltak.

Ez volt az első kísérlet, hogy az ösztönösségről áttérjünk a pontos szervezésre. A garibaldista rohamosztagoknak, hangsúlyoztuk mindjárt az elején, nem szabad a pártállás elvén alapulniok. Ezeknek az osztagoknak tárt karokkal kell várniok mindenkit, bármilyen legyen is a jelentkezők politikai vagy vallási meggyőződése. A garibaldista rohamosztagok valóban a harc és az egység jegyében születtek meg, és minden hazafinak megmutatták a követendő utat. Egy sorba kerültek a munkások, parasztok, diákok, katonák, tisztek és papok.

Ennek az első szakasznak jellegzetes vezérelve volt az a törekvés, hogy olyan kis alakulatokat szervezzenek és erősítsenek meg, amelyeket szoros kötelékek fűznek a környező lakossághoz. Ez ugyanis rendkívül megkönnyítette az ellátás kérdésének megoldását. Tapasztalatból tudtuk, hogy a kis osztagok mozgékonyak, aránylag csekély eszközökkel is jelentős sikereket érhetnek el, ügyesen kikerülhetik az ellenség támadásait és ellentámadásait. Ezekből a meggondolásokból kiindulva a garibaldista rohamosztagokat egyenként öt-hat harcosból álló láncszemek és egyenként két láncszemből álló csoportok formájában szerveztük meg. Négy-öt csoport alkotott egy negyven-ötven főből álló osztagot.

A garibaldista alakulatok, különösen Észak-Olaszországban, döntő befolyással voltak a partizánháború egész menetére. Jelentőségüket nemcsak a magasfokú harcképesség határozta meg, hanem az is, hogy az általuk alkalmazott szervezeti módszereket — éppen, mert helyesek voltak — később az egész olasz ellenállási mozgalom magáévá tette. Ezenkívül

az a körülmény, hogy a harc és az aktív támadó műveletek folytatására törekedtek, ösztönözte nemcsak a hozzájuk legközelebb álló, a harcra legalkalmasabb alakulatokat, hanem a harctól legtávolabb eső, elszigetelt alakulatokat is, amelyek végeredményben megértették, hogy régi harci módszereik csak erőik elforgácsolódásához vezetnének.

A garibaldista rohamosztagok megalakításakor a vezetőség ünnepélyes figyelmeztetést bocsátott ki: „Mindenkit, aki akadályozza a garibaldista rohamosztagok és brigádok hazafias tevékenységét, vagy a nemzeti szabadságharc érdekei ellen cselekszik, hazaárulónak és az olasz-német fasiszták cinkosának tekintünk, s az illető ennek megfelelő elbánásban is részesül." A partizánháború már nem csupán a hegyek között tanyázó osztagok ügye volt. A harcban való részvételt minden egyes polgár hazafias kötelességévé tették. Az ellenséget és szövetségeseit tudatosan, bátran kihívtuk a harcra. A partizánharc egybefonódott az arcvonalon folyó harccal és nemzeti háború, a nép háborúja lett.

Tombol a partizánháború

1943 utolsó hónapjaiban a partizánháború főleg Róma körül tombolt, ahol türelmetlenül várták a szövetséges csapatok partraszállását, támadásba lendülését és nemcsak Róma, hanem Észak-Olaszország városainak és járásainak felszabadítását is.

A harc már nem az első napok viharos fellángolása volt. Minden egyes műveletben, még a legszerényebb méretű összecsapásokban is érezni lehetett bizonyos irányító gondolatot, egységes terv jelenlétét. Az ösztönösséget fokozatosan a tervszerűség váltotta fel. A lelkesedéssel és a rögtönzéssel szemben előtérbe került a számítás és a nyugodt kitartás, amelyet a helyzet és az erőviszonyok követeltek meg. A partizánok szervezési sikerei jólsikerült hadműveletekben mutatkoztak meg.

Castelli Romani, Ariccia, Albano, Genzano, Frascati és Marino környékén különösen erősen lehetett érezni olyan osztagok jelenlétét, amelyek a német csapatok és szállítmányok ellen rendszeres rajtaütéseket hajtottak végre a vasút-

vonalakon és a műutakon. Ugyanez volt megfigyelhető Viterbo környékén és Umbriában is. Néha az út mentén tucatszámra feküdtek a használhatatlanná tett német gépkocsik, amelyeknek gumiabroncsait átlyukasztották az úton elszórt, különleges három- és négyágú szögek. Néha a szögek elszórását szövetséges repülőtámadások idején végezték el, miközben a repülők géppuskából lőtték és felgyujtották a megtorpant gépkocsikat. Bátor harcos csoportjaink máskor lesállásból lőtték az úton haladó német kocsikat, megsemmisítették a kocsikon ülő kísérőket és ilymódon hadianyagot, élelmiszert szereztek. Néha nagyszabású műveletekre vállalkoztak — vonatok megtámadására. Így december 20-án a Róma—Formia és a Róma—Cassino vonalon felrobbantottak két német szerelvényt és megöltek több mint négyszáz németet. A Róma—Viterbo vonalon kisiklattak egy hadianyagokkal megrakott vonatot. Umbria számos községében kiürítették a raktárakat, amelyekben parasztoktól elrekvirált terményeket őriztek. Ugyanakkor megsemmisítették a katonai behívás alá esők névjegyzékeit is. Ebben az időben hasonló jellegű műveleteket hajtottak végre Marche tartományban, különösen Ascoli Piceno körzetében. Marsicában és az Abruzzókban jól szervezett osztagok támadásokat intéztek hitlerista csapatok ellen és számos fontos diverzáns cselekedetet hajtottak végre.

Decemberben a laziói partizánok kétszer is hajtottak végre olyan műveleteket, amelyekben a vidék sok osztaga vett közösen részt. Ezek a műveletek telefon- és távíróvonalak, vasúti váltók és a fényjelző berendezés megrongálásával, német gépkocsik tönkrelövésével végződtek. Ez volt az első olyan kísérlet, amikor széles keretek között összehangolták több mint száz, különböző létszámú, különbözőképpen csoportosított osztag ténykedéseit. Az osztagok főleg délen, Castelli Romani környékén, keleten a Gran Sasso d'Italia- és a Monte Soratte-hegyek körzetében, északon pedig a Monte Amiata-hegy környékén (Lazio és Toscana határán) állomásoztak. Ezek az osztagok a nép körében, a nép és a pártok kezdeményezésére keletkeztek, és később, miután leküzdötték a szokásos nehézségeket, a széthúzást, a bizalmatlanságot és az előítéleteket, kísérletet tettek az egyes osztagok ténykedéseinek összehangolására és egységes katonai szervezetben való egyesítésükre. Az ilyen kísérletek Rómából indultak ki, rész-

ben a Nemzeti Felszabadító Bizottság katonai bizottságától, részben a katonai központból, amely kapcsolatban állt az olasz hadsereg vezérkarával. Ez a két központi szerv együttműködött, mégsem sikerült hatékony együttes ténykedést szervezniök.

Az umbriai partizánosztagokat ebben az időszakban főleg Terni, Spoleto, Foligno, Gualdo Tadino városok környékén, Martano hegyeiben, a Nera-folyó völgyeiben és Todi városban vonták össze. A Marche tartományban ténykedő partizánosztagok az Adriai-tengerbe ömlő folyók — Tronto, Tezino, Aso völgyében, Macerata, Pesaro stb. városok környékén működtek. Toscanâban az osztagok Radicofani és Montepulciano övezetében, a Pratomagno és Massa Marittima hegyeiben stb. gyülekeztek. Firenzében december 1-én megölték Gobbi ezredest, mert a németeket segítette azoknak a katonáknak az üldözésében, akik nem tettek eleget a behívási parancsnak. Ez volt a firenzei gapisták első csapása. Utána a hazafiak csaknem mindennap lelőttek fasisztákat a város utcáin. December 7-én a Greve-dombokon fasiszta osztagok váratlanul megtámadták a hazafiak egyik raját. A tartományban ekkor játszódott le az első kemény összecsapás. A következő súlyosabb összecsapásnál, amely Calvana hegyei között, Pratótól északra zajlott le, a partizánok néhány halottat vesztettek, köztük Lanciotto Ballerinit, a hős partizánt is.

Az Appenninek innenső oldalán, különösen Piemonteban és Venetóban, az előző hónapokkal összehasonlítva már néhány új vonás jellemezte a partizánok tevékenységét, bár akkoriban még nem érte el az érettség szakaszában végrehajtott műveletek mértékét. A partizánok rajtaütései erőteljesebbek lettek, nagyobb erővel rontottak az ellenségre, támadásaik már nem voltak olyan rövidlélekzetűek, a harcok hatékonyabbá váltak. A partizánok sikerei óriási mértékben megnőttek, ámbár ők maguk is súlyos, érzékeny veszteségeket szenvedtek.

1943 év végén Romagna[37] partizánosztagai már kezdtek átalakulni mintaszerű egységekké. Carnaióban megtámadták az ellenséges menetoszlopokat, Selva Pianában megsemmisítettek olajkutakat, a Bidente- és Savio-folyók völgyeiben

[37] Emília tartomány keleti része, székhelye Ravenna. — *Szerk.*

rajtaütöttek a fasiszta helyőrségeken. Bologna elküldte legjobb fiait Venetóba, ahol megszervezték az első, Boscarin nevű osztagot. Ez az osztag később brigáddá, majd hadosztállyá, legvégül pedig a Nino Nannetti nevű brigádcsoporttá fejlődött, amely a spanyol háború bolognai születésű hősétől kapta nevét. Ravenna és Ferrara tartományokban (bár Ferrarában november 15-én a fasiszták vérfürdőt rendeztek) és egész Emiliában állandóan bátor partizáncsapatok rohamozták a fasiszta helyőrségeket és a carabiniere kaszárnyákat. Az ott tartózkodó katonákat lefegyverezték. A carabinieréket a Németországba hurcolás veszélye fenyegette, ezért nem igen fejtettek ki ellenállást a hazafiakkal szemben, sőt, néha egyenesen átálltak a partizánok oldalára és velük együtt mentek ki a hegyekbe.

Piemonteban akkoriban csak azoknak az osztagoknak volt hírneve, amelyek származási helyük nevét viselték: ilyenek voltak a Boves, Val Po, a Lanzo völgyek osztagai. Még nem ismerték az autonóm osztagokat, a Giustizia e Libertà osztagait, a garibaldista osztagokat, ámbár már itt is szervezni kezdték a mintaegységeket.

A legjelentősebb harcok december végén zajlottak le Cuneo környékén. Ezekben a harcokban Boves környékének Vian vezette osztagai, valamint az Italia Libera-osztag vett részt, amelynek lelkesítője az egyik ütközetben súlyosan megsebesült Galimberti volt. Többek között megtámadták a jószágot elhajtani akaró fasisztákat, a Mondovíban levő német repülőteret, Caraglióban pedig ellenséges harckocsikat robbantottak fel. E bevetések után a németek ellenintézkedéseket tettek, amelyek Bovesban 1943 december 31-én, Val Mairában 1944 január 1-én és Val Granában 1944 január 10-én kezdődtek. A németekre súlyos veszteségeket mértek, de a partizánok is nagy veszteségeket szenvedtek. A vad dühre gerjedt hitleristák bosszúból több falut felgyujtottak.

Val di Susában és a Lanzo völgyeiben áramfejlesztő telepeket és vasuti hidakat gyujtottak fel. San Maurizióban a partizánok harckocsioszlopokat támadtak meg; a harckocsikat használhatatlanokká tették, a géppuskákat a partizánok magukkal vitték. Forno Rivara körzetében zajlott le a partizánosztagok első csatája a hajtóvadászatra kikuldött német egységek ellen. A németek agyonlőtték a foglyul ejtett parti-

zánokat és a túszokat, majd felgyujtották a békés lakosok házait. 1944 januárjában viszont a Lanzo völgyeinek lakossága tapasztalhatta a nácik barbár kegyetlenségét. Ámde a németek barbár rombolásai és az ártatlan emberekkel szemben alkalmazott megtorló intézkedések felrázták a habozókat, lángra gyujtották a partizánok harci szellemét.

Torinóban a gapista osztagok számos sikeres támadást hajtottak végre, ami teljesen megrémítette a németeket és az olasz fasisztákat. Az egyik ilyen vállalkozás során az ellenség foglyul ejtette Ateo Garemit. A bíró szerepét játszó gyilkosok előtt Garemi bátran kijelentette: „Halálra ítéltek, de maguknak kell félniök, nem nekem! Én hazafiúi kötelességemet teljesítettem és becsülettel halok meg. Maguk viszont szégyenteljes halállal fognak elpusztulni!"

Biella korzetében különböző mintaosztagok, amelyekből később a 2. garibaldista brigádot szervezték, számos vállalkozást hajtottak végre a németekkel együttműködő vállalkozók és a fasiszta helyőrségek ellen. Felgyujtottak egy nagy szövetraktárt, amelynek anyagát Németországba akarták szállítani. Nagy bőrkészleteket zsákmányoltak és azt szétosztották a lakosság körében. A németektől rengeteg bakancsot zsákmányoltak, s azt a partizánok saját szükségletuk fedezésére használták fel. A partizánok támogatásban részesítettek kétezer sztrájkoló szövőipari munkást, és a gyártulajdonost arra kényszerítették, hogy fogadja el az eléje terjesztett követeléseket. Néhány község, így például Omegna, Vigliano, Ponzone, Buronzo, Varallo és Borgosesia néhány óráig a partizánok birtokába volt. Ezt az időt arra használták fel, hogy az illető községeket megtisztítsák a fasiszta helyőrségektől és kémektől, kiurítsék a németeknek szánt áruraktárakat, az élelmiszereket és ruhákat szétosszák a lakosság körében, s minden olyan dolgot kivigyenek a hegyek közé, aminek a harcban hasznát vehetik. Egy másik nagyszabású vállalkozás során a partizánok megtámadták és megszállták Villadossola városát. Több mint huszonnégy órán át kitartottak, egészen addig, amíg Aronából és Novarából ezer német katona érkezett, akik harckocsikkal és repülőgépekkel visszavonulásra kényszerítették a partizánokat. Előbb azonban a partizánok lerombolták a helyi fasiszta szervezet székházát, német gépeket és raktárakat semmisítettek meg és gazdag zsákmányt

ejtettek, amelyet később a szabadságharc céljaira használtak fel.

A rendzavarások elkerülése érdekében az osztagok parancsnokságai az egyes községek ideiglenes megszállása esetén pontos utasításokat adtak a lakosságnak: 1. a lakosság őrizze meg teljes nyugalmát; 2. korlátozza az utcai járkálást; 3. pontosan tartsa be a partizánok által kiadott parancsokat; 4. ne rombolja le azokat a torlaszokat, amelyeket a partizánok építettek az utcákon; 5. a helyzetet ne használja ki a raktárak kifosztására; 6. semmihez se nyúljon hozzá a partizánparancsnokság pontos utasítása nélkül; 7. az áruk esetleges szétosztását csak a partizánok végezhetik el és szabályozhatják; 8. a polgároknak nem szabad olyan vállalkozást kezdeniök, amely zavarhatja a partizánok tevékenységét, vagy valamilyen módon rendzavarást okozhat; 9. a polgároknak készen kell állniok, hogy segítséget nyujtsanak a partizánoknak, de csak akkor, ha erre szükség van, és ha ezt maguk a partizánok kérik.

Lombardiában, Varese körzetében támadást hajtottak végre a fasiszta milícia és a carabiniere laktanya ellen. Val Trompiában (Brescia) összeütközésre került sor a partizánok egyik csoportja és nyolcszáz német katona között. Loverében (Bergamo), ahol az Ilva-gyárak vannak, a partizánok a város elfoglalása után lerombolták a németeknek dolgozó ipari üzemeket. Ugyanakkor Milánóban a gapisták tőrrel vagy pisztollyal csaknem minden nap megöltek németeket és olasz árulókat, 1943 december végén pedig sikerült kivégezniök Aldo Resegát, az olasz fasiszta párt titkárát.

Veneto tartományban, főleg a keleti részen, Friuliban a partizánszervezet szorosan az Osoppo- és a Garibaldi-osztagok köré tömörült, amelyek csakhamar átalakultak valóságos partizánbrigádokká. Ezek az alakulatok kemény megpróbáltatásokon mentek át az olasz-német fasiszták szakadatlan támadásai és hajtóvadászatai idején. Novemberben a garibaldisták megtámadták Vedronza város helyőrségét, amely valóságos megerősített tábor volt, drótsövény, géppuska- és aknavetőállások övezték. A partizánok többször megrohanták a német gépkocsikat, megsemmisítették az ellenség megerősített pontjait, felrobbantották a vasúti hidakat. Lavrianóban a repülőtéren megsemmisítettek három német repülőgépet.

Az ellenség barbár kegyetlenséggel töltötte ki bosszúját a partizánokon. Mindjárt a helyszínen agyonlőttek őket, vagy

kegyetlen kínhalállal végeztek velük. Így például Poldót, a gapista osztag biztosát két lóhoz kötötték és szétszakíttatták. A harcok körzetében levő falvak népén is kegyetlen bosszút álltak. Attimis, Faedis, Nimis falvakat felgyujtották, békés lakói közül sokat, köztük öregeket és nőket is, meggyilkoltak azon a címen, hogy segítették a partizánokat. Beszélték, hogy a német hóhérok visszadobták a lángban álló házakba a tűzből kimentett gyermekeket.

Az általános nemzeti felkelés útján

1944 elején az olasz ellenállási mozgalomnak már szilárd és megbízható alapja volt. Tovább fejlődhetett, vagy megállhatott fejlődésében, de megsemmisíteni már nem lehetett, szilárdan állt a lábán. Ebben az időben már a „felkelő erők" egész arcvonala átérezte a harc szükségességét. Most már megtalálták a harc fegyverét, már világosan kialakultak szervei és szervezeti formái, s egyes esetekben ezek teljesen ki is fejlődtek.

Még mindig akadtak emberek, akik a zord téli viszonyokra, a harc nehézségeire és a szövetséges hadseregek hadműveleteiben beállott lanyhaságra hivatkoztak és azt ajánlották, hogy az osztagok oszoljanak fel és széledjenek haza. A partizánok azonban már nem hallgattak az ilyen hangokra. Az elmult hónapokban, az első megpróbáltatások szakaszában megszabadultak a véletlenül közéjük került passzív emberek koloncától, az átélt nehézség és veszedelem pedig csak szilárdította, tömörebbé tette soraikat, megacélozta harci szellemuket. Akik messzebbre láttak, már a küszöbön álló tavaszra, a közeledő harcokra gondoltak, arra, hogy ezekre a harcokra új erőket kell előkészíteni, olyanokat, akiket a harci tapasztalat megedzett és gazdagított.

A partizánegységek megszervezték és rendezték belső életüket, megindították a harcosok katonai kiképzését, megjavították az őrök és az őrjáratok szolgálatát, hogy megelőzzék az ellenség váratlan rajtaütéseit, amelyek az első időben olyan nagy veszteséget okoztak nekik; már előre elkészítették a védelmi munkák terveit, széles területen elvégezték a felderítő munkát, amelynek alapján később megkezdődhettek a hadműveletek

Idézzük egy partizánbrigád egyik jellegzetes parancsát, amelyben a legkisebb részleteiben előírták a partizánrendet: „Mivel a harcosok katonai képzettsége gyenge és nem eléggé ismerik a fegyvert, a következőket rendeljük el: 1. kilenc órakor az első és második raj harcosai parancsnokaikkal együtt sorakozzanak és gyakorolják a fegyver használatát; 2. a harmadik és negyedik raj harcosai legyenek jelen a foglalkozásokon; 3. délben az első és második raj harcosai gyűjtsenek tűzifát; 4. este nyolc órakor gyűlés, amelyen megvitatjuk a teheráni konferencia jelentőségét; 5. fél tízkor értekezlet a rajparancsnokok részére." Ezután következik a napirend: „6 órakor a szakács ébresztése; 7 órakor ébresztő, majd reggeli; 12 órakor ebéd és pihenés; 12 óra 30 perckor a harmadik raj felderítő szolgálatra indul; 17 óra 30 perckor vacsora és pihenő; 21 óra 31 perckor takarodó."

Propaganda röplapjainkkal állandóan emelni igyekeztünk a partizánok harci szellemét, idéztük a hősiesség követésre méltó példáit és dicsőítettük a legragyogóbb hőstetteket. Emellett az egész ifjúságnak és az egész népnek megmutattuk a harc és a felkelés útját. A partizánegységek és a hazafiak, mondottuk, nemzeti szabadságharcunk előcsapatát alkotják, de a harc győzelme érdekében, az egyetemes népi felkelés jelszavának valóra váltása érdekében, növelni kell az osztagok létszámát, az osztagokba kell özönlenie az ellenállás minden áramlatának, minden, a fasizmus ellen harcoló csoportnak.

Azután beszéltünk a nép körében támadt különböző mozgalmakról: „A munkások és parasztok szent és halaszthatatlan harcot vívnak létérdekeikért! Rendkívül fontos, tehát feltétlenül meg kell szerveznünk a szabotázst és az aktív ellenállást a gyárakban! Az engedelmességet tömegesen meg kell tagadni az olasz-német fasiszták parancsaival és rendeleteivel szemben, elsősorban azokkal a parancsokkal szemben, amelyek katonai szolgálatra és a Todt-szervezetben való munkára mozgósítanak[38]. Ámde ezek a mozgalmak nem fejlődhetnek,

[38] Ez a hitlerista szervezet, amelyet Todt német fasiszta szakemberről neveztek el, stratégiai jelentőségű építkezési munkákat folytatott, mind Németországban, mindpedig a náci megszállás alatt álló országokban. A szervezet különleges építő- és utászegységekből állt, amelyeket a háború folyamán főleg a megszállt területek polgári lakosságából és hadifoglyokból egészítettek ki. Az építkezéseknél alkalmazott munkásokat irgalmatlanul kizsákmányolták. — *Szerk.*

ha nem támogatja őket a partizánosztagok bátor és fáradhatatlan harca. Ha a harc ellanyhul, ha nem fejlődik egyre jobban, akkor előbb vagy utóbb el fogják fojtani a gyári munkásoknak követeléseikért folytatott harcát, a fasiszta zsarnoksággal szemben tanúsított engedetlenséget és a katonai mozgósításokkal szemben kialakult ellenállást is."

Ennek megfelelően az olasz partizánokhoz és hazafiakhoz intézett újévi felhívás így hangzott: „Várja csak a félelemtől és dühtől elvakult ellenség minden ház sarka mögül, minden utcafordulónál, az erdő minden fája mögül a halálos büntetést! Intézzetek gyakrabban támadást az ellenség ellen, raktárai és útjai ellen! Merész és hasznos csapásaink keltsenek a falvakban, községekben és városokban hatalmas lelkesedési hullámot, fokozzák a harcos szellemet!"

Ebben az időben kezdett elterjedni és konkrét tartalmat nyerni a nemzeti felkelés gondolata. Az emberek most már nem valami elszigetelt lépésként fogták fel, amelyet egy eljövendő titokzatos pillanatban kell megtenniök, hanem mint a felszabadításért, ennek betetőzéséért és befejezéséért folyó, állandóan növekvő harcnak az eredményét. Világos, hogy ilyen értelemben a nemzeti felkelés nem maradhatott egyszerűen agitációs jelszó, hanem konkret és közvetlen, közeli feladat lett a szervezés, a katonai és politikai előkészítés terén. Folytatnunk kellett tehát a már megkezdett harcot a nemzet felszabadításáért, egyre átfogóbb és egyetemesebb jelleget kellett adni neki. Ez nemcsak a fegyveres, elsősorban partizánharcra vonatkozott, hanem a tömegeknek a német és olasz fasiszták parancsaival szemben tanúsított ellenállására és a dolgozóknak elnyomóik és kizsákmányolóik ellen folytatott tömegmozgalmára is.

Ezért tulajdonítottunk olyan nagy jelentőséget a munkásmozgalomnak és harcos üzemi szerveinek, a „mozgalmi bizottságoknak". Azon a véleményen voltunk, hogy ha az akkori idők partizánosztagai a közeledő nemzeti felkelés távlatában a felszabadító hadsereg jövendő hadosztályainak csírái voltak, akkor az üzemi „mozgalmi bizottságok" a sztrájkoló dolgozó tömegek „vezérkarának" csíráit képviselték, amelyek rohamra indulnak az ellenség erődítményei ellen.

1944 küszöbén így fogalmaztuk meg az olasz ellenállási mozgalom feladatait:

„A kezdeti előőrscsatározásokról át kell térni az általános támadásra, a partizánrajtaütésekről a szabályos csatákra, az elszigetelt sztrájkokról az általános politikai sztrájkra, a nép egyetemes felkelésére az olasz-német fasiszták ellen."

És csakugyan, Torino, Milánó és Genova munkásai már harcoltak ezekben a napokban, általános sztrájkot kezdtek. Sikerült bizonyos engedményeket kicsikarniok a vállalkozóktól, de a gyárosoknak eszükben sem volt, hogy az engedményeket megvalósítsák. A dolgozókat komor elégedetlenség kerítette hatalmába. Ezt ki kellett használnunk, hogy ezekben a városokban megszervezzük a hatalmas népi ellenállási mozgalmat, amely a partizánharccal párosulva és egyesülve egységes felszabadító mozgalmat hoz létre.

Éppen erre törekedtünk, amikor szítottuk, szerveztük és irányítottuk a sztrájkhullámot, amely 1943 végétől 1944 márciusáig a megszállt Olaszországban többször, hosszú időre megbénította a termelési és társadalmi tevékenységet, felébresztette a népi erőket, dühre gerjesztette a németeket, s világszerte bámulatot és lelkesedést keltett.

VI. fejezet

SZTRÁJKHULLÁM

Éhinség

Miután a németek megszállták Olaszország területét és az olasz fasiszták kísérletet tettek arra, hogy újból megerősítsék hatalmukat az országban, a szó szoros értelmében elviselhetetlenné váltak a dolgozó tömegek és általában az egész lakosság életfeltételei, amelyek a fasiszta elnyomás hosszú évei és a háború következményei folytán amúgyis súlyosak voltak.

Az országban éhínség uralkodott. A városokban és a környező falvakban hallgatagon, lesoványodva, a hosszú ideje tartó nélkülözésektől és a nehéz munkától kimerülve, a nép egyszerű asszonyai állandóan élelmiszer után kutatva kóboroltak. Az üzletek és a piacok üresek voltak. A termények javát elvitték a német megszállók, akik kifosztották a lakosságot és a népnek csak morzsákat hagytak meg.

A közszükségleti cikkek ára szédítő gyorsasággal emelkedett. Még a jegyre járó nyomorúságos élelmiszeradagokat sem adták ki. Féktelenül elburjánzott a feketepiac, ahol az árak hihetetlenül magasra szöktek. A munkabér nem tudott lépést tartani az áremelkedéssel — a munkabér és a létminimum között egyre mélyebb lett a szakadék.

Mindehhez hozzájött a munkanélküliség. A gyárakban napirenden voltak az elbocsátások és a munkásbiztosító pénztár mindenféle ürüggyel megtagadta az úgynevezett „ideiglenesen elbocsátott" munkásoktól a munkabér bizonyos hányadának kifizetését. A munkások választhattak: vagy dolgoznak

Todt és Sauckel[39] szervezeteiben és leplombált vasúti kocsikban Németországba viszik őket, vagy elszegődnek ágyútöltelékneknek a hazájukat letaposó és eltipró ellenséghez.

A tél és a hideg idő beköszöntése újabb csapásokkal fenyegette a lakosságot. A munkásnegyedek lakóházainak legnagyobb része erősen megrongálódott, ablakok, világítás, víz és tüzelő nélkül álltak a tél előtt. Az embereknek nem volt kielégítő ruhája és cipője. A hajléktalan és éhező menekültek millióira az éhinség, a nélkülözések, a szörnyű nyomorúság réme várt, miközben az iskolákat, laktanyákat, hatalmas palotákat és kényelmes szállókat németek, olasz feketeingesek és fasiszta szervezetek lepték el.

Az embereknek nem volt semmi személyes szabadságuk. Az utcákon nem volt szabad járni, s e tilalmat a legképtelenebb ürügyekkel egyre korábbi órákra korlátozták. Egyre újabb tilalmat vezettek be a legártatlanabb dolgokra: így például megtiltották a kerékpárközlekedést, amit azzal indokoltak, hogy rendszerint a gapisták használnak kerékpárt támadásaik közben. Az embereket otthonukban és az utcán állandóan az a veszély fenyegette, hogy a különféle „rendőrök" puszta önkényeskedésből agyonlövik őket, vagy az olasz fasiszta bandák és német járőrök golyóitól esnek el. Az utcákon és a közforgalmú helyeken állandóan váratlan letartóztatások és razziák voltak, aminek az volt a célja, hogy Németországba hurcolhassák a még Olaszországban maradt munkásokat és a városok egyéb lakóit. Mindez nyugtalanságot, elégedetlenséget és felháborodást keltett.

Ha ehhez hozzávesszük a légitámadásokat is, akkor bizonyos képet alkothatunk arról a feszült helyzetről, amelyben Olaszország dolgozói éltek 1943—1944 zord telén.

A nácik és olasz fasiszta lakájaik, akikhez majdnem mindenütt csatlakoztak a német fenyegetésektől megrémült és a kialakult helyzetből minél nagyobb előnyt élvezni akaró gyárosok is, minden rendelkezésükre álló eszközzel rémítgették a munkásokat. Beköszöntött az infláció, amely még jobban növelte a német megszálló hadsereg eltartásával kapcsolatos

[39] Sauckel (a hitlerista Németország egyik nagy uzletembere) 1942-ben alapította meg szervezetét. Ennek a szervezetnek az volt a feladata, hogy munkaerőt mozgósítson Németországban, valamint a német katonai megszállás alatt álló és szovetséges országokban. — *Szerk.*

költségeket, ezt pedig a nácik önkényesen aranyban és értékes valutában hajtották be, s a pénzt a fasiszta főhóhérok dáridózták el.

Ennek az lett az eredménye, hogy a reálbér, nominális emelkedése ellenére is, katasztrofális mértékben csökkent. A spekuláció feldöntött mindenfajta gazdasági kapcsolatot, az árak szédületes gyorsasággal emelkedtek, az árukat eldugták, felvirágzott a feketepiac, nőtt a zűrzavar, kiéleződtek a szociális ellentmondások.

Az üzemekben, intézményekben és magánházakban félelem és riadalom uralkodott. Az embereket senki és semmi sem védte a bombázásoktól, hidegtől, ínségtől és igazságtalanságoktól. Biztonságról még csak szó sem lehetett. A lakosságon felháborodás lett úrrá. Mindenütt bátor harci terveket szőttek, ellenállásra készültek, hogy valamilyen módon elhárítsák a nép válláról a súlyos terheket és jobb létviszonyokat teremtsenek maguknak.

És kire mérjék a csapásokat, ki a bűnös a dolgozók nyomorúságos helyzetéért? Erre könnyű volt válaszolni: a bűnösök mindenért kizárólag a nácik és mindazok, akik segítségükre voltak az olasz nép eltiprásában, éheztetésében és rabságba döntésében.

A vállalkozók az olasz-német fasiszták nyomására makacsul megtagadták a munkások legszerényebb követeléseinek kielégítését is. A fasisztáknak kedvezett a dolgozók rendkívüli nyomora, amivel arra kényszeríthették őket, hogy Németországba menjenek dolgozni, vagy a hitlerista hadsereg ágyútöltelékei legyenek. A fasiszták megígérték, hogy biztosítják a városok élelmiszerellátását, de ezzel az ürüggyel csak a falvakat terrorizálták, mindent elvettek a parasztoktól, s azután Németországba szállították az elkobzott árukat.

Mire törekedtek a náci főkolomposok, akik húzták, halogatták a német csapatok olasz területen való tartózkodását?

Először, időt akartak nyerni a háborúban, amely egyre fenyegetőbb és kedvezőtlenebb fordulatot vett a németek szempontjából. Már elvesztették a kezdeményezés lehetőségét, de legalább azt akarták elérni, hogy a háború a német birodalomtól messze folyjon.

Másodszor, Olaszországot ágyútöltelék- és munkaerőforrásként akarták felhasználni. Ezzel magyarázható az a kísér-

letük, hogy toborozni akartak a hadseregbe és razziákat tartottak, hogy a munkásokat Németországba hurcolhassák. Ez is eszköz volt a háború halogatására és a fasiszta rendszer szívós ellenállásának elősegítésére.

Harmadszor, az olasz gyárakat a német csapatok fegyverellátása érdekében az ipari termelés bázisává akarták változtatni. Ezért tulajdonítottak a németek olyan nagy jelentőséget a gyáraknak, felszerelésük és termelési kapacitásuk maximális kihasználásának.

Végül, Olaszországot a termékek és értékek óriási raktárának tekintették, amelyet lelkiismeretfurdalás nélkül kifoszthatnak. A könyörtelen fosztogatás tervének megvalósítása volt a legfőbb oka annak, hogy a dolgozó tömegek egyre nagyobb ínségben éltek és egyre jobban nyomorogtak.

Ezért látta meg mindenki világosan, hogy ilyen politikai helyzetben az életbevágó követelésekért folytatott harc nem pusztán a munkásoknak a gyárosok ellen vívott harca. Amikor a munkások a németekkel együttműködő vállalkozók ellen harcoltak, akkor azok ellen harcoltak, akik szövetségre léptek hazánk ellenségeivel, és arra akarták kényszeríteni a munkásokat, hogy az ellenség javára dolgozzanak, s ezzel meghosszabbítsák a háborút, valamint a német megszállást. Amikor a munkások béremelésért és élelmiszerellátásuk megjavításáért harcoltak, egyúttal azért is küzdöttek, hogy meghiúsítsák az olasz munkások Németországba hurcolásának náci terveit, harcoltak a parasztok terményeinek és az olasz nép javainak elrablása ellen. Amikor a munkások harcba szálltak jogaikért és méltóságukért, egyúttal harcoltak az ifjúságnak azért a jogáért is, hogy a náci hatóságok ne mozgósíthassák, Hitler ne használhassa fel ágyútölteléknek őket.

Számunkra a nemzeti szabadságharc nem merült ki a kérdés katonai részével, a partizánháborúval. Szerintünk a szabadságharcot nemcsak a partizánok és a gapisták első vonalában kellett vívni, hanem a fasiszták toborzásaival és önkényével szemben a tömegek aktív ellenállásának frontján, továbbá a dolgozók létszükségleteinek kielégítéséért folytatott harc frontján is. Mind a három arcvonalon egyidejűleg kellett támadni, hogy a fegyveres harc hatalmas tömegmozgalomra támaszkodhassék, hogy az egész nép résztvegyen a szabadságharcban. Kizárólag katonai eszközökkel nem lehetett győzel-

met aratni. Ha ebben a háborúban győzni akartunk, a harc vezető szervei, a Nemzeti Felszabadító Bizottságok, valamint a partizánosztagok — a fegyveres harc végrehajtói — körül széles néptömegeket kellett tömörítenünk, és a fegyveres harcot városban és falun elszakíthatatlanul össze kellett kapcsolnunk a politikai és gazdasági harccal.

Érthető, hogy ebben a helyzetben, katonai és politikai vonatkozásban egyaránt, igen fontosak voltak a dolgozók sztrájkjai. Amikor az ellenségre súlyos csapást mértünk uralmának egyik létfontosságú frontján, a termelés területén, azzal elősegítettük a tömegek öntudatának és harciasságának növekedését, és ezt a nemzeti felszabadítás hajtóerejévé változtattuk át.

A sztrájkok a fasiszták által kirobbantott háború szabotálásának, a gyárosok sakkbantartásának hatalmas eszközei voltak, s egyúttal az volt a céljuk, hogy számos közvetlen engedmény kiharcolásával megkönnyítsék a mindennapi élet elviselhetetlen feltételeit. A kenyérért, a munkához való jogért és a szabadságért vívott harc egyszersmind az egész nemzet harca volt az olasz-német fasiszták ellen

Ezért a munkások sztrájkmozgalma mindjárt az első napokban meleg rokonszenvet és szolidaritást ébresztett az egész népben: a nép ebben szabadságharcának egyik tényezőjét látta. Ezért támogatták a partizánok a munkások harcát, s mindenütt támadásokat intéztek a német és olasz fasiszták ellen, hogy gyengítsék a sztrájkolókra gyakorolt nyomásukat. Ezért fokozták támadásaikat a városokban tevékenykedő gapista osztagok a sztrájkmozgalom idején az olasz fasiszta árulók és a német megszállók ellen.

A parasztok is a gyűlölet és harag ostromgyűrűjével vették körül az olasz-német fasisztákat, s fokozták ellenállásukat, amikor erőszakkal el akarták rabolni terményeiket. A diákok csaknem minden városban szintén teljesen a munkásokkal tartottak, az egyetemeken és a tanintézetekben tüntetéseket rendeztek, a foglalkozásokat megszakították és nyílt kihívásokat intéztek az ellenséghez. A nők is kivonultak az utcára és kenyeret követeltek.

Mindez azért vált lehetővé, mert az ország valamennyi társadalmi rétege és szervezett ereje tisztában volt azzal, hogy

a harcrakelt munkások legfontosabb és leghatalmasabb szövetségeseik, irányítóik természetes vezéreik. Ezért követték a munkásokat, ezért akarták őket támogatásban részesíteni.

Sztrájkok a gyárakban

A gyárakban a munkások mozgolódása 1943 novemberében kezdődött. Ekkor is Torino adta meg a jelt. A Villar Perosa-gyárban katasztrófa történt: egy légitámadás során többszáz munkás vesztette életét vagy sebesült meg, mert több műhelyben nem tudták feltörni a hatósági rendeletre lezárt ajtókat, s így nem tudtak az óvóhelyre menekülni. Ez az esemény a torinói dolgozók felháborodását forrpontra hevítette.

Néhány nappal később, november 15-én, felhívást adtak ki a foldalatti mozgalmi bizottságok, amelyek a gyárakban illegális szervezési és agitációs munkát folytattak a fasiszta „gyári bizottságok" ellen, és már akkor, de később is, a gyári munkások mozgalmának irányító szervei voltak. Ez a felhívás termékeny talajra talált az eseményektől felháborított és felizgatott munkások körében. A felhívás arra buzdította a munkásokat, hogy hirdessenek sztrájkot és követeljék a munkabér százszázalékos felemelését, a száraztészta fejadagjának kétszeresére emelését, a zsiradék rendszeres kiadását, főzéshez, fűtéshez a tűzifa és szén haladéktalan kiosztását. November 16-án megálltak a gépek a Mirafiori-gyárban, majd beszüntették a munkát a Fiat-, Spa-, Aeronautica-, Michelin-gyárakban is. Így tehát a torinói munkások a műszaki személyzet és a tisztviselők támogatásával tömegesen hagyták abba a munkát.

A nácik és a fasiszták sietve közbeléptek. Beleegyeztek a „munkabér rendezésébe". A fasiszta „köztársaság" kormánya ezt az alkalmat a maga „szociális" jellegének reklámozására használta fel. A sztrájk november 20-án végetért, miután a gyárosok beleegyeztek bizonyos engedményekbe és számos igéretet tettek, de 22-én újra sztrájk tört ki. Ekkor hozták ugyanis nyilvánosságra az „engedményeket", amelyekből kitűnt, hogy az engedékenység csak cselfogás volt a munkások félrevezetésére.

November 24-én a sztrájk megint végetért, majd a néme-

tek nyomása és fenyegetése ellenére újból kitört. „Figyelmeztetek mindenkit — írta Zimmermann SS-tábornok, akit egyenesen ebből az alkalomból vezényeltek Torinóba —, hogy a német haderőt jellemző gyorsasággal és kíméletlenséggel fogok eljárni az államhatalommal szemben ellenséges elemekkel, elsősorban a rendzavarókkal és azokkal, akik elhagyják munkahelyüket."

A torinói munkások erre egyhangúan a következő választ adták: „Pusztuljon Torinóból a véreb Zimmermann!" — és további követelésekkel álltak elő. Többek között követelték annak a rendelkezésnek az érvénytelenítését, amely szerint a munkanélkülieknek kényszermunkát kell végezniök a németek részére; követelték a nácik által elhurcolt vasúti kocsik visszajuttatását, a német és olasz fasiszták eltávolítását a gyárakból, a záróra utáni utcai közlekedési tilalmának megszüntetését, a fasiszta rendőrség és az SS-ek sok áldozatot követelő lövöldözésének betiltását, s a túszként letartóztatott hazafiak szabadonbocsátását.

November 25-én a torinói munkásokhoz a genovai kozúti kozlekedés alkalmazottai is csatlakoztak, akik tiltakozó sztrájkot rendeztek, amikor három társukat a Gestapo letartóztatta. Ezt megelőzően más sztrájkok is voltak: Voltriban és a sestri San Giorgio-gyárban a letartóztatott munkások érdekében rendeztek rokonszenvsztrájkokat, Sampierdarena négy legnagyobb üzemében pedig tiltakozó sztrájk tört ki nők és fiatalkorúak elbocsátása miatt.

A torinói sztrájkok eredményeként nemcsak a helyi munkásoknak, hanem más, fontos északolaszországi ipari központok munkásainak munkabérét is felemelték, s ugyanakkor növelték az élelmiszerfejadagokat is. Ezenkívül, ez a három sztrájkhullám három hatalmas pörölyütés volt a német ipari és hadigépezetre. Semmiféle egyéni szabotázscselekmény nem okozhatott volna soha ilyen kárt a német hadiiparnak, mint a torinói munkások néhány napos, kollektív munkabeszüntetése.

A torinói sztrájkok és az utána következő kisebb genovai sztrájkok egyúttal fényesen megcáfolták azoknak az érvelését, akik eleinte azt állították, hogy lehetetlen gazdasági és szakszervezeti harcot szervezni, és ezzel sikert elérni, mert nincsenek legális osztályszakszervezetek, a mozgalmi bizott-

ságok illegálisan működnek és a dolgozók bizalmát élvező emberek nem rendelkeznek a legális tevékenység szabadságával. Így tehát a sztrájkok a gazdasági harc terén is ékesen bebizonyították azoknak az érveknek a hazugságát, amelyeket az opportunisták és a kivárási taktika hívei hangoztattak.

Torinó példája ragadós volt. Néhány nappal később Milánó munkásai léptek harcba. Milánóban szintén nagy volt az elkeseredés az alacsony munkabér, az elégtelen ellátás és a közszükségleti cikkek kiadásának elmaradása miatt. „Még a főzéshez szükséges legnélkülözhetetlenebb dolgokat (zsírt, sót, zöldséget) sem kaptuk meg" — olvashatjuk az egyik röplapon. A munkások elbocsátása és az átmeneti létszámcsökkentés, amely azzal fenyegetett, hogy Németországba hurcolják az embereket, még jobban felháborította a tömegeket és lángra gyujtotta harci szellemüket. „A torinói munkások megmutatták a győzelem egyedüli útját, a harc útját, a határozott támadás útját..." — olvashatjuk a Kommunista Párt röplapján.

December 12-én, vasárnap a legnagyobb gyárak „mozgalmi bizottságainak" képviselői gyűlést tartottak és elhatározták, hogy másnap megkezdik az általános sztrájkot. „Gyermekeink sírnak az éhségtől, még tüzifánk és szenünk sincs, hogy legalább befűtsünk... Az elbocsátás és a Németországba hurcolás veszélye fenyeget bennünket, ugyanakkor, amikor az iparmágnások milliárdos nyereségeket vágtak zsebre... Végeznünk kell ezekkel az árulókkal, akik eladták magukat a németeknek" — mondotta az a kiáltvány, amely felhívta Milánó munkásait, tisztviselőit és műszaki alkalmazottait, hogy december 13-ára, hétfőre, lépjenek sztrájkba.

Így tehát hétfőn tíz órakor szirénajelre a város valamennyi üzemében megálltak a gépek. Megállt a munka a tartomány más városaiban, Legnanóban, Sestóban, Monzanában, Melzóban stb is. Leállt a munka a Breda, Pirelli, Marelli, Innocenti nagy ipari konszernek üzemeiben és a kis- és középvállalatoknál is. A munkások, tisztviselők és műszaki alkalmazottak, húsz évig tartó szünet után, újból zárt sorokban indultak harcba.

A tömegeket óriási lelkesedés ontötte el. A sztrájkolók küldöttségei előterjesztették követeléseiket. Ezek a következők voltak: százszázalékos munkabéremelés, a kenyér-, köles-,

zsiradék- és cukorfejadag növelése, tüzelő, lábbeli és szövetek kiadása.

Milánóban is megjelent Zimmermann tábornok. Ígéretekkel, fenyegetésekkel akart hatni a munkásokra, majd bejelentette ultimátumát, amelyben azt követelte, hogy a munkások „legkésőbb csütörtökön, december 16-án reggel álljanak újra munkába", és azzal fenyegetőzött, hogy ellenkező esetben „a legszigorúbb egyéni és kollektív rendszabályokat fogja alkalmazni". Ám a fenyegetések hatástalanok maradtak, a munkások egyöntetűen folytatták a sztrájkot. Ekkor közbelépett a fasiszta milícia és a carabinierek. Néhány embert le akartak tartóztatni a gyárakban, a munkásokat fegyverrel fenyegették, néhány tüszt szedtek és erőszakoskodtak. Semmi sem használt, a sztrájk tovább folyt.

Ekkor a gyárak igazgatóságai mozgósították embereiket — a mérnököket, igazgatókat és művezetőket —, hogy a munkásokat beszéljék rá a sztrájk beszüntetésére. Minden üzemben hirdetményt ragasztottak ki, amely felhívta a munkásokat, hogy szombaton reggel tíz órakor álljanak munkába. A hirdetményben ez állt: „Aki nem akar dolgozni, hagyja el a gyárat. Ha mindenki elmegy, a gyárat január 3-ig bezárjuk, s minden munkást és tisztviselőt Németország ellenségének tekintünk. A munkásokat Németországba szállítjuk, a vezető személyzetet pedig letartóztatjuk." Ez a hirdetmény azonban lényeges engedményeket is tartalmazott a munkabérre és a decemberi áruk kiadására vonatkozóan.

A mozgalmi bizottságok elhatározták, hogy elfogadják a javaslatokat, de erejük és tekintélyük bizonyítása érdekében úgy döntöttek, hogy a munkát nem szombaton kezdik meg, ahogy azt Zimmermann követelte, hanem csak hétfőn. A kiadott utasításban megjelölt órában a munkások munkába is álltak, de előzőleg a gyárigazgatóságoknak a következő nyilatkoztatot nyujtották be: „A tömegek nincsenek megelégedve a most bevezetett javításokkal. Újból munkába álltak, de ugyelnek arra, hogy haladéktalanul léptessék életbe azokat az engedményeket, amelyeket a bérharc heténck eredményeként csikartak ki a vállalkozóktól. Ismét hangoztatják azt a megmásíthatatlan szándékukat, hogy újból teljes lelkesedéssel megkezdik a harcot, ha az ígéreteket nem váltják be."

A milánói sztrájk még be sem fejeződött, amikor már

megkezdődött a genovai munkások sztrájkja (december 16-tól 20-ig), amely később Savonára is átcsapott. A sztrájkok oka és a munkások követelései most mindenütt ugyanazok voltak: a munkabérre, az élelmiszerellátásra, különböző cikkek kiadására vonatkoztak. Genovában a német csapatok nem érték be őrjárataikkal és néhány helyen tüzet nyitottak a város lakosságára. A rendőrség megölt egy munkást, két másikat pedig letartóztatott, majd rögtön a helyszínen agyon is lőtték őket. Ekkor a városban a gyász jeléül minden közhivatalt bezártak. Gapista osztagok megtámadták a német katonákat és kivégezték a fasiszta kémeket. A savonai munkások csatlakoztak a genovaiakhoz, ők is sztrájkba léptek és ezzel a jelszóval vonultak ki az utcára: „Kenyeret! Kenyeret!" Az egyik feketeinges feleletül ezt kiáltotta nekik: „Kenyér helyett majd ólmot kaptok!"

December 23-án este az olasz fasiszták a németekkel együtt társasvacsorát rendeztek. Ott volt elég kenyér! De ők is megkapták a maguk ólomadagját: a bankett bombarobbanással végződött, hét ember életét vesztette és tizenöt megsebesült. A fasiszták igyekeztek gondosan eltitkolni a történteket és azt a hírt terjesztették, hogy a merényletet egy „munkásétkezde ellen" követték el.

A liguriai sztrájkmozgalom is csak akkor ért véget, amikor az ottani munkásokra is kiterjesztették a munkabér és az élelmiszerellátás terén a torinói és milánói munkások által kivívott engedményeket. De világos volt az is, hogy a harc mindenütt csak átmenetileg szűnt meg. Csakhamar újból kezdődött, még határozottabban és még nagyobb arányokban, mint előzőleg.

A nép egysége

A tomegek nyomására a náci-fasiszta megszállók és a velük együttműködő vállalkozók kénytelenek voltak bizonyos engedményeket és számos ígéretet tenni a munkásoknak. Nem szabad áltatni magunkat — figyelmeztettek a munkásmozgalom vezetői —, elnyomóink és kizsákmányolóink minden módon igyekeznek megtagadni ígéreteiket, vagy időtlen időkig halogatják és végeredményében elkenik megvalósításukat.

Ezért a mozgalom vezetői felhívták a munkásokat, hogy

maradjanak harci készenlétben és vigyázzanak, hogy vívmányaikból semmit se vegyenek el. Felhívták őket, hogy készüljenek fel új, még nagyobb harcokra, ne engedjék meg a náciknak és a fasisztáknak, hogy úgy bánjanak az olaszokkal, mintha rabszolgák lennének. A gazdasági követelések egyre határozottabban politikai jelleget öltöttek és a szakmai követelések az általános nemzeti érdekek védelmévé nőttek. A mozgalom vezetői egységes cselekvésre szólították fel az olasz népet, hogy a németeket ezzel kényszerítsék a túszszedésnek és az olasz élelmezési és ipari erőforrások kirablásának megszüntetésére, hogy követeljék a német csapatoknak és törzskaraiknak — a légitámadások okozóinak — eltávolítását a városokból, hogy megakadályozzák a németek beavatkozását az olasz népet érdeklő kérdésekbe.

A sztrájkmozgalom tapasztalataiból fontos politikai és szervezési tanulságokat vontak le. A sztrájkok irányítását mozgalmi bizottságok végezték, amelyek a gyárak munkásaiból, tisztviselőiből és műszaki alkalmazottaiból állottak. Ahogy a munkásosztály harcának jelentősége és méretei növekedtek, felmerült annak szüksége, hogy a vezetésnek ezt az első, elemi alakját kiegészítsék a nemzeti szabadságharc általános vezetésével, a Nemzeti Felszabadító Bizottságok vezetésével. Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottsága egyik határozatában kifejezésre juttatta, hogy rokonszenvez az első sztrájkokkal. Ez helyes volt, de még kevés. A Nemzeti Felszabadító Bizottságnak nemcsak rokonszenvét kellett volna kifejeznie, hanem szerveznie, támogatnia és a lehető legnagyobb mértékben szilárdítania és erősítenie kellett volna a munkásosztály harcát, s ebbe a lakosság minden rétegét be kellett volna vonnia. Másszóval, az egyes körzetek Nemzeti Felszabadító Bizottságainak le kellett számolniok minden olyan irányzattal, amely saját soraiban hajlott a passzivitásra és a kivárási taktikára, s igazi harci szervekké, a nemzeti szabadságharc tényleges vezető szerveivé kellett válniok. A Nemzeti Felszabadító Bizottságok soraiban a kivárási taktika hívei, közvetlenül vagy közvetve, burzsoá csoportokat képviseltek, féltek az igazi népmozgalomtól, amelyet szükségképpen nagy társadalmi eltolódásoknak kellett kísérniök. Ezzel magyarázható az a szívósság, amellyel a Nemzeti Felszabadító Bizottságok kebelében a kereszténydemokraták és

a liberálisok a kivárási taktikát védelmezték, valamint a kispolgári csoportoknak az az ingadozó magatartása is, amelyeknek fő politikai kifejezője az Akciópárt volt. A kivárási taktika híveit csak azért győzhettük le, mert a harc során egyre jobban megnövekedett a munkásosztálynak és élcsapatának, a Kommunista Pártnak, a politikai tekintélye.

A harc szervezését meg kellett javítani a gyárakban is. A legerélyesebb munkások részvételével meg kellett alakítani a gyári védelmi csoportokat, hogy bármely pillanatban megfelelő erő álljon rendelkezésünkre az ellenség minden erőszakosságának visszaverésére és az aktivista munkások letartóztatásának megakadályozására. Ki kellett szélesítenünk és meg kellett szilárdítanunk az akcióegységet, bevonva ebbe mindazokat, akik szeretik hazájukat. Ugyanakkor figyelmeztetni kellett a gyárigazgatókat és a művezetőket, hogy ha elfogadják a németek követeléseit és feljelentéseket tesznek a munkások ellen, akkor árulóknak tekintik őket.

A parasztokhoz azzal a felhívással fordultunk, hogy alakítsák meg falvaik védelmi és felszabadító bizottságait, s ezeket fejlesszék ellenállási központokká a rekvirálásokkal, a sorozásokkal, a beszolgáltatásokkal, az embervadászattal és a kényszermozgósításokkal szemben; a bizottságok tevékenységét hangolják össze a partizánosztagok harcával, hogy a falvakból kiverjék a fasisztákat, a bírót, az adószedőt, a németek segítségére siető carabiniereket és mindazokat, akik együttműködnek az ellenséggel.

Az első sztrájkok felébresztették a legszélesebb tömegek energiáját — nemcsak a munkásokét, hanem mindazokét, akik a mozgalmat támogatták, és azzal rokonszenveztek. Így a tömegszervezésnek új formái alakultak ki. A mozgalmi bizottságokat megerősítették, ahol pedig ilyen bizottságok még nem voltak, ott megalakították őket. Ezekben a napokban jelentek meg a nemzeti felszabadító mozgalom első gyári és falusi bizottságai, az első ifjúsági és női szervezetek: az Ifjúsági Front és a Női Védelmi Csoportok. A hazafiak szorosabban tömörültek Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottságának politikai vezetősége köré. A bizottságok mintegy a kormány szerepét töltötték be, úgyhogy a német parancsnokság és Mussolini bábkormányának szervei gyakran erkölcsileg, sőt, nem ritkán ténylegesen is nélkülöztek minden hatalmat.

A nagyiparosok a mozgalommal szemben megmaradtak opportunista, sőt, gyakran ellenséges álláspontjukon. A kivárási taktika bukása után, amelynek ők voltak a kezdeményezői, továbbra is folytatni akarták kétkulacsos játékukat. Jól tudták, hogy az ellenállási mozgalom végeredményben győzni fog, ezért egyrészt, arra törekedtek, hogy ne veszítsék el befolyásukat a mozgalom mérsékelt szárnyán, és többnyire nem tagadták meg a partizánok támogatását, még ha fogcsikorgatva tették is ezt, másrészt, szilárdan elhatározták, hogy a német megszállás minden lehetőségét kihasználják a nyerészkedésre.

A gyárakban kezdődött mozgolódás és sztrájkmozgalom falhoz szorította a nagytőkéseket, és a nemzet minden haladó erejének megmutatta a harc útjait és céljait. Ezek megszilárdították, reálissá és hatékonnyá tették a felszabadító bizottságok egységét, széttépték azokat a közvetlen és közvetett kapcsolatokat, amelyek a reakciós erőket a hazafias mozgalom mérsékelt szárnyához fűzték. Az együttműködő nagytőkések ellen folytatott harc elválaszthatatlan része volt a felszabadító harcnak. Volt más jelentősége is a fegyveres harc és a tömegmozgalom közti kapcsolatnak, amely nemcsak a németek, hanem a reakciós burzsoák ellen is irányult: az ellenállási mozgalomnak demokratikus, népi irányzatot adott és a Nemzeti Felszabadító Bizottságok koré tomörítette a nemzet harcos, haladó erőit. A mi arcvonalunknak a harc kezdetétől egészen a végéig a gyárak voltak az előretolt állásai, a lelke és vezetője pedig a munkásosztály volt.

Általános sztrájk

1944 elején már mindenki világosan látta, hogy nagyszabású események érlelődnek. Az Egyesült Nemzetek vezetőinek teheráni értekezletén bejelentették, hogy a közeljövőben „keletről, nyugatról és délről" nagy támadás indul a hitlerista erők ellen. Az olasz nép, az olasz munkások nem akarták kivonni magukat a küszöbön álló harcokból. „Törekedjünk arra, hogy ezzel a kívülről jövő támadással egybeessék az erőd belsejéből kiinduló támadás, az olasz nép támadása" — olvashatjuk az egyik munkásröplapon.

Ebben a helyzetben és ilyen hangulatban, a munkásosztály nemrég kivívott győzelmeinek tapasztalataiból kiindulva, Észak-Olaszország Kommunista Pártjának vezetősége (Secchia, Li Causi, Massola, Silvati, Longo) értekezletre hívta össze a mozgalmi bizottságoknak azokat a képviselőit, akik az utolsó sztrájkokat irányították. Az értekezleten Piemonte részéről Colombi, Lombardia részéről Grassi, Liguria részéről pedig Scappini vett részt. Elhatároztuk, hogy előkészítjük és a legrövidebb időn belül, lehetőleg a szövetségesek olaszországi hadműveleteinek megindulásakor nagy politikai sztrájkot kezdünk, amelynek egyidejűleg mindenütt ki kell törnie és a harc folyamán át kell alakulnia általános sztrájkká, a felkelés megindítójává. Ezzel a céllal megalakítottuk „Piemonte, Lombardia és Liguria Mozgalmi Bizottságát".

Ezt a kezdeményezést a Nemzeti Felszabadító Bizottságok és különösen a két munkáspárt is támogatta és helyeselte. E pártok az olasz dolgozókhoz intézett közös kiáltványukban a következőket írták: „Az illegális Mozgalmi Bizottság felhív benneteket, hogy haladéktalanul készüljetek általános sztrájkra a következő követelések érdekében: a munkabér jelentős és reális emelése, a dolgozók és az egész lakosság élelmiszerfejadagjának jelentős és reális növelése, minden korábban megígért bér kifizetése... Az illegális Mozgalmi Bizottság utasít benneteket, hogy szüntessétek be a munkát, jelentsétek be tiltakozástokat és kezdjetek sztrájkot minden olyan hírre, amely szerint kegyetlenül bánnak a letartóztatottakkal, embereket lőnek agyon és tömegesen gyilkolják az ártatlan embereket. A bizottság felhív benneteket, hogy ezekért a gaztettekért álljatok bosszút minden fasisztán, nácin és cinkosaikon. Az Olasz Kommunista Párt és a Proletáregység Szocialista Pártja — a proletariátus két pártja — teljes mértékben helyesli és támogatja az illegális Mozgalmi Bizottságnak ezeket az utasításait, amely bizottság azért alakult, hogy egybehangolja és irányítsa a munkások követeléseiért folytatott harcot, hogy harcra és győzelemre vezessen benneteket."

Az általános sztrájk szervezői hangsúlyozták, hogy az előkészítés nem szolgálhat alapul a legkülönbözőbb okokból kitört részleges, kisebb sztrájkoknak a megszüntetésére vagy elhalasztására. Ellenkezőleg, támogatni kell ezeket a sztrájkokat, hogy azok révén az embereket előkészíthessük az álta-

lános sztrájkra, amelynek úgy kell fellángolnia, mint az egyre növekvő kisebb mozgalmak szakadatlan láncolatának betetőzése.

A szegények Olaszországa, a gyárak és külvárosok Olaszországa most is egyhangúan válaszolt a harci felhívásra. Január 13-án újból sztrájkba léptek a genovai munkások. A megszállt Olaszország nagy és kisebb ipari központjaiban a dolgozó tömegek elégedetlensége egész január folyamán a sztrájkok szakadatlan sorozatában robbant ki. Sztrájkok zajlottak le Vareseben, Sesto Calendeben, Como tartomány szövőipari központjaiban, Bolzano ipari vidékén; Paduában, Porto Margherában a firenzei Galileo-gyárban már nagyszabású sztrájkok és munkástüntetések játszódtak le. Rómában a dohánygyár munkásnői sztrájkoltak.

Közben buzgón folyt az előkészület annak a nagy sztrájknak a megszervezésére, amelynek egyidejűleg egész Olaszországban kellett kirobbannia. Kihirdetésének napját néhányszor elhalasztották — részben azért, hogy egyes vidékek (főleg Veneto, Emilia és Toscana) idejében el tudják végezni az előkészületeket. Végeredményben a sztrájkot március 1-re tűzték ki. A kockázat igen nagy volt. Arról volt szó, hogy az olasz antifasiszta tömegek a megszállt Európa közepén nagy politikai sztrájkjukkal kihívást intéztek a hitleristákhoz. A célt sikerült teljesen elérnünk. Létrejött az egész német megszállás legnagyobb tömegmegmozdulása. Míg az 1943 márciusi általános sztrájk a fasizmus bukásának közelségét jelezte, addig az 1944. évi sztrájk kétségtelenül megnyitotta az utat az általános felkeléshez.

1944 március 1-én délelőtt tíz órakor több mint egymillió munkás lépett sztrájkba. Észak-Olaszország valamennyi nagyvárosában — Torinóban, Milánóban, Velencében, Bolognában és Firenzében — nyolc napra teljesen megbénult a haditermelés. Március 2-án egyedül Torinóban hetvenezer ember sztrájkolt. Piemonteban, ahol több mint húszezer partizán és a gapisták százai kezdték hathatósan segíteni a sztrájkolókat, százötvenezer sztrájkoló volt. A partizánok az állomásokon feltartóztatták azokat a vonatokat, amelyek az alpesi völgyekből mozgósított munkásokat szállították Torinóba. A vasúti kocsikban talált katonákat, feketeingeseket, nácikat lefegy-

verezték, a kémeket kivégezték, majd a partizánok vezetői beszédet intéztek a munkásokhoz, és felszólították őket, hogy csatlakozzanak a sztrájkhoz. A torinói tartomány minden vasúti állomásán kitűzték a háromszínű nemzeti lobogókat. A zászlókat fegyveres partizánok őrizték. Mindez a náci megszállás alatt szenvedő Európa kellős közepén történt!

A sztrájk Milánóban is hatalmas méretet öltött. A *Corriere della Sera* három napig nem jelent meg. Sztrájkba léptek a villamosvasút munkásai és az egyetemi diákok. A németek és az olasz fasiszták körülvették a villamosvasút alkalmazottainak Bricchi-utcai székházát, s az első napon ötven embert, a következő napon pedig még többet tartóztattak le. A partizánok és a gapisták a legfontosabb villamoskocsiszínekben felrobbantották a váltókat. A Muti nevű fasiszta osztagoknak és az ejtőernyősöknek néhány belvárosi vonalon sikerült megindítaniok a forgalmat, de előbb tapasztalatlanságukban százhetvenhat kocsit tönkretettek. A milánói közúti alkalmazottak ellenállását csak a sztrájk harmadik napján foganatosított tömeges letartóztatások törték meg.

A németek Milánóban és a többi városban igyekeztek végetvetni a sztrájknak, ezért minden eszközt igénybevettek, az erőszaktól egészen az alattomos furfangig. Az volt a szándékuk, hogy hamisított munkásujságokat adnak ki, amelyekkel bomlást idézhetnek elő és megzavarhatják a tömegeket. Ezt a cselfogást azonban idejében leleplezte a milánói kommunista szervezet, amely kiáltványában éberségre hívta fel a munkásokat. Ekkor a németek — néha repülőgépről — tömegével kezdtek hamis röplapokat terjeszteni, amelyek az „egyesült szocialisták", „forradalmi szindikalisták" és más hasonló képzetbeli szervezetek nevében felszólították a munkásokat, hogy térjenek vissza munkájukhoz. Az illegális Mozgalmi Bizottság válaszul negyvenezer példányban kiáltványt osztott szét, amelyen ezt olvashattuk: „A munkások egy emberként kiáltják: «Enni akarunk! Le a kényszersorozással, le az erőszakos németországi elhurcolással! Szüntessék be a letartóztatásokat és a tömegmészárlást! Egyetlen embert, egyetlen gépet sem Németországnak! Egyetlen ágyút sem az átkozott hitlerista-fasiszta háború folytatására!»" A kiáltvány a következő szavakkal végződött: „Elég volt az ígéretekből és az ámításból! Azonnal, csírájában el kell fojtani a gyűlöletes

rablók minden olyan kísérletét, amellyel meg akarja bontani egységünket és el akarja gáncsolni jogos követeléseinket!" Mindez valóban meg is történt.

A Breda-gyárban még maga Funk miniszter is megjelent, és hiábavaló kísérletet tett, hogy a munkások lelkére beszéljen. A már ismert Zimmermann újból megjelent Olaszországban. Milánóba érkezte után összehívta a gyárosokat és ellentmondást nem tűrő hangon rájukparancsolt: a legkegyetlenebb megtorlásokkal, ha kell kivégzéssel fenyegetve kényszerítsék a munkásokat, hogy újra munkába álljanak. Vigyenek a gyárakba fasiszta rendőrosztagokat, és ne engedjék addig belépni a sztrájkolókat, amíg az éhség megadásra nem kényszeríti őket. Szombaton ne fizessék ki a munkabért, azoknak a munkásoknak a névjegyzékét pedig, akiket szabotázzsal gyanúsítanak, adják át a németeknek. A vállalkozók engedelmeskedtek ennek a követelésnek. Zimmermann személyesen megjelent a Breda-gyárban és az egybegyűjtött munkások előtt kijelentette: „Aki nem akar dolgozni, távozzék a gyárból. A távozókat azonban Németország ellenségeinek fogjuk nyilvánítani!" A munkások valamennyien mélyen hallgattak, majd izgalomtól feszült arccal, egymásután elhagyták a gyárat. Csak az tudja megérteni, hogy ehhez a lépéshez milyen bátorság kellett, aki tudja, mit jelentett a náci terror. Ezeknek a bátor embereknek a szívében Olaszország régi szelleme, az egységért vívott harc szelleme, a milánói felkelés történelmi „öt napjának" szelleme élt.

A tisztviselők mindenütt a munkásokkal tartottak. A milánói Ceretti e Tanfani-gyárban éppen a tisztviselők adtak merész lendületet a mozgalomnak. Ebédszünetben a munkások lelkesen megtapsolták munkatársaik, a tisztviselők beszédét, akik közül az egyik valamennyiük nevében kijelentette: „Büszkék vagyunk rátok és arra, hogy veletek együtt harcolhatunk!"

Lombardiában a munkások, szorosan összefogva, több napig folytatták a sztrájkot. Ebben körülbelül háromszázötvenezer munkás vett részt. A milánói tartományban a sztrájk Legnatótól Saronnóig és Monzáig terjedt. Como és Varese körzetében a munkások elhagyták a gyárakat, bár a sztrájkolókat megfenyegették, hogy elveszik élelmiszerjegyeiket. Bergamo tartományban húszezer munkás hagyta abba a mun-

kát, élükön a dalminei munkásokkal. Teljesen beszuntették a munkát az Officine Meccaniche és a bresciai Breda üzemekben is. Veneto szövőipari munkásai már két nappal előbb megkezdték a sztrájkot. Példájukat a tartomány különböző gyárainak, többek között Paduának és Porto Margherának munkásai is követték. A sztrájk elterjedt egész Liguriában, kivéve Genovát, ahol a körülbelül egyhetes, általános helyi sztrájk csak nemrégen ért véget.

Emilia tartományban a munkássztrájkok mellett a nők és a parasztok is nagyszabású, gyakran spontán tüntetéseket kezdtek. Így például Castelmaggioreban a Barbieri-gyár munkásai egy emberként sztrájkba léptek, s ugyanakkor a nők és a parasztok a városháza elé vonultak tüntetni. A carabiniereket, akik a tüntetők útjába akartak állni, elsöpörték és visszavonulásra kényszerítették.

Toscanában elkéstek az előkészületekkel, így a sztrájk csak két nappal később kezdődhetett meg. Firenzében csaknem valamennyi gyár sztrájkolt, a villamosközlekedés a gapisták romboló tevékenysége miatt megszakadt. Pratóban, Empoliban és Abbadia San Salvatoreban sztrájkok, a munkásokkal rokonszenvező tüntetések, a nácik és fasiszták elleni tiltakozó tüntetések zajlottak le.

A felsorolásból kitűnik, hogy a politikai okok mindenütt egybefonódtak a gazdasági okokkal, az egyszerű munkabeszüntetés a fasisztaellenes tüntetésekkel, a sztrájkmozgalom a fegyveres megmozdulásokkal párosult. Ennek a hatalmas harci megmozdulásnak óriási jelentősége volt. A fasiszta rádió és sajtó ezt nem is tudta eltitkolni, ezért az események jelentőségének lebecsülése érdekében kénytelen volt azt állítani, hogy a sztrájkolók száma nem haladta meg a háromszázezer főt. A németek tekintélyét ért sérelem helyrehozhatatlan kárt okozott nekik és következményei felbecsülhetetlenek voltak, a nemzeti szabadságharc későbbi fejlődésének egész folyamán megmutatkoztak.

Mint már említettük, a sztrájkmozgalom folyamán Észak- és Közép-Olaszország valamennyi fontos ipari központjában egységesen léptek fel a munkások és munkásnők, műszaki alkalmazottak és tisztviselők. A mozgalmat a lakosság legszélesebb rétegei támogatták: kisiparosok, parasztok, szabadfoglalkozásúak, háziasszonyok és diákok. A fasizmus húsz

éves uralma után ez a sztrájk ünnepélyesen megerősítette a dolgozóknak azt az akaratát, hogy megvédik hazájukat és jövőjüket. Ez komor figyelmeztetés és vád volt a kapitalisták felé, akik hazánk ellenségei részére dolgoztak, és pártfogásukat arra használták fel, hogy embertelenül kizsákmányolják munkásaikat és tisztviselőiket. Ez volt az első általános sztrájk a fasiszták úgynevezett „köztársasági" kormányzása idején, amely hatalmas erővel fejezte ki a nép megvetését a „szociális fasiszta köztársaság" minden demagóg cselfogásával szemben.

Európában ez volt az első általános nemzeti sztrájk a nácifasiszta megszállás rendszerében. Világosan kifejezte azt, hogy a nép végezni akar a hitlerista háborúval, amely vérrel öntözte és romlásba vitte hazánkat és az egész világot, kifejezésre juttatta, hogy mozgósítani akar minden erőt a németek és az olasz fasiszták elűzésére, akik fiainkat arra szerették volna kényszeríteni, hogy dolgozzanak és életüket áldozzák egy számukra idegen, igazságtalan ügyért.

Ezért a sztrájk értékelése során teljes joggal írhattuk a következőket: „A sztrájkban résztvett munkások, a sztrájkot támogató dolgozók és hazafiak, a sztrájkot előkészítő és irányító szervezetek büszkék lehetnek erre a nagy csatára: ez egyik legszebb fejezet a népek szabadságharcának történetében, és döntő lépést jelent hazánk felszabadítása felé. Mostani áldozataink a holnapi győzelem zálogai és szilárd biztosítékai."

VII. fejezet

AZ ELŐKÉSZÍTÉS KEMÉNY HÓNAPJAI

„Vigyázat! Banditák!"

Az általános politikai sztrájk üzemi előkészítése párhuzamosan haladt a hegyi partizánalakulatok és a városi gapista osztagok szervezkedésének és harci tevékenységének növekedésével. 1944 első hónapjai kemény harcban, a harcosok és vezető káderek szorgalmas előkészítésével, segédszolgálatosok és támaszpontok megszervezésével teltek el. Ezek voltak a merész partizánvállalkozások és a dühödt német hajtóvadászatok hónapjai. A német razziák azonban csak a legkevésbbé összeforrott partizánosztagok és egységek számára jelentettek veszélyt. A jobban felszerelt és megedzett partizáncsapatok az átmeneti vereségek után nyomban talpraálltak, a vereségekből tapasztalatokkal gazdagodva, megerősödve kerültek ki, s a csapásokat kétszeresen visszafizették az ellenségnek.

A szövetségesek 1944 január 22-i, anzióí partraszállásától kezdve a középolaszországi osztagok harci tevékenysége erősen megnövekedett. A hazafiak számítottak az angol és amerikai csapatok gyors előnyomulására, ezért támadásba mentek át, erősen fokozták romboló tevékenységüket és fegyveres támadásokat szerveztek a német járőrök, menetoszlopok és helyőrségek ellen. Az élen természetesen Castelli Romani körzetének partizánosztagai jártak, amelyek a szövetséges csapatok partraszállási helyének közvetlen közelében tevékenykedtek. A partizánok azonban Marsica és Viterbo körzetében is sok gondot okoztak a németeknek romboló tevékenységükkel és fegyveres támadásaikkal.

Ámde a szövetséges csapatok megrekedtek, s az arcvonal átmenetileg megállt Nettunónál[40]. Az angol-amerikai parancsnokság itt újra megmutatta határozatlanságát és tehetetlenségét. A partraszállási műveleteket úgy kezdte meg, hogy fogalma sem volt a felmerülő nehézségekről. Így hadműveleteit nem is tudta teljesen végrehajtani, nem tudta kihasználni a kínálkozó lehetőségeket. Az angol-amerikai parancsnokság tévedéseinek és hibás számításainak minden következményét a partizánegységek és a polgári lakosság szenvedte meg. Így például, a Castelli Romani övezetében tevékenykedő osztagok, amelyek ezekben a napokban léptek a színre, kénytelenek voltak visszatérni az illegális munkára, szétszóródni, vagy távozni ebből az övezetből. A rendőrség hajszái erősödtek, a német megtorlások egyre kegyetlenebb jelleget öltöttek. A partizánok ebben az övezetben beszüntették tevékenységüket és csak február végén kezdtek újra erőteljes műveleteket.

Marche tartományban a partizánosztagok a nagyszabású vállalkozások egész sorozatát hajtották végre. Macerata tartományban, Serravalle, Pievebovigliana, Pieve Torina és Fiuminata városokban támadásokat hajtottak végre a Nemzeti Köztársasági Gárda[41] börtönei és laktanyái ellen. San Ginesio faluban, amely néhány óráig a partizánok birtokában volt, a lakosság között szétosztották a fasiszták által előzőleg elrekvirált gabonát. Ugyanez történt Camerinóban és Cantianóban is, ahol a partizánok lefegyverezték a carabiniereket és kivégezték a fasisztákat. A németeknek dolgozó Cabernardi szénbányát használhatatlanná tették, s nagymennyiségű robbanóanyagot zsákmányoltak az ellenségtől. A partizánosztagok számos ütközetben bátran visszaverték a támadó, számbeli fölényben levő ellenséges csapatokat.

Toscanában a partizánok január végén és egész február folyamán különböző műveleteket hajtottak végre, főleg rajtaütésszerű támadásokat intéztek a vasútvonalak ellen. Számos

---

[40] A szovetséges parancsnokság tervei szerint az angol-amerikai hadsereg csapatrészeinek a nettunói obolben történt partraszállása lett volna hivatva megnyitni az utat ahhoz, hogy az angol-amerikai hadseregek Róma ellen vonulhassanak. A partraszállt csapatok azonban nem indították meg támadásukat. Ezek az egységek csak 1944 májusában létesítettek kapcsolatot a szovetséges hadseregek főerőivel. — *Szerk.*

[41] Fasiszta rendőrség, amelyet Mussolini bábkormánya szervezett a nép szabadságmozgalmának elnyomására. — *Szerk.*

vasútvonalon, többek között a Prato—Bologna szakaszon, Ascianóban, Rapolanóban és Montepescaliban megrongálták a pályát, vonatokat siklattak ki, felgyujtották a vasúti kocsikat, felrobbantották a hidakat és így megszakították a vasúti közlekedést. Pisában, Pratóban, Faugliában, Chiantiban, Luccában, Sienában többször átvágták a távíró és telefonhuzalokat, ami megzavarta az ellenséges csapatmozdulatokat és megszakította köztük az összeköttetést. Firenzében a gapista szervezetek komolyan veszélyeztették az ellenséges haderőt: január közepetáján több bomba robbant az ellenség által lakott épületekben. A megrémült nácik és fasiszták mindenütt őröket állítottak fel, szöges drótsövénnyel vették körül magukat és megszervezték a városi hidak őrzését. Ezenkívül a partizánháború Toscana egyes kerületeiben több tucatnyi harci vállalkozásban jelentkezett, amelyek az ellenség, az ellenség anyagi értékei, közlekedési utai és a kémek ellen irányultak.

Emiliában a partizánok vonatokat, vasúti kocsikat, üzemanyagot szállító gépkocsikat robbantottak és gyujtottak fel. A vasúti közlekedés gyakran hosszú ideig szünetelt. Egyedül Bologna tartományban húszszor bénították meg a közlekedést. Forlí, Modena és Bologna ellen támadásokat intéztek, felgyujtották a milícia és a fasiszták épületeit. A kémek százai fizettek életükkel árulásukért. A partizánok többek között egyik rajtaütésük alkalmával kivégezték a bolognai fasiszta szervezet titkárát.

Piemonteban, valamint a liguriai és piemontei Appenninekben ugyanebben az időszakban (január-február) erősödött a partizánháború. A partizánegységek kemény, elkeseredett harcokat vívtak a nagy, néha ezer főnyi, német csapatrészek ellen, amelyeket harckocsik, repülőgépek támogattak, és amelyek bőségesen rendelkeztek hadianyaggal. Barge körzetében a németek három dühödt támadást indítottak, be akarták keríteni és meg akarták semmisíteni osztagainkat. A Lanzo völgyében fekvő Traves városban a német csapatok „tigrisek" és páncélkocsik kíséretében kezdték támadásukat, de a partizánok csapdájába estek, akik megsemmisítettek két katonákkal zsúfolt tehergépkocsit. Biella körzetében a németek szintén támadást kezdtek páncélkocsik, aknavetők és kisebb lövegek támogatásával.

A partizánok azonban nemcsak ellenséges támadásokat

vertek vissza, hanem maguk is támadásokat indítottak és gyakran sikereket értek el. A Murello (Cuneo) repülőtere ellen intézett rajtaütés során a partizánok ötvenkét repülőgépet semmisítettek meg. A partizánosztagok néhány hét leforgása alatt egyedül Biella körzetében legalább hatvanhárom harci műveletet hajtottak végre, rajtaütésszerű támadást végeztek tizennyolc carabiniere- és rendőrségi laktanya ellen, ahol lefegyverezték a katonákat, átmenetileg megszálltak tizennégy községet és ezeket megtisztították az ott befészkelődött kémektől és fasisztáktól. Camascóban (Val Sesia) osztagaink két napon át támadták a 63. Mussolini-zászlóaljat, amely végeredményben kénytelen volt megfutamodni, s a csatatéren hagyta zászlaját és harmincegy halottat, köztük a parancsnok helyettesét is.

Lombardiában 1944 elején az antifasiszta mozgalom főleg Milánóban bontakozott ki, ahol a gapista osztagok igen tevékenyen működtek. A gapisták néhány hét alatt kivégeztek huszonegy olasz fasisztát, tizennyolcat szuronyharc közben megsebesítettek, a németek pedig az egész tartományban mintegy százötven halottat és száz sebesültet vesztettek. Februárban világos nappal megtámadták Milánó rendőrfőnökét: géppisztollyal több lövést adtak le rá, amikor gépkocsijával egy forgalmas utcán haladt keresztül.

Venetóban ebben az időszakban a partizánok vonatokat, hidakat, vasútvonalat robbantottak fel a Bologna—Padua szakaszon, Santa Donà di Piave körzetében, a Trieste—Vipacco szakaszon, Monfalcone mellett és még számos más helyen.

Ebben a harcias szellemtől fűtött légkörben 1943 novemberétől 1944 januárjáig a sztrájkok sorozata zajlott le. Márciusban a partizánok és a gapisták merész és idejénvaló támogatást nyujtottak a sztrájkolóknak, ami aláhúzta és az olasz-német fasiszták elleni nyilt harc vonásaival ruházta fel az általános sztrájk harcos jellegét. Torinóban a partizánosztagok rajtaütései néhány napra megbénították a villamosforgalmat. Bolognában kidöntötték három magasfeszültségű áramvezeték oszlopát és ezzel hosszú időre üzemképtelenné tettek néhány, az ellenségre nézve nagyon fontos gyárat. Padua, Modena, Milánó, Cuneo, Pisa és Lucca övezetében a vasutak és a villamosok közlekedésében komoly üzemzavarok keletkeztek. A Lanzo és Susa völgyei néhány napig a partizánok birtokában voltak.

Liguria és Piemonte között, továbbá Emilia és Toscana között a partizánok csaknem mindenütt támadással fenyegették az utakat, ami akadályozta az ellenség közlekedését és azt eredményezte, hogy nem tudott rajtaütni az olyan gyárakon, ahol sztrájkoltak a munkások. Más helyeken, például Beinetteben (Cuneo) és Vicenza környékén, a diverzáns cselekmények iparilag fontos objektumok és vállalatok ellen irányultak, aminek eredményeképpen e gyárak több esetben kénytelenek voltak teljesen abbahagyni a munkát.

A partizánok most már nem kis erőkkel folytatták támadásaikat. Az osztagok harcosainak száma megnövekedett, maguk az osztagok szervezettebbek lettek, a harci műveleteket pedig gondosabban készítették elő. Most már nem maroknyi vakmerő harcos elszánt támadásairól volt szó. Az osztagok egységes terv szerint, előre meghatározott feladattal és célkitűzéssel cselekedtek, s az erőket alapos megfontolás után osztották el a különböző harci feladatokra. Így például a Giovi- és Gattaia-hegy körzetében tevékenykedő osztagok a vicchiói (Toscana) sztrájk alkalmával egyidejűleg támadták meg a carabiniere laktanyákat, a fasiszta „köztársasági" gárda laktanyáit, a vasútállomást, a fasiszta szervezet helyiségét, a postahivatalt és azt a helyiséget, ahol a riasztó sziréna volt. A harc egész éjjel tartott. Minden kitűzött célt elértek. Hat ellenséges katonát megöltek, tizennégyet foglyul ejtettek. A partizánok gazdag zsákmánnyal tértek vissza táborhelyükre.

Lehetetlen leírni azt a bonyolult, aprólékos tevékenységet, amely ezer és ezer különböző epizódból tevődött össze, és amelyet a partizánosztagok ebben a két hónapban folytattak; e tevékenység az ellenség minden hadműveletében érezttette hatását. Hogy fogalmat adjunk arról, milyen volt a tényleges helyzet azokon a vidékeken, ahol „banditatámadás" veszélye fennállt, a márciusi sztrájk napjairól néhány fejezetet idézünk az egyik partizánbrigád naplójából:

„Március 1. A Pisacane-osztag elfoglalta a bricherasiói állomást. Feltartóztattuk a Torinóba indított vonatot; a munkások előtt rövid beszédet tartunk. Elfogtunk négy golyószórós fasisztát. A Gramsci-osztag megszállta Barge állomását; az állomáson ugyanilyen események játszódtak le. Villafrancában, Cavourban és Morettában a Pisacane-osztag két csoportja sztrájkra buzdító plakátokat ragasztott ki. A Locatelli-gyárban

nyomban sztrájkot hirdettek. A behívás alá eső hadkötelesek névjegyzékeit és az adólajstromokat megsemmisítettük. A begyüjtött termékeket szétosztottuk a lakosság körében. A Sergio Toja-osztag háromezer liter benzint zsákmányolt a Pinerolo melletti német raktárból.

Március 2. Gépkocsiabroncsokat zsákmányoltunk, amelyeket a németeknek szántak. A Pisacane-osztag harcosainak csoportjai tehergépkocsikon megjelentek a lusernai Microtecnica-gyárban, hogy támogassák a sztrájkolókat. Villafranca mellett feldöntöttük a magasfeszültségű áramvezeték egyik tartóoszlopát. Mindenütt elvágtuk a telefon- és távíróösszeköttetést.

Március 3. Elfoglaltuk Capelli Roeri állomását, és ott gyűlést rendeztünk. A behívás alá eső hadkötelesek névjegyzékeit és az adólajstromokat megsemmisítettük. Gyűléseket tartottunk Paesanában és Bargeban. Számos helyen felszedtük a vasúti síneket.

Március 4. A Pisacane-osztagok Pinerolóban üzemképtelenné tették az elektródgyár kazánházát. A németeknek dolgozó gyár legalább három hónapig üzemképtelen lesz

Ugyanebben az időszakban Val Varaitában elfoglaltuk a costigliolei carabiniere laktanyát, s ott fegyvereket és különböző anyagokat zsákmányoltunk. Piascóban és még sok más helyen lefegyvereztük a carabiniereket. Támadást szerveztünk három vonat ellen, amelyeken ujoncokat szállítottak a gyüjtőhelyekre; a kiszabadított ifjak velünk jöttek a hegyekbe. Különböző helyeken tönkretettük a vasúti pályatestet és áramvezetékeket elvágtuk a telefonösszeköttetést. Birtokunkba kerítettük a Todt-szervezet egyik vasúti kocsiját, amelyben szarvasmarhák voltak. Sampeyre mellett megszálltuk a Becetto erődöt, a carabiniereket elkergettük és gazdag zsákmányt ejtettünk: ötszázhetvenöt kilogramm robbanóanyagot, tizennégyezer töltényt, kétszáz darab száznegyven milliméteres lövedéket. Feltartóztattuk a Franciaországba indított vonatot, s németeknek szánt pokrócokat, szövetet és lábbeliket zsákmányoltunk. Saluzzóban lefoglaltuk a németeknek szánt szövetraktárt. Ravellóban a garibaldisták megjelentek és beszédeket mondottak az ujoncok gyűlésén, amelyet a helyi hatósági közegek hívtak össze; a gyűlés után sok ujonc kérte felvételét a Garibaldi-osztagokba. A ravellói magtárakból tíz mázsa gabonát zsákmányoltunk. Elfogtunk és kivégeztünk egy

Gestapo ügynököt és két olasz rendőrt. Bagnolóban kivégeztük Rossetti kémet és kiszabadítottunk a fogságból egy garibaldistát."

Hasonló feljegyzéseket találtunk Piemonte, Liguria, Emilia és Veneto legjobb partizánosztagainak naplóiban is. Egy dolog kétségtelen: a partizánosztagok, amelyek már előzőleg is értékes segítséget nyujtottak a sztrájkoló munkásoknak, márciusban megedződve, tapasztalatokban gazdagodva siettek mindenütt a sztrájkmozgalom segítségére. A gyárakat sok városban megtisztították a kémektől, s ez a tisztogatás gyakran nyilvános népbírósági tárgyalás után történt, amelyen jelen volt a vállalat valamennyi munkása. A felfegyverzett partizánok segítsége révén tehát a sztrájkok legyőzhetetlen erejűek lettek, ami lehetővé tette, hogy a sztrájkolók kiharcolják legfontosabb követeléseik teljesítését.

Harc a falvak és a völgyek felszabadításáért

A nácik és a fasiszták márciusban új taktikát kezdtek alkalmazni a partizánok ellen rendezett hajtóvadászatokban: a sötétség beálltával nem tértek vissza támaszpontjaikra, hanem azon a helyen maradtak, ahol az éjszaka érte őket és hajnalban tovább folytatták a terep „átpásztázását". Arra számítottak, hogy ilymódon a partizánokat szűkebb területre szoríthatják össze, ahol nehezebben szakadhatnak el az ellenségtől és vonulhatnak vissza a hegyekbe. Az olasz-német fasiszták azt remélték, hogy ilymódon könnyebben szétszórhatják és megsemmisíthetik a partizánerőket.

A partizánok azzal válaszoltak az ellenség új taktikájára, hogy a lehető legmagasabb fokra emelték egységeik harcképességét és minél nagyobb területen osztották szét őket. Ez lehetővé tette azt is, hogy a partizánok növeljék az ellenőrzésük alatt levő területet. A rajparancsnokok és az egyes harcosok már a harcok megkezdése előtt kikeresték a legmegfelelőbb helyeket, ahol szükség esetén elrejtőzhettek, megvizsgálták a visszavonulás útjait, az állásokat előkészítették és védekezésre és élelmiszerkészletet gyüjtöttek, hogy a rejtekhelyeken napokig kitarthassanak. A partizánosztagok ezeknek az óvatossági rendszabályoknak, állásaik védelmének és előre-

látásuknak köszönhették, hogy — a kegyetlenül hideg hónapokban és az ellenséges hajtóvadászatok közben is — még jobban megerősödtek, fokozták harcképességüket.

„A felfegyverzett hazafiak — írtuk akkor — megtanulták a partizántaktika alkalmazását, és egyre hatalmasabb csapásokat mérnek az ellenségre. A hegyekben megközelíthetetlen támaszpontokat építettek ki. Amikor a partizánok elhelyezik raktáraikat, felderítik az utakat, előkészítik a megkerülhetetlen helyeken levő tüzelőállásaikat és megszervezik a felderítést, biztosak lehetnek abban, hogy az Alpok egyetlen körzetének alapos átfésüléséhez is több teljes hadosztályra volna szükség. A partizánoknak azonban eszükben sincs tétlenül várni az ellenséget: támaszpontjaikról rajtaütéseket hajtanak végre a fasiszták és a nácik ellen, leereszkednek a völgyekbe, hogy kiegészítsék élelmiszerkészleteiket, gyorsan eljutnak a városokba és falvakba, támogatják a sztrájkolókat, segítik a parasztokat a rekvirálások megakadályozásában, leszámolnak az elfogott árulókkal, a lakosság körében szétosztják a németektől elvett árukat."

Ezek a sikerek magyarázzák, hogy 1943—1944 telének végére Cuneo tartományban, a Val di Susa, a Val di Lanzo és Biella körzetében, a Val Sesiában, Friuliban, Emilia, Liguria, Toscana és Marche egyes helyein is jelentős területek határán szögezték ki a németnyelvű figyelmeztető táblákat: „Bandengebiet" (Partizánterület). Ha az olasz-német fasiszták bemerészkedtek az ilyen területekre, drágán fizettek vakmerőségükért.

Ezeken a területeken vitán felül állt a partizánok tekintélye, s ezt teljes mértékben elismerte a lakosság, de elismerték a carabinierek és a podeszták is, ha a lakosság egyáltalán megtűrte még őket. Az ilyen körzetekben a partizánosztagok parancsnokainak és biztosainak parancsai, rendeletei törvényerejűek voltak katonákra és polgári személyekre, munkáltatókra és munkásokra nézve egyaránt.

Ez a helyzet azt a magasfokú harcképességet és nagy lendületet bizonyította, amelyet a partizánmozgalom a téli hónapokban elért, és bebizonyította, hogy az olasz nép nemcsak kifejezésre juttathatja, hanem — legalábbis részben — valóra is válthatja szabadságakaratát, már a szövetségesek megérkezése előtt. Ezzel kapcsolatban szükségessé vált a kialakult

helyzet megszilárdítása, e területek katonai védelmének megszervezése, rendszeres ellenőrzésük, és a hatalom átadása a nép kezébe. Ezért a szomszédos partizánegységekkel meg kellett egyezniök egymással a határőrök elosztása, új állások megszállása és a már partizánellenőrzés alatt álló, szomszédos vegyeskörzetek összeköttetésének megteremtése érdekében. Az olasz-német fasisztáktól és a kémektől gondosan meg kellett tisztítani nemcsak a partizánellenőrzés alatt álló körzeteket, hanem a velük szomszédos körzeteket is. Jól megszervezett tájékoztató és felderítő szolgálatot kellett szervezni, hogy védve legyenek minden váratlan meglepetéssel szemben. Elő kellett készíteni a védelmi vonalakat és a visszavonulás útját, raktárakat kellett létesíteni és állásokat kellett előkészíteni a második vonalban levő csapatok számára, mert még az új viszonyok között sem bocsátkozhattak nagyobbszabású hadműveletekbe az ellenséggel. Ez persze nem azt jelentette, hogy be kellett zárkózniok saját területük határai közé, mint valami független köztársaságba. Ellenkezőleg, a szervezés és a munka szélesebbkörű lehetőségeit arra kellett kihasználni, hogy területük határain túl, a még ellenséges kézen levő körzetekben is egyre gyakoribb, erősebb és merészebb csapásokat mérjenek az ellenségre.

A partizánok birtokában levő területeken a katonai szervezeten kívül bizonyos politikai szervezetet is létre kellett hozni. Felhívták a népet, hogy válassza meg közigazgatási vezetőit és vegye kezébe a közügyek intézését. Eleget kellett tenni a partizánok követeléseinek, a szegények javára felül kellett vizsgálni az adókivetést. A partizán harcosok és a lakosság érdekében kisajátították a hazaárulók vagyonát, a partizánháború szükségleteiből kiindulva átszervezték a helyi termelést, új harcosokat toboroztak és képeztek ki.

Az ellenséges megszállás alatt levő területen most már számtalan alpesi völgyben voltak felszabadított körzetek. Ilyen körzetek kezdtek kialakulni az előhegyek övezetében és a dombos vidékeken — Langhe, Monferrato körzetében, Alsó-Friuliban és az emiliai Appenninekben. A partizánosztagok mozgékonysága erősen megnövekedett és néha harminc-negyven kilométer távolságban is tudtak rajtaütéseket végrehajtani, sőt ideiglenesen falvakat, néha még városokat is felszabadítottak. Így például felszabadították Bra, Alba, Cortemilia városát.

Mindez gyorsan néhány nap leforgása alatt történt. Milyen módon? A partizánok fasisztáktól zsákmányolt gépkocsikat, a fasiszta milícia- és carabiniere-laktanyákban szerzett fegyvereket használtak fel egyes osztagok bevetésére. A partizánokat gyorsaság és határozottság jellemezte. Az egyik osztag jelentést kapott arról, hogy egy másik, harminc kilométernyire tevékenykedő osztagot megtámadtak. A partizánok nyomban kimentek a műútra, feltartóztatták az útjukba kerülő gépkocsikat, foglyul ejtették a kocsikban ülő németeket, s a foglyokat magukkal hurcolva száguldottak harcban álló bajtársaik segítségére. A tervek kidolgozásának gondossága és pontossága párosult az elhatározás gyorsaságával, azzal a készséggel, hogy az éppen kéznél levő eszközöket felhasználják, minden kedvező alkalmat megragadjanak és a tervben előirányzott feladaton felül is csapást mérjenek valamely ellenséges objektumra.

Abban az időben ugyanilyen fontos volt a hatékony és szilárd védelmi rendszer kiépítése. Az ellenség ugyanis egy-egy hadművelet után gyakran megpróbált visszaütni. Kísérleteket tett arra, hogy megtámadja a „Hazafiak táborát". A partizánok ellenálltak. Egy szakadékban tüzelőállást készítettek elő, s innen gépfegyver- és puskatűz alá vették a gépkocsikon érkező németeket. A nácik jobbnak látták, ha kocsijaikban a halottakkal és sebesültekkel visszafordulnak megerősítésért. A partizánok tisztában voltak azzal, milyen következményeket vonhat maga után ez a fegyvertény, ezért gyorsan átvonultak a „Tartaléktáborba". A régi táborban csak négy önkéntes maradt, hogy az ellenséget félrevezessék és a bajtársaknak időt adjanak minden anyag átmentésére. A felvonultatott német csapatok már csak kopár sziklákat találtak a tűzharc színhelyén.

A lakosság a partizánokat mindenütt mint felszabadítókat és barátokat fogadta. Hozzájuk fordultak, ha védelemre volt szükség az adóvégrehajtók zaklatásaival szemben, és a parasztok nekik, nempedig a fasiszta gyüjtőhelyekre szállították mezőgazdasági terményeiket. Számos faluban megszervezték a parasztbizottságokat[42]. Ezekbe a bizottságokba azokat a férfiakat és nőket választották, akikben a nép megbízott. Hatáskörükbe tartozott a közigazgatás irányítása, kapcsolatot tar-

[42] Olaszul — Comitati Contadini. — *Szerk.*

tottak fenn a partizánokkal, fegyveresen szembeszálltak az erőszakoskodó német-olasz fasisztákkal. Feladatuk volt az is, hogy mindenképpen lehetetlenné tegyék a rekvirálásokat. Ezért az állatokat távoli legelőkre hajtották, őrségeket szerveztek, elrejtették a terményt. Mindez aláásta a fasiszta hatóságok tevékenységét, amelyek helyét lényegileg a parasztbizottságok foglalták el.

A partizánok ezalatt tovább fejlesztették katonai technikájukat és messze kiterjesztették akcióik hatókörét. Céljuk az volt, hogy megszállják a falvakat és a völgyeket, megfélemlítsék az ellenséget, és ezzel megakadályozzák a megtorlások és rekvirálások végrehajtását. Hatalmas területek kerültek a partizánok átmeneti ellenőrzése alá, különösen az Alpok körzetében. A partizánok a parasztbizottságokkal együttműködve megtisztították a kémektől ezeket a körzeteket, megsemmisítették az adólajstromokat, a lakosság hivatalos névjegyzékeit, a mozgósítás alá eső hadkötelesek névjegyzékeit, majd a megszállt pontokon új, demokratikus életet szerveztek.

Az új fejlemények fényénél a felkelés jelszava új tartalmat nyert. Ettől az időtől kezdve a nép új, széles tomegeit lehetett szakadatlan harcra szólítani, mert bizonyos volt, hogy ez a jelszó, a márciusi napokhoz hasonlóan most is egyhangú és lelkes visszhangra fog találni. Az út ki volt jelölve és nem volt az az erő, amely meg tudta volna akadályozni, hogy ezen az úton haladjunk egészen a felkelésig, megszilárdítva és megerősítve a központi és helyi Nemzeti Felszabadító Bizottságokat és azokat a különböző tömegszervezeteket, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy az egész népet élcsapata köré tömörítsék. A nép megmozdulásai nemcsak új erőt adtak a partizánháborúnak, hanem a politikai vezetőszerveket is nyomban az ország élére állították, segítséget nyujtottak nekik abban, hogy végetvessenek a kivárás politikájának és a határozatlanságnak, ami a multban nem egyszer megbénította cselekvőképességüket.

Így tehát új kapcsolatok jöttek létre a városok és a partizánok közt. A gyárak a partizánosztagok káderképző központjaivá, a partizánok segítésének támaszpontjaivá váltak. A sztrájkok vezető emberei kénytelenek voltak elbujdosni és a hegyek közé menekülni, de ilymódon a „felkelés erői" egyre gyarapodtak.

Attól a naptól kezdve, hogy a mozgalomba a lakosságnak már nemcsak a gyűlölet és a harag spontán kitörés által hajtott tömegei kezdtek özönleni, Olaszország óriási csatatérré változott. Itt mindenki számára volt hely, mindenki egyaránt leróhatta a maga részét: a hazafiakat bujtató portás és a felháborodott nők, akik hirtelen viharos tüntetésbe vitték az árukért sorbanálló tömeget. Már az is a harc egyik formáját jelentette, hogy a lakosság erkölcsileg szembeszállt az ellenség leplezett, de makacs bomlasztási erőfeszítéseivel, hogy rokonszenvezett az üldözött, agyonhajszolt emberekkel. A harc egyik formája volt az is, hogy pénzzel vagy egyéb anyagi segítséggel támogatták az ellenállási mozgalmat, amiért az emberek gyakran életükkel fizettek.

A rejtett erők felszínre kerültek. Egységes arcvonalban szálltak síkra a legkülönbözőbb emberek: bátortalanok és merészek, apák és fiaik, anyák és lányaik. Mind elfelejtették saját sorsukat, saját gondjaikat, saját bajukat, saját ügyesbájos dolgaikat. Lángralobbant, egyre terjedt és erősödött a nácikkal és az olasz fasisztákkal szemben érzett óriási, általános gyűlölet, s ugyanakkor a szabadságharcosok iránti rokonszenv, lelkesedés, a segíteniakarás érzése. Ezek az érzések egyesítették, új kötelékekkel fűzték egybe a népet. E ténynek az volt a felbecsülhetetlen gyakorlati jelentősége, hogy ilymódon meglassúbbodott, akadályokba, szabotálásba ütközött az ellenség terveinek megvalósulása. A sztrájkok, a passzív és aktív ellenállási mozgalom e nagyszerű egybekapcsolódása a partizánharc szilárd alapja lett, amelyen ez a harc tovább fejlődött és növekedett, mint a tömegek harca. Ez magyarázza, hogy a partizánmozgalom néhány hónap alatt a fegyveres kisebbség harcából a nép, a nemzet háborújává növekedett.

Ártatlan áldozatok és vértanúk

A harc azonban rengeteg áldozatot, könnyet és vért követelt. Hány harcos adta az életét, mennyi könnyet és vért hullattak az emberek, öregek, nők, védtelen, ártatlan gyermekek! Nehéz volt az országban olyan teret találni, amelynek falainál ne lőttek volna agyon a szabad Olaszországért harcoló hazafiakat. Van-e olyan olasz, aki ne emlékeznék megcsonkított,

egymásra dobált hullák tömegére? A halottakon régi, színehagyott katonamundér, vagy siralmas, elnyűtt, sáros polgári ruha volt. Az Abruzzókban és Piemonteban, Lazióban és Lombardiában, Toscanában és Emiliában, a Marche vidékén és Liguriában télvíz idején gyakran láthattuk a fiatal vértanúk alig valamivel takart, gyakran mezítelen, vagy rongyokba bugyolált holttesteit.

Ez az Olaszország, amelyet az olasz-német fasiszták pusztítottak, szegény volt, nem volt semmije — se ruhája, se vagyona —, de erős szíve volt. Az ellenség vadállati vérszomjjal osztogatta csapásait. A partizánmozgalmat nemcsak nagy hajtóvadászatokkal próbálta megsemmisíteni, hanem terrorral, a kezébe került partizánok kegyetlen megkínzásával, a túszok agyonlövetésével, azzal is, hogy a lakosságra alkalmazta az úgynevezett „biztonsági rendszabályokat". A német és olasz fasiszták kegyetlensége egyre növekedett. Számos falut tettek a földdel egyenlővé, az ártatlan emberek százait gyilkolták meg. A nőkkel erőszakoskodtak, a fiatalokat agyonlőtték, vagy Németországba deportálták. Az olaszországi tömegmészárlás a Szovjetunióban és Lengyelországban véghezvitt emberirtásra emlékeztetett.

Az olasz-német fasiszták hóhérmódszereit jellemzi a következő néhány példa: Val Pesio körzetében, Vigna és San Bartolomeo városokban körülbelül négyezer német fasiszta razziázott. Minden útjukba kerülő férfit letartóztattak és elhurcoltak, majd rávetették magukat a leányokra és asszonyokra; mindegyik nőn több hitlerista követett el erőszakot. A félholtra kínzott nők közül sokat kórházba kellett szállítani, négy szerencsétlen nő meghalt. Az ilyen garázdaságok és rablások mindennaposak voltak Cuneo tartományban is. A Muti Autonóm Légió[43] fasiszta martalócai német cimboráik társaságában a legaljasabb kegyetlenséget művelték mindenütt a védtelen lakossággal szemben. Lezárták a völgy kijáratát, összefogdosták és a kaszárnyákba terelték az egészségesnek látszó férfiakat. Ott megkínozták őket, majd berontottak azoknak a családjához, akiknek pénzük volt, váltságdíjat csikartak ki. Akik nem tudtak váltságdíjat fizetni, azokat kiszolgáltatták a németeknek, s Németországba szállították kényszermunkára.

---

[43] Olaszul — Legione Autonoma Muti. — *Szerk.*

A tél vége felé, tavasz közeledtével a német és olasz fasisztáknak minden okuk megvolt arra, hogy a partizánháború újabb fellendülését várják. Mindent elkövettek, hogy felgöngyölítsék a partizánok támaszpontjait, és főleg, hogy kedvét szegjék azoknak, akik a hegyek közé készültek. Ebben az időben a fasiszták gyakran adtak hírt nagy razziákról és azokról az állítólagos nagy veszteségekről, amelyeket harc közben a „lázadók" szenvedtek. Ezek a „harc közben elesett lázadók" valójában fegyvertelen parasztok voltak, akiket a németek tömegesen végeztek ki. Amikor Montefiorino körzetében (Modena) az olasz fasiszták nem tudtak maguktól elbánni a partizánokkal, segítségül hívták a németeket. Az ellenség nagy erőivel szemben a partizánok a „szúnyogcsípések" taktikáját alkalmazták. Ekkor a németek ádáz dühvel a körzet néhány falujára vetették magukat, amelyeket tüzérségi tűzzel lerombol tak és porig égettek, lakosságukat pedig kiirtották.

Modena körzetében a kis Monchio falut a megtorlás során tüzérségi tűz alá vették. Valóságos vérfürdő, tömeges emberirtás volt ez, amelyet a hegylakók soha nem fognak elfelejteni. Egész családokat, nőket, öregeket, gyermekeket, újszülötteket téptek darabokra a gránátok, vagy temettek maguk alá a házak romjai. A hitlerista martalócok nevetve, távcsővel figyelték az ágyútűz hatását, s a helyi lakosokat arra kényszerítették, hogy szakadékokon, sziklákon át lövedékeket hordjanak az ágyúkhoz. A szerencsétlen falura vak dühvel zúdították a halált. Végül még a lövedékhordozókat is agyonlőtték. A mészárlás befejezése után a németek leereszkedtek a völgybe. A falu néhány életbenmaradt lakója a borzalomtól és a bánattól kővé meredve nézte a romhalmazt, amely maga alá temette minden hozzátartozójukat és minden ingóságukat. Halálos gyűlöletet éreztek a barbárokkal szemben, s fegyvert ragadva ők harcoltak a legbátrabban és legelkeseredettebben a bátor hegyi felkelők közül.

Cevában (Cuneo) gyakran lövöldözték agyon egyenként és tömegesen a lakosokat. Az egyik tömegmészárlás alkalmával a németek arra kényszerítették a falu lakosságát, hogy nézze végig a kivégzést. Az áldozatokat egymásután a fal mellé állították. Mindegyik előtt már készen állt a sírgödör. A nácik és a fasiszták ezzel a véres orgiával akarták megfélemlíteni a hazafiakkal együttérző lakosságot.

Azokat a partizánokat, akik az ellenség kezébe kerültek, testileg és lelkileg szörnyen megkínozták. Az egyik partizán, Oscar, így mondja el e szörnyűségeket: „Március 23-án elfogtak a Cuneo-brigád hét más tagjával együtt. Luserna San Giovanniba vittek bennünket, ahol találkoztunk a Val Pelliceben tevékenykedő Giustizia e Libertà-osztagok néhány partizánjával. Megkínoztak bennünket, majd néhány nap mulva átvittek egy torinói börtönbe. Virágvasárnap gépkocsin kiszállítottak bennünket a torinói fenyvesbe. Nagy árkot ásattak velünk, s húsz hazafit, köztük kilenc garibaldistát és a valpellicei osztag tizenegy harcosát arra kényszerítették, hogy négyesével lereszkedjenek az árokba. Ezeket pisztolylövésekkel agyonlőtték. Egy kommunista garibaldista és egy akciópárti hadnagy haláluk előtt egyszerre kiáltották: «Éljen Olaszország! Halál a fasiszta árulókra!» Négy ember maradt életben, köztük én is. Velünk temettették be az árkot, majd visszavittek bennünket a torinói börtönbe. Néhány nappal később tizenhét más társammal együtt Calusóba vittek. Útközben két partizánnak sikerült megszöknie. Calusóban felállítottak bennünket a város főterén. Ott álltunk egész nap és vártuk agyonlövetésünket. A fasiszták arra kényszerítették a helyi lakosokat és az iskolás gyermekeket, hogy végignézzék a kivégzést. A hóhérok részegek voltak. Eldördült a sortűz ... Amikor magamhoz tértem, körülöttem baráti arcokat láttam. Életben maradtam — a golyó a koponyámat súrolta, amitől csak eszméletemet vesztettem. A fasiszták távozása után sorstársaink, a helyi lakosok megkezdték a hazafiak eltemetésének szomorú munkáját. Észrevették, hogy élek, meggyógyítottak és biztos helyre vittek. Mihelyt egészségem rendbejött, visszatértem a partizánok közé."

A népet a legkegyetlenebb büntetésekkel fenyegették. Enzo Sarvognan, Emilia tartomány fasiszta vezetője parancsban elrendelte, hogy a partizánosztagok tevékenységének megtorlása címén agyon kell lőni minden tizedik túszt. Sarvognantól nem maradt el Oscar Uccelli milánói kollegája sem, aki drákói rendeleteket adott ki a „közrend védelmére". A megtorlások folytatódtak — egyre kegyetlenebbek, egyre borzalmasabbak lettek.

Ugyanebben a hónapban Rómában, az Ardeatine-barlangokban tömegmészárlást hajtottak végre. Március 23-án a vá-

ros kellős közepén, a Rasella-utcán egy SS szakasz akart átvonulni. Bomba robbant: harmickét széttépett német fasiszta holttestet és sok sebesült maradt a helyszínen. Az eseményt azonnal megtorlás követte. Az életbenmaradt fasiszta katonák össze-vissza lövöldözni kezdtek, berontottak a legközelebbi házakba és géppisztolyaikból lövöldözve az uccára kergették a lakókat — férfiakat, nőket, öregeket és gyermekeket. Egyeseket mindjárt a helyszínen agyonlőttek, a többieket különböző börtönökbe hurcolták. A Tasso-utcai fogházból és a Regina Coeli nevű börtönből kihajtottak minden politikai foglyot és mindazokat, akiket politikai bűncselekmény elkövetésével gyanúsítva tartottak fogva, akár büntetésüket töltötték, akár előzetes letartóztatásban voltak. Összebilincselték, gépkocsikra rakták őket és valamennyit elvitték az Ardeatine-barlangokba, néhány kilométernyire Rómától. Ökölllel, szuronnyal és puskaaggyal az egyik barlang mélyébe terelték és géppuskatűzzel kivégezték őket. A szörnyű mészárlás több óráig tartott. Az utolsóknak sötétben, vérben, az előttük agyonlőttek holttestein kellett átgázolniok. Voltak ott tizenötéves fiúk és hatvanéves öregek is. Összesen háromszázharmincöt teljesen ártatlan embert végeztek ki, köztük olyanokat, akik nem is tudtak a Rasella-utcában történt robbanásról, hiszen már régen fogságban voltak. Ámde a náci parancsnokság annakidején parancsot tett közzé, hogy „minden megölt németért tíz bűnöst kell agyonlőni". „Bűnösöknek" a kommunistákat és a tobbi letartóztatott hazafit nevezték. Ezt a parancsot a hitleristákra jellemző kegyetlenséggel hajtották végre.

Ugyanez történt Firenzében, Milánóban, Torinóban, Genovában, Bolognában is, ahol többször csoportosan, tömegesen lőttek agyon túszokat. Ártatlan olaszok vére folyt Piemonte, Toscana, Lombardia, Lazio, Marche és Umbria számos falvában és községében.

Még egy esetet ismertetünk. Április 17-én az olasz-német fasiszták egyik csoportja megjelent Berceto faluban (Toscana) és meglepett öt fiatalembert, amint éppen fegyvereiket vizsgálgatták. A fiatalemberek már nem tudtak ellenállni, így nyomban elfogták őket. Kettőt rögtön a helyszínen agyonlőtek, a többi foglyot pedig magukkal hurcolták. A náci gonosztevők ezzel még nem érték be. Felgyujtották azt a házat, ahol a hazafiakat elfogták és megölték azokat a parasztokat, akik

menedéket adtak nekik. Az egyik családból megölték a negyvenhatéves anyát és lányait, a huszonhárméves Brunát, a huszonkétéves Angiolinát, a kilencéves Iolet és a kétéves Annát; egy másik családból lemészárolták a nyolcvannyolcéves nagyapát és tizennyolcéves lányunokáját; a harmadik családból egy hetvennyolcéves öregember és negyvennégyéves menye volt az áldozat.

Cselekedni kellett. A letartóztatottakat meg kellett menteni a lemészárlástól, a munkásokat a németországi deportálástól. A partizánok gyakran megtámadták azokat a börtönöket ahol bajtársaikat fogvatartották, és fegyveres erővel kiszabadították őket. Az általános sztrájkok vagy azok a hatalmas tiltakozó tüntetések, amelyeket többnyire nők rendeztek, gyakran lehetővé tették, hogy kiharcoljuk a foglyok szabadonbocsátását, a halálos ítéletek végrehajtásának elhalasztását vagy érvénytelenítését.

Március 25-én Forlíban egy olasz fasiszta tábornok, a kerületi katonai főparancsnok parancsa alapján azonnal agyonlőttek öt ifjút, mert nem engedelmeskedtek a behívási parancsnak. Tíz másik, ugyanilyen vád alapján letartóztatott fiatalember ügyében a tárgyalást másnap kellett volna megtartani. Este a helyi antifasiszta szervezetek tanácskozásra hívták össze a mozgalmi bizottságokat. Elhatározták, hogy másnapra általános sztrájkot hirdetnek. Délelőtt tíz órakor valamennyi munkás elhagyta az üzemet. A nők csatlakoztak a munkásokhoz és együtt a katonai törvényszék székhelyére, a kaszárnyához vonultak. „Le ifjaink gyilkosaival! Engedjétek szabadon fiainkat!" — kiáltották és igyekeztek benyomulni a tárgyalóterembe.

A fasiszta rendőrség tüzet nyitott a tömegre. Egy asszony megsebesült. Közben elterjedt a hír, hogy a tíz ifjút halálra ítélték. A hír megkettőzte a tüntetők felháborodását. A nők előbb igyekeztek behatolni a törvényszéki tárgyalóterembe, majd a prefekturára vonultak; sikerült is kiharcolniok, hogy a halálbüntetést öttől tíz évig terjedő börtönbüntetésre változtassák. Rengeteg hasonló tüntetés zajlott le ezekben a hetekben Emiliában is. Az olasz-német fasiszták csaknem minden esetben kénytelenek voltak engedni, a letartóztatottakat szabadon bocsátották, a hozott ítéleteket enyhítették, ígéreteket tettek. Igaz, hogy ezek az ígéretek és engedmények gyakran

csak képmutató hazugságok voltak, mégis meghátrálást és engedményeket jelentettek, megalázták a fennhéjázó, mindenható hóhérokat. Minden egyes hazafi megmentése új erőt adott a harcosoknak, erősítette bennük a bizakodás érzését, fokozta harci szellemüket. Minden ártatlan áldozat halála erősítette az ösztönös bosszúvágyat, a harag új hullámát indította el, száz és száz új harcost adott a nemzeti felszabadulás nagy ügyének.

Bosszút álltunk...

Ebben a feszült, az ellenség iránti gyűlölettől fűtött, hősiességgel telített légkörben, amelyet az önfeláldozás kimeríthetetlen szelleme tett fennköltté, születtek meg és tevékenykedtek a GAP osztagai — a Hazafias Akciócsoportok. Névtelen és kérlelhetetlen bosszúálló osztagok voltak ezek, amelyek saját odújában keresték fel és lepték meg az ellenséget, az olasz-német fasisztákat: kényelmes lakosztályaikban, elegáns gépkocsijaikban, az utcasarkon semmisítették meg őket. Harcban megacélozódott elszántság vezette e hazafiakat, nem tettek semmi engedményt az ellenségnek, s azonnal tiltakoztak, igyekeztek rögtön bosszút állni, hogy erkölcsi elégtételt szerezzenek a népnek.

Ezeknek az osztagoknak a harcosai fiatalemberek voltak, többnyire egészen ifjak. Gyakran öreg antifasiszták vezették őket, akik az 1919—1921-es évek kemény olaszországi harcaiban vagy 1936—1938-ban Spanyolországban edződtek meg, esetleg a franciaországi szabadságharc részvevői voltak. Munkások, kézművesek, értelmiségiek, akiket a közös nemes cél egyesített, akik felismerték, mennyire gyűlöletes a rendszer, s azt még vérük árán is meg akarták semmisíteni, megfontoltan, a kötelezettségérzettől hajtva csatlakoztak a harchoz. Nem voltak a kalandregények értelmében vett „muskétások", kalandvágyók, verekedők, amilyeneknek azok képzelték őket, akik nem ismerték vagy talán bizalmatlanul figyelték tetteiket. Lehet, hogy ennek a nem életre, hanem halálra menő harcnak éppen az volt a meglepő jellegzetessége, hogy olyan emberek vívták, akiket hajtott az évek folyamán bennük kifejlődött és megérlelődött szeretet az igazság, a szabadság, az emberség és a becsületesség iránt. Ifjú éveikben saját tapasztalatukból

győződtek meg arról, hogy a fasizmus féktelen embergyűlölete által szított háború ellen csak fegyverrel lehet harcolni.

Mint láttuk, Róma és Milánó kellős közepén már 1943 novemberében felrobbantak az első bombák, amelyeket félelmet nem ismerő gapisták hajítottak el. A bosszúállók pontosan célba találó csapásaitól kegyetlenségükről hírhedt német és olasz fasiszták pusztultak el. December elsején a firenzeiek kivégezték Gino Gobbi ezredest, a katonai kerület parancsnokát, aki a németeket aljas módon segítette a bevonulást megtagadó olaszok üldözésében. Ugyanebben a hónapban a GAP torinói tagjai pokolgépet helyeztek el a Giolitti-kávéházban, ahol a robbanás megölt három SS-tisztet. A római gapisták, akiket Antonello Trombadori vezetett, bombákat dobtak a Fabio Massimo-utcában levő fasiszta klubba, a Barberini-filmszínházba, a Flora-szállodába, a német katonai törvényszék épületébe, a Március 23-utcán átvonuló SS-osztagra, a rendőrfőparancsnokság épületébe, a Viminale-téren álló gépkocsikba. 1944 január 15-én tizenkilenc órakor Firenzében egyszerre hét robbanás történt a város különböző pontjain, a német parancsnokságok helyiségeiben. Ugyanebben a hónapban a római gapisták számos mestervágást hajtottak végre: ilyen volt a német katonai vasútparancsnokság ellen intézett rajtaütés, amelynek során az ellenség negyven halottat és sebesültet vesztett. Februárban a torinói gapisták hét bombát dobtak az egyik német parancsnokság helyiségébe, a firenzeiek rajtaütöttek a német tábori csendőrség Serragli-utcai parancsnokságán, lerombolták a helyiséget és elpusztítottak három gépkocsit; a római gapisták tömegesen pusztítottak el német gépkocsikat. A németek megkettőzték éberségüket, elvesztették önbizalmukat — az olasz városok légköre veszedelmessé vált számukra: ezentúl úgyszólván nem is mertek válaszolni ezekre a csapásokra.

A gapisták láthatatlan jelenléte rémületbe ejtette a németeket, akiknek teljesen hamis képük volt az ellenfél létszámáról. Azt hitték, hogy a „terroristák" százaival, ezreivel van dolguk. A Rasella-utcai bombarobbanás éppen azért késztette őket dühös visszavágásra, mert a páni rémülettől rettegő nácik már azt hitték, hogy a főváros kicsúszott ellenőrzésük alól. Maeltzer, Kappler, Dollmann és főnökük, a távollevő Kesselring, néhány óráig szentül azt hitték, hogy a városban megkezdődött

a felkelés, s ezért elvesztették a fejüket. Általában a gapisták már 1944 első hónapjaiban nagyon is komoly sikereket értek el: támogatták a sztrájkolókat, bombák robbantak a német parancsnokság helyiségében és a németek egyik klubjában, megsemmisítettek három mozdonyt, megölték Ather Capelli vezető fasiszta ujságírót. Katonai szempontból ezeknek a sikereknek az volt a jelentősége, hogy megrendítették és bizonytalanná tették az ellenség hátországát.

A gapisták támadási eszközei és módszerei gyakran egészen kezdetlegesek, erőik pedig rendkívül kicsinyek voltak, de szervezetük mintaszerű volt. Az osztagok megalapítását a kommunisták kezdeményezték. Mi szerveztük meg a vakmerő harcosoknak ezeket a csoportjait. Kevés káderünk volt, de felvérteztük őket a helyes taktikával, azzal a képességgel, hogy villámgyorsan támadjanak és ugyanilyen gyorsan, hirtelenül vissza is vonuljanak, el is széledjenek; a legszigorúbb konspirációval szerveztük be őket. Mindegyik osztag három-négy emberből állt, a parancsnok csak a városban szétszórtan tevékenykedő öt, tíz, vagy tizenöt osztag főparancsnokával állt kapcsolatban. Az osztagok harcosai a legcsekélyebb kapcsolatban sem álltak az ellenállási mozgalom más helyi részvevőivel. Messze szétágazó, éber felderítő szolgálatuk volt, saját fegyvertáraik és „műhelyeik" voltak, ahol néhány szakember csak az ügyeletessel állt összeköttetésben. Itt pokolgépeket állítottak elő, amelyek rémülettel töltötték el a német parancsnokságokat. A gapistáknak pontos adataik voltak az ellenségről, így pontosan célba találó csapásokat mérhettek rá. Soha nem tétováztak és csapásaik erejét minden olyan alkalommal megkétszerezték, amikor az ellenség túszok agyonlövetésével válaszolt tevékenységükre. Ilymódon elkövetkezett az az idő, amikor az ellenfél többé már nem mert terrorral válaszolni a gapistáknak, s az olyan nagyvárosokban, ahol ezek a merész hazafiak tevékenykedtek, az elnyomás jelentős mértékben enyhült.

A gapisták közt voltak nők is, csaknem mindig nagyon fiatalok, akik rendkívül vakmerőek és hidegvérűek voltak. Hogy fogalmat adjunk önuralmukról, idézünk egy esetet, amely az egyik római GAP-osztagban tevékenykedő leánnyal történt, aki még húsz éves sem volt. A németek megállították, amikor kerékpáron éppen bombákat vitt magával, s a németek-

nek arra a kérdésére, hogy mi van a kosárban, nevetve ezt válaszolta: „Bombák". A nácik is elnevették magukat és útjára engedték őt.

A gapisták gyakran súlyos veszteségeket szenvedtek, de ezek sem törték meg őket. Giorgio Labò, Gianfranco Mattei, Guido Rattopattore, Vincenzo Gentili halála sem bontotta meg a római gapisták sorait. A firenzeiek Bruno bajtársuk (Bruno Fanciullacci nemzeti hős), Elio Chianesi, Molendini, Cavaiellc elvesztése után még elkeseredettebben harcoltak. A torinóiak irgalmatlanul megfizettek Dante Di Nanni, Ateo Garemi és Bravin hősi haláláért. A genovaiak sem csökkentették tevékenységüket, amikor Buranellot és Filakot gyászolták. Milánóban esett el százötven gapista harc közben, vezetőjükkel Rubinival együtt. Felejthetetlen bátorságuk például szolgált az újabb hős harcosoknak, akik az ő helyükre léptek a nehéz küzdelemben.

Ezek a bátor harcosok még a halál küszöbén is megrémitették gyilkosaikat azzal a megdöbbentő lelkierővel, amellyel viselték a kínzásokat, ahogy a kivégző osztag puskacsövei elé álltak vagy a bitófa alá léptek.

Giorgio Labò minden kínvallatás közben feladott kérdésre így válaszolt: „Nem felelek." „Gúzsba kötötték kezét-lábát — mondotta később egyik volt fogolytársa. — A kínzás tizennyolc napig tartott... Addig nem akarták levenni róla a kötelet, amíg nem kezd beszélni. Kezei elhaltak és szörnyen felpuffadtak. A hiányos vérkeringés miatt arcán is daganatok és vörös foltok keletkeztek. Csuklóin mély barázdákat hasított a kötél, pribékjei mégis egyre szorosabbra húzták, s az húsába vágva véres sebeket mart a testén. Sebei megfertőződtek, állandóan véreztek. A kínzást csak ekkor hagyták abba, de már késő volt."

„Az a lelkész — írja az egyik gapista, akinek később Giorgio Labò apja mesélt e dolgokról — elmondotta neki, hogy Giorgio milyen bátran fogadta a halált. Több csoportban lőttek agyon hazafiakat, s Giorgio az utolsók között volt. A lelkész beszédet akart intézni hozzá, de Giorgio félbeszakította ezekkel a szavakkal: «Most nincs idő, kérem, inkább írjon...» — és lediktálta szülei címét és adatait, s a hozzájuk intézett levelét, amelyben közölte velük, hogy tiszta lelkiismerettel hal meg."

„Nagy kitüntetés, ha a GAP tagja lehet az ember — mondotta Dante Di Nanni, a hős ifjúmunkás. — A gapistának még akkor is a sikerért kell harcolni, amikor első pillantásra a vállalkozás lehetetlennek látszik." „Akármilyen kicsinyek és gyengék vagyunk is, méltatlan dolog saját személyi boldogságunkra gondolni, amikor óriási feladatokat rótak reánk" — írta Gianfranco Mattei egy másik elesett hős, fiatal tanár, a római GAP-osztagok egyik „fegyverművese".

Néhány munkásnak, az antifasiszta mozgalom régi harcosainak, Eusebio Giambonenak vagy Vittorio Mallozzinak, akik a zord börtönbüntetés és a száműzetés minden megpróbáltatását átélték, nagyon sok kommunistának és gielistának ez a harc nem volt más, csak régi életének folytatása. „Nyugodt vagyok — írta Giambone agyonlövetése előtt — mert tudom, hogy jót tettem, nemcsak abban a szűk értelemben, hogy segítettem felebarátaimat, hanem azért is, mert lankadatlanul harcoltam az elnyomott emberiség felszabadításának nagy és szent ügyéért. Ennek a harcnak áldoztam magamat, minden szerény erőmet." A többieknek, azoknak a fiatalembereknek, értelmiségieknek, akik már a fasizmusban nőttek fel, ez nem volt ilyen természetes. Ezeket a tudósokat, írókat, filozófusokat, zenészeket, művészeket, akik hátatfordítottak addigi tevékenységüknek és az egyszerű emberekkel vállvetve vívott harcnak szentelték életüket, a multtal szemben érzett undor késztette arra, hogy a néppel együtt harcoljanak, a népért feláldozzák életüket. A mult miatt érzett felelősség egy része véleményük szerint őket is terhelte, ezért megvetették a néptől elszakadt, elzárkózott életet, amelyet ők maguk is éltek azelőtt, s az új iránti lelkesedés a harcosok sorába vitte őket.

„Egyáltalán nem sajnáljuk, hogy hátatfordítottunk a városi élet kényelmének, mert e könyörtelen harcban, amelyet megkezdtünk, életünk értelmét látjuk — felelte Beltrami kapitány annak a német ezredesnek, aki fegyverszünetet ajánlott neki. — Alkut kezdeni az ellenséggel? Soha!" Néhány nappal később harc közben esett el Megolónál politikai biztosával, Citterióval, az ifjú Pajettával és még tizenöt harcostársával együtt, akik nem tágítottak mellőle.

Így harcoltak, hogy „teljesíthessék kötelességüket", hogy „igaz életet éljenek" — és bátran meghaltak. Tudták, hogy ügyük igazságos. Ezzel a tudattal nyugodtan haltak meg. Igna-

zio Vian, a költő és író, aki az első „autonóm" osztagok szervezője volt Boves körzetben és Val Casottóban, torinói letartóztatásakor attól félt, hogy nem bírja ki a kínzásokat. Felvágta ereit és ezt írta cellája falára: „Inkább a halál, mint az árulás!" Meggyógyították, majd utána felakasztották őt.

E hősök és vértanúk utolsó óráit az a meggyőződés ragyogta be, hogy semmi sem állíthatja meg a történelem kerekét és semmi sem akadályozhatja meg ügyük diadalát.

VIII. fejezet

NAGY ESEMÉNYEK KUSZOBÉN

Az odújába szorított fenevad

„Az ellenség tajtékzik, mert érzi pusztulásának közeledését" — jelentettük 1944 tavaszán. A hitleristákat a sikeres „villámháború" helyett saját fellegvárában vették ostrom alá, s az ostromzár egyre szűkebbre szorult. A saját odújába hajszolt lihegő fenevad vergődése közben dühödten utolsókat csapott. A Kárpátokban és a Mazuri-mocsarak körzetében a Vörös Hadsereg áttörte védelmi vonalát. Az angol-amerikai hadseregek Róma megtámadására készültek.

A megszállt országokban, a Balkánon, Lengyelországban egyre erőteljesebben lobogott fel a felkelés és a döntő harcok lángja. Olaszországban a behívott ifjak és a kényszermunkára mozgósított munkások ezrei, a náci erődítmények építésére kivezényelt napszámosok és parasztok megtagadták a mozgósítási és kivezénylési parancsok teljesítését és csatlakoztak a partizánosztagokhoz. Hatalmas tömegmegmozdulások és sztrájkok, a nők viharos tüntetései sok helyen lehetetlenné tették, hogy munkásokat és katonákat kényszer útján Németországba küldjenek. A legszélesebb néptömegek vezérelve ez a jelszó lett: „A megmenekulés és a győzelem útja — az ellenállás és a harc."

Az olasz fasiszta rabszolgahajcsárok megígérték német gazdáiknak, hogy segítenek nekik terveik megvalósításában. Hogy néhány hónapig még élhessenek galád hatalmukkal, az országot eladták a leggonoszabb ellenségnek, s ennek érdekében kegyetlenül bántak a néppel. Megszámlálhatatlan tömeg-

ben áradtak a parancsok, a rendeletek, a hazafiakra kirótt halálos ítéletek. Egyre gyakrabban alkalmazták a kínvallatást és az agyonlövetést. Sokszor minden bírói eljárás nélkül végeztek tömegmészárlásokat. Semmi jel sem mutatott a rémuralom enyhülésére, semmi remény sem volt a helyzet javulására. Az elkerülhetetlen pusztulás közeledése egyre jobban megvadította az ellenséget, amely legféktelenebbül a falvakban garázdálkodott, s különösen embertelenül bánt a védtelenekkel.

Bár a sztrájkok arra kényszerítették a németeket, hogy lemondjanak az olasz gyárak termelőképességének és az olasz munkaerőnek teljes kihasználásáról, az olaszokat azonban továbbra is Németországba hurcolták, és tovább folyt Olaszország rendszeres kirablása.

Az árak továbbra is szédítő gyorsasággal emelkedtek, a piacról eltűntek az áruk, az élelmiszerjegyek alapján történő árukiosztás egyre szabálytalanabb és egyre elégtelenebb lett.

Ellenállás, harc — ezzel válaszoltunk az ellenségnek. Vigyázni kellett, hogy ne csökkenjen, hanem még inkább gyorsuljon azoknak a csapásoknak az üteme, amelyeket fegyveres harcban és a polgári lakosság tömegeinek ellenállása révén zúdítottunk az ellenségre. Közeledett Róma felszabadulásának napja. Az „örök városnak" újból az ország agyává és az olasz egység szimbolumává kellett válnia.

Ehhez az kellett, hogy minden osztály, a lakosság minden rétege világosan lássa feladatait, kezdve a szűkkörű, mindennapos feladatoktól egészen a legszélesebbkörű feladatokig. Az ellenállási mozgalom felhívta a munkásokat, tisztviselőket és a műszaki személyzetet — hogy erősítsék a gazdasági harcot és hiúsítsák meg a termelést; az ifjúságot — hogy a gyárakban, laktanyákban, a fasiszta csapategységeknél szervezzen szabotázsokat és tömegesen szökjön meg; a nőket — hogy tegyek jelszavukká Dolores Ibarruri, a lánglelkű forradalmár felkiáltását: „Jobb a hős özvegyének, mint a gyáva feleségének lenni", és lelkesítsék harcra, hőstettekre férjüket és fiaikat, ragadják ki a fasiszta gyilkosok kezéből a hazafiakat, ahogy ez Forlíban, Parmában, Modenában, Rómában és még sok más városban történt. A parasztokhoz ezzel a felhívással fordultak: „Ne szolgáltassatok be semmit a fasiszta olasz hatóságoknak, ne adjatok semmit a német megszállóknak!

Védjétek fegyverrel terményeiteket, állataitokat, házaitokat! Forduljatok a partizánokhoz, hogy védjenek meg benneteket a falusi bíróktól és az adószedőktől! Ne fizessetek adót azoknak, akik benneteket kizsákmányolnak és eladnak az ellenségnek!" A vállalkozóktól, a vagyonosaktól, a jobbmódúaktól azt követeltük, hogy nyujtsanak segítséget a hazafiaknak és akadályozzák meg az ellenség terveinek megvalósulását.

Ezeknek a férfiakhoz és nőkhöz, ifjakhoz és öregekhez, gazdagokhoz és szegényekhez intézett felhívásoknak és rendelkezéseknek a hangja egyre komolyabb és határozottabb lett, ami már önmagában is az elért sikerek ékesszóló bizonyítéka volt. Ez már a tényleges kormány kemény és határozott hangja volt, amely tudja, hogy számíthat a polgárok támogatására, fegyelmezettségére és aktív segítségére. Pedig csak mély illegalitásban működő kormányról és olyan polgárokról volt szó, akiknek a rendelkezések teljesítése érdekében kockáztatniok kellett életüket, szembe kellett fordulniok a kegyetlen elnyomónak a parancsaival, követeléseivel és rendkívul erős nyomásával, akinek minden kényszerítő eszköz rendelkezésére állt. És mégis, ennek a láthatatlan, de működő kormánynak engedelmeskedtek, s ennek érdekében nem riadtak vissza semmiféle veszélytől.

Harcban a partizánok

E kormánynak most már igazi hadsereg állt rendelkezésére A hadsereg megszervezése során a hazafiaknak rengeteg nehzséget kellett leküzdeniök. Télen, a hegyek között, mindenben nélkülozést szenvedtek; úgy vadásztak rájuk, mint a dúvadakra; sokszor bizalmatlan vagy megfélemlített lakosok körében éltek; nem voltak olyan ellátó szerveik, amelyek akár a legszükségesebbel is ellátták volna őket. Az első partizánoknak ott kellett meghúzódniok, ahol éppen lehetett, kunyhókban vagy majorokban, szabad ég alatt aludtak, nem voltak közlekedési eszközeik, bár gyakran kellett helyuket változtatni. Táplálékuk legtöbbször kukoricamálé vagy gesztenye volt. Joggal büszkélkedhettek, akik átestek az első megpróbáltatásokon. Azok közül, akik a nehéz harcokat vagy a nélkülözéseket nem tudták elviselni, sokan leereszkedtek

a völgybe, hogy barátaiknál, ismerőseiknél keressenek hajlékot és ott húzzák ki a telet. De a tavasz beköszöntésével, amikor a hó már elolvadt, a partizánegységek és osztagok újra megélénkültek, növekedni kezdtek. Ahogy lombosodtak a fák, az erdők biztosabb menedéket nyujtottak és a meleggel együtt örvendetes hírek is jöttek a harci tevékenységek megújulásáról. Az osztagokba egyre több új harcos állt be. Az osztagok száma lassanként szaporodott, összeköttetést létesítettek egymással, összeolvadtak. Partizánbrigádok alakultak, sőt, egyesek már hadosztályok szervezéséről kezdtek beszélni. Ami kezdetben csak álomnak látszott, ami tegnap még merész jósolgatásnak tűnt, az ma a harcosok csodálkozása és öröme közepette szilárd alapon nyugvó tény lett.

Igen, valóban működtek azok a partizánegységek, amelyekről jelentették, hogy minden völgyben megalakultak, s már kezdik átlépni tartózkodási helyük határait és kezdenek terjeszkedni a síkságon. Ezek azonban már nem egyszerű partizánosztagok, hanem valóságos brigádok voltak, amelyek széles területeket tartottak ellenőrzésuk alatt. A térképen, ahol pontokkal, vonásokkal és színekkel jeleztük a partizánharc fejlődését, már nem voltak határok a különböző partizánkörzetek közt, az egész térképen óriási vörös folt alakult ki, amely az Alpoktól és az Appenninektől egészen a síkság néhány nagy központjáig terjedt.

Az események rendszerint a következőképpen alakultak: valamelyik osztag, amelyet megtámadott, üldözött az ellenség és kénytelen volt elhagyni állásait, átment olyan helyekre, ahol kevésbbé volt kitéve az ellenség támadásainak, más völgyekben keresett menedéket és részekre szakadt, de néhányt rajt régebbi tartózkodási helyén hagyott. A tavasz és a melegebb időjárás bekoszöntésével, az új viszonyok között ezek a részek, termékeny talajba hullott magvakhoz hasonlóan, egyszerre erőteljesen fejlődni kezdtek. Ott, ahol azelőtt csak néhany, az első csaták után szétszóródott harcos volt, osztag, szakasz keletkezett, amelynek csakhamar szűk lett előbbi tartózkodási helye és úttörőket kellett kiküldenie az újabb helyekre, újabb völgyekbe, hogy „meghódítsák" azokat. Ez a tavasz a szabadságra szomjazó nép igazi „szent tavasza" lett.

E vándorlások idején egyik osztag gyakran találkozott másik, szomszédos osztaggal, amely ugyanígy növekedett.

Kapcsolat alakult ki közöttük. Eleinte sokszor bizonyos bizalmatlanság volt közöttük, de később előítéletük rendszerint eloszlott, az ellenség fenyegetése a kölcsönös segítés útjára terelte őket. A Nemzeti Felszabadító Bizottságok, a pártok és ezek legbefolyásosabb vezetői megegyezésre, egyetértésre és együttműködésre hívták fel a partizánokat. Idővel a tartózkodás, a versengés, a szűk „lokálpatriotizmus" átengedte helyét a valóság józan megértésének. Megértették, hogy a harc egységet követel. Így fejlődtek ki a partizánhadsereg nagy egységei. Mindegyik elhelyezkedésére és műveleteire bizonyos meghatározott területet jelöltek ki.

Így volt ez Piemonteban is. Völgyei közt, amelyek a Val Gessótól a Val d'Ossoláig húzódó alpesi hegyek vonulata mentén fekszenek (Val Po, Val Pellice, Val di Susa, Val di Lanzo, Canavesano, Valle d'Aosta, Val Sesia, Biella körzet), nem volt egyetlen kisebb-nagyobb völgy sem, ahol ne lettek volna partizáncsoportok, osztagok, brigádok. Ugyanez volt a helyzet az Appenninekben is, ahol Imperia és Mondoví, Savona és Acqui közt fegyveres hazafiak osztagai uralkodtak, amelyek a hegylánc piemontei lejtőjén egészen Langheig jutottak és Monferrato dombjai mentén oszlottak el.

Lombardiában a partizánkörzetek övezete Varesenél és Comónál kezdődött, s a Valtellina völgyein, a Bergamo és Brescia tartományok völgyein keresztül felment egészen a Val Camonicáig, s csatlakozott Veneto partizánkörzeteihez, ahol a partizánosztagok a Garda-tó és a Pasubio-hegy közt, az Astico- és a Piave-folyók közt, a Cadora völgyében, Carnia körzetében és főleg Friuliban tevékenykedtek.

A Trebbiától négy irányban — Liguria, Piemonte, Lombardia és Emilia felé — húzódó hegyek között, Bobbio, Varzi, Ottone városok környékén, számos erős osztag alakult, amelyek uralkodtak az egész övezetben. És még tovább is, az emiliai Appenninek mentén, Parmától La Speziáig, Bolognától Firenzéig, Forlitól Urbinóig a partizánkörzetek majdnem szakadatlan láncolatban húzódtak. A partizánmozgalomnak voltak egyes szigetecskéi Ravenna körzetében a Comacchiomocsarak között is. Toscanában az osztagok működési területe sokkal kiterjedtebb volt. Partizánkörzetek alakultak Apuaniában, Pratomagno körül, a Chianti-hegyekben, a Siena—Grosseto—Arcidosso háromszögben. Marche vidékén

partizánkörzetek voltak Fano—Urbino—Pesaro között, a Sassoferrato—Arcevia—Poggio San Vicino-hegy között, aztán átterjedtek Ascalira, Maceratára, s elérték Umbriában Leonessát és Norciát is, felölelve a Terni—Spoleto—Rieti között fekvő vidéket. Azok a pontok, amelyek a térképen a partizánosztagok és csoportok elhelyezkedését jelezték, Laziában sűrűsödtek Viterbo körül, a Tivoli—Monterotondo—Róma közti övezetben, és különösen a Frosinone—Valmontone—Avezzano közti körzetben, az arcvonal közvetlen közelében.

1944 március—áprilisában a partizánosztagok ezekből az állásokból számos csapást mértek az ellenség összekötő vonalaira és főbb ellenállási központjaira. A dühtől és vértől megvadult, halálosan megsebzett, közeli pusztulását érző fasiszta fenevad állandóan támadta a partizánoknak ezeket az állásait. A Stefani ügynökség dicsekvő, a „lázadók" tömeges kiirtásáról, a völgyek „megtisztításáról", „óriási zsákmányokról" szóló jelentéseinek az volt a célja, hogy csüggedést és zavart keltsenek a hazafiak soraiban.

De még akkor is, amikor ezekben a jelentésekben volt egy szemernyi igazság, s tényleg volt „többszáz partizán halott", a közelebbi létszámellenőrzéseknél — mint már mondottuk —, mindig kiderült, hogy néhányszáz fegyvertelen emberről beszéltek, akiket az ellenség otthonaikban váratlanul, tűzzel-vassal megrohant és barbár módon az olasz-német fasiszták áldozataivá tett. Valójában az „óriási zsákmány" legtöbbször nem volt más, mint a helyi lakosság nyomorúságos holmija, amelyet a razziára kiküldött banditák raboltak össze.

A Stefani hírügynökség jelentései nem semmisítették meg a partizánmozgalmat. Még meg sem száradt a nyomdafesték a hírügynökség márciusi jelentésein, amelyek a Val di Lanzo „lázadóinak" megsemmisítését adták hírül, ezek a „lázadók" máris újból hallattak magukról. Az egyik partizánegység lement Lanzo városkába, hogy kiegészítse készleteit, s amikor visszatért, sebesült és halott olasz fasisztákat hagyott a városban, mintegy az ellenséggel való elszámolás egyik tételét. Másnap újabb összecsapás zajlott le a szomszédos kis faluban, s ekkor megint hat fasisztát küldtek a másvilágra. A fasiszta hadsereg Torinóból érkező negyven katonáját körülzárták. Parancsnokuk elmenekült, helyettese meg-

sebesült, a katonák pedig megadták magukat. Kiszabadításukra hatvan tehergépkocsin érkeztek fasiszta csapatok. Megsemmisítéssel fenyegették a partizánokat, ha nem adják ki a foglyokat. A partizánok szívósan ellenálltak. Ekkor a feketeingesek felgyujtották Balangero falut, agyonlőttek tíz fegyvertelen polgárt, majd hazatértek, de a foglyokat nem tudták kiszabadítani.

Pavolini, a fasiszta „köztársasági" párt titkára megjelent Cuneoban, hogy világgá kürtölje: újabb „nagyszabású és megsemmisítő" támadást indítanak a partizánosztagok ellen. Hordágyon került haza, testében néhány golyóval. Cuneo tartomány minden völgyében többször lángoltak fel harcok, amelyek csaknem húsz napig tartottak. Az ottani csatákban részvevő német csapatok ereje teljes hadosztálynyi volt, a partizánegységek azonban mégis állták az ellenség rohamát. A cuneoi partizánok megállták a helyüket, s a piemontei Nemzeti Felszabadító Bizottság megállapította, hogy „a tetterő és hősiesség gyönyörű, állandó példái közül, amelyeket a Nemzeti Felszabadító Arcvonal kötelékébe tartozó piemontei katonai egységek tanúsítottak, különösen kiemelkednek azok az osztagok, amelyek Maira, Varaita, Gesso, Stura és Grana völgyeiben tevékenykednek ... s ezért az illető egységeket napiparancsban megdícsérjük".

Val Casotto, Val Pellice, Val Chisone lakossága szintén megismerkedett az ellenség dühével. Az akkori napokat éhség, fagyoskodás és gyujtogatások tették emlékezetessé. Az ellenség teljesen feldúlta a völgyeket. A lakosságtól elkoboztak minden rádiókészüléket, minden írógépet. Az olasz fasiszták raboltak és gyilkoltak, a németek felgyujtották a házakat, túszként elhurcoltak minden tizenöt-negyvenéves férfit. Ormeában, Garessióban, Bagnascóban, Violában sok házat porig égettek és sok polgárt meggyilkoltak. Ormeában a lakosság ellenállt és három napig harcolt. A partizánosztagok mindenütt bátran, hősiesen harcoltak: erdőkben vagy hóban — sőt, a Monviso hegyen levő glecsereken is.

Cumianában, Val di Susában a német és olasz fasiszták több mint ötven parasztot kivégeztek. Így akartak bosszút állni azért, mert az olasz fasiszta hadsereg egyik egysége teljes egészében átállt a partizánokhoz. Torinóban a GAP tagjai úgy álltak bosszút az ellenség gaztetteiért, hogy kivégezték

a fasiszta *Gazetta del Popolo* című ujság szerkesztőjét, egy hadnagyot és három fasisztát. A partizánoknak egy merész rajtaütés alkalmával sikerült használhatatlanná tenniök legalább kilencven német löveget, amelyeknek leszerelték závárzatát. Piemonte egész területén fokozták szokásos tevékenységüket: a rajtaütéseket, diverziók szervezését, ellenségek, árulók és kémek megsemmisítését. Ugyanez történt Lombardiában és Liguriában is, ahol a partizánok hatalmukba kerítették a németek által összeterelt állatokat, megszállták a falvakat, lefegyverezték a fasiszta rendőrséget és a carabinierereket. Sesto Calendében felgyujtották az Olasz Vízirepülő Részvénytársaság három raktárát, amely zsúfolásig volt németeknek szánt anyagokkal.

Márciusban és áprilisban partizánosztagok átpásztázták Veneto egész északi részét, megszállták a falvakat, megsemmisítették a hadkötelesek, az adófizetők és a beszolgáltatásokra kötelezett személyek névjegyzékeit, szétosztották a lakosság között az ellenségnek szánt élelmiszerkészletet és megtámadták a német laktanyákat. Mikor ezeket az osztagokat megtámadták és a bekerítés veszélye fenyegette őket, visszavonultak és három nap, három éjjel megállás nélkül menetelve, megmentették csapatrészeiket az „átfésüléstől", amelyhez a németek óriási erőket vontak össze tüzérséggel, repülőgépekkel, aknavetőkkel és harckocsikkal. A partizánosztagok számos ütközetet vívtak az olasz-német fasiszták ellen Vicenza és Verona tartományokban. Friuliban megtámadták a katonai gépkocsiparkokat, felrobbantották a vasúti síneket, hadianyaggal együtt elpusztították a vasúti kocsikat és szerelvényeket. Sok városban felgyujtották a városházát.

Emiliában március és április folyamán igen erőteljessé vált a GAP-osztagok tevékenysége. Egyedül Bologna tartományban huszonkilenc, Ravenna tartományban huszonöt hadműveletet hajtottak végre. Valmozzolában a partizánok megállítottak egy vonatot, hogy kiszabadítsák három elfogott bajtársukat. Mikor a vonat olasz-német fasiszta őrszemélyzete ellenállt, a lövöldözés során megölték a parancsnokot, továbbá két tisztet és hat fasisztát. Villa Minozzóban egy teljes napig kemény harcok dúltak. Az ellenség harmincegy halottat hagyott a csatatéren; a partizánok huszonkét embert foglyul ejtettek és nagymennyiségű hadianyagot zsákmányol-

tak. Ligonchio községben a partizánok megtámadták a fasiszta csapatokat és elkeseredett harcokban, házról-házra haladva megtisztították a községet az ellenségtől.

A partizánosztagok valamivel több mint egy hónap alatt, csupán Toscanában legalább hetvenöt hadműveletet hajtottak végre az olasz-német fasiszták ellen, s megtámadták az élelmiszerraktárakat is. Sok ellenségtől zsákmányolt élelmiszert kiosztottak a lakosság között. Összecsapások voltak a németekkel Fontebuonában is. Montieriben lerombolták a carabinierek laktanyáit, a városháza épületét és a fasiszták házait. Osztagaink körülzárták és elfoglalták Fognanót és Tobbianát. Ugyanez volt a sorsa Casole d'Elsának és Monticchiellónak is, ahol nagy csata zajlott le. Ennek eredményeként az ellenség ötven embere meghalt, nyolcvan megsebesült. Firenzében több árulót kivégeztek, köztük Giovanni Gentile filozófust is, aki a fasizmus érdekében prostituálta a tudományt.

Marcheban, Umbriában és az Abruzzókban április elején a partizánosztagok a szokásos tevékenységen kívül kemény harcokat vívtak erős, gépesített német csapatok ellen is, amelyeket erős SS-osztagok támogattak. A csatában a németek háromszáz halottat és nagyon sok sebesültet vesztettek. Márciusban és áprilisban a partizánok egész Lazióban erőteljes romboló tevékenységet folytattak, egyetlen pillanatra sem hagyták nyugton az ellenséget.

Nem kétséges, hogy ha a szövetségesek ebben az időben dél felől megindították volna támadásukat, ez még jobban fellendítette volna a partizánmozgalmat, amely már minden vidéken fellángolt. Ez a láng egyetlen óriási tomboló tűzvésszé változott volna, amely Olaszországban kétségtelenül végzett volna az utolsó német tartalékokkal is.

Fenyegető veszély

Ellenségeink nagyszerűen ismerték a kialakult helyzet veszélyeit, ezért iparkodtak megismerni a partizánmozgalom jellegét és erőit is, hogy sikeresebben harcolhassanak ellene.

„A partizánok helyzete gyorsan erősödik — írta Giuseppe Onofrio ezredes, a Nemzeti Köztársasági Gárda parancsnoka

Reggio, Emilia, Bologna, Parma es Brescia tartományok német és olasz fasiszta csapatainak parancsnokságaihoz intézett körlevelében. — Ezek az osztagok, amelyek régebben kisebb műveletekre szorítkoztak, csupán azért, hogy élelmiszerekhez jussanak, most már szilárdan megvetették lábukat nemcsak a hegyi körzetekben, hanem a síkságon is. Erőik, fegyverzetük és létszámuk lehetővé teszi, hogy csaknem mindig nagy erőkkel (200—500 harcossal) hajtsanak végre merész műveleteket helyőrségek és közlekedési utak ellen, rajtaüssenek a gabonaraktárakon, postahivatalokon és útépítéseken, megtorlásokat alkalmazzanak a fasisztákkal és családjaikkal szemben. Nyilvánvaló, hogy a szomszédos tartományok osztagainak gyülekezőhelye Reggio körzete. Ez alátámasztja azt a feltevést, hogy jól kidolgozott tervük van és nagyobbszabású műveletekre készülnek."

A parancsban az általános jellemzés után következik a partizánosztagok elosztásában szerepet játszó körzetek felsorolása: *„Frassinoro övezete* (Reggio és Modena közt) — 300—400 harcos; fegyverzet — egyéni fegyver, könnyű és nehéz gépfegyverek, nagymennyiségű lőszerkészlet. *Val d'Asta* (a Cusna- és Prado-hegyek lejtőjén) — 500 harcos, fegyverzet ugyanaz, mint az előző esetben, ezenkívül aknavetők, kisebb kaliberű lövegek, nagymennyiségű robbanóanyag, málhásállatok, rádió, optikai műszerek. *Ramiseto övezete* (Parma tartomány határán) — 300—400 harcos, fegyverzet és erőforrások ugyanolyanok, mint a Val d'Asta övezetében. *Via Emilia és a Po folyó között elterülő síkság* — pontosan meg nem állapított erők. Az osztag kisebb csoportokból áll, valószínű támaszpontjai Novellarában, Reggiolóban, Rolóban, Rio Salicetóban vannak, fegyverzetükről és erőforrásaikról nincsenek pontos adatok. Az összeköttetés eszközei — optikai műszerek és valószínűleg rádió."

A körlevél egyes partizánműveletek leírása után, amelyek a fasisztáknak komoly veszteségeket okoztak, befejezésül rámutat arra, hogy a fasiszta parancsnokság rendelkezésére álló erők nyilván elégtelenek, ezért a nagyszabású, döntő „átfésülési" akciók érdekében sürgősen szükség van a Nemzeti Köztársasági Gárda főparancsnokságának és a német csapatok parancsnokságának beavatkozására. A körlevél megállapítja, hogy minden késlekedés súlyosbítja a helyzetet,

ezenkívül lehetővé teszi a partizánosztagok megerősödését, tekintettel megszerzett fölényükre, amely befolyásolja a lakosság erkölcsi állapotát is.

Ugyanilyen nyugtalanság csendül ki a Nemzeti Köztársasági Gárda pesarói parancsnokságának beszámoló jelentéséből is, amely 1944 április 4-i keltezéssel a tartományban észlelhető partizánmozgalommal foglalkozik.

„A parancsnokság kötelességének tartja leszögezni annak a helyzetnek rendkívüli komolyságát, amely az utóbbi napokban a pesarói tartományban alakult ki amiatt a tevékenység miatt, amelyet a tartomány valamennyi partizánegysége egyidejűleg folytat. Ez a tevékenység azelőtt is komoly és aggasztó jellegű volt, most pedig már elviselhetetlen lett a hegyi körzetek nagy partizánerőinek egyre gyakoribb támadásai következtében. A partizánok a hegyvidékről tovább terjeszkednek a tengerig nyúló dombos körzetekbe, a síkságra, sőt még olyan helyekre is, amelyek közvetlenül határosak a partvidéki központokkal. Az állandó siker, amely most mindenütt kíséri a partizánok számtalan rajtaütését, vakmerőkké tette őket, s most már arcátlanul tevékenykednek, mindenütt megzavarják a tartomány normális életét, veszélyeztetik a közlekedési utakat. Lényegileg már az egész hegyvidék a felkelők ellenőrzése alatt áll, akik erőink nyilvánvaló elégtelensége miatt biztonságban érzik magukat, s így napról napra agresszívebbek és vakmerőbbek lesznek."

Egy hónappal később a Nemzeti Köztársasági Gárda cantianói helyőrségének parancsnoksága ezt jelentette a pesarói harmadik légió parancsnokságának: „... Különösen kiemelkedik Pianello, Serravalle, Villano és más városok övezete, ahol jelentős partizánerőket vontak össze. Ezenkívül adataink vannak arról, hogy ezekbe az osztagokba nemcsak helyi lakosok lépnek be, hanem más körzetekből érkezett elemek is. Átfésülés esetén nem lenne elegendő csak gyalogos csapatokat használni — a harc során repülőgépeket és tüzérséget, páncélos osztagokat is be kell vetni, mert az ebben a körzetben összevont nagyszámú osztagok erősen megszilárdították állásaikat harckocsielhárító erődítményeikkel. Kérjük a parancsnokságot: értesítse a Legfelső Parancsnokságot a haladéktalan beavatkozás szükségességéről, mielőtt a partizánoknak sikerül állásaikat még jobban megerősíteniök. A kisebb

hadműveletek itt eredménytelenek. A veszély elhárítása és teljes felgöngyölítése érdekében nagyszabású műveletre van szükség, a partizánokat vasgyűrűvel kell körülvenni és meg kell semmisíteni őket."

A biellai körzet német parancsnokságának egyik jelentése, amelyet Novara katonai parancsnokságához, a „lázadók elleni harc osztálya" címére küldött, szóról-szóra így hangzott: „A helyzet rendkívül válságos. Ha a lázadók tevékenységüket Biella körzetbe összpontosítják, teljesen lehetetlen lesz szembeszállni velük. Ennek egyéb okok mellett az is a magyarázata, hogy mihelyt megjelennek a városban, a kommunista munkások támogatják őket. Ezért ezidőszerint a rendelkezésünkre álló erők túlságosan gyengék ahhoz, hogy győzelmet arassunk a partizánok felett. A jelzett meggondoláson kívül meg kell még azt is állapítanunk, hogy az olasz csapatokra nem lehet többé számítani. Az olasz csapatok parancsnoksága a német parancsnokság háta mögé bújik. Kijelentette, hogy a németek távozása esetén minden elvész. Az olasz parancsnokokban nincs meg az elszántság, hogy a végsőkig harcoljanak. Ezenkívül feltételezhetjük, hogy az olasz katonák közül igen sokan meg fognak szökni, s a többi is csak immel-ámmal fog harcolni."

Ugyanebben az időszakban Piacenza parancsnoksága megállapította: „A tartomány valójában a hazafiak kezében van — magát a Via Emiliát különböző helyeken őrosztagaik ellenőrzik. A dombos és hegyes vidékeken már nem szednek adót. A hazafiak által elfoglalt falvakban ők maguk szedik az adókat."

Még egy ékesszóló okmányt idézünk, amely a helyzetet egy másik körzetben jellemzi. „Jegyzék azokról a lázadókkal fertőzött körzetekről, amelyekbe a katonák nem mehetnek szabadságra: *Treviso tartomány:* 1. az előhegyek övezete a Sarmolo—Fonte—Monte Grappa—Monte Costa közötti négyszögben; 2. Montello dombvidéke. *Vicenza tartomány:* 1. A Recoaro—Valli del Pasubio—Posina vonalától északkeletre, egészen a tartomány határáig terjedő körzet; 2. A Santa Caterina—Tretto—Moda—Cogollo del Cengio—Rotzo-tavak és a tartomány határai között fekvő körzet; 3. A Verena—Monte Melago—Monte Castellaro és a tartomány határai között fekvő körzet; 4. A Monte Forcellona—Pizzo Razes—Valstagna—Col

d'Astiago—Monte Rachiero—Monte Oro—Monte Prassolan és a tartomány határai között fekvő körzet. Lényegében az előhegyek egész övezete."

Renato Ricci, a Nemzeti Köztársasági Gárda főparancsnoka ezt írta „a banditák elleni hadműveletekkel" foglalkozó körlevelében: „A Nemzeti Köztársasági Gárda vesztesége alig két hónap alatt 334 halott és 339 sebesült volt. Minden halogatás nélkül, rendkívül erőteljesen, kérlelhetetlenül, minden eszközt igénybe véve kell cselekedni . . ."

Rendelkezésünkre áll azonban egy sokkal ékesebben beszélő okmány — Graziani marsall április 2-i, Keitel német táborszernagyhoz intézett levele. A levél okmányszerűen bizonyítja, hogy az olasz ellenállási mozgalomnak ebben az időben milyen nagy jelentősége volt a hadműveletek szempontjából. Idézzük ezt az okmányt, amely megmutatja, milyen aljas és undorítóan szolgalelkű az okmány aláírója, aki Olaszország marsalljának nevezte magát.

„Táborszernagy úr! Szeretnék beszámolni Önnek arról a munkáról, amelyet az alatt a hat hónap alatt végeztem, mióta a fasiszta fegyveres erők hadügyminiszterének tisztségét töltöm be, és utasításokat kérek Öntől arra vonatkozóan, hogy még mit kíván tőlünk.

Abban a teljes zűrzavarban, amelybe Olaszország szeptember 8-a után került, teljesértékű, eredményes munkát a hat hónapból tulajdonképpen csak három hónapja végeztünk. Kerek számokban a mai napig a következő embereket adtuk át:

1. 68 000 embert Kesselring táborszernagynak,
2. 51 000 embert Richthofen táborszernagynak,
3. 22 000 embert a Németországban levő hadosztályok részére,
4. 40 000 embert Kesselring táborszernagy rendelkezésére, munkára,
5. 10 000 embert a lázadók elleni harchoz, most megalakuló osztagoknak,
6. 29 000 embert a szárazföldi hadsereg territoriális szükségleteire,
7. 10 000 embert a hajóhad és a légierő szükségleteire,
8. 140 000 embert a Nemzeti Köztársasági Gárda megalakításához.

A nehéz nemzetközi helyzetben és ezekben az első, valóban zűrzavaros hónapokban tehát összesen 380 000 embert adtunk közös szükségletekre. A gyüjtőhelyeken körülbelül 34 000 ember maradt annak a négy hadosztálynak és tíz tüzérségi hadosztálynak a kiegészítésére, amelyeket április folyamán küldünk Németországba.

Az utóbbi napokban azonban a következő igényléseket kaptuk:

1. Április 15-től 150 000 embert Göring birodalmi marsall részére húszezres csoportokban.

2. 27 000 embert a német hajóhad részére, annak a kérésnek az alapján, amelyet Sparzani tengernagy terjesztett elő a monacói megbeszélések során.

3. 8 000 embert a Németországba küldendő ködösítő osztagok részére.

4. 16 000 embert, akiket Kesselring táborszernagy éppen ma kért.

Az a programm, amelyet március 30-án a plenáris ülésen, valamennyi érdekelt olasz-német szerv jelenlétében terjesztettem elő, a következő volt:

1. Áprilisban be kell fejezni a Németországban levő hadosztályok részére szánt 34 000 ember előkészítését.

2. Április 10-től kezdve behívunk három korosztályt, hogy 150 000 embert küldhessünk Göring birodalmi marsall részére, de eszköz híján ezeknek a megérkezését nem biztosíthatom április 15-re, ahogy azt a német nagykövetség követeli.

A későbbiekben folytatni akarom az újabb korosztályok behívását, hogy teljesíthessem a munkaszervezet (Sauckel) egymillió emberrel kapcsolatos igényét.

Ami Kesselring táborszernagy váratlan és sürgős igényét illeti, kérnem kell Önt, táborszernagy úr, közölje velem, hogy milyen sorrendet kell szem előtt tartanom. Egyelőre a nagykövetség óhajának kielégítése érdekében arra fogok törekedni, hogy minél gyorsabban végezzek az új korosztályok behívásával. Tudomására kell hoznom, hogy a toborzás eredményét a legerősebb mértékben lecsökkentette és megnehezítette az elégtelen mennyiségű ruha és felszerelés. Ez a hiány még mindig fennáll, bár Lejere tábornok biztosított bennünket, hogy haladéktalanul Olaszországba küld 40 000 teljes fel-

szerelést, amely azonban csak a jelenleg gyüjtőhelyeinken tartózkodó emberek felszerelésére lenne elegendő.

Másik rendkívül fontos probléma az olyan osztagok létszámának lehető legnagyobb növelése, amelyeknek feladata a felkelők elleni harc, ami szükséges, feltétlenül szükséges előfeltétele annak, hogy a lakosság szemében helyreállítsuk az állam tekintélyét és hitelét, tehát egyúttal annak is, hogy biztosítsuk az emberek jelentkezését a gyüjtőhelyeken.

Kérem Önt, táborszernagy úr, fordítson figyelmet erre az *alapvető kérdésre,* nehogy minden együttműködési erőfeszítésünk és törekvésünk kárbavesszen olyan okok miatt, amelyek nem a mi akaratunktól függnek. Fogadja táborszernagy úr odaadó barátságom kifejezését és legszivélyesebb üdvözletemet.

Rodolfo Graziani
marsall"

E rabszolgafelügyelőnek, Mussolini szekértolójának szörnyű tervei meghiúsultak. Ez a levél a tehetetlenség beismerése és értékes bizonyítéka. Az ellenség kénytelen volt fogcsikorgatva maga is megállapítani, hogy a partizánok tevékenysége katonai szempontból rendkívül fontos eredményt ért el: meghiúsult és teljes kudarccal végződött a fasiszta hadsereg mozgósításának terve, amelynek a közös arcvonalon a német hadosztályokkal együtt kellett volna fellépnie. A németek számításaik ellenére sem tudták az arcvonal tartására fordítani erőiket, a hátország védelmét pedig nem bízhatták főleg olasz rendőrosztagokra, s nem szervezhettek erre a célra öregebb korosztályokból álló, territoriális jellegű csapatokat sem. A fasiszta hadsereg megteremtése nem sikerült: a behívásra senki sem jelentkezett, a fasiszta egységek szempillantás alatt szétszóródtak, morális állapotuk megbízhatatlan volt. Napról napra világosabb lett, hogy erre a fasiszta hadseregre nem lehet rábízni még a partizánosztagok szemmeltartását sem, még azt sem, hogy védekezzenek támadásaik ellen és razziákat hajtsanak végre. Már Graziani is elismeri ezt a tényt, és a németekhez fordul segítségért. Ez már önmagában is a mi sikerünket jelentette. Ami a németeket illeti, hátországuk nem volt biztosítva és nem számíthattak a rendfenntartó erők éberségére, így akaratuk ellenére is kénytelenek voltak pihent, harcképes és kiképzett csapatokat elvonni a fő arcvonaltól, amelyet pedig amúgyis rendkívül nehezen tudtak tartani.

Miután az olasz-német fasiszták nyilt harcban nem tudták megtörni az olasz nép ellenállását, provokációkhoz folyamodtak. Igyekeztek kihasználni az egyes partizánosztagok között támadt nézeteltéréseket, igyekeztek egymással szembeállítani őket. A partizánok egyes csoportjait megfélemlítéssel és megvesztegetéssel iparkodtak bevonni azokba a csapataikba, amelyeknek az volt a feladata, hogy harcoljanak a felkelők ellen.

A partizánmozgalom részvevőit nemcsak a kegyetlen, barbár megtorlások fenyegették: provokációk, csapdák is leselkedtek rájuk. Ezeket a módszereket néha a helyi parancsnokság kezdeményezte. Így például, április végén a helyi német parancsnokság titkos üzenetet küldött a Penna partizáncsoport parancsnokságának (Parma tartomány). A németek ebben az üzenetben dícsérték a partizánosztagok hősiességét, amelyet a Tarole mellett lezajlott ütközetben mutattak, egyidejűleg pedig azt ajánlották, hogy együttesen harcoljanak az angol-amerikai csapatok ellen. A németek katonai becsületükre fogadták (a „lázadókkal" folytatott tárgyalásaikban szerettek hivalkodni a katonai becsülettel), hogy ezt az ajánlatot titokban tartják a fasiszta hatóságok előtt. A partizánok válasza egészen kategórikus volt: a Penna-osztag partizánjai nem bocsátkoznak tárgyalásokba az ellenséggel, hanem ott mérnek rá csapást, ahol érik.

A dolog azonban ezzel még nem ért véget. Az ellenség áttért arra a módszerre, hogy bomlasztó propagandára, felderítésre és merényletek szervezésére fasiszta ügynököket küldött a partizánok soraiba. Így például, a Val Sesia egyik partizánosztagában lelepleztek két álpartizánt, akik elismerték, hogy ötvenezer lírát kaptak és még ugyanennyit kellett volna kapniok Moscatelli és Ciro meggyilkolása után. Veneto egyik partizánosztagában a provokátoroknak csakugyan sikerült meggyilkolniok a szakaszparancsnokot és a politikai biztost. Az ilyen esetek nem voltak elszigeteltek.

A partizánoknak most már éberebbnek kellett lenniök. Saját tapasztalatukból megtanulták, hogy nem szabad túlságosan kíméleteseknek és érzelgősnek lenniök. Az ellenség nagyon is szemérmetlen és vérszomjas, nagyon is veszélyes volt. Csak úgy lehet megtörni, ha irgalmatlanul lecsapnak rá.

Nehéz volt legyőzni a hazafiak ösztönös intózását a megtorlásoktól. Nem azért keltek fel Mussolini és Hitler kegyetlen, elnyomó politikája ellen, hogy agyonlövésre agyonlövéssel válaszoljanak, de más út nem volt. Nagyon elkeserítette őket az áldozatok emléke, a vérontás és a borzalmas üldözés, amelyet az ellenség egész Olaszországban folytatott. Természetesen arról szó sem volt, hogy mi is kegyetlenek legyünk, de ütésre ütéssel kellett válaszolnunk. A partizánháború igazi szükségszerűsége, vastörvénye mindig az a parancs volt és annak is kellett lennie, amelyet Sztálin állított fel: „Az elfoglalt körzetekben elviselhetetlen viszonyokat kell teremteni az ellenség és szekértolói számára..."[44] A habozás egyértelmű lett volna a vereséggel és még több vérontást, még több áldozatot jelentett volna.

A támadások, az embervadászatok, a provokációk, a kegyetlenségek nem törték meg az olasz ellenállási mozgalmat, amely minden elszenvedett csapás után még erősebb és még fenyegetőbb lett. Ekkor az ellenség más cselhez folyamodott. Nyugtalansággal töltötte el a partizánmozgalom lendülete, ezért rádió és sajtó útján nagyarányú kampányt kezdett — az „eltévelyedett testvérekhez" fordult, azt tanácsolta nekik, hogy jöjjenek ki az illegalitásból, s nagykegyesen teljes bocsánatot ígért azoknak, akik visszatérnek a fasiszta akolba.

Körülbelül egy hónap mulva a rádió és a felhívások az ígéretekről áttértek a fenyegetésekre, hízelgésről a rágalomra, s a partizánokat egyszer „banditáknak", máskor „jámbor, hiszékeny embereknek" nevezte, akiket „gonosz emberek rossz útra térítettek". Azt üvöltözték, hogy az utolsó jelentkezési határidő május 25-e. Ez alaposan átgondolt terv volt, amely mögött a fasisztáknak az a hamis reménye fejtőzködött, hogy ilymódon sikerül végezniök a „banditákkal". A „duce" parancsa szerint május 25-re a partizánmozgalomnak meg kellett volna szűnnie. „A partizánok többsége — áltatták magukat a fasiszták — haza fog térni, a fanatikusokat pedig, akik megkísérelnék az ellenállást, könnyen meg fogjuk semmisíteni."

„Május elmult — írtuk később e kampányról —, de a partizánmozgalom szilárdabb, hatékonyabb mint valaha.

[44] *Sztálin.* A Szovjetunió Nagy Honvédo Háborújáról. 11. old.

A fasiszta hadsereg szökevényei, akik magukra hagyatva nem érzik biztonságban magukat, a falvakból és a városokból a partizánokhoz özönlenek és kérik felvételüket az osztagokba. Számuk kétségtelenül felülmulja azok számát, akik a fasiszta gyüjtőhelyeken jelentkeznek. A harcosok közül senki sem lép ki a partizánosztagok és egységek soraiból. Mind csak a küszöbön álló harcokra gondolnak és továbbra is merész támadásokat intéznek az ellenség ellen. A fasiszta sajtó lelkiismeretlen hazudozása sem tudja eltitkolni az igazságot, amelynek ékesszóló bizonyítékai a sortüzek és a gépfegyverek kattogása.

A fasiszta kormány hamis számadatokat közöl. Nem igaz, hogy a németek harckocsikat, lövegeket és repülőgépeket helyeztek készenlétbe ellenünk. A németeknek ebből hiányuk van más arcvonalakon... A munkások ezrei nem hajlandók jelentkezni a behívásra, hogy Németországba küldjék őket, vagy megszöknek a vonatokról, melyeken ki akarják szállítani őket."

Így tehát május 25-e — a nap, amelynek az olasz fasiszták naiv elképzelése szerint az ellenállási mozgalom utolsó napjának kellett volna lennie, valójában nagy győzelem napja lett. Az olasz fasiszták tehát csalódtak, pedig már amúgyis elvesztették lélekjelenlétüket német szövetségesük és saját katonai vereségeik miatt. A fasiszta propaganda előkészítette a partizánokat az ellenség által beígért hajtóvadászatokra, de azok csaknem mindenütt teljes kudarccal végződtek. A partizánharc frontja most már kiterjedt minden völgyre, minden városra. A partizánmozgalom gyökeret vert abban a földben, amelyet védett és rendíthetetlen volt, mint azok a sziklák, amelyek közt megszületett.

Egységes hadsereg katonái

Egyelőre azonban még nem pihenhettünk babérainkon. A partizánmozgalom ellen tervezett támadó hadjárat nagyon is komoly dolog volt. Nem volt kevésbbé veszedelmes a politikai támadó hadjárat sem, amely abban nyilvánult meg, hogy megpróbálták bomlasztani és egymás ellen uszítani a partizánegységeket. A közelmult eseményei elég okot adtak a

meggondolásra. Mivel kell kezdenünk, hogy a partizánmozgalmat megacélozzuk, hogy felvértezzük az ellenség minden ütésével, minden elképzelhető cselfogásával szemben, hogy olyan igazi hadsereggé változtassuk, amelyben vasfegyelem, egységes törvény uralkodik, és amely egy lobogó alatt harcol?

Mi pontos választ adtunk ezekre a kérdésekre. Túljutottunk már, mondottuk, azon a szakaszon, amikor a partizánmozgalom szétszórtan működő katonák csoportjaiból állott. Mintaszerű egységeket szerveztünk, majd rátértünk azoknak a feladatoknak a megoldására, amelyeket a helyzet állított elénk, s az osztagokat brigádokba egyesítettük. Most még egy lépést kell tennünk — egységes parancsnokságot kell teremtenünk valamennyi partizánosztag számára, bármilyen is eredetük és politikai irányvonaluk.

Mikor Salernóban megalakult az első Nemzeti Egység Kormány[45], ez lehetővé tette, hogy a harc talaján, politikai és vallási meggyőződésre való tekintet nélkül, valamennyi hazafi összefogjon. Ez a kormány Togliattinak, az Olasz Kommunista Párt vezetőjének kezdeményezésére jött létre. A Szovjetunió elsőnek ismerte el hivatalosan ezt a kormányt, amivel nemzetközi jelentőséget és tekintélyt adott a fasizmustól felszabadított új Olaszországnak, s teljesen meghiúsította azokat a Churchill és cimborái által szőtt terveket, amelyek az ország felosztására és gyarmatosítására vonatkoztak. Május 10-én a Garibaldi-brigádok főparancsnoksága megállapította parancsában, hogy „a nemzeti erőknek ez az egyesítése, amely az új kormányban és a felszabadított Olaszországban valósult meg, arra kötelezi a megszállás alatt levő Olaszország minden politikai áramlatát és minden fegyveres osztagát, hogy rendületlenül folytassák valamennyi fegyveres erő összefogását és szervezeti egybeolvasztását. Ez azért szükséges, hogy az új Nemzeti Egység Kormány könnyebben nyujthasson segítséget harcunkban, kezébe vehesse a vezetést, és a hazafiak, csoportok, osztagok, egységek, brigádok, mind, akik és amelyek már most olyan ragyogóan és hősiesen küzdenek a hegyekben, falvakban és városokban, egységes,

[45] 1944 áprilisában Salernóban, a Badoglio-kormány akkori székhelyén, az úgynevezett „antifasiszta koalíció" kötelékébe tartozó hat párt képviselőiből megalakult az első kormány. — *Szerk.*

sziklaszilárdan egybeforrott parancsnokság vezetésével léphessenek fel a közeledő döntő harcokban."

Ebből kiindulva a Garibaldi-brigádok főparancsnoksága a következő parancsot intézte valamennyi parancsnokához, politikai biztosához és „felszabadító önkénteséhez"[46]:

„1. Őrizzük meg és erősítsük egyre jobban a Garibaldi-osztagok és rohambrigádok egybeforrott jellegét, minden eszközzel segítsük elő, hogy e brigádokba belépjen és részt vegyen minden politikai és vallási meggyőződésű hazafi. Minden önkéntes részére, meggyőződésétől függetlenül, biztosítsuk azt a felelős parancsnoki tisztséget, amelyre katonai képességei és hazafiassága alapján alkalmasnak bizonyul.

2. Az operatív együttműködés érdekében lépjünk tárgyalásokba más partizánegységekkel — függetlenül az ott uralkodó politikai irányzattól — feltéve, ha áthatja őket az a rendíthetetlen akarat, hogy harcolnak az olasz-német fasiszták ellen; törekedjünk az erők szervezett egységének megteremtésére, mind helyi, mind nagyobb területi viszonylatban, egészen annak a kérdésnek a megoldásáig, hogy a Nemzeti Egység Kormányának legfelsőbb irányításával megteremtsük a partizánegységek hatékony egységes parancsnokságát.

3. Az összekötő és koordinációs szervek, valamint a völgyek, esetleg nagyobb területek egyesített parancsnokságainak megteremtése esetén mindig vegyük figyelembe minden egyes osztag jellemző sajátosságait, tartsuk tiszteletben parancsnokságukat és az általuk választott, a harc során kipróbált vezető kádereket.

4. Ha Garibaldi-rohambrigádjainkhoz más partizánosztagok csatlakoznak, a brigádban vezető beosztást kell biztosítani az új csapatrészek kádereinek is, miközben csakis az egyes emberek katonai képességeit és hazafiasságát lehet alapul venni.

5. Valamennyi partizánalakulatban, még azokban is, amelyek egyelőre nem hajlandók elismerni az együttműködés és az egység elvét, a kölcsönös támogatás és a bajtársias viszony legfennköltebb szellemének kell uralkodnia. A tapasztalat, a harc követelményei és a kölcsönös bajtársiasság érzése a leg-

[46] Így nevezték magukat a partizánegységek harcosai. Róma felszabadítása után valamennyi partizánegységet a Felszabadító Önkéntesek Hadtestébe egyesítettek. — *Szerk.*

jobb érveket szolgáltatja ahhoz, hogy minden előítéletet és szektahajlamot kiküszöböljünk, és mielőbb megteremtsük valamennyi partizánerő egyesítését, egységes parancsnokság és a nemzeti egység kormányának legfelsőbb vezetésével."

Ezek az utasítások gazdag és átgondolt tapasztalatok eredményei voltak. Egyre világosabb lett, hogy az osztagok egységének megteremtéséhez nem elegendő, ha csak általánosságban jelentik ki, hogy elismerik a Nemzeti Felszabadító Bizottságokat. Az a politikai egység, amely az ilyen kijelentésből következett, csak addig volt elegendő, amíg a partizánosztagok katonai vonatkozásban teljesen függetlenek voltak egymástól szervezés, egymás segítése és a cselekvési körzetek kijelölése terén. Sőt, akkor elég is volt a politikai egység: az osztagok szorosabb egységének megteremtése mesterkélt, terhes és káros kapcsolatot jelentett volna.

Ámde a Nemzeti Egység Kormányának megalakításával leküzdöttük az ellentéteket azok között az erők között, amelyek a felszabadító háborút folytatni akarták, és most, elsősorban az ellenséges megszállás alatt levő területen, éppen ott, ahol ez legfontosabb volt, olyan átfogó nemzeti egységet kellett teremteni, amely reális ténnyé válik. Ezt az egységet elsősorban katonai téren kellett megteremteni, tekintetbe véve a szerzett tapasztalatokat, valamint azokat az új feladatokat, amelyeket a felfegyverzett hazafiak tűztek maguk elé.

Az osztagok autonómiája ugyanis néha azt eredményezte, hogy a partizánerők inkább a politikai rokonszenv, és nem a katonai követelmények vagy a földrajzi viszonyok alapján egyesültek. Ennek következtében egyes osztagok nem fogadták be a Nemzeti Felszabadító Bizottság különböző pártjainak tagjait, más osztagok külön esküformát vezettek be stb. Bizonyos időpontban a partizánalakulatok autonómiája felbomláshoz és nem egyesüléshez kezdett vezetni.

A tapasztalatok azt mutatták, hogy most már át lehet és át is kell térni a szervezés új formáira, amelyekkel kiküszöbölhetik az idegenkedést. A tapasztalatok azt is megmutatták, hogy új, nagy egységeket kell szervezni, mégpedig a katonai és földrajzi szempontok figyelembevételével, nempedig a politikai és szervezeti azonosságból kiindulva. Egyedül Piemonte övezetében például öt partizánegység tevékenykedett egymás mellett — három Garibaldi-brigád és a Giustizia e Libertà

két osztaga — ugyanekkor viszont ezek az osztagok csak nagynehezen tudták fenntartani egymással a jószomszédi viszonyt. Nem szabad, mondottuk, külön egyesíteni a három Garibaldi-brigádot és külön a Giustizia e Libertà két osztagát: valamennyi osztagot egyesítenünk kell, mert ezt követelik a katonai, területi és taktikai viszonyok, valamint az ellátási feltételek is.

A Garibaldi-brigádok főparancsnokságának működése bebizonyította, mennyire hasznos az olyan központi szerv, amely a közös taktikai vonal megállapításán és a kölcsönös segítés megszervezésén kívül egybehangolja az egész mozgalmat, szemléket tart, elosztja a káderekét, és mindenekelőtt összegyűjti, tanulmányozza és terjeszti ennek a rendkívül kemény és súlyos harcnak a tapasztalatait.

Nyilvánvaló volt, hogy olyan központi parancsnokságot kell létesíteni, amely egybehangolja valamennyi osztag tevékenységét.

A Nemzeti Felszabadító Bizottságok mellett már a partizánmozgalom kezdete óta „katonai bizottságok" is működtek, amelyek segítették a partizánosztagokat. Ezek paritásos szervek voltak, de nem volt joguk arra, hogy katonai jellegű végrehajtó szervek legyenek, és saját berkeikben nem voltak feladatkörök és rangok szerinti alosztályaik. Meg kellett teremteni a katonai parancsnokság igazi szerveit, a szó teljes értelmében, mind országos méretekben, mind tartományi, övezeti és helyi méretekben. Ezeket a szerveket nemcsak azért kellett megteremteni, hogy kielégítsék a legfontosabb, elodázhatatlan katonai szükségleteket, hanem azért is, mert előrelátható volt, hogy az események érlelődnek és a helyzet gyorsan változik.

„Mindaz, ami gátolja az egységet — írtuk akkor — a hadviselést is akadályozza. Ezért szakítani kell minden szektázó előítélettel és korlátokat jelentő fogalommal, amely a nem eléggé széles látókör és a túlságosan szűkkörű helyi tapasztalatok eredménye. Mindezeknek háttérbe kell szorulniok a haza érdekeivel szemben, amely harcolva felszabadítja magát és egyenrangú félként csatlakozik minden szabad néphez, amely a fasizmus megsemmisítésére törekszik."

Azt a javaslatunkat, hogy minden fokon teremtsük meg az egységes parancsnoki szerveket, Észak-Olaszország Nem-

zeti Felszabadító Bizottsága már májusban elfogadta és jóváhagyta.

Így tehát 1944 nyarának nagy eseményeit az egész megszállt területen egységes parancsnoksággal fogadhattuk, amely alá egységes területi parancsnokságok tartoztak, s ezek viszont egybehangolták az egyes körzetek és völgyek egységes parancsnokságainak tevékenységét. Ez ékesen bizonyította a partizánmozgalom sikereit és a mozgalom egységét, igazolta azokba az emberekbe és szervekbe vetett bizalmat, akik és amelyek az olasz ellenállási mozgalmat irányították. A haza szabadságának és függetlenségének minden harcosa valóban az egységes hadsereg katonájának érezte magát, életre-halálra olyan szövetségben egyesülve, amelynek ki kell űznie mind a német, mind az olasz fasisztákat.

IX. fejezet

A FELSZABADÍTÓ HADJÁRAT KEZDETE

Róma felszabadítása

1944 májusában egész sor nagyszabású tüntetés kezdődött az olasz-német fasiszták ellen. A nép ezekkel a tüntetésekkel adott kifejezést forró vágyának, hogy meggyorsítsa azoknak az eseményeknek a bekövetkezését, amelyeknek közeledtét mindenki érezte. A dolgozók ünnepét partizánokhoz méltó módon ünnepelték. Ezt a napot merész rajtaütések, nagyszabású szabotázscselekmények, továbbá az tette emlékezetessé, hogy Torino, Milánó és Genova gyáraiban egyöntetűen beszüntették a munkát, nyílt tüntetések zajlottak le Emilia és Toscana városainak utcáin és terein. Marche, Umbria és Lazio környékén a közeli felszabadulásra készültek: átvágták az ellenség közlekedési vonalait, megrongálták a hidakat és vasutakat, valamennyi műúton rengeteg négyágú szöget szórtak el...

Ezt a hónapot nagyszabású partizánműveletek tették emlékezetessé. Valsesia körzetében május első felében felszabadult Serravalle és Borgosesia városa. A síkságon partizánjárőrök tizenöt kilométernél is közelebb jutottak Romagnanóhoz. Amerre a partizánosztagok és a katonai formaruhába öltözött, fegyveres partizánokat szállító tehergépkocsioszlopok csak átvonultak, mindenütt köréjük sereglettek és lelkesen üdvözölték őket; a fiatalok tömegesen álltak be a felszabadító önkéntesek soraiba. A fasiszta raktárak kiürültek és az élelmiszerkészleteket szétosztották a lakosság körében. Minden községben kifüggesztették a partizánparancsnokság felhívá-

sát, amely kötelezte a lakosságot, hogy ne fizessen adót a fasiszta kormánynak. A partizánosztagok váratlanul meglepték Gattinara városát, ahol olasz fasiszta csapatok voltak német szövetségeseikkel együtt. Amikor a partizánok a várost meglepték, bekerítő műveletet hajtottak végre, és gépkocsikra szerelt golyószórókat használtak.

A murellói (Cuneo) német repülőtéren a felderítők tizennégy kétmotoros repülőgépet fedeztek fel. Május 6-án éjjel 1 óra 25 perckor két partizánosztag észrevétlenül megközelítette a repülőteret, megtámadta és lefegyverezte az őröket, majd a repülőgépek megsemmisítése után nagymennyiségű zsákmányolt fegyverrel tért vissza.

Májusban Torino szemtanúja volt Dante Di Nanni gapista hős önvédelmének, aki utolsó kézigránátjáig harcolt. Di Nanni vezette a torinói rádióállomás ellen intézett támadást. Egy gépfegyversorozat megsebesítette, és bár nyolc helyen sebesült meg (hat golyó a lábán, egy a gyomrán és egy a fején találta), az elfogatás elől mégis meg tudott menekülni és elrejtőzött az egyik házban. Másnap egy fasiszta osztag rajtaütéssel akarta kézrekeríteni. Felszólították, hogy nyissa ki az ajtót, mire kézigránáttal válaszolt. A futólépésben közeledő fasiszták körülvették a házat.

„Élve nem fogtok el!" — kiáltotta Di Nanni az erkélyről és az utcára dobta a második kézigránátot, amelynek robbanása több támadót megölt és megsebesített. Két könnyű harckocsi állt fel és lövegeikből, gépfegyvereikből tüzet nyitottak. Közéjük is kézigránátok repültek, mire a harckocsik visszafordultak. Tűzoltók jöttek, felállították létrájukat, felkúsztak az erkélyre és az ablakon át kezdtek kémlelni. „Menjetek innen — kiáltott rájuk Di Nanni — ha nem akarjátok, hogy megöljelek benneteket." A tűzoltók nem vártak újabb fenyegetésre. A harc még három órát tartott. Amikor már minden kézigránátja és tölténye elfogyott, a sebektől vérző, megkínzott, fájdalmaival küzdő Di Nanni kivonszolta magát az erkélyre, üdvözlésül felemelte öklét a távolban összesereglett tömeg felé és ezzel a kiáltással: „Éljen a szabad Olaszország!" levetette magát az utca kövezetére.

Liguriában a partizánok sok községet megszálltak. Lombardiában egész sor ragyogó hadműveletet hajtottak végre. Rendkívül kemény és elkeseredett volt a harc Venetóban és

Friuliban. A főútvonalakon bátor partizánőrcsapatok helyezkedtek el, megbénították az ellenség közlekedési vonalait, s néha értékes „vadat" ejtettek. Egyszer a Todt-szervezet egyik tisztje került a kezükbe, akinél erődítmények tervrajzai voltak; egy másik alkalommal elfogtak egy tisztet, akinél újtípusú torpedók tervrajzait találták; megint máskor elfogták a japán követség két tisztviselőjét, akiknél fontos okmányok voltak stb. Másutt a partizánosztagok megszálltak falvakat és városokat, a lakosság körében élelmiszereket osztottak szét. Ilyen műveleteket hajtottak végre Giazza (Verona), Cormòns, Nebola stb. városokban. Egyes partizánosztagok megtámadták az ellenséges gépkocsioszlopokat, mások megrongálták a vasútvonalakat. A Rómáért vívott harcok idején többször használhatatlanná tették a brenneri vasútvonalat. A gapisták merész rajtaütéseket hajtottak végre a városokban. Egy ilyen rajtaütés következtében, amelyet május 21-én hajtottak végre, ideiglenesen megszakadt a veronai rádióállomás adása. Egy másik művelet folyamán foglyokat szabadítottak ki, árulókat és kémeket végeztek ki. Forni Di Sotto, Villa Santina, Azzano, Cormòns, Corno di Rosazzo városokban és más helyeken a partizánosztagok carabiniereket és fasisztákat fegyvereztek le. Május 22-én a Friuli-brigád majdnem teljes létszámmal átvészelte azt az „átfésülést", amelyet a németek tizenkétezer katonával és páncélkocsik támogatásával hajtottak végre. Az ellenség körülbelül háromszáz katonát és sok katonai felszerelést vesztett. A partizánok vesztesége mindössze hét halott volt.

Emíliában, amint a Reggio Emilia tartomány Garibaldi-brigádjainak hadműveleteiről kiadott jelentés közölte, „egységeink elfoglalták Cervarezzát, Busanát, Ramisetót, Ligonchiót és negyvennyolc órán át szorongatták a német és olasz fasisztákat, akik között sok olyan zsoldos volt, aki eladta magát elnyomóinknak: gránátosok, appennini vadászok, ejtőernyősök". Délebbre elfoglaltuk Fanano, Castellarano, Ciano d'Emilia, Carpineti városokat. Más helyeken a partizánok kitértek a nagyobb razziák elől, nagy erővel ők maguk támadták meg az ellenséget, így például Ceretoli, Ospitale városokban, a Penna-hegyen. Reggio Emilia város kijáratánál, a ceretói úton a németeknek két nagy táblát kellett kifüggeszteniok. Egyiknek ez volt a felírása: „Út Casina felé — Magános

járművek nem használhatják." A másik táblára ez volt írva: „Út Collegnago felé — Partizánveszélyes terület. Tilos a közlekedés."

Toscanában a szövetségesek támadása idején legalább hetven fontos hadműveletet végeztünk, többek között megtámadtunk egyes helyőrségeket, megrongáltuk az utakat, kártevő cselekményeket hajtottunk végre. Marcheban és Umbriában a partizánmozgalom egyre harcosabb és határozottabb lett.

Amikor a szövetségesek Róma felszabadítása érdekében megindították támadásukat, annak első szakaszában, amikor az arcvonal még messze volt a fővárostól, Lazio területén a hazafiak tevékenysége rongálásokra, az országutak és a vasutak forgalmának megbénítására szorítkozott. A legfontosabb rongálásokat a Genzano-hídon és a Róma—Cassino vasútvonalon hajtották végre. Minél közelebb jutott az arcvonal a leghatékonyabb partizántevékenységek körzetéhez, az osztagok annál szorosabb kapcsolatba léptek a szövetségesekkel, s a szövetséges csapatokkal közösen vettek részt a hadműveletekben. Megmutatták nekik, merre lehet kikerülni az aknamezőket, a szövetséges parancsnokság rendelkezésére álltak a további harcban.

Amikor a Castelli körzetében levő partizánerők jelt kaptak, hogy egyidejűleg lépjenek közös akcióba, a partizánosztagok élénk tevékenységet kezdtek és résztvettek Róma felszabadításában: felrobbantották a cepranói hidat, megtámadták az egyes őrjáratokat, utóvédeket és az ellenséges csapatok elszigetelt egységeit; felszabadították és átadták a szövetségeseknek Arpino és Canale városokat, megmentették a lerombolástól a cerpanói és comunaquai áramfejlesztő telepeket, bekerítettek és foglyul ejtettek sokszáz németet.

Május végén és június elején a szövetségesek már Róma kapujánál voltak. A város felszabadulása órák kérdése volt. Róma lakossága érezte ezt, s a városban lelkes hangulat uralkodott. Róma tanuja volt a hitlerista csapatok vereségének és bukásának. Kesselring utóvédjének katonái rendetlen tömegekben, csüggedten, megalázottan, leverten, rongyosan, lehorgasztott fejjel vonultak végig a város utcáin.

A legyőzött ellenséges csapatok látványa a legnagyobb elégtételt nyujtotta Róma lakosainak, akik szeptember 8-a után a szenvedés, a vérontás és a szégyen napjait élték át.

Ezek ugyanazok a katonák voltak, akik a Caviglia marsall által aláírt kapituláció után feltűzött szuronnyal csatangoltak Róma utcáin, s gőgös, kihívó ábrázatuk a legnagyobb megvetést mutatta. Ugyanazok a zsoldosok voltak, akiknek döngő léptei a megszállás és az ostromállapot kilenc hónapjában csaknem minden éjjel felhangzottak a város utcáin. Ők voltak azok, akik a börtönökben és kazamatákban római polgárok ezreit kínozták meg és az Ardeatine-barlangokban vadállati kegyetlenséggel meggyilkoltak háromszázharmincöt embert.

A német megszállás kilenc hónapja alatt tízezer embert vetettek börtönbe, ezreket lőttek agyon és rengeteg embert hurcoltak Németországba. Róma a fasiszta razziák elől vendégszeretően rejtegetett az illegalitásban körülbelül kétszázezer embert, akik között voltak üldözött politikusok, zsidók és különböző nemzetiségű hadifoglyok — angolok, amerikaiak, oroszok, lengyelek, jugoszlávok, görögök. A római gapisták huszonhárom bevetésen vettek részt. A partizánosztagok fáradhatatlanul és bátran harcoltak a város környékén. Becslések szerint egyedül Lazióban körülbelül száz osztag tevékenykedett, amelynek kötelékébe hat-hétezer beszervezett hazafi tartozott. Ezek körülbelül ezer bevetésen vettek részt. E bevetések eredményeképpen a vasútvonalakon tizennyolcszor, a műutakon nyolcvanötször szakították meg a forgalmat és körülbelül négyszáz esetben tették használhatatlanná a távírót, a telefont és a postai szolgálat egyéb fajtáit. Az Abruzzókban Umbriában és Marchetól délre kevesebb osztag fejtett ki hasonló hazafias tevékenységet, de a bevetéseken összesen majdnem ugyanannyi harcos vett részt, mint Lazióban.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Róma felszabadításáért vívott harc nem volt olyan tömegjellegű, mint „Nápoly négy napja" vagy később az északolaszországi felkelés. Ennek az volt az oka, hogy a római hazafiak illegális katonai szervezetét jelentős mértékben „katonai szakemberek", lényegében a kivárási taktika hívei irányították, s a felszabadított területen székelő olasz vezérkar, a szövetséges parancsnokság és a Vatikán halogató jellegű parancsokat adott ki. A katonai „szakemberek" mindennél jobban féltek a néptömegek önálló cselekvésétől, ezért a kolostorokban megbújva arra buzdítottak, hogy nyugodtan meg kell várni a szövetséges csapatok

megérkezését. Rómában kizárólag csak a kommunisták és egyes más baloldali csoportok kezdeményeztek hatékony partizánműveleteket a német és olasz fasiszták ellen.

Róma felszabadulása a lelkesedés óriási hullámát indította el a még ellenséges megszállás alatt levő olasz területek lakossága körében. Milánóban és Torinóban csaknem minden munkás abbahagyta a munkát arra a hírre, hogy a szövetséges csapatok bevonultak Rómába. Milánó valamennyi gyárában háromszínű kiáltványokat ragasztottak ki, amelyek üdvözölték a felszabadult fővárost.

Róma felszabadulása égetően sürgős feladattá tette Észak-Olaszország valamennyi erejének mozgósítását. Ez a mozgósítás egyre növekvő mértékben folytatódott. Róma felszabadulása új, döntő fejezetet nyitott meg abban a harcban, amelyet az olasz nép vívott elnyomói ellen.

A döntő támadás pillanata

„Elérkezett a megszállók elleni döntő támadás pillanata" — ezt az üzenetet kapták a partizánok Palmiro Togliattitól a felszabadult Rómából. Elérkezett az az idő, amikor a partizánharcokról és műveletekről, amelyek nem hagytak nyugalmat az ellenségnek, át kell térni a nagyobbszabású ütközetekre, a döntő csapásokra, a nép és a felfegyverzett harcosok feltartóztathatatlan tömegmozgalmának megindítására. Az igazi csaták időszakasza június elejétől a tél beköszöntéséig tartott. Ekkor egész falvak, övezetek és városok szabadultak fel. A firenzei felkelők dicső hőstetteinek és az arcvonalon dúló harcoknak nagyszerű időszaka volt ez, amelyben a partizánok a szövetséges csapatokkal vállvetve csatáztak. A nép felkelése az ország területének győzelmes felszabadításáért vívott szakaszába lépett.

Róma június 4-én szabadult fel. A partizáncsapatok megelőzték a szövetséges csapatokat és saját erőikkel szabadították fel Teramo, Macerata, Tolentino, Osimo stb. városokat. Az ellenséges hadsereg tulajdonképpeni magvát az Abruzzók vidékéről Marcheba és Umbriába vetették vissza. Az ellenség folyton érezte a veszélyt a háta mögött, s ez egyre inkább rendetlen, görcsös jelleget adott mozgásának. „Az olaszországi

német expediciós hadtest válságos állapotban van és nem szabad módot adni neki, hogy ebből kiláboljon — írtuk azokban a napokban. — Támadnunk, szorongatnunk, bomlasztanunk kell, és addig nem szabad lélekzetvételnyi szünethez engednünk, amíg veresége és megsemmisítése végérvényesen meg nem történik."

Teljesíthették-e a partizáncsapatok ezt a feladatot? Igen, és ezt be is bizonyították. A partizánmozgalom szakadatlanul nőtt és terjedt mint valami Olaszország térképére pöttyentett olajfolt. Emiliában és Felső-Romagnában már június elején olyan partizánosztagok tevékenykedtek, amelyeknek körülbelül ezer felfegyverzett, szervezett és egyenruhába öltözött harcos volt a tagja. Kétezer harcos volt a Reno-folyó övezetében, négyezer a Panaro- és Secchia-folyók közötti területen, négyezer Parma—Spezia övezetében, ezer Piacenza és Voghera között. Ezenkívül mintegy ezer partizán működött Kelet-Liguria többi területén és több mint háromezer Mondoví és Imperia környékén. Ebben az időben Piemonteban legalább tizenötezer szervezett harcos volt: ezer Cuneo és Saluzzo között, hét-nyolcezer Pinerolo, a Val di Susa és Torino között, öt-hatezer Val d'Aosta és Riella környékén, ezer Valsesiában, ezer-ezerötszáz az Ossola-völgyben. Négyezer lombardiai harcost vontak össze a Varese és Como közti körzetben, Valtellinában, Bergamo és Brescia körül. Legalább hatezer venetói harcost vontak össze a Verona és Vicenza közti körzetben, a Piave-folyónál, Cadorében, Carniában, Friuliban. Többezer partizán tevékenykedett erős osztagokban Toscanában, Umbriában és Marcheban. Ezeknek száma egyre növekedett.

Június 9-én a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének parancsnoksága minden hozzátartozó partizánosztag parancsnokát értesítette a hadtest megalakulásáról.

Ezt a tényt a következőképpen indokolta meg: „Ebben a pillanatban, amikor a partizánalakulatok szédületes szervezeti fejlődést élnek át, és állandóan a harcképesség és hősiesség példaképeit adják, amikor hozzájárulásuk a szabadságharchoz egyre nagyobb jelentőséget nyer, és a partizánalakulatok egyre komolyabb hadműveleti feladatok elé kerülnek, felmerült egy hatékony katonai vezető szerv, egy főparancsnokság megalapításának a szüksége, amely serkentse és egybehangolja a kulönböző ténykedéseket, ezeket pontosan meg-

határozott katonai feladatok teljesítésére irányítsa, levonja a hadviseléshez szükséges gazdag tapasztalatok tanulságait, és ezt betetőzze az általános nemzeti felkelésben."

A főparancsnokság felhatalmazását Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottságától kapta, amelyben a kommunista pártot akkor Dozza elvtárs képviselte. A főparancsnokságon volt szervezési osztály, amely „a partizánegységek szervezését, életét és vezetését érintő kérdésekkel" foglalkozott; útrobbantó osztály; mozgósító osztály, amely „az utánpótlás biztosításával és kiképzésével" foglalkozott; a kölcsönös segítséget irányító osztály stb. A szervezési osztály kötelékébe tartozott a hadműveleti alosztály, amely „hadműveleti tervek tanulmányozásával, a partizánhadviselésre vonatkozó utasítások kidolgozásával, a partizánegységek és a szövetséges csapatok együttműködésének nagy vonalakban történő összeegyeztetésével" foglalkozott; a felderítő alosztály; a propaganda alosztály, amely kiadta a *Combattente* és *Bollettino* című lapokat, tájékoztató anyagot közölt a partizánok tevékenységéről és a partizánosztagokban irányította az egész agitációs és propagandamunkát.

Milyen erőket tudtak a németek szembeállítani a partizánosztagokkal, amelyek egymás között ilyen együttműködést teremtettek, merészebbek lettek a támadásban, létszámban megnövekedtek, tapasztalatokban gyarapodtak? Az arcvonalon már nem tudtak hadosztályokat kijelölni arra, hogy helyőrségi szolgálatot végezzenek a városokban és a vidéken. Ellenkezőleg, kénytelenek voltak ijesztő sietséggel, semmivel sem törődve összeszedni valamennyi egységüket, hogy megpróbálják betömni a soraikban tátongó űrt és valamiképpen felfegyverezzék tartalékaik magvát. Mögöttes területeik biztonságának megteremtése érdekében nem maradt más hátra számukra, mint a lehető legnagyobb mértékben felhasználni az olasz fasiszta csapatrészeket, ami a jövőre nézve semmi jót nem ígért.

„Ma az olasz fasizmus, sokkal inkább mint azelőtt — írtuk akkor — rothadó hulla, amelyet már csak a német szuronyok támogatnak. Csak ezek a szuronyok kölcsönzik neki az erő némi látszatát. Önmagában nem tud ellenállni támadásainknak Az erőviszonyok változása, amely már ezelőtt is jelent-

kezett katonai téren, most politikai téren is visszatükröződik. A fasiszták körében terjed az erkölcsi züllés."

Erőnket már nemcsak Alexander táborszernagy és a felszabadult Olaszország demokratikus vezetői, sőt nemcsak Graziani és Ricci ismerték el, hanem maga a német parancsnokság, éspedig személy szerint Kesselring is, aki folyton felhívásokkal ostromolta a partizánokat és a legirgalmatlanabb büntetésekkel fenyegette őket. A toldott-foldott fasiszta hadigépezet darabokra hullott szét a partizánok csapásai alatt. Annak a tervnek megfelelően, amelyet a lakáj Graziani közölt német gazdáival, új korosztályokat hívtak be, de valójában a fasiszta hadsereg minden behívója a partizánmozgalom soraínak újabb utánpótlását jelentette. A behívottak közül csak nagyon kevesen jelentkeztek a laktanyákban. A többiek a hegyek felé vették útjukat. Ez a nagy emberáramlat csakhamar komoly kérdéssé tette a szervezési rendet. A parancsnokságnak egyes helyeken harcolnia kellett az ellen, hogy az újonnan érkezetteket fegyverhiány miatt nem akarták befogadni.

A hazafiakat felháborította, hogy az angoloktól és amerikaiaktól nem kapták meg az ígért „légi küldeményeket". Mi erre ezt válaszoltuk: „Partizán! Ha az égből fegyver hull eléd, köszönd meg a barátnak, aki küldi. De sohase felejtsd el, hogy a te fegyvertárad — az olasz-német fasiszták fegyverraktára. Vedd el az ellenség fegyverét! Tekintsd kötelességednek és dicsőségednek, hogy némettől és áruló fasiszta olasztól elvett fegyverrel térj haza." Sok olyan eset volt, amikor a hegyekbe menekült ifjak csak saját merészségükben bízva és egyetlen revolverrel, sőt néha egyszerű husánggal, maguk szereztek fegyvert és már fegyveresen léptek a partizánok soraiba.

Például Motta Viscontinál a hazaszéledő katonák egyik csoportja husángokkal támadva huszonöt fasiszta milicistától vette el fegyverét. Ugyanilyen módon szereztek tíz fegyvert Tremezzónál is. Brescia tartományban négy ifjú, akik a behívásnak nem tettek eleget, revolverrel lefegyvereztek egy fasiszta tisztet és egy feketeingest. Piacenza tartományban egy kis osztag rajtaütést szervezett egy fegyverraktár ellen. A partizánok megrakták fegyverrel gépkocsijukat, majd diadalmasan beszállították saját raktárukba. Az ujoncok, akik mégis laktanyába kerültek, az első alkalommal megszöktek, előzőleg

azonban majdnem mindig szereztek maguknak fegyvert és katonai felszerelést. Előkészítő munkánk így termette meg gyümölcseit.

Az utolsó óra

A szövetségesek támadásának megindulásakor, amelynek Róma felszabadítása volt a célja, ezeket írtuk:

„Azokra az olaszokra, akik gyengeségből vagy gyávaságból kapituláltak az ellenség előtt és eszközök voltak az olasz-német fasiszták kezében, hamarosan ütni fog az utolsó óra. A fasiszta hadsereg tisztjei és önkéntesei, akik nem szégyelték az árulás egyenruháját hordani, tisztviselők, akik hűséget esküdtek a törvénytelen fasiszta kormánynak, carabinierek és rendőrök, akik továbbra is résztvesznek a függetlenségért és szabadságért küzdő hazafiak elleni harcban, fasiszták, akik tagjai a gyilkosok és árulók pártjának és Hitler szolgálatában állnak, s mindazok, akik még segítséget nyujtanak az ellenségnek — tudjátok meg, hogy hamarosan ütni fog az utolsó órátok!

Az ellenség vereséget szenvedett. A felszabadulás órája közeleg. Olyan óra lesz ez, amikor mindazokat, akik elárulták hazafias kötelességüket, elkerülhetetlenül utóléri a kérlelhetetlen büntetés. Ostoba elképzeléseiteknek szét kell foszlaniok, és meg kell értenetek, hogy az erő a mi oldalunkon, az igazság és a jog oldalán, a nép oldalán van.

Az utolsó óra még rendelkezéstekre áll, hogy megszabaduljatok lelkiismeretfurdalásaitoktól, megmentsétek jövőtöket, életeteket. Ne mulasszátok el ezt az utolsó lehetőséget! Utána már késő lesz! Mutassátok meg tettekkel, hogy megbántátok bűneiteket, haladéktalanul nyujtsatok kézzelfogható segítséget a nemzeti felszabadító mozgalomnak.

Fasiszta hadsereg tisztjei és katonái! Fordítsatok hátat e szégyenteljes hadsereg sorainak, fegyveretekkel együtt álljatok át a partizánmozgalomhoz. Úgy fogadunk benneteket, mint testvéreket, velünk együtt fogtok harcolni az utolsó csatában az ellenség ellen. Rendőrök! Segítsetek a hazafiaknak súlyos harcukban, idejében figyelmeztessétek őket minden készülő házkutatásról, akadályozzátok meg letartóztatásukat, segítsétek elő szökésüket, s akkor a számadásban, ame-

lyet tevékenységtekről kell tennetek, a terhek mellé, a jótettek oldalára odaírhatjátok azt a segítséget, amelyet ebben az órában a nemzeti mozgalomnak nyujtottatok. Tisztviselők! Szabotáljátok főnökeitek parancsait és utasításait, zavarjátok a fasiszta államapparátus munkáját. Fasiszták! Haladéktalanul lépjetek ki pártotokból, különben sorsotok meg van pecsételve. Vigyázzatok! Ne vesztegessétek az időt, ez az utolsó óra, utána már késő lesz! Menekületek saját magatoktól függ."

Ezek a katonákhoz, a behívottakhoz és magukhoz a fasisztákhoz intézett kiáltványok, felhívások és figyelmeztetések, amelyeket a partizánosztagok erőteljes tevékenysége is alátámasztott, s általában egész propagandánk, nyomban megmutatta hatását. A carabinierek szökése, amely kisebb-nagyobb mértékben azelőtt is gyakori volt, most kiterjedt minden tartományra, magával sodorta a titkosrendőrség ügynökeit és a fasiszta milicistákat is; a behívót kapott ifjaknak több mint nyolcvan százaléka nem jelent meg a gyülekezőhelyen. A fasiszta „köztársasági" csapatok laktanyái gyorsan kiürültek. A fasiszta rendszer belülről is összeomlott.

„A «köztársasági» parancsnokságon nyugtalanság és csüggedés uralkodik — írta a *Combattente*, amely a Pajetta testvérek szerkesztésében a főparancsnokság sajtóorgánuma lett — és most, hogy bátorságot öntsenek magukba, sokat beszélnek hadosztályaink «visszahívásáról» Németországból. Visszatérnek az erőszak és éhség nyomása alatt toborzott «önkéntesek», visszatérnek a német tisztek által toborzott katonák, visszatérnek a hiéna Graziani táborszernagy rabszolgái. A visszatérő katonák közül nagyon kevesen jutnak el az appennini arcvonalra. Visszahozzák, hogy a németek és lakájaik, az olasz fasiszták akarata szerint ellenünk fordítsák, testvérgyilkos háborúba sodorják őket! Harcolni fognak ellenünk a fekete brigádokkal[47] együtt, amelyekbe sok torinói és milánói fasiszta nem hajlandó belépni. Ezek az emberek, akik csőretöltött revolverrel járnak a városok utcáin, nem fogják Hitlert megmenteni..."

---

[47] A fasiszta milícia rohamosztagai, amelyeket Mussolini 1944 júniusában alapított, azokban a napokban, amikor a hitlerista csapatok kiürítették Közép-Olaszországot. A „fekete brigádok" soraiba be kellett volna lépnie a fasiszta párt minden 18—30 éves tagjának. — *Szerk.*

A rémület és kétségbeesés hatalmába került fasiszták minden adott alkalommal a veszett düh és kegyetlenség nyilt kitöréseiben élték ki magukat. Ilyenkor azonban mindig kemény figyelmeztetést kaptak. Július 14-én a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének főparancsnoksága utasításokat küldött szét, hogyan kell bánni a foglyokkal. Az utasításokban előírták, hogy a foglyokkal igazságosan és emberségesen kell bánni, de a szigorú és sérthetetlen szabályokhoz kell igazodni. Megállapították, hogyan szedjenek és hogyan cseréljék ki a túszokat, akiket a fasiszta katonai és polgári hatóságok soraiból, a németek és olaszok közül kell venni; megállapították a megtorló intézkedések rendjét is. „Az egyes alakulatok parancsnokságait — mondotta az e kérdésben kiadott parancs — felhatalmazzuk, hogy a túszokon minden olyan esetben megtorlást alkalmazzanak, amikor az ellenség békés lakosokat, foglyokat vagy sebesülteket lövet agyon, és olyan esetekben is, amikor kínozzák a letartóztatott hazafiakat."

Ez komoly csapás volt az ellenség harci módszereire és jelentős mértékben bizonyította erőnket. Szavunk nem volt üres fenyegetés. Amikor megtudtuk, hogy hat hazafit felakasztottak, a piemontei Garibaldi-rohambrigádok parancsnoksága ezt jelentette: „Annak megtorlásaképpen, hogy június 22-én Torinóban vadállati kegyetlenséggel felakasztottak hat hazafit, a parancsnokság megparancsolta az 1. és 2. Garibaldi-hadosztálynak, hogy lövessen agyon húsz német és olasz fasiszta foglyot. Népünk húsz ellenségét ma hajnalban agyonlőtték. Főhadiszállás. 1944 július 23." A liguriai Garibaldi-brigádok parancsnoksága csaknem egyidejűleg küldte szét a következő jelentést: „Annak a hetven hazafinak a haláláért, akiket néhány nappal ezelőtt Genovában lőttek agyon, és annak az öt hazafinak a haláláért, akiket Savonában nemrég lőttek agyon, megtorlásképpen agyonlőttünk nyolcvan német tisztet és katonát, valamint húsz olasz fasiszta kémet, akiket a liguriai Garibaldi-rohambrigádok túszként tartottak őrizetben."

Így tehát gyökeresen megváltozott az a helyzet, amelyben a harc folyt. Már nem voltunk fegyvertelenek az ellenség kegyetlenkedéseivel szemben, most már nem kellett attól tartanunk, hogy megvalósulhat Mussolini és Graziani terve, s az olasz hadsereget Hitler és vezérkara rendelkezésére bocsátják.

Ezt a tervet éppen a partizánmozgalom semmisítette meg, amely megakadályozta, hogy a fasiszták jelentékeny erőket gyüjtsenek és ezeket kizárólag a partizánok elleni harcban használják fel. Végül támadásunk megvalósításával teljesítettük kötelességünket a szövetségesekkel és a Nemzeti Egység Kormányával szemben. Támadásunk a legkülönbözőbb formákban kiterjedt az ország egész megszállás alatt álló területére.

Mindenütt felkelést!

Ebben az időpontban igen nagyjelentőségű volt az a kérdés, hogy a parasztok hogyan vegyenek részt az ellenállási mozgalomban. Most már nemcsak arról volt szó, hogy a mi-gunk oldalára állítsuk a partizánok kezén levő hegyvidéki völgyek lakóit. Meg kellett szereznünk a síkságon élő dolgozók széles tömegeinek hathatós támogatását is. Már régóta rendkívül nagy érdeklődéssel figyeltük a falvak eseményeit. Kiadtuk a jelszót a paraszbbizottságok megalakítására, sikerült szorosan a partizánok köré tömörítenünk a falusi ifjúságot, nőket és férfiakat. Nyár elején kiadtuk ezt a határozott jelszót: „Vigyük el a felkelést a falvakba is!"

Miután a hegyekben helyzetünk megerősödött, az ellenség birtokában csak a falusi körzetek maradtak, amelyeknek nagy jelentőségük volt elsősorban a csapatok ellátása és a közlekedési vonalak biztosítása szempontjából. Itt is szükség volt arra, hogy — Sztálin elvtárs útmutatásától vezérelve — elviselhetetlen viszonyokat teremtsünk a megszállók részére. Sikereink ezen a téren halálos csapást mérhettek a németek egész bonyolult hadigépezetére. A síkságon levő községek és falvak megszállása (még az ideiglenes megszállás is), a nagy műutak és autóutak egyre gyakoribb átpásztázása nemcsak kemény csapásokat mért az ellenségre, nemcsak lerombolta az olasz fasiszta és a német hatóságok tekintélyét, hanem kezdték összekuszálni, lerontani az ellenség egész közlekedési rendszerét is.

Az első lépés megtörtént. Bátran tovább kellett folytatnunk a dolgot, el kellett érnünk a létfontosságú ütőereket, egyenesen az ellenség szívét. Az időpont kedvezett. A nehéz gazdasági helyzet erősen éreztette hatását a parasztok köré-

ben, állandó elégedetlenség és felháborodás érzését keltette bennük. Ezt a napszámosok és munkásnők sztrájkjai elég világosan megmutatták a Po völgyének rizsültetvényein. A falusi lakosság körében nem volt a dolgozóknak olyan rétege, amely ne osztozott volna az általános elégedetlenségben.

1944 nyarán napirendre került a cséplés és a fasiszta kényszerbeszolgáltatások szabotálásának kérdése. A cséplés a fasiszta hatóságoknak megkönnyítette volna a mennyiségi ellenőrzést és a gabonarekvirálást. Ügyelni kellett arra, hogy a cséplést csak ott végezzék el, ahol nem állt fenn a fasiszta begyűjtések veszélye. Más helyeken viszont a gabonát kévékben kellett hagyni a felszabadulás gyorsan közeledő pillanatáig. Ez volt a Felszabadító Önkéntesek Hadteste parancsnokságának rendelkezése.

A rendelet végrehajtását csak úgy lehetett biztosítani, ha fegyveres falusi őrségeket alakítanak, amelyek a parasztbizottságok és a helyi Nemzeti Felszabadító Bizottságok rendelkezésére állnak, és vagy a partizánok támogatásával vagy önállóan cselekszenek. Így keletkeztek a SAP-osztagok, amelyek kezdetben főleg Emilia falvaiban alakultak meg, majd megjelentek Venetóban, Lombardiában és Piemonteban is. A sapista osztagok szembeszálltak az ellenség minden olyan kísérletével, hogy megszállja a falvakat, harcoltak a kémek és a fasiszta hatóságok, a közellátási szervek megbízottai, a fasiszta szervek meghatalmazottjai ellen. Nem szorítkoztak pusztán védekezésre, hanem gyakran támadást intéztek az ellenség ellen, mert nagyon jól tudták, hogy a veszélyeztetett falvak megvédésének legjobb eszköze, ha lecsapnak az ellenség távoli állásaira, ha házaik, földjeik körül kisebb-nagyobb biztonsági övezetet teremtenek, amelybe az ellenség nem meri betenni a lábát.

Ezért a SAP-osztagok körülzárták az olasz-német fasiszta helyőrségeket, egyre nagyobb távolságokban végeztek rajtaütéseket, arra kényszerítették az ellenséget, hogy szöges drótkerítéssel vegye körül magát, beássa magát a földbe, kis erődítményeire támaszkodjék, és még a kedvét is elvették attól, hogy előmerészkedjék: a fasiszták megelégedtek azzal is, ha egy rövid ideig békében hagyták őket. A sapista osztagok, amelyek ilyenmódon bizonyos mozgási szabadságra tettek szert, felgyujtották az ellenséges raktárakat, megtámadták a

hadianyagot és csapatokat szállító vasúti szerelvényeket, elvágták a falvaiktól nem messze húzódó közlekedési utakat.

Ez a tevékenység, amelyet gyakran a hegyvidéki partizánosztagokkal együtt folytattak, végleg megrémítette és arra kényszerítette az ellenséget, hogy békében hagyja a síkság nagy területeit, mert ha behatoltak oda, akkor a partizánok megsemmisítették őket. Így tehát a fasiszták elvesztették azt a lehetőséget, hogy gyujtogassanak, erőszakoskodjanak, raboljanak, gyilkoljanak és embereket hurcoljanak Németországba. Ez a harc minden nehézsége ellenére is komoly segítséget nyujtott a falusi lakosságnak, ezenkívül elősegítette a parasztság minden rétegének összefogását, a város és a falu közeledését, életre hívta a beszolgáltatások szabotálásának nagyszabású mozgalmát, pedig a németek elgondolása szerint ezeknek a beszolgáltatásoknak enyhíteniök kellett volna a súlyos németországi élelmiszerhiányt. Továbbá, ez a harc nyitotta meg a partizánok előtt az utat, hogy egyre nagyobb területeket szabadítsanak fel véglegesen.

„Elérkezett egész tartományok, városok, területek felszabadításának órája" — írtuk 1944 júliusában. Abban az időben már elmondhattuk, hogy a férfiak és nők, ifjak és öregek — a falusi korzetek egész lakossága (különösen Emiliában) — a felkelés útjára léptek.

Zanelli di Forlí, e mozgósítás egyik lelkes szervezője, ezt írta:

„A falvakban nincs egyetlen olyan paraszthaz sem, amely mellett ne volna titkos rejtekhely. Ezeket a rejtekhelyeket rendszerint a föld alatt vájták. Az egész tartományban a hazafiak ezrei élnek állandóan ilyen «földalatti szobákban», s csak éjszakánként jönnek elő, hogy harci műveleteket hajtsanak végre az ellenség ellen. A parasztok állandóan éberen figyelnek, hogy a fasiszta «átfésülések» ne érjék őket váratlanul. Nem mult el hét, egyes körzetekben pedig egyetlen nap sem, hogy ne lett volna riadó. A riasztó jelet továbbadták minden falunak, néha kiáltással, amely látszólag semmit sem jelentett a kívülállóknak, néha feltűnő, jól látható helyen kifüggesztett fehér lepedővel. Erre a jelre a férfiak elrejtőztek, a nők pedig bátran szembenéztek a rablók állati dühével. «Hol vannak a férfiak?» — kérdezték a nácik. «A piacon. A gazdánál. A malomban» — felelték szemrebbenés nélkül parasztasszonyaink,

akik kitűnően megtanulták szerepüket. A hitleristák szimatoltak, «*kaput*»-oztak, de a bátor asszonyok nem hátráltak meg, s a németek kénytelenek voltak dolgukvégezetlenül, dühöngve távozni"[48].

A SAP-nak falusi osztagai mellett hasonló osztagai voltak a városokban is. Különösen komoly jelentőségre tettek szert a SAP gyári osztagai, amelyeket fegyveres védekezésre és megfigyelő szolgálatra szerveztek meg. Ezeknek az osztagoknak az volt a feladatuk, hogy idejében lépéseket tegyenek a munkások elleni razziák előtt és legrosszabb esetben megszervezzék a visszavonulást. A sapista osztagok védtek minden tüntetést, sztrájkot, minden tiltakozó megmozdulást. Ezek az osztagok a gyárak dolgozóinak irányítói, fegyveres előőrsei voltak. A tanintézetekben szintén tevékenykedtek SAP-osztagok, amelyek mindkét nembeli tanulókból álltak.

Ezeknek az osztagoknak a feladata volt, hogy védjék a zavartalan oktatást, a személyes szabadságot, a tanulók tüntetéseit, tiltakozó sztrájkjait, irányítsák a mozgalom részvevőinek katonai kiképzését, s a felkelés időpontjában elfoglalják a tanintézetek helyiségeit. Ezeknek az ifjúsági Hazafias Akció-osztagoknak a Hazafias Akciócsoportokkal (GAP) kellett együttműködniök. A SAP-nak voltak agitációs és propaganda-osztagai is, amelyeknek az volt a dolguk, hogy megszervezzék és védjék a röpgyűléseket, jelszavakat írjanak a falakra, kiáltványokat szórjanak szét. Voltak megfigyelő és őrszolgálatot teljesítő SAP-osztagok is.

„A sapisták nemcsak magukban az üzemekben tevékenykednek, hanem mindenütt — írta a SAP torinói hadosztályának parancsnoksága. — Minden sapistának, aki valóban átérzi tevékenységének jelentőségét, képesnek kell lennie arra, hogy más SAP-osztagokat szervezzen saját házában, ismerősei és barátai közt. Át kell lépnie saját vállalata határait, szélesebb területen kell tevékenykednie, összeköttetést kell létesítenie más emberekkel is."

Általában a SAP-osztagok a harc és a felkelés alapsejtjei voltak. Ez sikeres kísérlet volt arra, hogy a lakosság többségét lassanként szervezetileg bevonják a mozgalomba. „Minden

[48] *Adamo Zanelli.* La Romagna operaia all'avanguardia del combattimento e della ricostruzione. (Romagnai munkások a harc és a felkelés élőcsapatában.) Forlí 1944.

férfinak és minden nőnek készen kell állnia arra, hogy követ hordjon az utcára, fát vágjon ki, távírópóznát döntsön ki, készen kell lenniok arra, hogy minden lehetséges és elképzelhető eszközzel elzárják az utcát, vagy megakasszák a közlekedést. A legkisebb akadály, a legcsekélyebb zavar is minden valószínűség szerint teljes vereséggé alakíthatja át az ellenség visszavonulását. Ilyenek voltak jelszavaink, amelyek az idők folyamán egyre konkrétabbak és hatékonyabbak lettek.

A tevékenységnek, a kezdeményezéseknek és a szervezési rendszabályoknak ez az egész összessége új feltételeket teremtett a támadó partizánháború megindításához. A Felszabadító Önkéntesek Hadtestének főparancsnoksága figyelembe vette, hogy a fegyveres ellenállás már kilépett a hegyvidéki kerületek határai közül, átterjedt a völgyekre és a városokra, már nem szorítkozott az ellenséget nyugtalanító kisebb műveletekre, hanem sokkal nagyobbszabású célokat tűzött maga elé, ezért júliusban utasítást adott ki mozgékony partizánegységek szervezésére:

„A mai helyzetben, és előre látva az események további gyors fejlődését, egyre szükségszerűbbé válik, hogy a hazafias erők fokozzák támadó szellemüket és kezdjenek szélesebb területeken igazi hadműveleteket. Tevékenységüket úgy kell megszervezniök, hogy sikeresen és egyre nagyobb arányokban szabadítsák fel a falvakat, völgyeket és mindig nagyobb körzeteket, megszervezzék ezek őrzését és védelmének előkészítését, s ugyanakkor ne mondjanak le a legnagyobb arányú támadó hadműveletekről sem, és ne szalasszanak el egyetlen lehetőséget sem, hogy viszonylag jelentős erőkkel megtámadják az ellenséget ott, ahol a legkevésbbé várja, és ahol legérzékenyebben érik a rámért csapások. A hegyeken innen levő terület sem lehet biztonságos övezet az ellenség vezérkarai, helyőrségei, raktárai és közlekedési útjai számára. Ezért a szokásos partizánegységek mellett, amelyek meghatározott körzetben tevékenykednek és támaszpontjaikon s az általuk ellenőrzött övezetekben helyezkednek el, alakuljanak különleges, mozgékonyabb egységek, nevezetesen szilárd, harcképes egységek, amelyeket könnyen át lehet dobni egyik helyről a másikra. Ezeket meghatározott körzetekben kell működtetni, de feladatuk nem szorítkozhatik helyőrségi szolgálatra. Alapfeladatuk az ellenség felkutatása legyen. Ezért:

1. A mozgékony egységeknek olyan harci osztagokból kell állniok, amelyeket egyenesen támadó hadműveletekre választottak és képeztek ki, amelyeket annak a szempontnak a figyelembevételével szereltek fel, hogy nagy mozgékonysággal és jelentős ütőerővel rendelkezzenek; e részlegeknek egy vagy több osztagból, összesen kétszáz-háromszáz emberből kell állniok, és felépítésüknek olyannak kell lennie, hogy az egyes egységek szükség esetén önállóan cselekedhessenek.

2. A mozgékony egységek más osztagok őrzése alatt álló övezetekben helyezkednek el. Parancsnokságuknak az élelmiszerellátás, az elszállásolás és egyéb hasonló kérdésekben megegyezésre kell jutniok a szóban levő övezet parancsnokságával, s reá kell ruházniok a helyi hatóságokkal való kapcsolat fenntartását, a hadbiztosság megszervezését stb. A mozgékony egységek a felsőbb parancsnokság rendelkezése alapján ezekből az övezetekből indulnak el hadműveleteik elvégzésére. Előre számolni kell azzal a kérdéssel, illetve tanulmányozni kell azt a kérdést, hogyan lehet átmenni egyik övezetből a másikba, és hogyan lehet visszavonulni más övezetekbe. Az egységek parancsnokságainak különleges figyelmet kell fordítaniok a nagyobb kiterjedésű körzetben levő ellenség állomáshelyének és elhelyezkedésének tanulmányozására, szükség esetén megegyezésre kell jutniok a szomszédos övezetek parancsnokságaival.

3. A mozgékony egységek, amelyek más partizánegységek védelme alatt álló övezetben tartózkodnak, ezekkel mind az ellenség általános támadása, mind visszavonulása esetén együttműködnek. A mozgékony egységeket a felsőbb parancsnokság tekintse szükség esetén mindig felhasználható tartalékoknak.

4. A mozgékony egységeknek az a feladatuk, hogy erőteljes, nagy hatósugarú támadásokat hajtsanak végre, számolva azzal, hogy az ellenség erőinek és eszközeinek megsemmisítése, hadianyagának megszerzése után mindig biztosítva legyen számukra az a lehetőség, hogy visszavonulhassanak az előre elkészített és más egységek őrzése alatt álló támaszpontjaikra. Ezeket az egységeket úgy kell kiképezni és felszerelni, hogy megbízható és részletes tájékoztató anyag alapján, a legrövidebb idő alatt nagyszabású diverziós műveleteket tudjanak végezni."

X. *fejezet*

A CSATÁK NYARA

Általános támadás

1944. év nyara. A partizánmozgalom hősi napjai! Aki nem vett részt e napok eseményeiben, az ma nehezen tudja átérezni, mit is jelent, ha visszaemlékezünk rájuk.

1944 nyári hónapjaiban a partizánok nagy csatákat vívtak, és hatalmas területeket szabadítottak fel hosszabb időre, miközben az ellenség kíméletlenül hajszolta őket. Egyre gyakoribbak lettek a partizánok váratlan támadásai, villámgyors rajtaütései az ellenség közlekedési útjai és raktárai ellen. A Felszabadító Önkéntesek Hadteste főparancsnokságának közleményeiben a partizánakciókról szóló jelentések most már egész oldalakat töltöttek ki. Mindegyik jelentésnek három-öt sort szenteltek; tíz sor csak a rendkívüli esetekre jutott. Kéthetenként kiadott közleményeinkben sokszáz jelentés látott napvilágot. Mindegyik közlemény hamarosan nyolcvan-száz vagy még több oldalból álló, kis gépírásos kötetté dagad, de ezek még távolról sem nyujtottak megközelítő képet a partizántevékenység arányairól, mivel a híranyagnak csak kis része jutott el óriási nehézségek és veszélyek leküzdése árán a főparancsnoksághoz.

A jelentések halmazából kiemeljük a legfontosabbakat, a legjellegzetesebbeket, hogy legalább némi általános fogalmat adjunk, hiszen pontos és teljes krónikát nem tudunk adni az 1944 júniusában és júliusában vívott partizánháborúról.

Ezekben a hónapokban különösen nagyarányú támadásokat hajtottunk végre Piemonteban, Liguriában és Emiliában,

hogy lefegyverezzük és felszámoljuk a községek, erődítmények és laktanyák fasiszta helyőrségeit. Ezeknek a támadásoknak az volt a közvetlen célja, hogy kiküszöböljék a partizánok biztonságát közvetlenül fenyegető veszélyt, de az a másik, nagyobb jelentőségű cél is szemünk előtt lebegett, hogy megfélemlítsük, terrorizáljuk és arra kényszerítsük az ellenséget, hogy visszavonja és nagy központokban összpontosítsa a távoli pontokon levő helyőrségeit. A támadásokat az említett vidékek számos övezetében teljes siker koronázta.

Cevában június 9-én megtámadták a helyi fasiszta szervezet otthonát és megsemmisítették az ott rejtőző Muti-osztag legnagyobb részét, egy másik helyen lefegyverezték a biztonsági őrség tizenöt tagját. Egy partizánosztag két gépkocsin behatolt Bra városába, megtámadta a laktanyát és kiszabadított tizenhárom foglyot. Megtámadták a Nemzeti Köztársasági Gárda vesimei laktanyáját, Scarnafigiban lefegyverezték az erőd német helyőrségét. Pont Canaveseben a partizánok megtámadták a Nemzeti Köztársasági Gárda laktanyáját, amelyet ötven katona védett. Az ellenség — néhány katonájának elvesztése után — megadta magát. Ugyanitt lefegyverezték a nyolcvan fasisztából álló biztonsági őrséget is. Hasonló sors érte Courgnè és Valperga őrségeit is. Felgöngyölítették Foglizzo és Scalenghe helyőrségeit, amelyek húsz-húsz fasisztából álltak. Pont Canaveseben a partizánok megtámadták az alpesi vadászok egyik fasiszta osztagát, amely egy vendéglőben eltorlaszolta magát. Egy polgári személy telefonhívására Courgnèből fasiszta erősítés érkezett segítségükre. Ez a személy árulásáért nyomban megbűnhődött: amikor ellenállást kísérelt meg, agyonlőtték.

Felső-Lombardiában a hazafiak júniusban hatalmukba kerítették a Nemzeti Köztársasági Gárda laktanyáit és lefegyverezték számos község helyőrségét. Monzában megtámadták a tüzérségi laktanyát. A katonák a partizánok mellé álltak és magukkal vitték a tehergépkocsikat, fegyvert és lőszert is. Galbigában (Tremezzo, Comói-tó) a partizánok lefegyverezték a Nemzeti Köztársasági Gárda negyventagú osztagát, jóllehet a partizánok csak furkósbotokkal voltak „felfegyverezve".

Chiavari és Genova között foglyul ejtették a fasiszta helyőrséget, három fasisztát kivégeztek közülük. Emiliában, Berceto környékén a Berretta-alakulatok nagy erőkkel megtámad-

tak és kemény összecsapás után megsemmisítettek egy német páncéltörő üteget. Tizenöt németet megöltek, több mint ötvenet foglyul ejtettek, hét tehergépkocsit, két gépágyút és számos kézifegyvert zsákmányoltak. A bolognai-firenzei úton a partizánok lesállásaikból súlyos veszteségeket okoztak az olasz-német fasisztáknak, akik kétszáz halottat és sebesültet hagytak a csatatéren. Lefegyverezték a codemondói repülőtér helyőrségét is, miközben hetven fegyvert és két géppuskát zsákmányoltak; ugyanez a sors érte a cervalezzai, collagnai, nervianoi-degli-arduini helyőrségeket is. Val Suganában és Vergnaccóban megtámadták és lefegyverezték egy erődítmény helyőrségét, Esemon di Sottóban lefegyverezték a biztonsági szolgálatra beosztott katonákat.

Július elején a partizánok behatoltak a cinisellói (Milánó) repülőtérre és elpusztítottak több hárommotoros repülőgépet.

Asti környékén a partizánosztagok és a vadászfegyverekkel felszerelt parasztok megtudták, hogy a fasiszták hadköteles korban levő ifjakat fogtak el, s megtámadták azt a tehergépkocsit, amelyen el akarták szállítani az ifjakat. Hét fasisztát megöltek, tizenötöt megsebesítettek és valamennyi ifjút kiszabadították. Fossanóban felrobbantották a lőporraktárt. A partizánok tizenöt mázsa robbanóanyagot zsákmányoltak.

Liguriában, Castiglione Chiavareseben és Borgoneban elfoglalták a Nemzeti Köztársasági Gárda laktanyáit. Július 4-én San Pietro di Varában megtámadtak egy őrosztagot, amely a híd helyreállításán dolgozó munkásokra ügyelt. Kemény csata kezdődött: az ellenség vesztesége hét halott és hét sebesült volt, míg nyolcan estek fogságba. Július 5-én támadást hajtottak végre Calice Ligure német fasiszta helyőrsége ellen: a negyvenkét főnyi partizánosztag hatalmába kerítette a távíróhivatalt, megrongálta a telefonvonalakat, elzárta a bejáratokat, majd megtámadta és megszállta az ellenség állásait.

A partizánegységek nemcsak a német és olasz fasisztákat támadták, hanem a nép minden ellenségét, köztük a partizánoknak álcázott banditákat is. Ezért átfésülték Torriglia övezetét s a különböző falvakban elfogtak és lefegyvereztek százhúsz katonaszökevényt, akiket egy állítólagos „partizán" vezetett. A gyorsan és ügyesen végrehajtott művelet nem követelt emberáldozatot. Többek között öt gépkocsit zsákmányoltak. A nem-fasiszta olasz foglyokat szabadon engedték, a katona-

szökevényeket pedig népbíróság elé állították és szigorú dorgálásban részesítették őket. A főkolomposokat rendes bíróság elé állították. A többi banditacsoportot másutt érte el végzetük. Kivégezték az olyan bandavezéreket, akiknek a lelkiismeretét a lakosság ellen elkövetett súlyos bűncselekmények terhelték.

A Giustizia e Libertà egyik brigádjának partizánjai megtámadták a San Bonicóban levő lőporraktárt és megfutamították a helyőrség katonáit. Több katonát letartóztattak és rengeteg lőszert zsákmányoltak. A környékbeli helyőrségek és biztonsági őrségek felszámolása lehetővé tette a nagyobbarányú műveleteket a falvak és völgyek felszabadítása érdekében. Ebben az időszakban számos ilyen partizánakció zajlott le.

Június 11-én a partizánok megszállták a Colle di Navótól Garessióig terjedő egész övezetet és ellenőrzésük alá vették a vasútállomást. Június 14-én a Castellano-osztag és a Giustizia e Libertà egyik osztaga elfoglalta Dronarót. 16-án a Val Tanaro partizánjai elfoglalták Bagnascót és szigorú ellenőrzésük alá vették a Ceva—Ormea vasútvonalat. A partizánrendőrség átvizsgált minden vonatot, ellenőrizte az okmányokat és letartóztatta a gyanús egyéneket. Június 26-án kora reggel a 2. hadosztály és a 16. Garibaldi-brigád osztagai felszámolták az erős ellenséges helyőrséget, felszabadították Lanzo városát(Torino tartomány) és nagymennyiségű hadianyagot zsákmányoltak.

Valsessera (Biella) különböző partizánosztagai támadó hadműveletet kezdtek a nagyrészt már ellenőrzésük alatt álló völgy teljes felszabadítása érdekében. Partizánoknak álcázott fasiszták rajta akartak ütni a körzet partizánállásain. Sikerült megtéveszteniök a biztonsági őrséget, de később az egyik partizánőrjárat megtámadta őket. A fasiszták erre sok halottat és sebesültet vesztve visszavonultak.

A 3. liguriai brigád egyik osztaga megszállta a Genovától negyven kilométernyire fekvő Torrigliát és az elviselhetetlenül súlyos adók alatt nyögő parasztok nagy örömére elégette az adólajstromokat. Közben foglyul ejtettek egy olasz ezredest, a fasiszta hatóságok pedig elmenekültek. A partizánok Triorát, Badaluccót és Varese Liguret is megszállták. Június harmadik hetében a liguriai partizánok Piacenza tartományban

felszabadították Ottone városát (tizenkétezer lakossal) és Rovegnát. A környéken több más községet is felszabadítottak és súlyos vereséget mértek a fasisztákra. Venetóban elfoglalták Torreglia, Curtarolo és Polverara községeket. Emiliában júniusban már számos kisebb község teljesen a partizánok ellenőrzése alatt állott, s ennek eredményeképpen a németek hivatalosan megszüntették a postai és telefonösszeköttetést számos környező községgel. Zoccában letartóztatták a fasiszta hatóságokat. Egy kisebb partizánosztag Zianót is felszabadította.

Július folyamán a felszabadító műveletek tovább terjedtek és növekedtek. A partizánok a Po völgyéből kikergették az olasz-német fasisztákat. A felszabadított helyeken népi községi giunták kezdenek tevékenykedni. Paesanát elfoglalták a partizánok. Langheban számos községet felszabadítottak. A partizánok néhány óráig megszállva tartották Nizza Monferratót, elfogták a kémeket és az élelmiszerkészletet szétosztották a lakosság körében. Asti körzetének számos községében megsemmisítették az élelmiszerkészletről készült listát és a behívásra kijelöltek névsorát.

Biella körzetében Valsessera után Valle Mossót, Val Ponzonet és még több más helyet felszabadítottak a lakosság nagy lelkesedése közben. A helyi szövőgyárak munkásai már régóta követelték, hogy a munkabért emeljék fel napi hat-nyolc lírával; a felszabadulás után a béremelést azonnal megadták. Lombardiában a Valcamonica-brigád egységei megszállták Isolát, miközben súlyos veszteségeket okoztak az ellenségnek. Stresában a hazafiaknak egy egészen kicsiny csoportja hatalmába kerítette a várost, megfutamította a fasisztákat és megtámadta a németek szolgálatában álló szlovák csapatokat. A szlovákok csak gyenge ellenállást fejtettek ki, sőt, az akció befejeztével tíz szlovák csatlakozott a hazafiakhoz.

Liguriában megszállták Bargaglit. A kis faluban állomásozó németek elmenekültek. A partizánok kiszabadítottak körülbelül hetven fiatal olaszt, akiket a németek Németországba akartak hurcolni. Pertit a helyi lakosság segítségével szabadították fel. Néhány hét leforgása alatt az Appenninek övezetében, Genova, Spezia, Parma és Piacenza között, több mint kétszázötven község szabadult fel. A Valle Trebbia teljesen felszabadult. A Scofferából jövő utak, a Torriglia—

Bobbio és a Bedonia—Chiavari között levő utak a partizánok birtokába kerültek, akik ellenőrzésük alá vették a helyi közlekedést.

„Padua tartományban a felkelés szele fúj — írtuk július első napjaiban. — Főbb központjaiban már néhány hónapja erős partizáncsoportok alakultak, amelyek erélyes akciókkal hiúsítják meg a rekvirálásokat és a gyilkosságokat. A partizánharc számos központban tömegméreteket ölt, ugyanakkor a napszámosok és a parasztok fokozzák harcukat az elviselhetetlen gazdasági viszonyok, a németek hajtóvadászatai és a németországi deportálások ellen. Az utóbbi hetekben ez a forrongás számos tömegméretű partizánakciót hívott életre: nyolc fasiszta községházát az ujjongó tömeg jelenlétében gyujtottak fel; a behívási és adófizetési névjegyzékeket megsemmisítették; a fasiszta mozgósítás elől bujkáló ifjak és a «katonaszökevények» élelmiszerjegyeket kaptak. Hét község ben lerombolták a fasiszta községházát."

Ne hagyjuk lélekzethez jutni az ellenséget!

Ezek a nagyobbarányú támadó harci műveletek, amelyekről fentebb beszéltünk, nem akadályozták, sőt előre lendítették az úgyszólván mindennapos akciókat. Az ilyen akciók közé sorolunk minden olyan eszközt, amely akadályozta az ellenség közlekedését, és többek között az utánpótlási útvonalain végzett romboló munkánkat is.

Garessio környékén kisiklattak egy gyorsvonatot, amely a fasiszta Muti-osztagok katonáit szállította. Két állomás között feltartóztatták a Bráról jövő vonatot: a partizánok lefegyvereztek és magukkal vittek tizenkét fasiszta katonát. A 4. Cuneo-brigád osztagai a cascinei elágazásnál másfél óráig feltartóztattak egy német gépkocsioszlopot, amelyet a fasiszta légierő vadászgépei védtek. A gépkocsioszlopot erős gépfegyvertűz alá vették, mire az ellenség kénytelen volt Saluzzo irányában visszavonulni. Ugyancsak Bra városában megállítottak egy fegyverekkel megrakott vonatot, s a partizánok csaknem az egész fegyverrakományt magukkal vitték. Egy másik vonaton elfogtak huszonkét fasisztát. Feletto közelében a partizánok páncélkocsival biztosított gépkocsizó fasisztákat

támadtak meg. A páncélkocsit és a gépkocsikat megsemmisítették, a fasiszták pedig több halott és sebesült hátrahagyásával megfutamodtak. A canavesanói körzet egyik falujában a partizánok egy tizenháromtonnás és egy nyolctonnás harckocsit zsákmányoltak. Mezzana Mortigliengóban (Biella) megtámadták a Muti-osztagok két tehergépkocsiját: kilenc fasisztát megöltek, sokat megsebesítettek, a többiek elmenekültek. Occenengóban a partizánok feltartóztattak egy tehervonatot és „felgöngyölítették" a német őrséget.

Romagnában a GAP-osztagok a „Gapisták napjának" nyilvánították június 15-ét. Ezen a napon egyszerre hétszáz ember vett részt a partizánműveletekben. Az eredmény: Bolognában felgyujtottak nyolc tehergépkocsit, Modenában pedig tizennyolcat; ezenkívül számos más szabotázscselekményt hajtottak végre.

„A 2. Biella-brigád partizánjai egyességre jutottak a helyőrség katonáival, majd a Matteotti-osztaggal együttműködve hat gépkocsin Ivreába utaztak. A partizánok lezárták a városból kivezető utakat, majd a város belsejében és környékén felállították őreiket. Ugyanakkor húsz ember bement a helyőrségi parancsnokság épületébe. A partizánok megkötözték az ügyeletes tisztet és az ügyeletes őrmestert, s ezzel biztosították magukat a németek beavatkozása ellen. Ezután a fasiszta katonák segítségével különböző hadianyagokat, fegyvereket, élelmiszereket és ruhákat vittek el a fegyverraktárból és a raktárakból. Az egyik ellenszegülő németet agyonlőtték. Az akció befejezése után a partizánok bejárták a várost és röplapokat szórtak szét." „A 2. Garibaldi-hadosztály rohamosztagainak Ciriében, a Val di Lanzo körzetében, merész rajtaütéssel sikerült hatalmukba keríteni egy vonatot, amely hetvenötmilliméteres lövegeket, három százmilliméteres löveget, nagymennyiségű lövedéket és robbanóanyagot szállított.

Júliusban Dogliani és Monchiero között megtámadtak egy páncélkocsival biztosított német gépkocsioszlopot; két tehergépkocsit megsemmisítettek, a páncélkocsit megrongálták, több németet megöltek. Az Alessandria—Asti közötti úton feltartóztattak egy tehervonatot és sok hadianyagot zsákmányoltak. Megtámadtak egy Speziába tartó ellenséges gépkocsioszlopot, amelyen százhúsz német és sok túsz ült. Tizenegy

németet megöltek, hetet megsebesítettek, hatvannégyet foglyul ejtettek.

Ebben az időszakban a partizántevékenység fő céltáblái a német katonai szállítmányok és a vasutak voltak. Többízben megrongálták a Torino—Lanzo, Alessandria—Torino, Torino—Modena, Asti—Acqui közötti vonalakat. Felizzanónál kisiklattak egy német tehervonatot. Június 24-ére virradó éjjel a gapisták merész támadást intéztek Milánó egyik állomása ellen, elpusztítottak öt mozdonyt, két villanymozdonyt és különböző anyagokat. Felrobbantották a Brembrillát Gerosával összekötő hidat, aminek következtében megszakadt az összeköttetés Val Taleggióval. Liguriában felrobbantották a Genova—Arquata és a Genova—Ovada közötti vasútvonalak egyes szakaszait és kisiklattak egy mozdonyt. Venetóban többször is felszakították a Verona—Trento közötti vasútvonalat, továbbá a tarvisiói, valsuganai és a Verona—Modena közötti vasútvonalakat. Emiliában többször megszakították a vasúti összeköttetést a Reggio—Parma, Parma—Modena, Bologna—Modena, Bologna—Firenze vonalszakaszokon. Csupán Ravenna, Forlí és Bologna tartományokban tizenhatszor megszakították a vasúti összeköttetést és felgyujtottak két üzemanyagot szállító vonatot.

Júliusban Trofarello és Villastellone közelében megrongálták a Torinóba vezető vasútvonalakat. Megrongálták a Novara—Luino, Milánó—Genova, Bressana—Bottarone közötti vasútvonalakat is. Mosuccóban, Rhóban, a Milánó—Torino, a Milánó—Domodossola stb. közötti vonalakon is kárt tettek a pályatestben.

Reggio tartományban többször megbénították a közlekedést a Biola-folyó felett vezető hídon és Tornante degli Schiocchinál. A Reggio—Cerreto—La Spezia útvonalat több szakaszon felrobbantották. Az ellenség közlekedésének akadályozására irányuló partizánakciók sok helyen kézzelfogható eredményeket hoztak. Emilia és Toscana között leromboltak több nagy közlekedési berendezést és ennek következtében megakadt a közlekedés az Abatonen. Sikeresen támadták az utánpótlást szállító gépkocsioszlopokat is.

Venetóban Busche és Feltre közelében megbénították a közlekedést a Montebelluna—Calalzo közötti vasútvonalon, és

felrobbantották a Longarone és a Castello Lavazzo mellett levő vasúti hidat.

A gyakori partizántámadások, valamint az ellenséges csapatok körében végzett propagandamunkánk azt eredményezte, hogy ebben az időszakban gyakoribbá váltak az olyan esetek, amikor a fasiszta hadseregben fokozódott a bomlás, és katonák, feketeingesek, tisztek a partizánok oldalára álltak.

Egy repülőtér pilótái felszerelésükkel együtt átálltak a partizánokhoz. Ugyanezt tette júliusban Altessano (Val di Susa) repülőterének legénysége is. Külön említést érdemel, hogy a csehszlovák helyőrség minden géppuskájával együtt átállt a partizánokhoz. Zognóban a Nemzeti Köztársasági Gárda katonái csatlakoznak a helyi partizánalakulatokhoz. Amikor Ponte San Pietróban az egyik fasiszta alakulat távirászai értesültek arról, hogy Németországba akarják hurcolni őket, lefegyverezték a német kísérő őrséget, majd fegyverrel, lőszerrel és élelmiszerkészlettel együtt felmentek a hegyekbe.

Imperia körzetében a katonák megszöktek a Nemzeti Köztársasági Gárdából. A partizánokhoz rendőrök is csatlakoztak és egyre-másra szöktek meg német katonák is. Ugyancsak Imperiában két „hajtóvadászatra" kivezényelt olasz zászlóalj megtagadta a parancs teljesítését. Ötszáz katonát lefegyverezték és Genovába küldtek a németek rendelkezésére. Nyolc foglyul ejtett német katona kérte felvételét partizánosztagokba. Caramagnában (Liguria) a legtöbb katona fegyverrel és felszereléssel együtt átállt a partizánokhoz, ugyanezt tette Aronában húsz szlovák. Valtellinában, Bormio közelében bekerítettek egy százfőnyi csehszlovák osztagot, mire az letette a fegyvert és átállt az olasz hazafiak oldalára. Romanóban, Canavese körzetében a San Marco-osztag száz kitűnően felfegyverzett önkéntese és számos katonája csatlakozott a partizánokhoz. Néhány nap mulva Lessolóban ugyanígy tett a San Marco-osztag körülbelül húsz önkéntese, akik nagymennyiségű géppuskát és lőszert hoztak magukkal. Ezt a példát százegyven katonai szolgálatra behívott ottani ifjú és negyven ivreai carabiniere is követte. Júliusban csaknem teljesen felszámolták a néhányszáz felfegyverzett emberből álló szlovák helyőrségeket, amelyek Verbano övezetét védték. Nagyobb részük fegyverrel és felszereléssel együtt átállt a partizánokhoz, a többi átment Svájcba.

A főparancsnokság összegezte a nagyarányú partizántevékenységet és ezt írta jelentésében: „Június első napjaiban minden partizánosztag akcióba lépett. Se szeri, se száma a fasiszta olasz-német helyőrségek és gépkocsioszlopok ellen intézett rajtaütésszerű támadásoknak, községek és városok megszállásának (néha már az Alpesek előhegyeinek övezetében), az árulók és kémek megbüntetésének. Egyszerűen lehetetlen volna valamennyit felsorolni. A fegyverekben, élelmiszerekben és anyagokban szerzett zsákmány óriási. Ezek az akciók általában közismertek. A rádió hírszolgálatában gyakran hallhatjuk a szövetségesek elismerését és dícséreteit; még nagyobb elégtételünkre szolgál magának az ellenségnek az elismerése. Így például, a Kesselring felhívásában foglalt fenyegetés, a július 14-i német hadijelentésben történt megemlékezés, mindazok a kezünkbe került titkos német és olasz fasiszta jelentések, amelyekből világosan kiolvashatjuk az egyre szervezettebb és merészebb partizánegységek növekedése által okozott aggodalmat. Jellemző az a «nagy beszámoló», amelyet a hónap elején Mischi tábornok, a fasiszta «köztársasági» hadsereg vezérkari főnöke tartott a kerületi katonai parancsnokok előtt. Jelentésében azt követelte az értekezlet valamennyi részvevőjétől, az egyre erősebben bomladozó Graziani-hadsereg parancsnokaitól, hogy csapataik fejtsenek ki nagyobb tevékenységet a felszabadító önkéntesek osztagai ellen folytatott harcban, amelyek napról napra erősödnek és növekednek...“

Kesselring fentebb említett kiáltványára méltó választ adott június 29-én Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottsága. A bizottság követelte, hogy „Kesselringnek, annak az embernek a nevét, aki gyalázatosságával a legszégyenletesebb módon bemocskolta a katonai becsületet“, elsőnek vegyék fel a háborús bűnösök listájára és annakidején adják át őt az olasz bíróságnak. A kiáltványban leszögezték, hogy ha Kesselring megvalósítja fenyegetéseit, minden szükséges ellenintézkedést meg fognak tenni. A kiáltvány végül azt a parancsot intézte minden polgárhoz, hogy „minden lehető módon akadályozza és hiúsítsa meg Kesselring rendelkezéseinek megvalósítását“.

A felfegyverzett emberek tettekkel válaszoltak. Határozottan visszaverték az ellenséges támadásokat és sikeresen állták a legsúlyosabb megpróbáltatásokat, a nagyméretű „átfésüléseket" is, amelyeket az ellenség ekkor egyre növekvő dühvel indított el. Mit mondanak a száraz jelentések?

„Crema és Lodi környékén június végén heves összecsapások voltak a náci-fasiszta razziázó erők és a partizánok között, akiket az egész parasztság támogatott." Voghera körzetében (Penice övezetében) a fasiszták „átfésülő" műveletei kudarccal végződtek. Az osztagot vezető ezredest megölték. „Június 23-án a németek olasz fasiszták kíséretében «átfésülést» hajtottak végre Camin övezetében (Padua környékén): tíz felfegyverzett fiatal harcost elfogtak. A község asszonyai körülvették a fasisztákat és követelték az ifjak szabadonbocsátását. A németeket hamarosan néhány partizánjárőr támadta meg és a harcosokat kiszabadította." „Az 1. Valsesia-hadosztály partizánjai szívósan ellenálltak a fasisztáknak, akik nagyszabású «átfésülő» műveleteket végeztek. Egyes helyeken a lövöldözés egyfolytában tizenkét órát tartott, más helyeken a partizánok nyomban ellentámadásba mentek át. Csapataink jelentéktelen veszteségekkel kerültek ki a harcból, az ellenség azonban komoly veszteségeket szenvedett." „Június 3-án nagy olasz-német fasiszta erők «átfésülő» műveletet kezdtek Cedegolo (Val Camonica) övezetében. A partizánok harcba bocsátkoztak és súlyos veszteséget okoztak az ellenségnek: negyvenheten, köztük egy őrnagy és egy főhadnagy életüket vesztették, százan megsebesültek. A lakosság erkölcsi szelleme kitűnő."

Íme, egy szemelvény a garibaldista 1. Valsesia-hadosztály havi jelentéséből: „Embereink ellen már tíz nap óta erős támadás folyik. Se szeri, se száma a támadásoknak és a lesállásból történő rajtaütéseknek. Július 2-án kétezer német és háromszáz olasz fasiszta megindította az első támadást, amit elkeseredett harc után visszavertünk. Második támadásukat a németek július 4-én kezdték; ebben kétezerhétszáz német és háromszáz olasz fasiszta vett részt. Támadásra tartalékolt minden lőszerünket ellőttük, így nem tudtuk megakadályozni, hogy az ellenség behatoljon a völgybe. Az elkeseredett harc még folyik. Az eddig számbavett veszteségeink egészen jelentéktelenek, az ellenség azonban tehergépkocsikon még most is

szállítja halottait. Egyik osztagunk egymaga hetven németet semmisített meg." A Val Camonicában fasiszta „köztársasági" erők „átfésülték" Campelli övezetét és két csoportunkat be akarták keríteni, ehelyett a mi csoportjaink támadták meg és fegyverezték le Capodimonte helyőrségét.

Még néhány jelentés az „átfésülő" műveletekről: „A Val Brembillában és a Val Brembanában tevékenykedő osztagunkat június 27-én megtámadta egy kétezeregyszáz főnyi, erős német és olasz fasiszta csapat, négy nehéz ágyúval, több páncélkocsi, gépfegyverek, aknavetők stb. támogatásával. A hatvan hazafi (a többiek távolabbi falvakban teljesítettek szolgálatot) csak géppisztolyokkal és kézigránátokkal volt felfegyverezve, mégis három óráig ellenálltak, majd visszavonultak előre elkészített állásaikba, ahova a támadók nem merték követni őket. Végeredményben az ellenség vesztesége hatvannyolc halott és eddig ismeretlen számú sebesült volt; a partizánoknak hét halottjuk és két sebesültjük volt. Minden hadianyagunkat megmentettük." Július 1-én a Muti- és Baraniosztagok kilencszáz katonája Lodi körzetében körülvette San Angelo Lodigianót és hajtóvadászatot rendezett azok ellen, akik katonai behívót kaptak, de nem jelentkeztek. Az ellenség vaktában lövöldözött, gyilkolt. Liguriában, Imperia közelében, Rezzo-Pieve di Teco övezetében, a Val Nerviában, és Pigna övezetében az ellenség nagy erővel rátört a partizánokra, de sikertelenül: a táborhelyet üresen találta. „Július 11-én az olasz-német fasiszták «átfésülő» műveletet kezdtek a 4. brigád ellen. A németek meg akarták tisztítani a Spezia—Parma és Chiavari—Parma útszakaszokat; a partizánok kiürítettek néhány falut, köztük Bedoniát is. Heves összecsapás folyt le. A harc során a németek súlyos veszteségeket szenvedtek: négyszáz német katona vált harcképtelenné, a partizánoknak húsz halottjuk volt. Miután a németek erősítést kaptak, gépesített osztagok és repülők támogatásával újból támadásba lendültek. Útjukon felgyujtották, fosztogatták a falvakat. Chiavariban a németeknek százhúsz halottjuk volt, kettőszázötven pedig a partizánok fogságába esett." A fasiszták át akarták fésülni Varzi övezetét, de kísérletük kudarcot vallott a partizánok gyors ellentámadása miatt: Ventimiglia és Bordighera között öt napig folyt a harc a Franciaországból érkezett, „átfésülésre" vezényelt németek ellen. Val Soanában, Ronco

(Torino) övezetében a németeket nyolc harckocsi támogatta. Itt a harc tizennégy órát tartott, s ennek során nyolcvan ellenséges katonát megsemmisítettek.

Júniusban az „átfésülések" száma erősen megszaporodott: ötvenegy volt Liguriában, huszonöt Lombardiában, nyolcvankettő Emiliában és Romagnában, tizennyolc Venetóban és százhuszonegy Piemonteban.

A példaképpen említett és a számtalan többi műveletből kiderült, hogy az olasz-német fasisztáknak, bár nagy erőket vetettek be és nehéz lövegeket, sőt gyakran repülőgépeket és harckocsikat is alkalmaztak, sohasem sikerült súlyos vereséget mérni a partizánokra. Amikor az ellenség jelentős fölényben levő erőkkel támadta a partizánokat, azok kihasználták a terep előnyeit és súlyos veszteségeket okoztak az ellenségnek, majd kikapcsolódtak a harcból, hogy kikerüljék a bekerítést.

Hogyan kerülték el csapataink ezeket az „átfésüléseket", és hogyan jelentek meg újra az „átfésült" helyeken? Erre a kérdésre Marra adja meg a választ: „Jönnek a katonák, maguk előtt kettesével hajtják a túszokat, jobbra-balra nézegetnek, de partizánbrigádnak nyomát sem találják. Megpróbálnak előre küldeni egy teherautót vagy egy egész gépkocsioszlopot, mire gépfegyvertűz, géppisztolysorozatok és tompa puskalövések ropognak. A brigád tehát itt van! Másnap az elérhetetlen partizánok fényes nappal jelentkeznek: az utcán egyszerre biztonsági őrség bukkan fel. Ekkor a fasiszták taktikát változtatnak: katonákkal zsúfolt gépkocsioszlopot, előtte pedig két páncélkocsit küldenek ki, hogy most már komolyan szétverjék a partizánokat. Amikor azonban megérkeznek a helyszínre, a biztonsági őrségnek már se híre se hamva. Talán megijedtek? Szó sincs róla! Feladatukat teljesítették: egy páncélkocsi az út közepén felrobbant egy aknán, amelyet Pesgo helyezett oda. Viszontlátásra a legközelebbi alkalommal: van még mivel fogadnunk a harckocsikat is!"[49]

A sikerek biztosítéka mindig a kitűnő partizántaktika. De elegendő-e csak a jó taktika? Önmagában ez nem lenne elég. Vannak más, nagyjelentőségű tényezők is. „Ennek a háborúnak, ezeknek a szívósan kitartó partizánoknak, ennek a pa-

[49] *Marra.* Con i garibaldini in Valsesia. (Garibaldistákkal Valsesiában.) Róma 1945.

rancsnokságnak, amelyet az ellenség nem tud megtalálni, az a titka, hogy a nép szereti fegyverben álló fiait és az egész nép részt vesz a harcban. És mivel sok olyan anya van, mint az a borgói anya, aki az ablakon kihajolva ezt kiáltotta a ház küszöbéről géppisztollyal lövöldöző fiának: „Öld meg valamennyit!" — Valsesia fiai kimennek a hegyekbe és tudják, hogy harc közben nem szabad megremegniök. És mivel a férfiak, nők, gyermekek százai tudnak hallgatni, a helyőrségek, a parancsnokok, a rádióállomások viszonylagos biztonságban lehetnek. Az olasz-német fasiszták bombázták, porig égették házaikat, sok embert agyonlőttek, sokszáz túszt hurcoltak el, de ez nem segített és nem is segíthet rajtuk. Tovább harcolunk ellenük és a nép támogat bennünket: önkénteseket és pénzt, élelmet és lábbelit ad, ápolja a sebesülteket, és mindenhonnan kiűzi a kémeket... A 82. brigádban, amely felrobbantott egy fasiszta helyőrséget, egy barátunk van; az utászok között, akik a Biella—Novara közötti úton megszakították a közlekedést, egy rokonunk harcol. Ismerjük a parancsnokokat, teljesítményeiknek szemtanúi vannak. Minden úton, minden hegyen átvonul a partizánok arcvonala, minden falu a garibaldistákkal tart, mindenütt sapista osztagokat szerveznek, mindenki meg akarja szerezni a háromszínű csillagot"[50].

Az ellenség egyik jelentése ugyanezt mondja más szavakkal. Nézzünk egy ilyen jelentést Piacenza körzetéből:

„A hegyi lakosság részben támogatja, részben pedig eltűri a lázadók hatalmát. Még a síkságon is megfigyelhető, hogy a lakosság nyilvánvalóan mellettük áll. Meg kell állapítanunk, hogy egyes partizánosztagok kisajátították a közrend fenntartását, sőt, saját partizánjaikat is agyonlövik, ha lopáson érik. Ez természetesen kedvező benyomást tett a lakosságra.

... Az osztagok most már a rajtaütések közben zsákmányolt teherautókkal vagy személyautókkal tevékenykednek. Így például, július 3-án Fiorenzuola közelében a partizánok megállítottak és Ponte Lanzoneba vittek két benzines és olajoskannákkal rakott német teherautót. A Via Emilián (Fiorenzuola és Alseno között) a felfegyverzett lázadók egyik csoportja nappal is, de különösen éjszaka, járőröket küld ki, amelyek el-

[50] A háromszínű csillag az olasz nemzeti zászló zöld-fehér-piros színeivel a partizáncsapatok jelvénye volt. — *Szerk.*

szedik a gépkocsikat, letartóztatnak minden németet, minden katonát és polgári ruhás férfit. A német parancsnokság a város bejáratához biztonsági őrséget állított, és olyan rendelkezést adott ki, hogy a német és olasz gépkocsik csak oszlopokban közlekedhetnek.

A montechinói (Gropparello) olajkutak a lázadók birtokában vannak, akik zsákmányolt eszközökkel bányásszák az olajat. Így a lázadók osztagainak saját gépkocsijaikhoz bőven van üzemanyaguk, ugyanakkor viszont az olasz hatóságok nagy üzemanyaghiánnyal küzdenek.

Régebben a lázadók csoportjai csak a tartományok határain belül tevékenykedtek, most azonban már a következő helyeken vannak parancsnokságaik: Morfasso, ahol a kommunista osztagok parancsnoksága működik; a Pecorara-csoport — egy carabiniere csoport parancsnoksága; Salsominore, Lisore, Cerignale — a Garibaldi-brigád parancsnokságainak székhelye... néhány kilométeres körzetben mintegy nyolcszázhúsz kitűnően felfegyverzett partizán tevékenykedik.

Az osztagokban kemény fegyelem uralkodik. Az osztagok tagjai nagyobbrészt 1920—1921-ben és 1924—1926-ban született ifjak, akiket a németek behívtak és Németországba akartak szállítani, de nem engedelmeskedtek a behívásnak. Ezek különböző politikai felfogású emberek. Meg kell állapítanunk, hogy az utóbbi napokban az osztagok harci tevékenysége növekedett.

A magunk részéről az egész tartományban körülbelül ötszázötven emberre számíthatunk; így a lázadók, ha akarják, nyugodtan elfoglalhatják magát Piacenzát is, hiszen nincs módunkban, hogy megakadályozzuk cselekedeteiket."

Hasonló jelentéseket idézhetnénk minden olyan más övezetből is, ahol állt a harc. A pártok és a katonai parancsnokságok irányító és szervező tevékenysége meghozta a kívánt eredményeket. Az ellenség ütései már nem gyengíthették a hatalmas partizánmozgalmat, amelyet félelmetes és mindenütt jelenlevő hadsereg folytatott.

Marche és Toscana a felkelés tüzében

Június, július, augusztus első fele... Toscana és Marche nagy napjai: felszabadulás, a lidércnyomás vége, a partizánok befejező hőstettei. Ámde a németek visszavonulásuk közben

Toscana sok községében és falvában a nép vérében és könynyeiben gázoltak: a németek gyakran minden ok nélkül gyilkoltak és romboltak visszavonulási útjukon.

A partizánok felszabadították Tolentinót, Camerinót, Maceratát, Osimót, résztvettek Siena felszabadításában.

Marche partizánjai Vaia vezetésével felsorakoztak az utolsó csatára. Ascoli körzetében készenlétben állt a Decio—Filipponi-csoport, Macerata vidékén a Spartaco-brigád és a gapista Macerata-brigád, Ancona körzetében az Ancona-brigád és egy Garibaldi-brigád. Pesara vidékén két brigád: a Pesaro és a Lugli, valamint egy gapista osztag. A partizánosztagok hatalmas ütőerővé tömörültek ezen a frontszakaszon, ahol a partizánok először harcoltak vállvetve nemcsak angol, újzélandi és más csapatokkal, hanem az olasz felszabadító hadtestben egyesült testvéreikkel is. A közösen kidolgozott terveket bátran átültették az életbe; a községeket és falvakat gyakran jóelőre megtisztították az olasz és német fasisztáktól; a lakosságnak idejében védelmet nyujtottak a visszavonuló németek fenyegetéseivel és bosszújával szemben. Ugyanilyen tevékenyek és merészek voltak az umbriai partizánok is, különösen Norcia és Foligno övezetében.

A felkelés egész Toscanában teljes erővel tombolt. A Cerreto-hágót és az Appenninek más átjáróit egészben vagy részben a partizánok ellenőrizték vagy biztonsági őrségeik őrizték. Az erős fedezettel elindított német szerelvények gyakran csak nehéz harcok árán tudtak utat törni, és sokszor rengeteg halottjuk és elpusztított haditechnikai eszközük maradt a csatatéren. A fasiszták mindenütt menekültek. Arezzo és Siena tartomány számos falvában és Volterra környékén a városokban és falvakban a népi szervezetek képviselőinek kezébe került a hatalom. A városokban, különösen Firenzében, gapista osztagok és brigádok tevékenykedtek. Később, Firenze hősi napjaiban, ezek az osztagok a toscanai Roselli- és Matteotti-brigádokkal együtt átvették a főszerepet.

Rossi[51] hozzánk eljutott, utolsó firenzei tudósítása júliusban kelt. „A német csapatok visszavonulnak — írta Rossi. — Visszavonulás közben igyekeznek elhurcolni és elrabolni min-

[51] Giuseppe Rossi — az Olasz Kommunista Párt Politikai Irodájának tagja, a toscanai kommunisták vezetője, a tartomány partizánmozgalmának és felkelésének egyik szervezője volt. Meghalt 1948-ban. — *Szerk.*

dent, amit csak tudnak: fémeket, gumit, bőrt, gépeket, élelmiszereket, állatokat, szöveteket stb. A rablott holmikkal zsúfolt tehergépkocsik végeláthatatlan sorokban iparkodnak észak felé. Az Arno fölött hidakat építenek a visszavonuló gépesített hadosztályok számára. A németek olyanok mint a sáskák: ha nem találkoznak partizánokkal és felfegyverzett lakossággal, útjukban elpusztítanak és elrabolnak mindent, amit csak tudnak."

Arrigo Benedetti[52] könyvében leírja azokat a vadállatias gyilkosságokat, amelyeket a német fasiszták követtek el ebben az időszakban: A visszavonuló SS-csapatok az egyik faluban bemennek egy kenyérsütésre készülő asszonyhoz. „A katonák nem mutatnak rossz szándékot, csak nézik az asszonyt és a meggyujtott tüzet. Egyszerre azonban felkapják és a lángok közé dobják az asszony kisgyermekét, rázárják a kemenceajtót és elmennek." A farnetai szerzetesek egy tartályból kiengedték a vizet, hogy embereket rejtsenek el benne. Egyszercsak németek jöttek, szó nélkül, a legnagyobb nyugalommal kinyitották a csapokat: „A víz csobogva folyt az óriási tartályba, amelyből egyetlen kiáltás sem hallatszott." Ezután a németek felakasztották a szerzeteseket. Versiliában, Sant'Anna faluban minden ok nélkül lemészároltak hatszáz embert, férfiakat, nőket és gyermekeket, majd holttestüket elégették. Másutt az SS-legények, tisztán szórakozásból, több asszony szemét kiszúrták. Massaciuccoliban ugyancsak egészen képtelen ürüggyel kiirtottak egy egész családot.

Sok nappal Firenze felszabadítása után vérfürdőt rendeztek Figline di Pratóban. A náci katonák és tisztek barbár erőszakossága, embertelen gonoszsága minden képzeletet felülmult. Itt a partizánokon is kitöltötték bosszújukat; huszonkilenc embert felakasztottak. Sok partizán már halott volt, amikor az akasztófához vitték. „Az elítéltek erős őrizettel, kettesével mentek — meséli egy szemtanú. — Mielőtt az akasztófa alá állították volna őket, megparancsolták nekik, hogy a szekérről vegyék le bajtársaik holttesteit és sorban rakják le az út mentén. A kivégzés alatt, nem emlékszem, hogy a harmadik, vagy a negyedik csoportban-e, az egyik elítélt kötele elszakadt. Tronci volt a neve. Felkiáltott: «Szerencsém van!»

---

[52] *Arrigo Bencdetti.* Un'estate crudele. (Kegyetlen nyár.) Róma 1945.

Ismerte a régi hagyományt: ha a kötél elszakad, az elítéltnek meg kell kegyelmezni. A hóhér csendben állva várta a további parancsot. A parancsnok azonban elrendelte, hogy Troncit újból akasszák fel. A parancs hallatára az ifjú hős félelmet nem ismerve felugrott a zsámolyra, dobbantott egyet, hogy a zsámoly nem inog-e, megragadta az elszakadt kötelet, hurkot csinált és beledugta a fejét. Megvető, kihívó pillantást vetett a gyilkosokra és felkiáltott: «Így viselkednek a partizánok! Éljen a szabad Olaszország!» Elrúgta a zsámolyt, teste ott csüngött a kötélen. Férfi létemre én is sírtam. Sok hazafi követte Tronci példáját — haláluk előtt felkiáltottak: «Éljen a szabad Olaszország!» Mind nagyok voltak a halálban, mint ahogy nagyok voltak a harcban és szenvedésben átélt rövid életükben is." A névtelen toscanai krónikás nem is mondhatta volna el szebben ezt az esetet.

„A fasiszta rendszer már a német csapatok visszavonulása előtt minden eresztékében recseg-ropog — jelentették Firenzéből. — Az úgynevezett «köztársasági» hadsereg elolvad, mint hó a napsütésben: a katonák egyrésze hazatér, más részük elrejtőzik és a szövetségeseket várja, jelentős részük pedig csatlakozik a harcoló partizánokhoz. A fasiszták, a milícia, a Mussolini- és Muti-osztagok tagjai, s a többi bandita északra menekül, be sem várva a németek visszavonulását. A menekülők élén a fasiszta főkolomposok loholnak. Ezek a rablók a németekkel versenyezve fosztogatják a lakosságot. A kerékpárosoktól elveszik kerékpárjukat, mindenkitől elrabolják pénztárcáját, a gyűrűket és minden más értéket. Sokan azonban itthagyják bőrüket, mert a lakosság leírhatatlanul gyűlöli őket...

A front közelében fekvő tartományokban már nincsenek fasiszta hatóságok. Sok faluban, különösen a közlekedési gócpontokban, a hatalom a német SS-osztagok kezében van. Az utaktól távolabbfekvő helyeken viszont vagy egyáltalán nincs semmiféle hatalom, vagypedig a hatalom a nép és a hős partizánok kezében van. Egyes magasállású fasiszta hivatalnokok és vezérkolomposok szerettek volna tárgyalásokba bocsátkozni velünk, hogy megmentsék életüket...

Néhány héttel ezelőtt alakult meg a körzet partizánerőinek egyesített parancsnoksága. A parancsnokság erőteljesen munkához látott, hogy minél előbb szoros kapcsolatot teremt-

sen a tartomány partizánerői és a városi Hazafias Akcióosztagok között...

Sienában a bátorság csodáit műveli három Garibaldi-rohambrigád, mely kitűnő fegyverzettel szakadatlanul támadja a visszavonuló olasz-német fasisztákat. A Spartaco Lavagnini-brigád, amely már több hónapos sikeres tevékenységre tekinthet vissza, magához ragadta a nép harcának vezetését. Ennek a brigádnak az utolsó napokban, mielőtt a szövetségesek felszabadították volna Sienát, kemény harcok után sikerült megszállnia a várost. Minden harci erő és politikai tömegszervezet e hős garibaldista brigád körül tömörült. A brigád feladata magaslatán állt. Felhívásokkal fordult a néphez, útmutatást adott a lakosságnak, védte a falvakat az olasz-német fasiszták rajtaütéseitől, sok községet megszabadított a fasiszta dögvésztől és megalakította a néphatalom szabad giuntáit. A parasztok, a különböző helyi politikai és tömegszervezetek, sőt maguk a Nemzeti Felszabadító Bizottságok is, a brigádparancsnokságához fordultak tanácsért és segítségért."

A felkelés hulláma egész Toscanán végighömpölygött. A partizánok mellett az egész nép megmozdult. Pisa, Livorno, Lucca, Carrara tartományokban a népi erők egyre növekedtek, tetterejük és bátorságuk nőttön nőtt. A parasztok mindenütt segítettek. Belfortebán, Radicondoli közelében, több mint száz paraszt segített a partizánoknak abban, hogy négyszáz mázsa gabonát elszállítsanak a fasiszták egyik magtárából. Mindenütt védelmi osztagok alakultak. A firenzei sapisták szögekkel szórták be az utakat, megtámadták és benzines üvegeket hajítottak az ellenség közlekedési eszközeire, jelentéseket és kiáltványokat adtak ki. A sapisták létszáma csupán Firenzében és környékén elérte a harmincötezer főt. A partizánok mindenütt támadásba lendültek.

A firenzei felkelés

Firenze erőt gyüjtött a felkelésre. „A munkások hatvan százaléka elhagyta a gyárakat. Már több hete mozgolódnak és kielégítő életviszonyokat követelnek. Majdnem minden gyár kifizetett egy- vagy kéthavi munkabért, vagy ezer-kétezer líra előleget folyósított. Sok gyárban élelmiszereket osztottak. A

munkások az utolsó napokban e sikerek ellenére is tömegesen hagyták ott a gyárakat, mert a németek toborozni akartak, hogy munkásokat szállíthassanak Németországba. Néhány nap múlva már senki sem maradt a gyárakban. Utcai mozgolódások kezdődnek, amelyekben a néptömegek vesznek részt. A boltok előtt hosszú sorok állnak. Tegnap este a nők megrohanták a Todt-szervezet egyik telepét...

A fasiszta hatóságok egyik kupaktanácsán, amely Pavolini jelenlétében és konzervatív elemek részvételével zajlott le a prefektúrán, a fasiszták megegyezést próbáltak elérni, azon az alapon, hogy megígérték a politikai foglyok azonnali szabadonbocsátását (egyrészüket tényleg szabadon is engedték), ha az antifasisztáik kötelezik magukat, hogy nem alkalmaznak erőszakos rendszabályokat a fasiszták ellen és nem akadályozzák a németek eltávozását. A nép azonban hallani sem akar arról, hogy egyezkedjen a fasiszta rablókkal, akiknek ütött az utolsó órájuk."

Firenzében, amely tömegfelkeléssel, a régi idők dicső hagyományai szerint akarta kivívni szabadságát, az emberek hallani sem akartak másról, mint a kérlelhetetlen harcról, a zord bosszúállásról, az egységes felkelésről. Kidolgozták a terveket, szorosabb és helyesebben megszervezett kapcsolatokat teremtettek a városi erők és a partizáncsapatok között, aminek az volt a rendeltetése, hogy segítséget és erőt adjanak a felkelésnek. Az ellenségre mért csapások ütemének fokozásával kószörülték fegyvereiket.

A gapisták és a sapisták lélekzetvételnyi pihenést sem engedtek az ellenségnek. Égett a föld a visszavonuló németek lába alatt. Pratónál levegőbe repült nyolc kocsi trotilrakománya, a Volterra és Piombino közötti harcokban hetven SS-legényt öltek meg. Firenze körül felrobbantották a hidakat. Capannuciában, a várostól néhány kilométernyire, a Sinigagliabrigád egyik osztaga győztesen került ki egy komoly csatából. A győzelemnek nagy visszhangja volt Firenzében, s erősen demoralizálta a még ottlevő fasisztákat.

A firenzei nép harci elszántságát fokozták azok a felhívások is, amelyeknek az volt a rendeltetésük, hogy növeljék az éberséget, és még áttörhetetlenebbé tegyék a városi lakosság arcvonalát.

„Firenze népe! Ha nem ragadsz fegyvert, ha nem kelsz

fel, hogy kiűzd gyilkosaidat, hogy megvédd magadat, akkor kétségtelenül ugyanolyan sors fog érni, mint amilyet annyi más toscanai város átszenvedett. Ne reménykedj abban, hogy a németek «nyílt városnak» nyilvánították Firenzét. Nem lehet nyílt város az olyan, amely zsúfolásig van állig felfegyverzett csapatokkal és ezek parancsnokságaival. Firenze népe! Ne higyj annak, amit az ellenség békéről, megegyezésekről beszél..."

Az *Azione Communista* című újságnak ezek a lángoló szavai erőt öntöttek a gyengébbekbe, mindenüvé elvitték a teljes győzelemig menő harc jelszavát. Július 20-án a toscanai Nemzeti Felszabadító Bizottság figyelmeztette „az olasz fasisztákat és német cinkosaikat", hogy ne kísérletezzenek úgynevezett polgárőrség szervezésével, és tudtára adta a város lakosságának, hogy a szükséges pillanatban megkezdi tevékenységét a megkülönböztető jelvénnyel ellátott néprendőrség, amely a toscanai Nemzeti Felszabadító Bizottság rendelkezésére áll.

Három nap mulva megalakult az Arno-rohamhadosztály, amely a Lanciotto-, Caiani- és a Sinigaglia-brigádokból állt. Parancsnokká Aligi Barduccit (álneve: Potente) nevezték ki. Potente és bajtársai lettek a felkelés legkiemelkedőbb részvevői.

Ebben az időben az Ifjúsági Front kiáltvánnyal fordult az ifjúsághoz. „Ütött a nép felkelésének órája! Egyetlen német, egyetlen olasz fasiszta sem menekülhet meg, hogy továbbra is elnyomja és kínozza testvéreinket. Fosszuk meg az ellenséget attól a lehetőségtől, hogy elnyomjon bennünket. vegyük el fegyverét, hogy az a mi harcunk ügyét szolgálja. Az ifjúság tekintse magát behívott katonának. Le a németekkel! Halál a fasisztákra!"

Amit ígértek, azt meg is tartották. Közeledett a fasiszták utolsó órája, amelyet a harc tíz hónapja, a katonai összecsapások ezrei, az ellenségre mért többezer halálos csapás, a firenzei munkások összesen négyszázezer órára terjedő sztrájkjai, a csupán Firenzében és Firenze tartományban elesettek százai készítettek elő életük árán. Firenze felkészült: félelmet nem ismerő szívvel várta a nagy nap beköszöntését.

Július 30-án, amikor a németek látták, hogy minden addigi „békítési" cselfogásuk hiábavalónak bizonyult, letépték álarcukat. Rendeletileg megparancsolták a lakosságnak, hogy

12 órán belül ürítse ki az Arno-folyó mentén fekvő épületeket. Férfiak, nők, öregek, gyermekek kétségbeesetten kapaszkodtak szegényes holmijukba. Megrémítette őket, hogy tönkremennek és elvesztik lakásukat. A nép — szorosabban, mint valaha — felzárkózott védelmezői, vezetői, a toscanai Nemzeti Felszabadító Bizottság köré.

„A németek most már minden előzetes figyelmeztetés nélkül lőnek a lakosságra — írta Orazio Barbieri. — Ártatlan polgárok halnak meg az utcákon, a Ponte Vecchión és a Ponte Rossón. Erősödnek az ifjúság ellen rendezett hajtóvadászatok, a lakosság leírhatatlanul szenved"[53].

A toscanai Nemzeti Felszabadító Bizottság röpirattal válaszolt a németek rendeletére. A röpirat a következő szavakkal végződött: „A város megmentésének egyetlen módja — ha kiűzzük a németeket." „Az életünket akarod, Kesselring? — olvashattuk egy másik röpiraton. — Tudd meg, hogy meg fogjuk védeni!"

Augusztus 3-án a városban kihirdették a kivételes állapotot, s egyúttal parancsot adtak ki, hogy senki sem hagyhatja el lakóházát. Nem volt világítás, nem volt víz, nem volt kenyér. Az emberek a járványoknak, a bombázásoknak, az ellenség kegyetlen megtorlásainak lidércnyomásos légkörében éltek. Ezen a tikkasztó augusztusi napon láttunk német katonákat, amint üres üvegeket szedtek össze az üres utcákon és céltáblának használták őket. De a németek háta mögött, a németek feje fölött, állásaik mellett és előtt láthatatlan tömegmozgalom parázslott. Lázasan folyt a harci készülődés. Firenze felszabadító csatája a kirobbanás előtt állt. A toscanai Nemzeti Felszabadító Bizottság már intézkedett, hogy Oltrarnóban[54] lépjenek működésbe képviselői, és a polgárok kötelességévé tette, hogy engedelmeskedjék, nyujtson segítséget ennek a törvényes kormányzati szervnek.

Harmadikáról negyedikére virradó éjjel a németek felrobbantották az Arno hídjait. A város két részre szakadt. Potente hadosztályának harcosai azonban már a szövetségesek megérkezése előtt felszabadították Oltrarnót. Amikor a szövetségesek megjelentek, Oltrarno lakossága már ujjongott örömé-

---

[53] *Orazio Barbieri.* Un anno di lotta contro il fascizmo e il nazismo. (Egy évi harc a nácizmus és a fasizmus ellen.) Róma 1945.

[54] Firenze egyik negyede az Arno déli partján. — *Szerk.*

ben. Ugyanakkor a város többi részén kétségbeesés és rémület uralkodott. A fasiszták a lakosságon töltötték ki bosszújukat.

„A rombolás és a pusztítás birodalma, a nácik és a fasiszták birodalma, a romhalmazzá vált Guicciardini-utcánál kezdődik — írta az *Azione Communista.* — A Guicciardini-utca romjait a Ponte Vecchio maradványai kötik össze a Por Santa Maria-utca romjaival. Ott kezdődik a nácik Firenzéje, a német rémuralom «nyílt városa», a fosztogatások, a vandalizmus és rombolások városa, ahol mindenkit lelőnek, ha vízért megy, ahol nincs kenyér, nincs víz, nincs nyugalom." „Ha azt akarjuk, hogy a mi városnegyedeink is a szabad Firenzéhez tartozzanak, akkor oltrarnói testvéreinkkel együtt, fegyverrel a kézben kell harcolnunk, hogy kiűzzük a nácikat, hogy felszabadítsuk Firenzét."

Augusztus negyedikén a szövetségesek bevonultak Oltrarnóba, amelyet a partizánok már felszabadítottak. A város nagyobbik része a folyónak azon az oldalán fekszik, amely már a partizánok kezében volt. A szövetségesek azonban nem siettek átkelni a keskeny folyón, amely augusztusban csaknem teljesen kiszáradt, így az olasz fasiszták és a németek csaknem egy egész hétig akadálytalanul garázdálkodhattak és pusztíthatták a várost, a lakosság pedig hihetetlenül súlyos nélkülözéseket szenvedett. Amikor a partizánok és Firenze lakosai látták a szövetségesek 8. hadseregének passzivitását, a hősiesség csodáit vitték véghez, hogy meggyorsítsák a város felszabadulását.

A „holt" városban az emberek súlyos órákat éltek át. Tombolt a harc. A fasiszta gyilkosok fegyvertelen embereken töltötték ki bosszújukat, a nácik féktelenül garázdálkodtak. Az ellenük vívott harc azonban egyetlen pillanatra sem lankadt! A gapisták és sapisták harcoltak a német járőrök ellen, amelyek nem engedték meg, hogy a lakosság vízért menjen, állítólag azért, mert így akarták megelőzni az újabb rombolásokat és újabb fasiszta vérhullatást. A Potente-hadosztály katonái Oltrarnóból átkeltek a folyón, behatoltak a város északi részébe, s egyesültek a gapistákkal és partizánokkal, akik már július 28-án benyomultak a városba. A felkelés üteme meggyorsult, a részvevők száma megnövekedett, ádáz harc folyt minden utcáért, minden házért. A firenzei csata már csaknem véget ért, de az utolsó fasiszták kifüstölése még mindig folyt.

A harc még a város felszabadítása után egy álló hónapig tartott, s a partizánoktól és a gapistáktól még kétszáz ember életét követelte.

Augusztus 8-án, három nappal a győzelem előtt, a döntő támadás előestéjén elesett Potente. Haláláról így beszél Gracco, a hős egyik bajtársa:

„Árnyékok közeledtek felém. Meggyujtottam a zseblámpám. «Ez Potente!» — kiáltottam fel és közelebb mentem a sebesülthöz, akit két partizán hozott karjaiban.

«Igen, ez a mi parancsnokunk» — felelték. Potente kínlódva rámmosolygott. Kezei két garibaldista vállain nyugodtak. «Semmi az egész, Graccóm, ne nyugtalankodj.» A bejárat előtt két vérbefagyott halott feküdt. Pont ott csapott le a bomba, két polgárt megölt és súlyosan megsebesítette a parancsnokot. Hozzám készült, hogy kiadja utolsó utasításait a holnapi hadműveletre vonatkozóan. Potente most a földön fekszik egy pokrócon. A szilánkok hasán és lábán sebesítették meg. Sok vért vesztett. Köröskörül sötétség volt, csak zseblámpám fénye világította meg a sebesültet. Vörös ingét egészen átitatta a a vér. «Isten veled, Gracco, — mondta, s erőlködve mosolyogni próbált. — Isten veled, és holnap tartsd magasan a hadosztály lobogóját.» Elszorult a torkom, szememből kicsordultak a könnyek.

Hajnalban a partizánok átkeltek az Arnón és megtámadták a németeket."

A partizánok támadása az ellenséget visszavetette a Mugnone patak túlsó partjára. A Nemzeti Felszabadító Bizottság kiadta a parancsot: „Mindenki fegyverbe!"

Augusztus 11-én Firenze felszabadult.

XI. fejezet

FÖLDJEINK FELSZABADULÁSA

Felszabadult körzetek az ellenség megszállási övezetében

Az ellenség katonai és utánpótlási műveletei szempontjából létfontosságú területeken, ahol tombolt a terror, ahol embereket lőttek agyon, ahol minden lépésre besúgók leskelődtek és a lakossággal szemben a szörnyű náci „haditörvényeket" alkalmazták, már a német megszállás kellős közepén nagykiterjedésű szigetek keletkeztek, ahol az emberek szabadon élhettek, maguk irányították és a közös élet új szabályai szerint rendezték be mindennapi életüket. Ehhez a területhez már nemcsak kopár, megközelíthetetlen hegyek tartoztak, amelyek már régóta menedéket adtak a nép nemes és becsületes fiainak, a harcosok szabad, öntudatos fegyelmét megismerő partizánoknak, hanem kisebb városok, lakótelepek, falvak, völgyek és sík területek is.

A felszabadított övezetekben a nép izgalmakkal telített hőskölteménye napjait és hónapjait élte át: a háború káoszában a partizánok védőbástyái mögött a faluközösségek egyszerű, természetes demokráciája jött létre. Kesselring haditörvényeinek hatósugarán túl teljes lendülettel folyt az élet: választásokat tartottak, megindult a „kormányzati" és közigazgatási tevékenység, működött a jogszolgáltatás, rendkívüli intézkedéseket léptettek életbe a közellátás terén. A közös munka a munkásokat és parasztokat egységbe tömörítette a középső rétegekkel és a vállalkozókkal.

A felszabadult övezettől két lépésnyire az utakon „tigri-

sek" dübörögtek, a Gót-vonal[55] felé igyekeztek. Ezen a részen elnyomták az emberek öntudatát, megkeserítették az életüket, elvágták, durván megsértették a szokások és az összetartozás minden kötelékét, s tovább dúlt a kegyetlen polgárháború, a csalások, a besúgás dívott.

A felszabadulás néha lassan jött el: a partizánok lépésről lépésre nyomultak előre, egyik helyen a helyőrséget, másik helyen a biztonsági őrséget göngyölték fel, fokozatosan egyre előbbre nyomultak az egyes falvakba és községekbe. Néha a partizánok rajtaütésszerűen jelentek meg, például Langheban és Valsesiában, ahonnan kikergették és bátran üldözni kezdték az „átfésülésre" jött fasisztákat.

Június 11-én tízezer fasiszta menekült el Valsesiából, akiket március 11-e óta Moscatelli erői tartottak fel a völgyben. A fasiszták távozását követő első vasárnapon a 6. Valsesia-brigád háromszáz partizánja, az akkori 1. Garibaldi-rohambrigád tagjai, egész fegyverzetükkel diadalmasan felvonultak Borgosesia utcáin. Csupa rongyos, mezítlábas, sovány ember! Élen a zenészek meneteltek. A dicső harcosok üdvözlésére megjelent a völgy egész lakossága: a fiúk kiáltoztak, az asszonyok sírtak, a lányok virágokat szórtak eléjük. Az egész völgyet ellepték a partizánokkal zsúfolt gépkocsik, akiket a lakosság hatalmas lelkesedéssel fogadott. A hadosztály parancsnokságánál, mindjárt a város felszabadítása után, négyszáznyolcvan munkás jelentkezett és kérte felvételét. Néhány nap mulva a munkások, parasztok és nők saját kezdeményezésükre kezdték lerombolni a gátakat, hogy elárasszák a Sesia árterületét azon a helyen, ahol az ellenség részéről a legerősebb nyomást lehetett várni.

„Új élet kezdődött és nemcsak a partizánok számára. Az árulók elmenekültek, az elfogott bűnösöket a törvény szerint megbüntették. A falvakból eltávolították a fasiszta hatóságokat. A munkások kiharcolták követeléseik teljesítését. Az ifjúság a partizán parancsnoksághoz fordult. Mind a garibaldisták nyakkendőjét akarja viselni, mind fegyvert akar, hogy harcoljanak az ellenség ellen."

Valsesiában egy álló hónapig megfeszített erővel dolgoz-

[55] Ez a vonal, amelyet a német, valamint az angol-amerikai háborús propaganda agyonreklámozott, valójában nagyon gyenge erődítmény-vonal volt Észak-Olaszország és Közép-Olaszország képzeletbeli határán. — *Szerk.*

tak a harc és a béke érdekében: katonákat kellett kiképezni, a férfiakból és nőkből fel kellett nevelni a demokratikus Olaszország polgárait. Közben a harc tovább folyt. A partizánok tehergépkocsikra szerelt gépfegyverekkel, a hegyekből leereszkedett osztagokkal együtt támadták meg az ellenséget, s a fasiszták Gattinarában harminc halottat vesztettek. Ez a közös támadás a számtalan összecsapás és felderítés egyik legragyogóbb fegyverténye volt. A németeket éktelen dühre gerjesztette Gattinara lakosainak lelkesedése, amellyel a partizánokat üdvözölték. Ezért bombázni kezdték a várost és legyilkolták az asszonyokat és gyermekeket, akiknek az volt az egyetlen bűnük, hogy ezt kiáltották: „Éljen Olaszország! Jönnek a partizánok!" A garibaldisták birtokában levő Valsesia a partizánok katonai támaszpontja, a példaadás jelképe lett. „Szabad Olaszország" — mondták e területről egész Piemonteban.

„Az olasz-német fasiszták, akiknek úgyis rendkívül sok gondot okozott, hogy minduntalan újabb arcvonalak keletkeztek és szüntelen vissza kellett vonulniok, kénytelenek voltak többezer újabb katonát, gépkocsit és fegyvert összegyűjteni, hogy legalább egy kisebb arcvonalat nyissanak Valsesiában, ahol kezdett égni a talaj a talpuk alatt. Az ellenség nem tudott bejutni Valsesiába, mert a területet garibaldisták védték . . .

Nincs elég időnk ahhoz, hogy mindenről beszámoljunk — olvashatjuk a hadosztályparancsnokság egyik jelentésében, amelyet a legtomboltóbb csata hevében küldött hozzánk. — A szívós harc tizenkét órát tartott, egész védelmi vonalunk hosszában, Alzótól Gattinaráig. Visszavertük az olasz fasisztákat, visszavertük a németeket és visszavertük a páncélkocsik támadását is. Három emberünk halt meg és öt megsebesült, de az ellenségnek legalább száz emberét tettük harcképtelenné. Jelentéktelen veszteségünk csapataink magasfokú képzettségét bizonyítja. Valsesia tegnap hősköltemény be illő eseményeket élt át. A partizánok és a nép a hősiesség közös fellángolásában egyesültek. Korra, nemre és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül, az egész nép csatasorba állt. A nép a partizánok védőpajzsa alatt akart lenni, köztünk és az ellenséges tűz között harcolt velünk. Látni kellett volna fiainkat, ahogy ellentámadásba mentek . . ."

A partizánok csak akkor húzódtak vissza a hegyek közé, amikor már elfogyott minden lőszer, amikor már üresen lóg-

tak a kevés gépfegyver hevederei, a zsebekben pedig már csak töltényhüvelyek maradtak. A lakosság hozzánk menekült: segítséget és támogatást kerestek azok, akik a partizánokat segítették, vagy akár csak szavakkal is kimutatták iránt unk érzett rokonszenvüket. Míg hátvédeink feltartóztatták az ellenséget, a partizánok a völgyeken át felmentek a hegyekbe, egyre magasabbra és magasabbra. Közben a fasiszta barbárok felégették a házakat és válogatás nélkül agyonlőttek mindenkit, aki a kezükbe került.

A partizánoknak nehezükre esett elhagyni a raktárakat, lemondani a ruhaneműekről, az annyira hiányzó lábbeliről. Rettenetes volt még gondolni is azokra a megpróbáltatásokra, amelyek rokonaikra és barátaikra vártak. De szívósan ki kellett tartaniok, s a garibaldisták tartották is magukat. Amikor leereszkedtek a völgybe számuk alig egy brigádnyi volt, de a hegyekbe már egy egész hadosztály tért vissza. Nincs az az erő, amely ezt a hadosztályt szét tudná zúzni. Amikor pedig a vihar elcsendesült, minden kezdődött előlről. El kellett látni magunkat lőszerrel, hogy ismét megtámadhassuk az ellenséget, hadigépeit, helyőrségeit!

„Fel az ellenség ellen!" 1944 nyarán ez a jelszó irányította az egész partizántevékenységet. A partizánok nagy célokat tűztek maguk elé: fel kell szabadítani a vidéket és a lakosságot — egyre tágasabb területeket, egyre nagyobbszámú lakosságot.

Most már nemcsak arról volt szó, hogy elrejtőzzenek a hegyek között és órákhosszat, napokhosszat rójják a hegyi ösvényeket, ekkor már ellenségtől zsákmányolt gépkocsikon kellett bejárniok minden utat, meg kellett szállniok a községeket, egész övezeteket kellett ellenőrzésük alá venni.

És július első napjaiban a 3. Garibaldi-brigád leereszkedett Val Trebbiába, biztonsági őrségeket állított fel Montebrunóban és Marsagliában; leereszkedett a Val d'Avetóba, megszállta San Stefanót és Rezzoagliót; betört Val Borberába és megszállta Cantelupót, Carregát, Cabellát... A biztonsági őrségeken németeket ejtettek foglyul, gépkocsikat zsákmányoltak, a völgy mélyéből a munkáselvtársak élelmiszert és ruhaneműeket hoztak... Így érkezett a fegyver, a rongyokat katonai egyenruha váltotta fel, s a „lázadók" átalakultak partizánokká.

Így szabadult fel a hatalmas kiterjedésű 6. liguriai övezet. A 3. partizánhadosztály összefüggő arcvonalon fejlődött fel, amely körülbelül Arquatától Velváig terjedt. Hátát és szárnyait jól megszervezett osztagok védték: keleten a Berretta-osztag, amelyből a Cento Croci-brigád alakult és megszállta a Val di Tarót, majd egészen Vareseig nyomult előre, Bedoniától, Bettolától, Ferrieretől északra Istriano, Greco, Montenegrino harcosai tartották tűz alatt a Via Emiliát; a Giustizia e Libertà-hadosztály, Fausto parancsnokságával, Bobbio elfoglalása után Peniceben és Brallóban vetette meg lábát; végül Mezzadro hadosztályának garibaldistái Velva körül szűkebbre vonták a gyűrűt.

A lakosság az egész övezetben szabadon választotta meg giuntáit. Megjelentek a partizánujságok, a mi ujságjaink. Az iskolák új tanterveket, a mi tanterveinket vezették be. Ez volt az úgynevezett Torrigliai Köztársaság, Genova és Piacenza között, mintegy százötven kilométer hosszú úttal, amely teljesen a partizánok ellenőrzése alatt állott. Olyan partizánerődítmény volt ez, ahonnan merész rajtaütéseket hajtottunk végre, ahol a legrövidebb idő alatt megszervezték az erős és rugalmas védelmi vonalat, s ez sok áldozatába került az ellenségnek. Genova közel volt, egyes pontoktól alig húsz kilométernyi távolságra. Ez a körülmény ékesen beszél e hódításunk katonai és politikai jelentőségéről.

Ettől az övezettől kissé északabbra és Vogheratól valamivel délre, Lombardiában van a paduai Oltrepò övezete, amelynek Valle Staffora a központja. Az övezetben rengeteg a község. Legfontosabb közülük Varzi (mintegy tízezer lakossal). Az itteni partizánerők a Capettini és Crespi vezette garibaldista brigádok. Ez az övezet 1944 júliusától szeptemberig, sőt, egyes helyei novemberig, majdnem állandóan szabadok voltak, végérvényesen pedig 1945 március 27-én szabadultak fel.

A parmai övezetben — a vidék felszabadítása után, a Valle di Ceno felső részeiből kiindulva — a partizánok gyakran hajtottak végre nagyobb hadműveleteket az ellenség ellen. Ebben az övezetben erős csapást jelentett az ellenségre a felszabadítás első cselekedete. Június 10-én zajlott le az a döntő csata, amely Bardi felszabadítását eredményezte. Ezen a ragyogó nyári reggelen nyüzsgött a nép a kis város főterén: mindenki ki akarta fejezni háláját a partizánoknak. A lányok

körülvették a harcosokat, mindenütt ujjongtak, ünnepeltek. Ezekben a napokban Bardi lakosságának száma megkétszereződött: a környező községekből ide tódultak az emberek, hogy megmeneküljenek az ellenség igájából és élvezzék a szabadság éltető levegőjét. Mint már mondottuk, az emberáradat más helyekről is megindult és elsöpört minden akadályt.

Parma mögött délebbre a Montefiorinói Köztársaság volt, amely fővárosától kapta a nevét. Eredete, története ugyanaz volt, mint a Torrigliai Köztársaságnak. Montefiorino azonban a Gót-vonal közvetlen közelében volt, ezért a német és olasz fasiszta csapatok különösen erősen támadták. Az ellenállást Armando és Davide irányította. Később a partizánok egy időre visszahúzódtak, hogy ismét visszatérjenek és még határozottabb támadásba lendüljenek, mint azelőtt.

Ezalatt Friuli szabad övezetének Nemzeti Felszabadító Bizottsága, a vele rádióösszeköttetésben álló szövetséges főhadiszállás révén, a következő üzenettel fordult az olasz Nemzeti Egység Kormányához:

„Kérjük, hogy közöljék a római olasz demokratikus kormány elnökével a következőket: «Carnico, Spilimbergo és Maniago Nemzeti Felszabadító Bizottságának kezdeményezésére megalakult Friuli egész szabad övezetének felszabadító bizottsága, amely a partizánerőktől polgári ügyekben átvette az ideiglenes giuntakormány funkcióit. A bizottság harminchét község kötelékébe tartozó százhatvan lakótelepet, mintegy kétezerötszáz négyzetkilométer felszabadult területet ellenőriz. A partizánosztagok csaknem kivétel nélkül az övezetben született emberekből állnak. A bizottság elismerést és felhatalmazást kér a nemzeti kormánytól. A bizottság tagjai az antifasiszta pártok, a meglevő tömegszervezetek és az övezetet felszabadító és ellenőrző, a Felszabadító Önkéntesek Hadtestéhez tartozó alakulatok képviselői. A bizottság biztosítja a kormányt, hogy feltétlenul teljesíti rendelkezéseit és utasításait, s ezt a partizánok hősiessége révén felszabadított területet mielőbb egyesíteni igyekszik a felszabadított Olaszországgal.»"

Az övezet szabadságát a Garibaldi—Friuli-hadosztály és az Osoppo—Friuli-hadosztály védte. Venetóban a Nannetti-hadosztály felszabadította a százhúsz kilométer kiterjedésű Cansiglio fennsíkot is.

Ebben az időszakban összesen körülbelül tizenöt felszabadí-

tott övezet volt. Az említett körzetekhez kell még vennünk Piemonte övezeteit is. Elsősorban a Valle di Lanzo övezetét, mintegy harminc kilométernyire Torinótól, amelyet a Piemonte-hadosztály garibaldistái szabadítottak fel. Ez a rész felölelt a Val d'Ala, Val Grande, Val di Viú és a Stura folyó mentén több sűrűn lakott völgyet, falut és kisvárost, amelyekben rengeteg menekült gyűlt össze (egyedül Viúban kétezer menekült volt).

Cuenótól északnyugatra fekszik a Valle Maira és Valle Varaita nagykiterjedésű övezete, amelyet a Giustizia e Libertà 9. hadosztálya és a Garibaldi-hadosztály szabadított fel. Ez a vidék is sűrűn lakott terület: egyes kisvárosaiban, például Droneróban, a lakosok száma eléri a tízezret.

Még tovább, Mondovitól északkeletre fekszik Langhe széles övezete. Itt körülbelül százötvenezer ember lakik. A Tanaro és Bormida folyók itt természetes védelmi vonalat alkotnak. A körzetben sok olyan község van, amelyben két-háromezer, sőt ötezer ember is él. Itt a 6. és 7. Garibaldi-hadosztály, a Langhe-brigád, a Di Nanni és Perotti tábornok nevű garibaldista brigádok és a Mauri-osztagok tevékenykedtek.

Az Astitól délre fekvő övezetben az Asti és Monferrato-hadosztályok működtek, az övezet központja Nizza Monferrato. Később az övezet megnövekedett és felölelte Asti két elővárosát, Sanmarzanottót és Montemarzót is.

Astitól délnyugatra — hozzávetőleg a Savonna és San Remo közötti széles terület — volt a nyugatliguriai övezet. Eleinte csak a Monte Ceppo, Col di Nava és Bagnasco közötti területet ölelte fel; itt partizánerők ellenőrizték a Ceva—Ormea vasútvonalat és szilárd támaszpontjuk volt a legtöbb nagy és kisebb faluban. Később, szeptember és november között ez az övezet jelentős mértékben megnövekedett. Az övezet legerősebb partizánegysége a Curto vezette Cascione garibaldista hadosztály volt.

Ezenkívül Piemonteban, Canavestől és a Valle di Aostától kezdve, a szabad völgyeken és községeken kívül partizánövezetek voltak Biella, Valsessera és Val Mosso körzetében is, amelyeket a 2. Garibaldi—Biella-hadosztály szabadított fel. Kissé nyugatabbra Valsesia fekszik, amelynek központjai Borgosesia Romagnano, Serravalle és Gattinara.

Valsesia közvetlen közelében terül el az a tágas, szabad

övezet, amelyet Ossola városa után neveztek el. Ez az övezet magába foglalja a Val Tocet, Val Formazzát, Val Anzascát, Val di Vedrót és Val Stronát. Itt nyolcvanötezer lakos él harminckét kozségben, köztük van Domodossola és Villadossola, mindegyik körülbelül tízezer lakossal. Az övezetben fontos ipari központok is vannak: Rumianca, Varzo, Pestarena. Az ovezet felszabadító hadműveleteit a Piave-brigád, a valdossolai Matteotti-brigád, a Valtoce-hadosztály, a 2. Garibaldi—Valsesia-hadosztály és a Beltrami alpesi hadosztály végezték.

Mik azok a „szabad övezetek"?

Mi is tulajdonképpen az a „szabad övezet"? Milyen ott az élet?

„Az övezet igazán akkor szabad — írta a *Combattente* című ujság —, ha kozigazgatását a partizánokkal szoros együttműködésben úgy szervezték meg, hogy annak minden egyes lakos öntudatos részvevője legyen, viselje a felelősségből ráeső részt, mindenki kiállhasson és elmondhassa véleményét, és ellenőrizhesse a szükséges intézkedések végrehajtását."

Így tehát, ha abból az igazságból indulunk ki, hogy a szabadság nem pottyan az égből, hanem a nép tevékeny részvételével kell kiharcolni, a szabad övezet elsősorban az emberek testvériségének, a polgári méltóságnak és a demokráciának az iskolája volt. „Olyan helyeken tehát — írta befejezésül a *Combattente* —, ahol megjelentek a partizánok, az eseményeknek elévülhetetlen, nagy politikai jelentőségű leckeként kell szolgálniok. A «partizán» falvak, a szabad övezetek legyenek az olasz demokratikus állam mintaképei. Az ott élő férfiak, nők és ifjak tegyenek mindig, mindenki előtt tanúságot arról, hogy lehet szabadon élni, hogy a szabadság értékes kincs, amelyért harcolni kell, amelyért érdemes meghalni. Partizánjainkra hárul a felelősség a soronlevő feladatokért: a harc folytatásáért és a béke megszervezéséért!"

Ha a szabad övezetet csak futólag tekintjük is át, akkor is természetesen sok bámulatos és néha megindító tény ötlik szemünkbe. Csakugyan, amikor láttuk a partizánosztagokat jellemző hatalmat, rendet és fegyelmet, a saját erőnkbe vetett hitet, lehetetlen volt nem gondolnunk arra, hogy milyen óriási

utat tettünk meg alig egy év alatt. Nyolc-kilenc hónappal korábban, 1943 végén itt csak csapatrészeiktől, szülőfalujuktól elszakadt embercsoportok voltak. Bátortalan, bizalmatlan emberek voltak ezek, akik szégyelték, hogy csaknem teljesen a lakosság jótékonyságára szorultak. Menedéket kértek a gazdaságokban, az előhegyekben, rokonok, barátok, vendégszerető családok otthonában bujkáltak. Az első idők kétségbeesésén és fejvesztettségén azonban lassanként egy másik érzés kerekedett felül, amit új, tetterős és cselekvésre buzdító emberek közelléte váltott ki. Ott a hegyekben mindössze néhány kilométernyire voltak a partizánok, akik megtámadták, legyőzték az ellenséget, s rajtaütéseik idején leereszkedtek a völgybe. Mindez egyre gyakoribb lett. Most pedig, amikor már nem voltak sem német, sem olasz fasiszták, az emberek először érezték, hogy urai saját gondolataiknak, saját tetteiknek...

A szabad övezetek beutazása közben sok új és meglepő dolgot láthattunk. Emitt egy partizán biztonsági őrség. Engedély nélkül senkit sem engednek át. A polgári és katonai telefonok már működnek, a forgalom rendezett. Mindenről gondoskodnak. Mindenütt felfegyverzett emberek őrködnek. Az övezet határán, két lépésnyire az ellenséges területtől, biztonsági őrségek állnak, a partizánvédelem érzékeny periszkópjai. Körös-körül egész láncolatot alkotnak. Később, hogy a védekezést valami megbízhatóbb eszközzel biztosítsák, mint az emberi szem és a fül, az utcákon csapdákat állítottak fel, felrobbantották és lerombolták a hidakat, alagutakat. Aknamezőket, erődítéseket, előre elkészített állásokat láthatunk: a védelmet jól megszervezték. Háború van, minden erre emlékeztet. Ha azonban csak a háborút lehetne érezni, ha csak a háború állandó veszedelme jellemezné a szabad övezetet, akkor sok dolgot nem tudnánk megmagyarázni. Miért tartanak ki ilyen szívósan az emberek, miért szállnak szembe az ellenséggel, miért figyelik éberen, miért harcolnak együtt a partizánokkal, és gyakran miért áldozzák fel életüket velük együtt? A szabad övezetnek valójában az a titka, amitől a nevét is nyerte: a szabadság. A szabadság gyujtja lángra azt a lobogó tevékenységet, amelyet a látogató mindenütt megfigyelhet: emitt a lakosok tapsai közben égetik el a behívottak és az adófizetők névjegyzékeit, amott a fasiszta hatóságok által elrekvirált vadászfegyvereket osztják szét a parasztok közt, hogy

jobban megvédhessék földjeiket. Arra lenn, a folyónál, a partizánok és a lakosok közösen építenek egy hidat; ott fenn, a földeken a forró nyári napsütésben csépelnek a harcosok és a parasztok. A szabadság — az összetartozás érzése, amely mindenkit átjár. A szabadság — maga a levegő, a világosság, a szülőföld napsugara, ahová visszatért az élet.

Menjünk be az egyik ilyen felszabadított kisvárosba. Egy a sok közül, éppen olyan mint a többi. Úgy hasonlítanak egymáshoz, mint a tojások. Az olasz tartomány minden időn át, a legerősebb vihar után is érintetlenül megőrzi enyhe vonásait. Három partizánparancsnok beszél az összesereglett tömeg előtt. Rengeteg tennivaló van, helyre kell állítani, amit lerombóltak, jóvá kell tenni az igazságtalanságot, törvényeket és rendeleteket kell kiadni. „Ezt ti magatok fogjátok elvégezni" — mondják az elámult tömegnek. „De hogyan?" — kérdik az egybegyűltek. Megmondják nekik: szabadon választotok községi tanácsot, amelyet teljes készséggel segít minden férfi és nő, ifjú és öreg.

A lakosság résztvesz az övezet egész életében. Valamennyien tudják, hogy a németek visszatérhetnek, tudják, hogy a visszatért ellenség megtorlása kegyetlenül barbár. És bár tudják ezt, nem haboznak és nem kérik, hogy „hagyják őket békében". A felszabadult övezetnek nagyon gyakran éppen a lakosság, különösen a parasztok határozott és bátor részvétele folytán sikerült szembeszállnia az ellenség csapásaival. Később a tapasztalat bebizonyítja, hogy az ellenség számára megközelíthetetlen övezeteket túlnyomórészt a nép és a fegyveres erők szoros, szervezett együttműködése mentette meg. A lakosság szívvel-lélekkel azon van, hogy a giunták munkája eredményes legyen, érzi, hogy az új életviszonyok között, az új, sajátmaga alkotta intézmények légkörében hogyan gyarapszik ereje. A lakosság résztvesz a rend fenntartásában, a termékek szétosztásában, a jogszolgáltatásban és a kémek, árulók ellen rendezett tisztogató hadjáratokban. A felszabadított övezetben a nép buzgón tevékenykedik a harcosok körül, forró szeretettel veszi körül őket.

A kórházban vagyunk: azok a bátor lányok, akik futárszolgálatot teljesítve hónapokon át jártak-keltek a völgyekben — parancsokat hordtak széjjel, fenntartották az összeköttetést, fegyvert, okmányokat, titkos rádiójelentéseket hordtak ki —

most ápolónők lettek. A betegek többsége sebesült. A lányoknak itt is nagyon sok dolguk van: tisztaságot tartani, segíteni a helybeli asszonyoknak, segíteni a rászoruló családoknak.

Menjünk tovább: a volt carabiniere laktanya. Itt most a partizánrendőrség működik. A carabinierek szívesen segítenek. Letartóztatják a veszélyes fasisztákat, bírósági tárgyalásokat rendeznek, amelyeket a nép jelenlétében és részvételével folytatnak le. Az igazságszolgáltatás, a nép szigorú és becsületes igazságszolgáltatása, feltétlenül a kivívott szabadság nyomában jár.

A falakon tarka hirdetmények. Nézzük a giunta egyik hirdetményét: „Mivel az elmult héten sokkal több hús került eladásra, mint az előző héten, elhatároztuk, hogy a kimérést ezen a héten szüneteltetjük. A lakosság tudomására hozzuk, hogy a húsárakat azért szállítottuk le, mert segíteni akarunk a szükséget szenvedő családokon, és nem azért, hogy a húst fölös mennyiségben fogyasszák azok, akik az árleszállítás előtt is elég húst vásárolhattak."

A helyi Nemzeti Felszabadító Bizottság[56] felhívásában ezt olvashatjuk: „Parasztok! Mivel a burgonya betakarítása a napokban befejeződött, a helyi Nemzeti Felszabadító Bizottság egyik legutóbbi ülésén részletesen megvizsgálta a burgonyaárusítás kérdését, és a következő határozatot hozta: a burgonya árát a parasztok költségeinek és munkájának figyelembevételével fogjuk megállapítani. Ellenőrizni fogjuk, hogy az egész termés eljusson: 1. a termelő parasztokhoz, szükségleteik arányában; 2. a polgári lakossághoz; 3. a Garibaldi-osztagokhoz; 4. olyan völgyi falvak lakosaihoz, ahol nincs burgonya."

A felhívás a következő szavakkal végződik: „Parasztok! A partizánok azok ellen harcolnak, akik felgyujtják házaitokat, elhurcolják fiaitokat, elrabolják terményeiteket, kiirtják családjaitokat. A harc folytatásához a partizánoknak terményekre van szükségük. A ti kötelességtek, hogy adjatok nekik. Szervezzetek mindenütt giuntákat, hogy biztosíthassátok a hazafias osztagok ellátását. A giunták ne szolgáltassanak be semmit a fasisztáknak. A partizánok támogatásának jeléül min-

[56] A Nemzeti Felszabadító Bizottság kormányzati szerv, a giunta pedig a közigazgatás szerve. — *Szerk.*

denki adjon egy kilogramm gabonát, egy üveg bort és egy kilogramm húst."

A partizánok és a lakosság között a viszony egyszerű és szívélyes volt. A felhívásokat nem adták ki hiába. A kapcsolatok megerősödtek, kialakult a kölcsönös segítségnyujtás, teljes egyetértés uralkodott.

A politikai biztos vagy polgári tisztviselő hivatala körül mindig nagy tömeg volt. Mit keres ott a tömeg? Nézzünk egy helyszíni leírást a *Combattente* hasábjairól: „A hadosztály politikai biztosa munkás, aki szükség esetén partizán, de tud tanácsokat is adni, meg tudta nyerni az egész övezet polgárságának rokonszenvét. Szinte panaszkodik is emiatt. «Ki kellett neveznünk két helyettes biztost — mondja. — Nézze, mennyi munkánk van — és a zsúfolt fogadószobára mutat. — Itt reggeltől estig vannak látogatók. Papok, kereskedők, parasztok — mindenki hozzánk fordul. Idejönnek azokkal a kérdéseikkel, amelyekkel már harminc évvel ezelőtt a bíróság elé mentek, de még ma sem tudtak dűlőre jutni. Azt mondják, hogy hisznek a garibaldistákban! Reméljük, hogy a giuntát hamarosan megszervezik, hiszen nekünk a háborúval kell foglalkoznunk. Meg kell azonban mondanom, hogy mi mindnyájan segítjük egymást.» A politikai biztos ezután elmesélte, hogy a legkomolyabb kérdés a gabona ára volt. A gabona árát felemeltük, hogy eleget tegyünk a parasztok óhajának, de ekkor az a veszély fenyegetett, hogy a kenyér ára kilónként hét lírára szökik. Ekkor elhatároztuk, hogy bonokat nyomatunk és ezzel fizetjük a régi ár feletti összeget. A bonokat a lakosság szívesen fogadta."

Egy másik politikai biztos ezt mesélte: „A giunta — nagy dolog, értékes segítséget nyujt nekünk. A katonai hatóságokra eleinte nagy munka hárult, mert minden kérdésben mindenki a parancsnoksághoz fordult... Aztán jobban szerveztük meg a munkát. A giunták közigazgatási tevékenységének az volt az első lépése, hogy magukra vállalták a partizánok katonai szükségleteiről való gondoskodást, teljes ellátásukat. A kérdésnek ez a legkitűnőbb megoldása, amely biztosítja, hogy a háborús terheket a legigazságosabban osztják el a lakosság körében. Megtörtént, hogy valakitől elrekvirálták egyetlen borjúját, ugyanakkor viszont mások, akiknek istállói tele voltak állatokkal, megmenekültek a rekvirálástól, hiszen a katonai

hatóságok nem ismerhettek mindenkit. Ezt a kérdést most már rendesebben oldják meg, a rekviráló megbízottak igazságosabban járnak el és ténykedésükért az egész lakosság előtt viselik a felelősséget."

Mindenki dolgozik. Az asszonyok nem is akarják elhinni, hogy az életben először ők is véleményt mondhatnak olyan dolgokról, amelyek a legközelebbről érdeklik őket, például a piacról, a termékek elosztásáról stb. Egyes nők gyapjúharisnyákat, mellényeket kötnek a harcosok részére, mások a konyhára ügyelnek. Közösen megvitatják dolgaikat, egyszóval teljes életet élnek. Az ifjúság fáradhatatlan. A fiatalok az újságokkal foglalkoznak: írják, kinyomják, terjesztik. Az övezetben több újság jelenik meg. Helyi kiadású partizánröplapok, az Ifjúsági Front övezeti lapjai, partizánujságok jelennek meg. A kiadványokat pillanatok alatt elkapdossák. A főtéren meghatározott órákban hangszóró közli a „szabad rádió" jelentéseit, felerősített adással közli Moszkva és Róma rádióadásait.

De ez még nem minden. A 6. liguriai övezetben megszervezték a sajtó- és propagandaosztályt, képzőművészeti kiállítást rendeztek. „A kiállítás anyagában van többek között ötvennégy rajz a partizánok életéből, a propagandaosztály három művészének munkái. Ezek a rajzok nemcsak azért figyelemreméltók, mert a harc rendkívüli, közvetlen dokumentumai, hanem azért is, mert annak az új művészetnek az előfutárai, amely megszabadult a formalizmustól, a fasiszta kor hivatalos művészetétől, és kifejezi a szabadságért harcoló, elnyomott nép tragikus, de való életét. A kiállítás megnyitásakor és a következő napokban a kiállítást nagyszámú érdeklődő közönség látogatta, amely megvitatta a bevezető előadásban kifejtett gondolatokat. Ez a tömegek felébredésének és annak a bizonyítéka, hogy a nép igyekszik megoldani az új élet problémáit."

Igen, ez és még sok más minden történt a *szabad övezetekben, a köztársaságokban,* ahogy mindenki nevezi ezeket a területeket, két lépésnyire az elnyomás és a halál honától, a hitlerista bérgyilkosok által megszállt Olaszország kellős közepén.

Nemzeti Felszabadító Bizottságok, községi giunták, katonai parancsnokság, ifjúsági és női tömegszervezetek... Amint látjuk, a felszabadult övezetekben nem volt hiány politikai szervezetekben és vezetőségben. Nem volt hiány munkában sem. Mint már mondottuk, arról volt szó, hogy a zsarnokság romjai helyén, az SS-csapatok és a „fekete brigádok" közvetlen közelében megteremtsük az új élet, az új emberi közösség szabályait és feltételeit. A felszabadított övezetekben megszületett és virágozni kezdett a közvetlen, tényleges, igazi népi demokrácia.

Mindenekelőtt szabályozni kellett a lakosság és a katonai osztagok viszonyát. A népet azonnal meg kellett tanítani az igazgatásra és ugyanakkor a maga alkotta törvények betartására is. És mindezt a célok mélyenszántó egysége, a szükségletek és érdekek közössége alapján kellett megtennünk. A katonai osztagoknak szükségük volt a népre, a népnek a katonai osztagokra. A nép is, a katonai osztagok is saját maguk, saját erejükből akarták előteremteni mindazt, amire szükségük volt. És nemcsak anyagi értékeket, hanem olyan emberi kapcsolatokat is, amelyeket szintén átépítettek, átszerveztek.

Ez a munka nem volt hiábavaló fáradság. Ennek a munkának a jelei és élő nyomai mindenütt láthatók voltak. „A felszabadulás után egy hónappal gyökeres változást figyelhettünk meg a néptömegek körében — olvashatjuk egy akkori tudósításban. — A dolgozók százával mennek a gyűlésekre. Népotthonok épülnek. Az ifjúság, a nők, a parasztok a szabadság önkénteseinek, a Nemzeti Felszabadító Bizottságoknak a vezetésével szervezkednek, hogy megvívják csatájukat a győzelemért és az új, szabad és haladó életért."

A felszabadított övezetekben a Nemzeti Felszabadító Bizottságok voltak a politikai vezetés legmagasabb szervei. Közvetlenül tőlük függtek a giunták, amelyek végrehajtó szerveik voltak a helyi közigazgatás terén. A giunták, amelyek „erkölcsileg kipróbált emberekből és megalkuvás nélküli antifasisztákból" álltak, amint azt az egyik jelentés hangsúlyozta, azt a feladatot kapták, hogy minden szükséges esz-

közzel lássák el a katonai osztagokat, szükség esetén hajtsanak végre rekvirálásokat, állapítsák meg az árakat és „adott esetben szervezzék meg a közmunkát a védelem vagy a közigazgatás érdekében" stb.

Ennek eredményeként a felszabadított övezetekben eltűnt a feketepiac és az övezetben mindent igazságosan, annak a sorrendnek megfelelően osztottak el, amelyet a főparancsnokság egyik körlevele állapított meg: „Elsősorban, a katonai osztagok szükségleteiről kell gondoskodni; másodszor, kellő tartalékokat kell teremteni; harmadszor, fizetés ellenében vagy ingyen szét kell osztani mindent a helyi lakosság körében, amire csak szüksége van."

A kiadásokat saját erejükből, abból a pénzből fedezték, amelyet „a polgárok az egyes övezetekben a nemzeti felszabadítás ügyére áldoztak, kötelezvény formájában jegyeztek, külön meghatalmazottak ellenőrzésével". A rekvirálásokat a legnagyobb körültekintéssel végezték és elsősorban a fasiszta árulók vagyonát vették igénybe.

Parancsnokságunk minden utasításában láttuk azt a gondoskodást, amelyet a nép szüntelenül érzett: a parancsnokság gondoskodott az igazi demokrácia megteremtéséről és az új népi szervezetek révén megmozgatta az egész lakosságot, amely hosszú évek óta leszokott az önkormányzat minden fajtájáról. Az egyik tanácsokat és bírálatot tartalmazó levélben a garibaldista főparancsnokság ezt írta Valsesia parancsnokságának: „Nagy súlyt kell helyezni a lakosság körében végzett politikai szervező munkára. A propagandamunka jó, a gyűlések jók, a lényeg azonban az, hogy bárhová megyünk és bárhol fordulunk is meg, valami tartós dolog maradjon utánunk. A nép ne csak üdvözöljön bennünket, hanem szervezkedjék és segítsen is nekünk a harcban. Nem szabad megváltoztatnunk a népi szerveket és tömegszervezeteket; inkább emeljük tekintélyüket és használjuk fel segítségüket a partizánháború folytatásához... Nem szabad azt a benyomást keltenünk, hogy mindent csak a partizánok csináltak; az a fő, hogy mindenki többet gondoljon az önvédelemre, mindenki teljesítse a munkából neki jutó részt, még akkor is, ha nincs a Garibaldi-brigádok soraiban..."

És ez helyes is volt. Nem is volt meddő a munkánk,

amelynek az volt a célja, hogy egységbe tömörítsük a népet, testvéri kapcsolatokat teremtsünk körében, és ugyanakkor új, népi energiát ébresszünk, új életformákra vezessük a népet, teljesen megértessük vele feladatait és a harc szükségességét. Munkánk gyümölcsét a döntő pillanatban mindenütt megtaláltuk. A Montefiorinóban lezajlott harcok a nép csatái voltak: a harcoló partizánokkal egysorban, fegyverrel harcolt az övezet minden lakosa, mert eltökélték, hogy többé nem engedik veszendőbe menni a felszabadító harcban kivívott jogaikat. És így volt ez mindenütt.

A *Stella Tricolore,* Langhe övezet partizánbrigádjainak ujságja írta: „Ezekben a napokban az ellenség túlerővel, nagyszabású hadművelettel akarta megszállni övezetünket. Miközben fiatal partizánjaink bátran küzdöttek a védelmi harcokban, azalatt az övezet lakossága szüntelenül arra törekedett, hogy a partizánokkal vállvetve harcolhassanak, az asszonyok és lányok kimentek a tűzvonalba, hogy élelmet és italt vigyenek a garibaldistáknak. Ezt bíztató mosollyal, az ügyünkbe vetett hittel tették... Este pedig, amikor a köztársaság katonái visszatértek támaszpontjukra, a lakosság hatalmas lelkesedéssel fogadta, dícséretekkel és a rokonszenv forró szavaival halmozta el őket. A nép most már megértette, hogy miért harcolunk, megértette, mire valók áldozataink, és eszméinken fellelkesedve lélekben egy volt velünk."

Igaz, hogy nem egycsapásra jutottunk el idáig. A lakosság eleinte bizalmatlan volt. Ez a bizalmatlanság azonban csakhamar eloszlott, amikor látták a partizánerők növekedését, komoly magatartásukat, fegyelmezettségüket, szüntelenül erősödő kapcsolatukat a rokonszenvező néppel, amikor látták, hogy a lakosság minden kérésére figyelmet fordítunk, és látták, milyen buzgalommal igyekszünk elhárítani minden, széthúzásra és vitára vezető okot. „Azoknak a kérdéseknek a megvitatása, hogy mennyi terményt kell beszolgáltatni a községi gyüjtőhelyekre — olvashatjuk a 9. Giustizia e Libertà-hadosztály parancsnokságának egyik jelentésében —, milyen árakat állapítsanak meg a termelésre és az eladásra, milyen fejadagokat szabjanak meg a lakosság részére, valamennyi érdekelt kategória (hatóságok és helyi lakosság, földművesek, menekültek, a különböző termelési ágak szakértői stb.) részvételével folyt le. Az a bizalmatlanság, amelyet a bűnös

mult rendszer ébresztett minden polgárban, nagyon megnehezítette ezt a munkát, és megkövetelte, hogy dolgunkat a legnagyobb óvatossággal végezzük, mert az volt a célunk, hogy az egész munkánk alapjául szolgáló, valódi szociális igazság fogalma önmagától megváltoztassa az elnyomás hosszú szakaszában kialakult gondolkodásmódot."

Nem kétséges, hogy a legnagyobb figyelmet a közélelmezésre fordítottuk, amely a leginkább rászorult arra, hogy átszervezzük az igazság, a becsületesség és a szolidaritás elvei alapján. A népi giunták mindenütt csodákat műveltek. Sikeresen megszervezték mind az osztagok, mind a lakosság ellátását, mégpedig olyan józan számítás alapján, amely lehetővé tette, hogy szabályozzuk a rendelkezésre álló termékek elosztását. A Nemzeti Felszabadító Bizottságok ugyanakkor sikeresen megoldottak ennél nehezebb feladatot is: összeegyeztették a számos övezetben megalakult rengeteg giunta közélelmezési tevékenységét.

Így például, Val di Lanzo övezet Nemzeti Felszabadító Bizottsága bonyolult kérdés elé került. „Haladéktalan rendezést követeltek a következő kérdések: a helyi lakosság félévi gabonaellátása; az állatállomány számbavétele az osztagaink és a lakosság szükségleteit szolgáló szállítások érdekében; a Ceresben, Val Grandeban és Val d'Alában megállapított mód szerint zsírt kellett szállítanunk és meg kellett állapítanunk a főzelékfélék és gyümölcs árát... Az élelmezési kérdés megoldása óriási nehézségekbe ütközött. A völgy községeinek Torinóból még júliusra és augusztusra meg kell kapniok a lisztet és élelmiszert. A katonai parancsnokság kölcsönképpen hatvanöt mázsa gabonát adott Viú községnek, tíz mázsát Lemienek, tíz mázsát Usseglionak... A második problémát, a szarvasmarhák összeírását és szállítását csak most oldjuk meg."

Egy részlet Castiglione Falletto giuntájának jegyzőkönyvéből: „A giunta elhatározta, hogy bizonyos mennyiségű gabonát oszt szét a lakosság között. Egy ember hetvenöt kilogramm gabonát kapott fél évre. A gabonát közvetlenül a fogyasztók kapták, akiknek jegyzékét a giunta állította össze. Ezenkívül ellenőrizték, hogy ezek a személyek semilyen más forrásból ne kapjanak gabonát." Figyelemreméltó egy eset:

„Mikor a francia Maquis[57] harminc tisztje a völgyben tartózkodott mint a Giustizia e Libertà vendégei, a következő megállapodást kötöttük velük: a völgy lakosságának szükségletét meghaladó terménykészleteket átadjuk közvetlenül ezeknek a tiszteknek, akik gondoskodnak e termények elosztásáról, és ennek ellenében sót szállítanak nekünk. Minthogy azonban Franciaországban sóhiány is mutatkozni kezdett, megegyeztünk a francia tisztekkel, hogy ha a cserét nem sikerülne lebonyolítanunk, akkor terményeinket ingyen átadjuk nekik, feltételezve, hogy a franciáknak egyszer alkalmuk lesz kárpótolni bennünket." (A Val Maira és Val Varaita felszabadító bizottságának jelentéséből.)

Nem mulasztottunk el egyetlen lehetőséget sem, hogy a vihar elvonulása után teljesen helyreállhasson a polgári élet. „A Nemzeti Felszabadító Bizottságnak létérdeke, hogy az övezetben helyreálljon a rend, újra működjön a posta, használhatók legyenek az utak, többek között a fogatolt közlekedés azon az egyetlen vonalszakaszon, amely teljesen a mi ellenőrzésünk alatt áll, a községi hivatalok újra megkezdjék tevékenységüket, megnyíljanak a bankok és növekedjék a kereskedelem, különösen a hegylakók és a városi lakosság között."

A Nemzeti Felszabadító Bizottságok és a giunták mindenről gondoskodtak. Egyik legnehezebb és legfontosabb munkájuk az adószedés volt. „Tekintve, hogy a községnek számos határidős és elengedhetetlen fizetési kötelezettsége van, így például a munkabérek, a tűzifa, ujságok stb. beszerzésével kapcsolatos költségek, a giunta elrendeli, hogy a lakosság minden adót köteles feltétlenül kifizetni. A szabad övezet Nemzeti Felszabadító Bizottsága elrendeli: 1. minden egyenes és közvetett adó megszüntetését; 2. rendkívüli progresszív adó bevezetését a kétszázezer líra értéket meghaladó vagyonokra.

Az egymillió líránál nagyobb vagyon után fizetendő adót minden egyes esetben a Nemzeti Felszabadító Bizottság állapítja meg. Az ellenőrzés kötelessége a giuntákat terheli."

Dolgoztak a bírósági szervek is. „A községi giunta tar-

[57] Partizánosztagok, amelyek 1940—1945-ben Franciaország felszabadításáért harcoltak. — *Szerk.*

tozik népi giuntát kijelölni, amely a választott bírákkal együtt esetről-esetre a népbíróság szerepét tolti be. A bíróság tagjait azoknak a tömegszervezeteknek (az Ifjúsági Front kivételével) kell kijelölniök, amelyek csatlakoztak a Nemzeti Felszabadító Bizottsághoz; ezenkívül a bíróság tagjai közé egy szakembert és egy tisztviselőt is be kell vonni."

A rendőrség is működött. „Megalakult a rendőrség, amelynek hatásköre kiterjed az egész szabad övezetre. Központi szerve (felügyelőség) Ampezzóban működik. A testület megalakításához szükséges embereket a giunta válogatja össze. Ezek csakis kipróbáltan becsületes, testileg alkalmas, antifasiszta és antináci érzelmű, kifogástalan politikai multtal rendelkező emberek lehetnek. A családtalanokat előnyben kell részesíteni. A testület élére központi felügyelőt állítanak, akit a szabad övezet Nemzeti Felszabadító Bizottsága nevez ki. Mellette egy helyettes és két tisztviselő dolgozik, akiket a felügyelő saját belátása szerint választhat ki. Hat rendőrosztály alakul, ami körülbelül megfelel az övezethez tartozó völgyek számának. Minden osztály élén osztályfőnök áll, akinek az egyes községekben felállított és elosztott rendőrsök engedelmességgel tartoznak... A rendőrség hatáskörébe tartozik minden olyan feladat, amely a közrend tiszteletbentartásával, a bűncselekmények üldözésével és megbüntetésével kapcsolatos. A rendőrség tevékenységében a megszűnt carabiniere testület szabályait és rendelkezéseit használja fel."

Újra működni kezdtek a szabad szakszervezetek. „1944 október 15-én Nizza Monferratóban összeült a szakszervezetek bizottsága és a Nemzeti Felszabadító Bizottsággal egyetértésben elhatározta, hogy október 17-re nyilvános gyűlést hív össze a városi színházban. A gyűlésen közérthető formában nyilvánosságra hozták a szakszervezeti mozgalom alapelveit, és huszonkét évi durva elnyomás után most végre valóra váltották őket. Ezenkívül javaslatokat terjesztettek elő és fogadtak el a munkabér emeléséről. Támogattuk a vasutasok csoportját is, akik néhány hónappal ezelőtt abbahagyták a munkát, s most már létalapjuk utolsó tartalékait is kimerítették. Eljártunk a Nemzeti Felszabadító Bizottságnál, és sikerült elérnünk, hogy a vasuti igazgatóság által visszatartott fizetésük terhére előleget folyósítottak nekik. A szakszervezetek szervező munkája tovább folyik."

A munka megélénkült, az övezet erőforrásait teljes mértékben nyilvántartásba vettük. Asti tartomány partizánjainak, akik ötletesen kihasználták a helyi szeszfinomító gyárak lehetőségeit, sikerült nagymennyiségű üzemanyagkészlettel ellátniok magukat. Mindenütt megkezdődött az újjáépítés, újból dolgoztak a gyárak, felépítették a lerombolt hidakat.

Ilyenek voltak 1944-ben a felszabadított övezetek az olasz-német fasiszták megszállása alatt levő területen.

XII. fejezet

FELKELÉS ROMAGNÁBAN

Harc a „kivárási taktika" hívei ellen

Az olasz hadszíntéren nyár végén felszabadult Firenze. Az ősz új híreket hozott, az antifasiszta koalíció újabb súlyos csapásait jelentette az ellenségnek. Amikor a hitlerista csapatok a szovjet-német arcvonalon súlyos vereségeket szenvedtek, Románia, Bulgária és Finnország elszakadt Németországtól. A Vörös Hadsereg harcban elfoglalta Magyarországot és behatolt Jugoszláviába. Franciaország, Belgium, s Hollandia egy része is felszabadult. Kelet-Németország ostrom alatt állott. Olaszországban a Gót-vonalat több ponton áttörték. Az Adriai-arcvonalon, Emiliában és Romagnában, a partizánok egyesültek az angol-amerikai hadseregekkel. „Nincs többé akadály, amely útját tudná állni annak, hogy a szövetségesek páncélos csapatai betörjenek a Po-folyó völgyébe" — állapította meg egy szeptemberi röplap. És csakugyan, azokban a napokban úgy látszott, hogy Észak-Olaszország, elsősorban Bologna és a vele határos területek felszabadulása már csak napok kérdése.

Ezért természetes és elkerülhetetlen volt, hogy a harctéri események, a támadó hadjárat és a közelben zajló csaták a harci tevékenység viharos fellendülését idézték elő, különösen Emiliában, ahol a harc legyőzhetetlen erővel lángolt fel a parancsnokság, a harcosok, a hazafiak és a lakosság harckészsége folytán, és azért, mert már megérett a felkelés. A nép szorosan összeforrt, ernyedetlen volt, tele elszántsággal és bátorsággal.

Dario egyik levele, amely ezekben a napokban érkezett

a főparancsnokság címére, nagyon szemléltetően világította meg a vidék helyzetét és az ottani harc jellegzetességeit:

„Egész Emilia, különösen a Modenától a tengerig terjedő körzet, az ellenséges hadműveleti tartalékok elhelyezkedési központjában fekszik. Ezek a tartalékok befészkelték magukat minden házba, fák alatt rejtőzködnek, ellepték az egész vidéket. Hozzá kell még tennünk, hogy az övezetben — mind a hegyekben, mind a síkságon — minden irányban széles utak, valamint kisebb utak futnak szét, amelyeket az ellenség többékevésbbé őriz, s gépesített osztagai általában gyorsan felhasználhatják őket.

Ilyen körülmények között, az állandóan dübörgő gépek, a járőrök stb. miatt osztagaink kénytelenek voltak az utaktól távolabb elhelyezkedni. Derék fiainknak így minden percben készen kellett állniok és ki kellett használniok mozgékonyságukat, hogy lecsaphassanak a távolabbi célokra és csapást mérjenek az ellenségre. Nyilvánvaló volt, hogy itt Emiliában a harcnak főleg az utakon kellett kibontakoznia. E műveletek fejlesztése érdekében meg kellett gyorsítanunk a nagyon mozgékony és merész osztagok megalakulását, amelyek az ellenséget útközben lephetik meg, rajtaütve katonáin, gépkocsijain, a műutakon, vasútvonalakon stb. Ehhez a taktikához alkalmazkodtunk is.

Ilymódon nem foglalkoztunk a már működő osztagok megerősítésével: a síkságon volt elég emberünk. A körzetünkben tevékenykedő hat gapista brigádot harcos szellem töltötte el, merészek, mozgékonyak voltak, és a németek kétségtelenül jobban féltek tőlük, mint a partizánoktól. Forlí, Cesena, Rimini gapista brigádjainak létszáma háromszázhúsz főre emelkedett, a ravennai brigádé kétszáznyolcvanra, a modenai brigádé háromszázra, s ezek a brigádok létszámban és minőségben is napról napra egyre erősödtek. Forlí körzetében nyolcszáz gapista volt, Ravenna körzetében ugyanannyi és körülbelül ugyanannyi Bologna és Modena tartományokban is.

A partizánosztagok növelése könnyű lett volna, mert a gapista és sapista alakulatokat hozzájuk csatolhattuk volna, de mi jobbnak láttuk, ha ezeket a nagyon fontos erőket a síkságon tartjuk. Lehetetlen lett volna általános emiliai hadműveleti tervet összeállítani, ha nem vesszük figyelembe a Reggiótól az Adriai-tengerig terjedő vidék különleges hely-

zetét. Itteni erőink hatalmasak, szervezetük és fegyverzetük kitűnő, harci szellemük elsőrendű volt, és így előre láttuk, hogy ezek a síkságí brigádok lényeges szerepet fognak játszani a harci tevékenység fejlesztésében. Aláírás: *Emilia és Romagna egyesült katonai parancsnoksága.*"

Ezekből a hivatalos szárazságuk ellenére is ékesszóló sorokból világosan kitűnik, hogy a harc tüze egyre terjed. Az ellenséget nem engedtük lélekzethez jutni. A közeli felszabadulás kilátása a hazafiak soraiban fokozta a védelmi készültséget, szárnyat adott nekik, megsokszorozta kezdeményező képességüket. Emilia lángban állt.

A kivárási taktika ellen azonban már az első napoktól kezdve küzdeni kellett. Az ellenséges propaganda, azzal a nagyon is átlátszó céllal, hogy a német csapatok számára biztosítsa a nyugodt és akadálytalan visszavonulást, már jóval előbb előkészítette a talajt, és ezen a téren segítséget, gyakran még bátorítást is kapott a legmagasabb egyházi méltóságoktól. A német propaganda furfangosan zsonglőrködött a „megbékélés", a „feszültség enyhítése" szavakkal, s ebben felhasználta azt a német rendeletet, amely „kórházvárosokká" nyilvánította Bolognát és a Po völgyének más városait.

Nem kellett különösebb tisztánlátás ahhoz, hogy ne higgyünk az ilyen fogadkozásoknak; ezt Firenze tapasztalata is meggyőzően bebizonyította. De még a Hazafias Arcvonal részvevői között is voltak olyan emberek, akik beleestek a csapdába, és a néptől való félelem sugallta, rossz, az ellenállási mozgalom szempontjából rendkívül káros tanácsot követték, s valahányszor az ilyen tanács felbukkant, végeredményében a németek számításainak és terveinek megvalósulását segítette elő.

A valóság lerántotta a leplet az ellenség képmutató ígéreteiről. Az arcvonal közelében erősödött a fosztogatás, növekedett a terror. Ha pedig a fosztogatás és a terror enyhült, ez csak olyankor volt, amikor ellenállásba ütközött. Ez régi tapasztalat, mégis voltak emberek, akiknek szükségük volt rá, hogy a szörnyű és tanulságos valóság újból megismételje önmagát.

Kórházváros? Bolognában és más városokban a belvárosi és külső tereket, a körutakat és a kerteket harckocsik, gépkocsik és teljes hadfelszerelésben álló csapatok állomás-

helyéül használták fel. A nagy villákat raktárak vagy parancsnokságok részére vették igénybe. Firenzében a „nyilt város" hazug kifejezése csak arra volt jó, hogy lerombolják a hidakat, házakat és utakat, és e kifejezés leplével még több kárt okozzanak. És mit mondjunk Livornóról, Pisáról és más városokról, amelyeken átvonult Kesselring visszavonuló hadserege? Mit mondjunk a porig égetett védtelen falvakról, az általános rombolásról, az ártatlan emberek legyilkolásáról?

„Tudjuk — írta az *Unità* Emiliában és Romagnában megjelent kiadása —, hogy amit sikerült megmentenünk Marche vidékén, Toscanában és Firenzében, azt a hazafiaknak köszönhetjük, akik tevékenységükkel meggyorsították a szövetségesek előnyomulását, megszállták és megvédték a falvakat és városnegyedeket, és megakadályozták, hogy a német utóvédcsapatok mindent felrobbantsanak, amit aláaknáztak. Olyan példák ezek, amelyeket feltétlenül követni fogunk."

Majd tovább: „Tudjuk, hogy mielőtt a németek elhagyták volna Firenzét, betörtek a magánházakba és elrabolták az egyes családok élelmiszerkészleteit. Tudjuk azt is, hogy Emilia német parancsnoksága ugyanilyen utasítást adott a lakosság élelmiszerkészleteinek elkobzására. Miután mindezt tudjuk, miután ismerjük a bennünket fenyegető veszélyt, és legelsősorban azért, mert nem feledkezünk meg a leghatékonyabb eszközökről, amelyeket alkalmaznunk kell irgalmatlan ellenségünkkel szemben, egy pillanatig sem habozva erősítjük a gapista és sapista osztagainkat, még nagyobbakká és még erősebbekké tesszük őket, hogy olyan tömegszervezetek legyenek, amelyek végre tudják hajtani a fegyveres felkelést, hiszen egyedül csak ez mentheti meg Emilia tartományunkat a pusztulástól."

Párizsban, Bukarestben, Szófiában, de még ezt megelőzően Nápolyban, majd pedig Firenzében a nép fegyveres megmozdulásai meggyorsították a felszabadulást, s felbecsülhetetlen mértékben csökkentették a rombolásokat és szenvedéseket, amelyeket a legyőzött, felbőszült hadsereg visszavonulása idézett volna elő, hiszen ez a hadsereg a győzelmek idején megszokta a barbár módszereket, vereség idején pedig még gonoszabb lett és a leghihetetlenebb kegyetlenségekre is képes volt.

Ezért mondottuk már jóelőre és hangsúlyoztuk különö-

sen azokban a napokban, amelyek a közvetlenül küszöbönálló események napjainak látszottak (meg is ismételtük, hogy ezzel is harcoljunk az egyház és a Nemzeti Felszabadító Bizottságokban ülő képviselői, a kereszténydemokraták propagandája és cselszövényei ellen), hogy csakis felkelés révén menekülhetünk meg azoktól a szerencsétlenségektől és károktól, amelyeket az ellenség kétségtelenül okozna nekünk, ha védtelenek lennénk, és ha nem lenne ellenállás. Szeptemberben, amikor a szövetségesek támadása kezdődött, megírtuk, hogy az olasz-német fasiszták elszántan hangoztatják, hogy mindenáron ellenállnak és városainkat az ellenállás gócpontjaivá változtatják, ahogy az Firenzében, Brestben, Le Havreban stb. meg is történt, s hogy romhalmazzá, temetővé változtatják városainkat és falvainkat.

„Sok város utcáin már megjelentek a szöges drótkerítések és az őrségek. A németek az olasz fasiszta árulók segítségével egyre kegyetlenebb rendszabályokat alkalmaznak, hogy korlátozzák a lakosság közlekedését. Házkutatásokat és rekvirálásokat tartanak úgynevezett «megtorlások» címén. Az olasz-német fasiszták, akiknek nagyon kevés emberük van, nem titkolják, hogy fegyverzetük fölényét akarják kihasználni és egyre kegyetlenebb korlátozó rendszabályokat akarnak alkalmazni, hogy megbénítsák az olaszok millióinak akaratát. A németek arra számítanak, hogy a szovetséges csapatok közeledtével kihirdetik az ostromállapotot és előre kijelölt helyeken összegyüjtik az egész férfilakosságot, hogy aztán géppuskákkal fenyegetőzve kényszerítsék őket erődítmény építésére, vagy Németországba hurcolják őket. A fasiszták a végleges számadás órájának elodázása érdekében testvéreinknek sem vagyonát, sem életét nem kímélik."

Munka akad mindenkinek

Ezekben a napokban az Olasz Kommunista Párt felhívással fordult az olasz néphez: „Fegyverbe! Harcra fel!" Ez a felhívás a lakosság minden rétegének szólt. „A gyűloletes fasiszta rendszertől elragadott minden nap, minden óra új lehetőséget jelent a holnapért kiharcolt élethez és újjászületéshez, amikor a szabad és egységbe tömörült olasz nép tömegszervezetei és

demokratikus kormányzati szervei révén végre maga intézi saját sorsát, és hazánk évezredes történetébe új fejezetet ír a civilizáció és a haladás meghódításáról."

Szeptember 10-én a piemontei vasutasok sztrájkba léptek. Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottsága helyeselte a vasutasok lépését és felhívással fordult minden északolaszországi polgárhoz: „Mindenütt azonnal szüntessétek be a munkát, védekezzetek a németországi deportálás és a pusztulás ellen, csatlakozzatok a partizánosztagokhoz. Mostantól kezdve számíthattok rá, hogy nemcsak saját szervezeteitek, hanem Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottsága is tevékeny szolidaritást vállal és anyagi támogatást nyujt nektek és családjaitoknak." Ez a felhívás már a felkelés igen jelentős előhírnöke volt.

A nagy városi gyárakban sztrájkoltak a munkások, és a felkelés jelszava konkrét intézkedésekké, pontos cselekvési utasításokká változott mindenki számára. A parasztok kötelességévé tették, hogy továbbra is kitartóan tagadják meg a beszolgáltatásokat a fasisztáknak; az állami tisztviselőknek azt tanácsolták, hogy hagyják abba a munkát. Graziani katonáit felhívták, hogy szökjenek meg és általában mindenkit arra szólítottak fel, hogy foglalja el a maga helyét a harcban.

A gyárosokat felhívták, hogy „dobják félre a szűk osztályszempontokat és lépjenek a hazafias útra, amely mind az általános nemzeti érdekeknek, mind a munkásosztály érdekeinek jobban megfelel. A munkások és a hivatalnokok a legnagyobb ínségben élnek. A gyárosoknak az a kötelességük, hogy megjavítsák alkalmazottaik anyagi létviszonyait, emeljék a munkabért. A munkásokat az a veszély fenyegeti, hogy Németországba hurcolják őket, vagy saját országukban katonai erődítményeket építtetnek velük. A gyárosok kötelessége, hogy segítsenek munkásaikon, idejében figyelmeztessék őket, és kiadják részükre a megélhetéshez szükséges pénzt, hogy megmenekülhessenek a német mozgósítástól. Amilyen mértékben az arcvonal közeledik városainkhoz, olyan mértékben kezdenek egyre gyakoribbá válni a közlekedési üzemzavarok, a gyárak csaknem teljesen tétlenül vesztegelnek, a munkások nem dolgozhatnak. A gyárosoknak az a kötelessége, hogy a munkásoknak és tisztviselőknek már előre kiadják az élelmiszerkészletet és két hónapi munkabér-

nek megfelelő készpénzelőleget folyósítsanak nekik. A sapista és gapista osztagoknak, valamint a partizánosztagoknak nincs elég fegyverük, közlekedési eszközük, élelmiszerük, ruhájuk, lábbelijük stb. A gyárosok kötelessége, hogy a harcoló hazafiakat ellássák minden szükséges holmival. A németeknek a hazánk elleni háború folytatásához szükségük van arra, hogy a gyárosok tovább dolgoztassanak nekik. A gyárosoknak azonban meg kell tagadniok a németek és a fasiszta «köztársaságiak» részére végzett munkát. Jaj azoknak a gyárosoknak, akik ebben a pillanatban nem érzik a haza iránti kötelességüket. Jaj azoknak a gyárosoknak, akik az ellenséget segítik."

Elérkeztünk ahhoz a pillanathoz, amikor részletes utasításokat kellett adnunk a felkelés terveinek haladéktalan és alapos kidolgozásához. Nemcsak a mozgékony egységekhez, hadosztályokhoz és brigádokhoz fordultunk, amelyeknek a hegyi övezetekből le kellett ereszkedniök a völgybe, hanem felhívással fordultunk kivétel nélkül minden hazafihoz és minden önkénteshez, bárhol tevékenykedett is.

A felkelésre szólító felhívás szavait olvashattuk minden röpiraton, minden okmányon. Ezt a felhívást gyakran figyelemreméltó tettek sora követte.

„Egész Modena tartomány hallotta a felhívást: «Fegyverbe!» — olvashatjuk a szeptember 15-i ujság főcímében. — «Közeledik a nemzeti felkelés!» — jelentik egy hét mulva újból Modenából egy másik ujságcímben. «Mindent a nép egyetemes fegyveres felkeléséért!» — hallatszik ugyanezen a napon Bolognából. A bolognai ujságban ezt olvashatjuk: «Rimini és Firenzuola felszabadult! A Gót-vonalat középütt és az adriai partokon áttörték.» Egy héttel később ezt jelentették: «Bellariát a partizánok már a szövetségesek megérkezése előtt felszabadították.» Október 9-én: «A partizánok további öt falut szabadítottak fel.» Október 31-én: «Döntő ütközet kezdődött a Po völgyéért.» November 7-én: «Bolognában a hazafiak megsemmisítettek többszáz bandität.»

Ezekben a napokban Romagnában a munkások kilencven százaléka nem dolgozik, teljesen leálltak azok a vállalatok, amelyeknek termékei a német hadsereg erősítésére szolgáltak. A gapistáknak minden faluban van kovácsa, aki éjjel-nappal dolgozik, hogy kielégítse türelmetlen rendelőit. Forlíban,

Cesenában és Riminiben a szakemberek egész csoportjai tevékenykednek: páncéltörő és gyujtóbombákat állítanak elő. A falvakban nincs egyetlen paraszthaz sem óvóhely nélkül, az óvóhely rendszerint nyilt mezőn ásott pince. Romagnában és Emiliában ezekben a napokban, ezekben a hónapokban a harc általánossá és véressé válik."

Az emberek tehát tettekkel és harccal válaszoltak minden olyan kísérletre, amellyel szabotálni akarták a felkelést, amely a kivárási taktika híveinek mézesmázos érvelésével álcázta magát, s a konzervatív és reakciós rétegektől, valamint a Nemzeti Felszabadító Bizottságba furakodott képviselőiktől, a liberálisoktól és a kereszténydemokratáktól indult ki. Az emberek tettekkel és harccal feleltek a fenyegetésekre, a terrorra, az ellenségnek arra a szándékára, hogy elpusztítja Emiliát és Romagnát.

Forró napok

„Emiliában és Romagnában a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének huszonöt partizánbrigádja megkezdte támadását, hogy teljes vereséggé változtassa a németek visszavonulását, hogy a hegyekből leereszkedve egyesüljön a síkság fegyveres erőivel, a GAP és a SAP brigádjaival, s a városokat és falvakat felszabadítsa a fasiszta elnyomás alól."

Ez 1944 szeptember 2-án történt.

Egy nappal később Castelmaggioreban (Bologna) napszámosok, parasztok, az ifjúság és nők tomege megrohamozta a fasiszta hatóságok helyiségeit: elégették az adólistákat és a behívási jegyzékeket. A fasiszták fejvesztetten menekültek. Nem sokkal később német osztagok próbáltak közbelépni, de a gapisták és a sapisták támogatásával és vezetésével a nép visszaverte őket: a németeket leverte és a község ura lett. Ez az első nagy jelentés a felkelésről: már nemcsak az élenjáró osztagok harcoltak, minden polgár harcolt. Reményeink, vágyaink, előremutatásaink megvalósultak: a hazafias felszabadító mozgalom és a bosszúállás egyre inkább az egész nép mozgalmává fokozódott. A felkelés már nem szenvedhetett kudarcot. Meggyőződésünk még szilárdabb volt, mint valaha.

Hét nappal később Medicinára került a sor. „Szeptember

10-én, vasárnap reggel kilenc órakor az Ifjúsági Front és a Nők Védelmi Osztagai tagjainak vezetésével több mint ötszáz ember gyűlt össze a községháza előtt, magasra tartva tábláikat, amelyek nemzeti felkelésre szólítottak és a partizánokat, a szabadságharcosokat és a Nemzeti Felszabadító Bizottságot dicsőítették." Gyűléseket szerveztek; az emberek benyomultak a községházára, kihajigálták az ablakon a behívottak listáit, s „a fasiszta zászlóval és Mussolini mellszobrával együtt máglyára dobták azt". A milícia laktanyáját rohammal elfoglalták, a katonákat lefegyverezték és a fegyvereket szétosztották a nép között. „A tüntetők menetoszlopa ezután az adóhivatal elé vonult. A parasztok csákánnyal betörték a bejáratot, letépték a rácsok vasrúdjait és a gapisták vezetésével benyomultak az épületbe. Néhány perc mulva már égtek az adólajstromok. Kifüggesztettek egy táblát: «Le a fasiszta adókkal!» A tüntetés három óra mulva a himnusz eléneklésével ért véget. Kivégezték a Nemzeti Köztársasági Gárda egyik főhadnagyát és három kémet."

Felkelt Castenaso, San Pietro in Casale, Sesto Imolese (itt általános politikai sztrájkot hirdettek), Galliera, Anzola és Emiliának sok más községe is. Mindenütt tüntetéseket rendeztek, összecsapásokra került sor. Mindenütt meggyorsult a községek felszabadítása, pedig azok a vidék fő közlekedési útjaitól alig néhány lépésnyire fekszenek. Alig tudtuk számontartani, hogy a hónap folyamán hány övezet szabadult fel. Romagna városai és falvai jóval a szövetségesek megérkezése előtt kerültek a hazafiak birtokába. A partizánok, valamint a gapista és sapista osztagok a szeptember 1. óta eltelt két hét alatt számtalan jelentős hadműveletet hajtottak végre: a németek vesztesége 1 005 halott és 829 sebesült, az olasz fasisztáké 279 halott és 77 sebesült; ezenkívül 341 olasz-német fasisztát fegyvereztek le. A partizánok felgyujtottak vagy felrobbantottak húsz tonna trotilt és hetven tonna benzint, két német repülőgépet pedig a földön semmisítettek meg. Megsemmisítettek egy gépkocsit, hat harckocsit, egy repülőgépjavító műhelyt, két húszmilliméteres légelhárító gépfegyvert, huszonöt vasúti kocsit és két mozdonyt. Öt vonatot kisiklattak, egy lőszerraktárt, tizenhárom hidat, két áramelosztó állomást felrobbantottak. Szétromboltak százkilencven gépkocsit, a műúton kétszer, a vasúton kilencszer megszakították

a forgalmat. Többszáz forgalombénító cselekményt hajtottak végre a távbeszélő- és távíróvonalakon; 14 nehézgéppuskát, 20 kézigépfegyvert, 39 géppisztolyt, 681 puskát, 222 pisztolyt, 1 407 bombát stb. zsákmányoltak.

Ebben az időben a bolognai gapisták voltak az egész partizánháború egyik legragyogóbb hadműveletének hősei. San Giovanni in Monte városában vakmerően behatoltak a börtönépületbe és kiszabadítottak többszáz fogvartartott hazafit, akik közül sokat már halálra ítéltek.

A felkelés napjaiban már nem is lehetett számontartani, hogy hány rajtaütést, merészségben és eredményességben hihetetlen támadást hajtottak végre az ellenség helyőrségei, csapatai, hosszú gépkocsioszlopai és erődítményei ellen, jóllehet a megtámadott ellenséges csapatok gyakran számbeli fölényben voltak a partizánokkal szemben.

Néhány példa: Piacenzától harmincöt kilométerre délnyugatra megtámadták a Penice melletti hágót, amelyet hatvan alpesi vadász védett. Ezek rövid harc után parancsnokukkal együtt megadták magukat. Ugyanebben az övezetben, Sogliasco közelében nehéz, ötórás harcot vívtak egy nagyobb ellenséges csapat ellen, amely harminc halottat hagyott a csatatéren. Groparellóban, Fidenzától huszonöt kilométerre nyugatra — ez rendkívül fontos övezet, mert a síkság kapuja — megtámadtak két támaszpontot, s a művelet a támaszpontok bevételével végződött.

A gapisták és a sapisták lázas, merész tevékenységet fejtettek ki. „Két gapista három ember kíséretében megtámadta Corraggio repülőterét. A fasiszta őrség előbb megpróbált ellenállni, de végül megadásra kényszerült. Mikor a gapisták birtokukba vették a repülőteret, elégettek két német vadászgépet, majd felrobbantottak két javítás alatt álló tehergépkocsit és két gépfegyvert." „San Possidonióban (Modena) megtámadták a Nemzeti Köztársasági Gárda helyőrségét: három katonát megöltek. Az úgynevezett «köztársaságiak» meg sem kísérelték az ellenállást. Furcsa dolog: bár a faluban körülbelül kétszáz német állomásozott, egyetlenegy sem tett kísérletet a beavatkozásra . . .

Bologna. Hat gapista megközelítette a Baglioni szállodát, ahol németek voltak elszállásolva. Betörtek a kapun és lefegyverezték a portást, valamint hat őrszolgálatot teljesítő

katonát. Két gapista magához vett egy robbanóanyaggal telt ládát és felvitte az emeletre. Ugyanakkor ketten benzint locsoltak szét és eltávolították az épületből a szálloda alkalmazottait. A gapisták meggyujtották a kanócot, majd gyorsan a kijárat felé igyekeztek, miközben biztosították két bajtársuk távozását, akik az épület belsejében összesereglett német katonákra és hat tisztre lövöldöztek. Tizenkét embert megöltek."

„Villa Contriban két gapista és egy sapista felrobbantotta a lőszerraktárt. A robbanás a raktárt teljesen megsemmisítette." „Hat német egyenruhába öltözött sapista váratlanul behatolt a piacenzai helyőrség épületébe és lefegyverezték az ügyeletes tisztet és a katonákat. Egy ezredes, a helyőrség parancsnoka és két tiszt közbe akart lépni, de őket is lefegyverezték. Az egész művelet olyan váratlan és gyors volt, hogy egyetlen lövés sem dördült el..."

A szövetségesek előnyomulása azonban egyáltalán nem volt arányban az emiliai és romagnai partizánharc lázas ütemével. A szövetségesek 1944 végéig az egész olasz hadszíntéren egyetlenegyszer sem tettek bizonyságot sem bátorságukról, sem gyorsaságukról, sőt, az Adriai tengerparton és Romagnában, ahol már tárva-nyitva állt előttük a Po völgyébe vezető út, nevetségesen lassan cammogtak előre. Ebben a merész és gyors hadműveletekre rendkívül alkalmas övezetben a szövetséges csapatok csigalassúsággal haladtak, és a szövetségesek 8. hadseregének hadijelentéseiben még a legjelentéktelenebb patak is áthághatatlan vízi akadállyá nőtt, amelyen az átkelés aprólékos előkészítést és rendkívül sok időt követelt. Égtünk a türelmetlenségtől és mélyen fel voltunk háborodva, ámbár a szövetségeseket lassúsággal vádoló partizánoknak igyekeztünk megmagyarázni a helyzetet, hogy legalább ezzel ne rontsuk a szövetségesek hitelét.

Október 13-án le kellett szögeznünk: „Hat heti harc és Rimini felszabadítása után a harc már az Appenninek utolsó előhegyeiben folyik..."

Nemcsak Emiliában folyt a harc: e vidék harcosainak és lakosainak harci kedve viharzó tenger hullámaihoz hasonlóan átterjedt az egész ellenállási arcvonalra.

Piemonteban egymást érték a támadások. Támadásokat intéztek a helyőrségek, katonai menetoszlopok és vonatok

ellen; a sikeres rajtaütéseknek nem volt se szeri, se száma. Szeptember és október — eseményekben gazdag hónap volt. Biella körzetében például támadást intéztek százötven német ellen, legalább ötvenet megöltek vagy megsebesítettek; hét partizán betört Alessandriába, megtámadta a segédrendőrség laktanyáját és óriási mennyiségű fegyvert zsákmányolt. A művelet során csak három partizán vesztette életét. A morettai repülőtér sorozatos megtámadása folyamán az 1. Piemonte-hadosztály garibaldistái néhány nap alatt elpusztítottak ötven repülőgépet, éjnek idején harminchét partizán betört Novarába és Romagna alatt elzárt a külvilágtól minden állomást, köztük Novarát is. Garibaldisták és gielista osztagok megtámadtak mintegy két századnyi gyilkos olasz fasiszta suhancot, akiket katonatisztek vezettek, „hosszas tüzérségi harc után körülvették és teljes fegyverzettel, felszereléssel együtt foglyul ejtettek mintegy kétszázötven főnyi csapatot". „A 46. brigád két garibaldistája gyári munkásnak adta ki magát s így behatolt a Grandi Motori (Fiat) gyár helyiségébe. Ott megkaparintottak egy Fiat 66 típusú gépkocsit, amelyet aztán akadálytalanul elvezettek táborhelyükre." A partizánok ravaszsága a bátorsággal, harci lendületük a józan számítással, a rajtaütés a támadás erejével párosult. A partizánok nagyon jól dolgoztak.

A harc a nemes egyéni és kollektív tulajdonságok egyre gyakoribb, mondhatnánk szüntelen alkalmazását követelte meg. Nézzük a hidegvér és a keménység egyik gyönyörű bizonyítékát: „Gaio partizán, a Talpa-osztag parancsnoka, egyik bajtársával valamilyen ügyben Pavignanóba igyekezett. A falu közelében mindkettőjüket elfogta az ellenséges járőr. A partizánoknál csak revolver volt. Biellába kísérték őket, ahol az olasz fasiszták, majd a németek hosszas kihallgatás keretében faggatták őket. Rendkívüli lélekjelenlétről tettek tanúságot. Azt állították, hogy értékes tájékoztatást tudnak adni az ellenségnek, de hamis adatokat közöltek velük. A kihallgatás befejezése után Gaio azt ajánlotta a náciknak, hogy elvezeti őket, és a műúton elfoghatják egyik őrségünket. A németek körülbelül két órát fecséreltek arra, hogy összeszedjenek húsz katonát. A műveletet a következőképpen szervezték meg: elől ment a két egymáshoz bilincselt partizán, mögöttük három géppisztolyos, polgári ruhába öltözött katona,

majd utánuk a többi SS-legény. A menetet géppuskával felszerelt tehergépkocsi zárta le. Az expedíció körülbelül éjjel egy órakor érkezett a helyszínre. Amikor az őrség elé értek, Gaio saját életével nem törődve tüzet vezényelt az őrség «Állj! Ki vagy?» felszólítására, és az út szélén elvetette magát hozzáláncolt bajtársával együtt. Rövid ideig tartó lövöldözés következett, mialatt Sciaberton partizán életét vesztette, de az ellenség kénytelen volt visszavonulni."

Castel d'Annoneban (Langhe) „három garibaldistából álló járőr, köztük egy tizennégy éves fiú, lefegyverzett tíz németet. Ezeket később ötvenkét politikai fogoly ellenében kicserélték." Jellemző, hogy a németek kezdték kerülni a harcot és megadták magukat. Astinál (szeptember 22-én) háromszáz német harc nélkül visszavonult; Novara körzetében huszonheten egyetlen puskalövés nélkül megadták magukat; Piemonteban egyes helyeken egész helyőrségek vonultak vissza.

A németeknek számtalan esetben okoztunk károkat. A vidék forgalmát sokszor egész napokra megbénítottuk. Egyre gyakoribbak lettek az olyan esetek, hogy politikai foglyokat szabadítottunk ki a németek fogságából, villámgyorsan nagyobb és kisebb rajtaütéseket hajtottunk végre, rengeteg fegyvert zsákmányoltunk, kivégeztük a legveszedelmesebb kémeket. A nép részvételével impozáns tiltakozásokat és tüntetéseket rendeztünk. A trofalerrói (Torino) anyák tömegesen jelentek meg sorozáson elbujdosott fiaik helyett. Torino munkásai szeptember 28-án és október 14-én sztrájkoltak, tiltakozásul néhány hazafi kivégzése miatt. A sztrájkok során hatalmas gyűlések zajlottak le. Az „átfésülésre" kiszemelt övezetek lakossága fegyvert, régi vadászfegyvereket ragadott, hogy a partizánokat támogassák harcukban.

Egész Lombardiában sztrájkok voltak, a munkások forrongtak. Milánóban szeptember 21-én több mint százezer munkás hagyta abba a munkát, hogy tiltakozzék az éhség, az elhurcolások és a kivégzések ellen. A parancsokban külön megemlítették Varese város gapistáit és sapistáit, akik rengeteg merész rajtaütésben és sikeres kártevő cselekményben vettek részt. Ugyanilyen bátrak voltak a milánói gapisták és sapisták is: a gapisták egyik csoportja gépkocsival több mint egy óráig száguldozott Milánó belvárosában és röplapokat szórt szét, egy másik csoport pedig virágcsokrot helyezett

el a Loretto-téren, ahol néhány héttel előbb tizenöt hazafit agyonlőttek. A csokor szalagjára ez volt írva: „Vértanúk tere."

A partizánok Lombardiában is számtalan rajtaütést hajtottak végre. A gielisták megszállták a piazzói laktanyát. A katonákat egy szálig foglyul ejtették, három nyolcvanegy milliméteres aknavetőt és rengeteg egyéb fegyvert zsákmányoltak. A Manciatelli-osztag sapistái Lonate Pozzolo repülőterén megsemmisítettek tizenkét repülőgépet, a Gabellini-osztag sapistái pedig Arcore repülőterén pusztítottak el három repülőgépet, két vitorlázórepülőgépet és minden anyagot, amit csak a repülőtér raktárában találtak. A milánói sapisták egyik csoportja megsemmisített három repülőgépet a Forlanini repülőtéren. A varesei Varano Borghi gyárban repülőgépekhez szükséges anyagokat pusztítottak el.

Friuliban a partizánok tevékenysége rendkívül élénk volt. Itt partizánjaink lemondtak a gyors visszavonulással egybekötött rajtaütések taktikájáról, s inkább nagyobbszabású műveletekre tértek át, amelyeknek célja a megszállt övezetekben szerzett állások megtartása volt. A nagyobbszabású műveletek közül megemlítjük Nimis elfoglalását, ahol az ellenséges csapatok létszáma elérte a hétszáz főt; Povolettó felszabadítását, ahol százhatvannégy foglyot ejtettek, ezenkívül Plova és Vedronza megszállását. Később itt a partizánok sikeresen átvészelték az egész partizánháború legfélelmetesebb „átfésüléseit".

Veneto egész övezete mozgásban volt. Vicenza tartományban ebben az időben nagyarányú rombolótevékenység folyt. Mindenütt merész és sikeres rajtaütéseket hajtottak végre. Nem kétséges, hogy az egyik legsikeresebb rajtaütést a fasiszta „köztársaság" tengerészeti minisztériuma ellen (Montecchio Maggioréban, Vicenza közelében) hajtották végre: egyetlen puskalövés nélkül lefegyverezték a bábminisztériumot őrző katonákat és tengerészeket.

Figyelemreméltó volt az a harc is, amely a Mantova—Padua közötti út mentén fekvő Montagnana környékén, a várostól mintegy 30 kilométernyire bontakozott ki. Itt a „fekete brigádok" túszként elfogtak tizenöt embert a polgári lakosság köréből. A partizánok erre a fasiszta parancsnok le-

tartóztatásával válaszoltak. A fasiszták ekkor megtorlásképpen elfogták Castelbaldo plébánosát.

Végezetül kilencórás közelharc alakult ki. A fasiszták húsz halottat és huszonöt sebesültet hagytak a csatatéren és fegyverszünetet kértek. Kérésüket teljesítették, de csak azzal a feltétellel, hogy az egész övezetet kiürítik.

Ugyanez volt a helyzet Liguriában, ahol különösen nagy sikerrel végződött az Onegliában őrzött hatvanöt politikai fogoly kiszabadítása érdekében indított művelet.

A felkelés szüntelenül terjedt, a harc egyre hevesebb lett.

A nemzeti felkelés, amely jelképe lett az ellenállásnak, annak a mindennapos feladatnak, hogy egységbe kell tömöríteni a lakosság egyre szélesebb rétegeit, most már világosan kifejezett, egyetemes népi jelleget nyert.

Csatatér Piemontetől Friuliig

Az egyre fenyegetőbb méreteket öltő partizánmozgalom és a partizánok általános támadása rendkívül súlyos helyzetbe juttatta az ellenséget, tajtékzó gyűlöletet keltett benne és kétségbeesett ellenintézkedésre sarkallta. A németek dühe az „átfésülések" erősítésében jelentkezett.

Az egész területen megindított „átfésülő" műveletek nagy csatákat idéztek elő, s ezeknek egyes epizódjai a szabadságharc legértékesebb fejezetei közé tartoznak. A partizánok a védekezésben és a támadásban egyaránt kitartónak bizonyultak, és 1944 őszének mozgalmas napjaiban csaknem minden olyan védelmi tevékenységük, amely az ellenség nagy „átfésülő" műveleteivel volt kapcsolatban, hatalmas erejű ellentámadássá alakult át, s így a partizánok ellenőrzése alatt álló terület számos övezetben növekedett, ahelyett, hogy összébbzsugorodott volna, s egyre nagyobb néptömegek tömörültek a szabadságharcosok köré.

Ha a partizánok átmenetileg esetleg kénytelenek voltak elhagyni állásaikat, ha néha érzékeny veszteségeket szenvedtek és súlyos csapások zúdultak is rájuk, egyetlen olyan völgyet sem hagytak el teljesen, amelyben fegyveres partizánok tartózkodtak és tevékenykedtek, egyetlen út sem vált soha újból szabaddá és veszélytelenné az ellenség számára.

Sem a partizánok ellen bevetett hadosztályok, sem a fegyverzetben mutatkozó fölény nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy megtörje a partizánosztagok ellenállását. Az ellenségen nem segített sem a hó, sem a köd, sem a vihar.

A piemontei völgyeket, Monferrato és Langhe dombjait ezen az őszön sokkal alaposabban „fésülték át". Az itt működő partizánosztagok azonban mégis kitartottak. Szeptember 19-én az ellenség nagy erőkkel behatolt Montoso övezetébe, de nagy veszteségekkel volt kénytelen visszavonulni. Harcok kezdődtek Val Infernottóban és Val Lusernában. Az ellenségnek nyolcszáz katonája volt, de egységeinknek mégis sikerült új állásokba visszavonulniok, miközben komoly veszteségeket okoztak az ellenségnek.

Szeptember 26-án a németek hidat akartak verni a nagy hadászati jelentőségű Fucine-folyón (Val di Viú). Alig kezdték meg azonban a munkát, amikor a partizánok kinyitották a Rossa-tó zsilipjét, s a megáradt folyó elsodorta a felállított hídrészeket, a dolgozó embereket és az egész előkészített anyagot.

Különösen kemény csata folyt a Soglio-hegyért. Idézzük a csata leírását, úgy ahogyan a főparancsnokság 12. számú jelentésében napvilágot látott:

„Szeptember 5-én az ellenség erős támadást kezdett a Monte Soglio, Cima Brusa, Cappella del Bandito és Madonna della Neve környékén levő állásaink ellen.

Az olasz-német fasisztáknak több mint ötórás elkeseredett harc után sikerült megszállniok a Monte Soglio fontos magaslatát. A szuronyrohammal ellentámadásba induló garibaldisták még aznap visszafoglalták a magaslatot. Másnap az ellenség minden lövegével és rengeteg aknavetőjével tüzérségi tüzet nyitott, mire embereink kénytelenek voltak újra visszavonulni. A Monte Soglio azonban a garibaldisták hősiessége révén még aznap újra a mi birtokunkba került. Osztagaink kézigránátos ellentámadásba mentek át és visszavonulásra kényszerítették az ellenséget. Tizenhárom órakor a létszámban és fegyverzetben fölényben levő ellenség ellentámadása arra kényszerítette dicső garibaldistáinkat, hogy távolabbi állásokba vonuljanak vissza.

A 18. brigád átcsoportosította embereit és kiegészítette lőszerkészletét, majd még aznap tizennyolc órakor heves ellen-

támadást indított, hogy visszaszerezze az ellenség kezére jutott állásokat. A brigád bátorsága és harci szelleme láttán az ellenség fejvesztetten visszavonult Cima Maresbe, s több mint száz halottat és sebesültet hagyott a csatatéren.

Ugyanaznap a 80. és 49. brigádot is erős támadás érte, de a számban és fegyvereinek minőségét tekintve fölényben levő ellenség tehetetlennek bizonyult a bátor garibaldistákkal szemben, akik egyetlen állást sem adtak fel.

Miután az ellenség szeptember 8-án reggel komoly megerősítést kapott, negyedszer is támadást indított a Monte Soglio ellen és ötórás kemény véres csata után elfoglalta azt. Ugyanaznap garibaldista egységek szuronytámadással negyedszer hódították vissza a Monte Sogliót. Az ellenséges tüzérség lovegei egész nap szünet nélkül lőtték a garibaldisták arcvonalát. A mozgékony brigádok visszavetették a fasisztákat, akik ekkor kísérletet tettek Corio Canavese elfoglalására. A 77. brigád e lázas harc napjaiban, mindvégig megtartotta állásait. Tüzérségünk használhatatlanná tett két ellenséges löveget és súlyosan megrongált egy harmadikat. Az ellenség több mint háromszáz halottat és rengeteg sebesültet vesztett. Mi kilenc halottat és tizenkét sebesültet vesztettünk."

Az ellenséget szeptemberben Asti tartományban is visszavertük, jóllehet nyolcszáz emberük volt kétszáz garibaldistával, gielistával és Matteotti-harcossal szemben. Az egységbe forrt, fáradhatatlan lakosság egy szálig velünk tartott: a nők kézigránátokat dobáltak az ablakokból, a parasztok pedig régi, kétcsövű vadászpuskáikat használták.

A Mario-, Ulisse-, Tino-osztagok partizánjai kemény harcokat vívtak Nizza Monferrato körül. Október 20-án egy hétszáz náciból és olasz fasisztából álló osztag, nehéz tüzérség és páncélvonat támogatásával, gépkocsikon és páncélkocsikon kísérletet tett a város megtámadására. A partizánok ellentámadással megfutamították a nácikat és a fasisztákat. Nem volt sikeresebb az a fasiszta kísérlet sem, amelyet Bergamo övezetében november 4-én kezdtek. A harcban a partizánokkal történt megegyezés alapján, szövetséges repülők is résztvettek. Ritka eset! Ennek eredményeként a fasiszták fejvesztetten visszavonultak Alessandriába, s megszámlálhatatlan halottat hagytak a csatatéren.

„Átfésülték" Val Stronát (szeptember—október), Borgo-

manerót (decemberben, háromszáz ember részvételével), Biella körzetét és Langhet is, de csaknem valamennyi vállalkozásuk kudarccal végződött. Mi vagy minden veszteség nélkül visszavonultunk, vagy legyőztük, visszavonulásra kényszerítettük az ellenséget, hiába volt komoly fölényben. Az ellenség dühöngött és nevetségessé tette magát tehetetlen haragjában.

Lombardiában, ahol a partizánháború főleg a síkságon, a gapisták és sapisták részvételével folyt, az „átfésülések" aránylag ritkák voltak. Az alpesi övezetben azonban kemény harcok dúltak. Val Tartanóban szeptemberben és októberben egységeink ellenálltak és győztek, kiinduló állásaik mögé vetették vissza az ellenséget. Az ellenség erős egységekkel támadott Bergamo tartományban. Szeptemberben a „Tizenhárom vértanú" nevű brigád, amelyet mintegy hatszáz német kerített be, áttörte a gyűrűt és maga zárt körül egy ellenséges megszállás alatt levő falut. Októberben az ellenség kétezerhétszáz emberével támadást kezdett Val Brembana, Val Sassina, Val Taleggio ellen. Október 20-án a partizánok fényes győzelmet arattak Lovereben, s közben súlyos veszteségeket okoztak a rájuk tört ellenségnek. Val Trompiában októberben kétezerotszáz ember vett részt a partizánok ellen intézett támadásban. A zárógyűrűt itt is áttörték, s az ellenség nem ért el semmi eredményt.

Különösen hevesek voltak az őszi harcok, amelyek az úgynevezett 6. övezetben és Piacenza környékén indultak meg. Torriglia övezetében szeptemberben és októberben szüntelenül támadták a partizánerők állásait. Egységeink eleinte kénytelenek voltak visszavonulni, miközben felrobbantották a hidakat és komoly veszteségeket okoztak az ellenségnek Lavagnolában és Prelàban, majd épségben kivonták a csatából embereiket és hadfelszerelésüket. Az erős támadás szeptember 9-én megismétlődött, az ellenség kétezerötszáz emberrel, aknavetőkkel és nehéz tüzérséggel támadott. A partizánok a Trebbia partjaira vonultak vissza, és a korai ősz hideg időjárásában, élelmiszerhiánnyal küzdve is állták az ellenség támadását. Szeptember közepe táján újból ötszáz alpesi lövész ellen harcoltak, akik másfélórás bombázás után támadták meg őket. A harc hat órát tartott és a mi teljes győzelmünkkel végződött.

Spezia partizánerői, amelyek a nyár folyamán kemény csapásokat álltak ki, létszámban megnövekedtek és fokozták szervezettségüket. Az eredmények az októberi „átfésülések" idején mutatkoztak meg, amikoris az ellenség száz halottat vesztett, és kénytelen volt visszavonulni a síkságra az „átfésültek" üldözése elől. November 10-én a támadás megismétlődött: az ellenségnek kétezerötszáz embere volt, de a támadók mégis kénytelenek voltak hanyatt-homlok menekülve visszavonulni.

Az ellenség nagyszabású „átfésülést" kezdett Santa Brigida övezetében, a Tavolából Villa Tallába vezető úton, a Baiardo magaslatain: a partizánok négy óra alatt száz ellenséges katonát tettek harcképtelenné. Szeptember 5-én nagyszabású, többnapos „átfésülés" kezdődött. Ebben a műveletben körülbelül négyezer lángszórós, tüzérségtől támogatott német vett részt. Curto és Farini parancsnokok tapasztaltsága, a garibaldisták hősiessége folytán azonban győzelmet arattunk: az ellenség kétszáz embert vesztett, ugyanakkor a partizánok veszteségei egészen jelentéktelenek voltak.

Októberben újabb „átfésülés" zajlott le. Arra az összevont támadásra gondolunk, amelyet az ellenség körülbelül ötezer emberrel indított, hogy halálos csapást mérjen a partizánegységekre és megkaparintsa a Piemonteba vezető utakat. Egységeink, mint mindig, felvették a harcot és súlyos veszteséget okoztak az ellenségnek, de az ellenség számbeli és fegyverbeli fölénye miatt kénytelenek voltak visszavonulni Piemonteba, miközben a lakosság támogatta őket azokban az övezetekben, ahol átvonultak. November első napjaiban az ellenséges csapatok be akartak hatolni Valle dell'Imperóba, de a Cornio-hágó közelében partizán lesállásba ütköztek, s ott 100 embert vesztettek halottakban és sebesültekben. A Villa Talla-hágónál a partizánok újból megtámadták az ellenséget és újabb veszteségeket okoztak neki. A hadosztály, amelyet ezek az „átfésülések" egyáltalán nem gyengítettek le, megőrizte minden emberét és fokozta harcképességét.

Venetóban ugyancsak nagyszabású „átfésülések" voltak, amit a körzet földrajzi helyzete és Nannetti-, Friuli-, Osoppo- és más hatékony osztagok kártevő és harci tevékenysége váltott ki. Az ellenség itt még nagyobb erőket vetett be. Szeptemberben Vittoria Venetótól kiindulva hatezer

főnyi német sereg támadta a Pian del Cansiglio melletti partizánállásokat. A hazafiak elkeseredett harcok után, minden különösebb veszteség nélkül visszavonultak. A csatatéren kétszáz ellenséges katona holtteste maradt.

Val Cellinában is többezer német keveredett nehéz és hosszantartó harcokba; Nievo garibaldista brigádjai addig védekeztek, amíg az ellenség meg nem szüntette támadásait; többszáz ellenséges katona vált harcképtelenné. Az övezet azonban rendkívül nagyjelentőségű volt, így októberben tüzérséggel és harckocsikkal két újabb ellenséges hadosztály indult a partizánok ellen, hogy nagyszabású „átfésülést" hajtson végre Tarcento és Cividale között s biztosítsa a Pontebbanába vezető vasútvonalat és a tolmezzói műutat. Október 2-től hónapokig tartó nagy csatákat vívtak, amelyek Medio Tagliamento—Carnio és Val Cellina övezetére is kiterjedtek. A harcokban az Osoppo-Friuli- és a Garibaldi-Friuli-hadosztályok vettek részt. Az ellenséges csapatok létszáma körülbelül húszezer volt. A garibaldisták a szokásos hősiességgel harcoltak, az ellenség körülbelül ötszáz katonát, négy páncélkocsit és egyéb hadfelszerelést vesztett. Amikor a partizánok visszavonultak észak felé, az ellenség több falu felgyujtásával töltötte ki bosszúját. Carniában, ahol nagykiterjedésű övezet szabadult fel, számos rendkívül elkeseredett ütközet zajlott le. Itt a garibaldisták a hősiesség csodáit művelték. A harcokat a kártevő cselekmények egész sora kísérte, amelyek megbénították az ellenség közlekedését: felrobbantottak nyolc hidat, megrongáltak három magasfeszültségű áramvezetéket, eltorlaszoltak két hágót. Egységeink azonban mégis kénytelenek voltak visszavonulni és áttérni a lesállásból való hirtelen rajtaütések taktikájára.

A leigázhatatlan Emilia

Emilia partizánjai az elsők között is a legügyesebben teljesítették az akkoriban kiadott taktikai utasításokat. Október első felében kivétel nélkül valamennyi nagyszabású „átfésülés" a partizánok határozott ellenállásába ütközött, sőt, gyakran sikeres ellentámadásba ment át; voltak azonban esetek, amikor a visszavonulás válságos helyzetbe juttatott egyes

egységeket. „Néhány partizánegység — írtuk — arra törekedett, hogy visszavonuljon a hegyekbe, vagy átmenjen Franciaországba, s így elkerülje az ellenség üldözését. Mélyen a hegyekben azonban nincsenek megfelelő erőforrások nagyobb osztagaink eltartásához... Igen rossz helyzetbe kerültek azok az osztagok, amelyek átlépték a francia határt."

Mit tehettünk ilyen esetekben? „Ilyen esetekben — mondottuk — nem a hegyekbe való visszavonulás útját kell választani, hanem azt az utat, amely lefelé a völgyekbe, a síkságra vezet. Azt a példát kell követnünk, amelyet Canavese körzetében Moro mozgékony egysége mutatott. Ez az egység áttörte az ellenséges gyűrűt, és leereszkedett a völgybe, ahol sikeres műveleteket hajtott végre az olasz-német fasiszták ellen és újjászervezte a szétszórt osztagokat. A körzetben a garibaldisták erőinek zöme (a létszám nyolcvan százalékával és az egész fegyverzet kilencvenöt százalékával) erre az egységre támaszkodott és parancsnokaival, politikai biztosaival együtt le tudott ereszkedni a völgyekbe, ahol végre tudta hajtani az újjászervezést."

Moro példáját széltében követték Emiliában, ahol a kiképzett, merész és mindenhová behatoló gapista és sapista brigádok már régóta nagyon hatékony támogatásban részesítették a hegyi és síksági osztagokat. Gyakran éppen a síksági osztagok ellen hajtottak végre „átfésülést", de azok a próbát a helyzet nehézségei ellenére is ragyogóan kiállták.

Szeptember 11-e és 15-e között harcok kezdődtek a Croce di Costrignanótól Serreig terjedő övezetben. E harcok számtalan epizódja bizonyítja a partizánok nagy hősiességét. 12-én tizenhat órát harcoltak szívósan a nehéz fegyverekkel és aknavetőkkel támadó németek ezrei ellen. Az ellenség sok halottat és sebesültet vesztett, s kénytelen volt visszavonulni. Figyelemreméltó volt a palaveggiói helyőrség ellen intézett támadás is.

„Szeptember 15-én tizenhét óra tájban olasz-német fasiszta csapategységek nagy erők bevetésével, nagy lendülettel megtámadták a palaveggiói magaslatot, de a magaslat hős védői tizennyolc órán át állták az ellenség rohamait. A harcban résztvevő garibaldisták létszáma körülbelül hatvan fő volt.

Az ellenség a csata kezdetén mintegy kétszáz embert vetett be. A roham célja Gombola volt, de fegyvereink tüze

szeptember 16-án délután két óráig feltartóztatta őket. A harcnak ebben az első szakaszában a garibaldisták megakadályozták a német járőrt abban, hogy elhajtsa az övezetben rekvirált állatokat. Az ellenség sok hadianyagot és málhásállatot vesztett. A veszteség láttán az ellenség táborában zűrzavar keletkezett, csapatrészeink számbeli gyengesége azonban nem tette lehetővé, hogy teljesen megsemmisítsük az ellenséget.

Délután két óra felé Vitriola—Polinago—Faeto körzetéből lövegek, aknavetők, páncél- és harckocsik fedezetével, körülbelül ötszáz főnyi ellenséges erő érkezett, és rohamot indított palaveggiói állásaink ellen.

Palaveggio védői elkeseredetten és elszántan harcoltak. A harc abban a pillanatban érte el tetőpontját, amikor az ellenségnek az erdős övezetből sikerült kijutnia a nyílt terepre. A szomszéd hegyekben felállított rengeteg aknavető, számos gépfegyver és villámgéppuska gyilkos pergőtüzet zúdított a védekező partizánokra, de azok fedezékeikből és a házakból, ahol meghúzták magukat, még akkor is pokoli tűzzel fogadták az ellenséget, amikor ezek a házak már égtek és összeomlottak. Az ellenség kénytelen volt visszavonulni, és az erdőben keresett menedéket. A partizánok parancsnoka negyvennyolc órai véres harc után kihasználta ezt az alkalmat, és a garibaldistákat elvezette az előre kijelölt övezetbe.

A beérkezett jelentésekből kiderült, hogy az ellenség mintegy negyven halottat és hatvan sebesültet vesztett. A mi veszteségünk — két sebesült volt."

Reggio tartományban a 26. és 26/b. brigád szintén nagy „átfésüléseket" élt át októberben. Ekkor elhatározták, hogy átkelnek az Enza-folyón. Az átkelés nagyon nehéz körülmények között zajlott le, mert a folyó a nagy esőzések után erősen megáradt és nagyon erős sodra volt. Október 10-én az ellenség erős aknatűztámogatással újból megtámadta csapatrészeinket, de a támadást visszavertük. 12-én az ellenség legyező alakban, széles arcvonalon felfejlődve, újabb műveletet kezdett, hogy bekerítse a partizánok állásait. A művelet erős tüzérségi tűzzel kezdődött. A garibaldisták állták a kemény harcot, majd visszavonultak, hogy kikerüljék az átkarolást. Az ellenség jelentős veszteségeket szenvedett. Így például október 10-én, amikor a németek katonáikkal, lövegeikkel, aknavetőikkel és gépfegyvereikkel át akartak kelni a folyón,

a többórás harc az ellenségnek százhúsz katonájába került. Ugyanakkor több mint kétezer német átkelt a Secchia-folyón és bekerítéssel fenyegette a Modena tartományban működő alakulatokat. Csapataink Quaránál és Costabonánál visszaverték az ellenséget és ellentámadásba mentek át. A harc itt öt óra hosszat tartott és komoly veszteségeket okozott az ellenségnek. A partizánok lőszerkészlete elfogyott, s amikor látták, hogy az ellenség erősítést kap, visszavonultak. Októberben egy szomorú epizód is lejátszódott: kétszáz német katona támadást intézett a cornigliói (Parma) erdő ellen, ahol parancsnokságunk néhány napja tartózkodott. Minden oldalról körülvett embereink nem tudtak ellenállást kifejteni; a parancsnok és két partizán hősi halált halt, míg két sebesült alatt a németek barbár módon felgyujtották fekhelyüket.

A novemberi harcok közül megemlítjük a benedellói csatát, amelynek részvevői, a Modena-hadosztály keleti csoportjának Garibaldi-brigádjai, parancsban is külön dícséretet kaptak.

„Azok a Garibaldi-brigádok, amelyeket Benedellóban számban és fegyverzetben fölényben levő német erők kerítettek be, november 5-én, 6-án és 7-én hősiesen visszaverték az ellenség támadásait, jóllehet a németek ötször kértek erősítést.

A Garibaldi-brigádok egyik csoportja harcképtelenné tett mintegy száz ellenséges katonát, majd áttörte az ellenség gyűrűjét, és bár maga is súlyos, érzékeny veszteségeket szenvedett, sikerült kitörnie és elszakadnia az ellenségtől."

Emilia-Romagna egyesült katonai parancsnoksága októberben minden partizán elé példaként állította a 8. Romagna, a 36. Bianconcini, a Stella Rossa és Leone nevű Garibaldi-rohambrigádokat.

Az arcvonal közeledte esetén a partizánok mindig összeköttetést létesítettek a szövetségesekkel, sőt, mint láttuk, gyakran meg is előzték őket az előnyomulásban, a városok és falvak felszabadításában. November 20-án a vidék egyesült parancsnoksága ezt jelentette:

„A 8. Garibaldi-brigád, parancsunkat teljesítve, makacs és sikeres harcok után összeköttetést teremtett az előnyomuló szövetséges hadseregekkel. Az egész brigád Forlí felszabadítóinak első soraiban harcolt. Itt a gapisták 29. Garibaldi-

brigádja szívós utcai harcokban teljes hét napon át nagy ellenséges erőket kötött le.

A gapisták 29. brigádját, amely nagyon komoly mértékben elősegítette Bellaria, Cervia és Cesena felszabadítását, valamint a 8. Garibaldi-brigádot e parancsban elismerésben részesítjük fegyelmezettségükért és magasfokú harci szellemükért.

A 170., 26., 62., 63. és 66. Garibaldi-brigádok osztagai, a Matteotti-brigád, a Giustizia e Libertà-brigád, valamint a Garibaldi-Modena-hadosztály három másik brigádja, parancsunkat teljesítve és nehéz harcokban súlyos veszteségeket okozva az ellenségnek, az arcvonal megfelelő szakaszain összeköttetést teremtett a szövetséges hadseregekkel. Ismét az első vonalban vannak, készen arra, hogy résztvegyenek városaink felszabadításában."

Néhány nappal korábban, november 7-én, az Októberi Forradalom évfordulóján, majd november 15-én a bolognai gapisták nagy harcok főszereplői voltak, valószínűleg a legnagyobb harcoknak, amelyek ebben a nagy városban vagy környékén addig lezajlottak.

A 7. Gianni Garibaldi-brigád gapistái magában Bolognában két nagy támaszpontot szereztek, ahová százával özönlöttek az emberek: egyet a Macello-utcában, egy másikat pedig a központi kórház közelében. Az első bázis két egymással párhuzamos, a Porto-utcára néző épületet foglalt el; a második, amely nem volt messze az elsőtől, de inkább a belváros közelében volt, a Riva Reno-utca és a Lame-utca között feküdt. Az első bázist reggel öt óra harminc perckor aknavetőkkel, gépfegyverekkel és páncéltörő ágyúkkal felszerelt ellenséges osztagok támadták meg. Egymásután háromszor visszaverték őket. Két óra harminc perckor a kisebbik épületet körülzárták, de a partizánoknak sikerült az épületből visszavonulniok. Három órakor, amikor a németek már csaknem a csatatér urai lettek, csapatainknak sikerült veszteség nélkül elvonulniok a csatorna felé. Este hat órakor az utolsó rohamra induló ellenség csak a két félig lerombolt épületet tudta hatalmába keríteni, ahol már nyoma sem volt partizánoknak. Valamennyien eltűntek.

Mihelyt híre ment a Macello-utcai támadásnak, a központi kórház gapistái készenlétbe helyezkedtek. Körülbelül este hat

órakor elhatározták az ellenség megtámadását, hogy felszabadítsák a másik bázison bekerített bajtársakat, akiknek a sorsáról semmit sem tudtak. A támadás tervét gondosan kidolgozták, és a művelet teljesen váratlanul érte az ellenséget, amely nem tudta sehogyan sem megérteni, honnan bukkantak elő megint a gapisták. A fasiszták visszavonultak. November 7-e Bolognában az ellenségnek kétszáztizenhat emberébe került, nem is beszélve a számtalan sebesültről. A gapistáknak tizenegy halottjuk és tizennégy sebesültjük volt. A partizánháború alatt ez volt az első komolyabb harc egy nagyváros kellős közepén, ahol nagy ellenséges erők állomásoztak. Ez a harc bátor előhírnöke volt a tavaszi harcoknak, komoly bizonyítéka embereink érettségének és erejének, komor figyelmeztetés az ellenséges parancsnokságnak. Az ellenség nem érezhette nyugton magát Olaszországban, hiszen a hegyek legendás lakói már a városokba merészkedtek, félelmetes és villámgyors műveleteikkel, megsemmisítő taktikájukkal.

XIII. fejezet

KEGYETLEN TÉL

„Rajta, partizánok!"

A második és egyben utolsó háborús tél küszöbén, amikor újra hó borította hegycsúcsainkat, amikor az éles szél fütyülve tört be a félig rombadőlt házak repedésein, amikor a hegyi ösvények járhatatlanokká váltak és az arcokat kemény fagy torzította el — gondolatban minden olasz a partizánok felé fordult.

„Nem álltok egyedül a harcban és viharban. Nincs Olaszországban egyetlen olyan viskó sem, ahol az emberek szíve ne dobogna együtt a ti szívetekkel. Nemcsak a ti anyátok, a ti feleségetek, hanem Olaszországban minden anya és feleség rátok gondol, bennetek reménykedik, rátok büszke; nincs olyan ház Olaszországban, ahol a gyermek ne arról ábrándozna, hogy partizán lesz. Olaszország gyáraiban és üzemeiben a szerszámgépek ütemes zúgása és a kalapácsok erőteljes csapásai nem csupán egyhangú és fülsiketítő zaj — állandóan ezt a riadót harsogják: «Rajta, partizánok!»"

„A felkelés triumvirjeinek értekezlete" után a kommunisták Pietro Secchiának ezekkel a szívbemarkoló szavaival fordulnak azokhoz az emberekhez, akik a hegyekben és völgyekben vezetik a harcot.

1944 november 7-e volt. A harc komor kilátásokkal kezdődött. Vajjon meg tudunk-e birkózni a hideggel, vajjon legyőzzük-e az ellenségnek azt a makacs elhatározását, hogy végez velünk, amíg még nem késő, vajjon megbirkózunk-e szerteágazó szervezetünkkel, amelynek már önmagában a

fennállása is egyre újabb és nehezebb feladatok és kérdések elé állít bennünket? Ellenállni elsősorban csak akkor lehet, ha az ember érzi, hogy nincs egyedül. Elérkezett a komoly pillanat. *Rajta partizánok!*

Éppen abban a pillanatban, amikor az erők előreláthatólag súlyos és döntőnek ígérkező ellenállásra sorakoztak fel, amikor egyetlen pillanatnyi határozatlanság és gyengeség semmivé tehette egy nehéz, véres és dicsőséges esztendő erőfeszítéseit, éppen ebben a pillanatban, november 13-án, a szövetséges csapatok főparancsnoksága Alexander táborszernagy aláírásával több utasítást adott ki, amelyek felhívták a partizánokat, hogy tegyék le a fegyvert, menjenek télre haza és — ami megengedhetetlen hiba lett volna, tartsanak lélekzetvételnyi szünetet, hogy aztán tavasszal megújítsák félbeszakított tevékenységüket.

Ez komoly csapás, jeges zuhany volt a harcosok lelkesedésére és szervezeteire, új csapás a partizánmozgalom hátába.

Mit feleltünk erre? Világos, hogy az olasz partizánok nem engedhették meg maguknak a „szabadságolás" fényűzését. Hiszen ezzel a szó betűszerinti értelmében felégettek volna maguk mögött minden hidat. A hazatérés valójában halált, vagy megalázó kapitulációt jelentett volna számukra. A vállalt harc nem engedett megszakítást, töprengést, pihenést. Csak egyetlen lehetséges kiút volt: győzelem, amely majdan megkoronázza a szüntelen, szívós, lankadatlan erőfeszítéseket. A megtorpanás összeomlást jelentett volna.

A partizánhadseregnek nem volt hátországa és nem volt lehetősége a visszavonulásra sem. Ennek a hadseregnek ebben az időben százezer harcosa volt, akiket a csaták százai és ezrei acéloztak meg. Megvoltak a maga harci eszközei és a maga taktikája, készen állt arra, hogy szembenézzen a rá váró döntő megpróbáltatásokkal. Ez a hadsereg a nép lelkesedésének lángjában született meg, és az egész nép hatékony együttérzése támogatta; e hadsereg a városi és falusi dolgozók harcának fejlődésével együtt növekedett. Ez a hadsereg az olasz nép előtt súlyos történelmi felelősséget viselt, amelyet önként vállalt, és amelynek elvégzésére kötelezte magát: felelősséget vállalt azért, hogy Olaszország részére visszaszerzi a civilizált világban őt megillető helyet és kiharcolja a szabadságon és az

igazságon alapuló jövőjét. Az a követelés, hogy a partizánhadsereg mondjon le feladatának teljesítéséről, azt jelentette, hogy nem értették meg eredetét, jellegét, szerepét.

A szövetséges parancsnokság felhívására nyomban minden partizánosztag, brigád, hadosztály megadta a választ: fokozták harcukat. A válasz azoknak a hősöknek a teljesítménye volt, akik a nagyarányú, kegyetlen téli razziák alatt életüket vesztették. Megadta válaszát maga a nép is, amely Olaszország egész megszállt területén megrendezte a „partizánhetet" és utcai tüntetésekkel fejezte ki azt az akaratát, hogy harcol az éhség, a hideg és a terror ellen. Megadták válaszukat a helyi parancsnokok is, akik megvetéssel utasították vissza az ellenség fegyverszüneti javaslatait és parancsot adtak a támadásra. Megadta feleletét a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének Főparancsnoksága is abban a körlevélben, amely formailag értelmezése, lényegében azonban helyreigazítása volt Alexander üzeneténck.

A körlevélben megmagyaráztuk, hogy az angol táborszernagy a „téli hadjárat" lehetetlenségéről beszél, és nem a „téli pihenő" szükségességéről. Szinte hihetetlen, hogy az olasz partizánoknak ezt mondták: „Menjetek haza. Nincs szükségünk rátok." Ez nem volt sem lehetséges, sem észszerű. Az üzenetet csak így lehet értelmezni: a szövetségesek hadműveleteinek üteme lassúbb lett, így azoknak a partizáncsapatoknak, amelyek nagyszabású, felkelés jellegű műveleteket akartak kezdeni, talán nem lett volna elég erejük ehhez, mivel ténykedéseiket nem támogathatta volna a szövetséges hadseregek nagyszabású támadása. De világos volt, hogy éppen ezért fokozni kell az egyéb jellegű műveleteket.

És csakugyan, később éppen ilyen, lényegében már ismert utasítást adtak a téli partizánműveletekre: le kell ereszkedni a síkságra, nem szabad teljesen a barátságtalanná vált hegyek védelmére szorítkozni. Következésképpen harcolni kellett, harcolni és megint harcolni, hogy megmentsük életünket, hogy leküzdjük a nélkülözéseket és veszélyeket, s méltóan nézzünk szembe a döntő tavaszi harcokkal.

Tagadhatatlan azonban, hogy a partizánháború legsúlyosabb szakaszának közeledtével az ellenállási mozgalom részvevőinek soraiba a minden megpróbáltatást vállalni kész, kemény elszántság mellett belopózott néha a nyugtalanság és a

határozatlanság érzése is, amelyet — mint mindig — a kivárási taktika burzsoá hívei, elsősorban a kereszténydemokraták szítottak. A mozgalom legbátrabb és legöntudatosabb részvevőinek, vagyis a garibaldistáknak kellett személyes példaadásukkal és meggyőző érvelésükkel visszaverniök ezeket a bomlasztó hangokat. „Nem kétséges — írtuk —, hogy a tél nehézségeivel súlyosbított viszonyok, amelyek között a partizánháború fejlődik, az adott pillanatban különösen nehézzé teszik alakulataink életét. Nem csodálkozhatunk tehát azon sem, hogy a gyávák, az opportunisták, akik nem hisznek a nép erejében és a nép teremtő képességében, a fokozódó nehézségek láttán többé-kevésbbé álcázott javaslatokkal hozakodnak elő, s a leszerelésről, a partizánháború lanyhításáról, szabadságolásokról, a hadműveleteknek a téli idényben való szüneteltetéséről fecsegnek. A kommunisták már egészen világosan és szabatosan kijelentették, hogy milyen álláspontot foglalnak el ebben a kérdésben: szó sem lehet kapitulációról, szó sem lehet a partizánok létszámcsökkentéséről és harcuk lanyhításáról, ellenkezőleg, minden erőt meg kell feszíteni, minden erőforrást mozgósítani kell, hogy legyőzzük a nehézségeket, egyre szélesebbé és erősebbé tegyük a partizánháborút és egyre növekvő szívóssággal és elszántsággal védjük meg azt, ami még megmaradt nemzeti méltóságunkból."

Bizony nehéz idők jártak. Szabad ég alatt, nem ritkán puszta földön töltöttük az éjszakát, hosszú időn át csupán kukorica- vagy gesztenyemáléval táplálkoztunk. Így éltek a partizánok a hegyek közt, amikor beköszöntött a hideg. De nem csüggedtünk.

„Szemle az egyik szakasznál. Nagy megnyugvást keltett a mintaszerű őrszolgálat, a táborban uralkodó kifogástalan rend, a harcosok kitűnő morális állapota... Néhány nappal előbb ezek a garibaldisták mindnyájan odaadták tíznapi fejadagjukat egyik harcban elesett bajtársuk gyermekeinek." „A táborok olyan helyeken vannak, amelyeket nem lehet váratlanul megtámadni, felhasználnak minden eszközt, hogy védekezzenek a hideg ellen. A partizánok hangulata kitűnő."

És a veszélyekkel és nélkülözésekkel nemcsak a garibaldisták néztek szembe teljes elszántsággal és szervezettséggel. A *Ribelle* című ujság közölte az egyik tiszt nyilt levelét,

aki a Fiamme Verdi-partizánosztag kötelékébe tartozott. Egyik volt bajtársához fordult, aki beosztottjaival együtt megadta magát a fasiszta hatóságoknak: „Ma visszatérsz otthonodba — írta a tiszt —, találkozol emberekkel, újból dolgozni kezdesz, újból egy leszel a sok közül. Másokhoz hasonlóan te is meggornyedsz a téged megvető náci előtt, másokhoz hasonlóan te is neki dolgozol, és ezért fizetést is kapsz. Ha tudnád, mennyire sajnállak. Én is fáradt vagyok mint te, de a hegyekre nézek, amelyeket hó borít, ahol elhagytad bajtársaidat, testvéreidet, s nem találkozol velük többé. Én összeszorítom a fogaimat, és megyek előre, úgy mint ők, velük együtt. Mindvégig."

Mindvégig. Lényegében ez volt minden fegyveres harcra kelt partizán önfeláldozó és hősies elhatározása. Csak elenyésző kisebbség fordított hátat a csatatérnek. A többiek elhatározták, hogy még szívósabban harcolnak. Már nem volt helye semmiféle habozásnak.

„Előttetek a hóval borított hegyek, a lerombolt és felgyujtott viskók, amelyekben nem találhattok menedéket. A zord tél és a vele járó nehézségek várnak rátok. Ámde nemcsak az éhség, hideg, elégtelen ruha, elnyűtt lábbeli és kevés lőszer áll előttetek. Előttetek van a meggyötört és kirabolt Olaszország, előttetek vannak hazánk ipari és mezőgazdasági javainak maradványai, amelyeket meg kell mentenetek. Előttetek vannak városaink és falvaink, amelyeket az ellenség füstölgő romhalmazzá akar változtatni.

Győzelmünk biztos és már közel van, csakhamar szabadok leszünk, és ezt a szabadságot mi magunk harcoljuk ki. Ti, partizán bajtársak, elmondhatjátok mindenkinek, hogy kik vagytok és mit tettetek Olaszországért. Mindegyiktek büszkén elmondhatja, hogy egy «szétszórt» hadsereg szerencsétlen katonájából, akinek nem volt sem hite, sem hazája, akit elárultak és megaláztak, végülis partizán lett, ember lett, egy nagy eszme és a szabad Olaszország harcosa. Mindegyiktek elmondhatja, hogy hátat fordított a gyárnak, földnek, hivatalnak, iskolának, hogy partizán lehessen, hogy megvédje a haza minden talpalatnyi földjét, otthonainkat, minden olasz kenyerét és életét."

Igen, a győzelem biztos volt, bátorságunk mérhetetlen, büszkeségünk mélyreható. A kommunisták hívására, akik

egész Olaszország reményeit váltották valóra, a különféle politikai irányzatokat valló partizánok megadták az egyetlen helyes és lehetséges választ: csak saját erőnkre számítva, bátran harcolva vívhatjuk ki felszabadulásunkat.

Harc a hideg, az éhség és a terror ellen

Abban az időben, és általában mindig, nagy jelentősége volt annak, hogy a nép egyre nagyobb méretekben vett részt az ellenállásban, a partizánoknak nyujtott segítség megszervezésében, a hideg és az éhség elleni harcban, még akkor is, amikor ez a részvétel még csak szervezetlen, alkalmi, szerény jellegű volt.

A kommunisták ekkor kiadták a jelszót: „Fel a harcra a hideg, az éhség és a terror ellen!" Másszóval, a különböző tömegszervezetekben, a helyi felszabadító bizottságokban, valamint az ifjúsági és női szervezetekben tömörült polgároknak kötelességük volt, hogy ezeknek a szervezeteknek a védelmét felhasználva, napról napra, ha kellett fegyverrel is harcoljanak a kenyérért, a tűzifáért és szénért, s megakadályozzák a rablótámadásokat, gátat vessenek a megszállók önkényének.

A tél mindenféle veszedelmet, nélkülözést és szenvedést hozott a lakosságnak, különösen a nagyvárosokban. A lakosság vezetése, erőfeszítéseinek egybehangolása és támogatása új barátokat, új híveket szerzett az ellenállási mozgalom számára, mindenütt megteremtette az együttérzés, a lelkesedés, a harci készség légkörét.

Országszerte hatalmas mértékben fellendült a nép aktivitása, erősödött a nép összetartása. A lakosság minden városban önvédelmi intézkedéseket tett: az emberek reggel elindultak, hogy felkutassanak egy falat kenyeret, szénért mentek a német raktárakhoz, a zuzmarás parkokban kidöntötték a fákat. Ez önkéntes, néma, fegyvertelen, de ugyanakkor a kétségbeesés ereje miatt legyőzhetetlen, félelmetes roham volt, s egyúttal komor és tragikus válasz Alexander üzenetére. Így folyt Olaszországban az élet a német hatalom jármában eltöltött utolsó télen. A lavinát már nem lehetett megállítani.

Milánó különleges helyet foglalt el a harcnak ebben a szakaszában. A város mint ketrecbe zárt oroszlán, türelmet-

lenül várta, hogy levesse a nyomorúság járma és az ellenséges bilincset. Nem véletlen, hogy a fasiszta rendőrfőnök így jellemezte a város hazafias szervezetét: „Igazi szervezet ez, amelynek csaknem katonai rendszerű felépítése, kitűnő, szétágazó, megbízható elemekből álló hálózata van, és a legteljesebb titoktartás veszi körül."

Csakugyan, a milánói gapisták és sapisták nem engedték nyugodtan aludni a hatóságokat. Példájukkal hatalmas tömegeket vittek a harcba. A vakmerő műveletek szédítő iramban, tucatszámra követték egymást: „a hideg, az éhség és a terror elleni kampány" röpiratok kiadásával és a legnagyobb milánói filmszínházakban megrendezett gyűlésekkel nyílt meg.

Munkások, tisztviselők, mindenfajta dolgozó csatlakozott a kampányhoz. Mindössze két hónap alatt, november 23-ig, megszámlálhatatlanul sok tiltakozó tüntetést rendeztek több mint hetven vállalatnál, s november 23-án kitört az általános sztrájk, amelyben nemcsak a nagy gyárak, hanem a kis- és középüzemek is résztvettek. A tartományi főnök elrendelte, hogy egy hétre, november 21-től 28-ig zárják be a gyárakat, mire Torino lakossága egyhangúan azzal felelt, hogy gyűjtést kezdett, sztrájkokat és utcai tüntetéseket rendezett. Jelentős sztrájkok és megmozdulások zajlottak le Biella, Vercelli, Novara, Genova, Savona, Bergamo, Varese, Pavia, Vigevano, Treviso városában.

Emiliában viharos utcai forrongások kezdődtek: megrohanták a raktárakat, az ott tárolt élelmiszert szétosztották a lakosság között, benyomultak az áruraktárakba és községházakba, kimentették a letartóztatott hazafiakat. A harcot néhány tucatnyi bátor asszony kezdte meg Pieve di Centóban, és a tűz villámgyorsan átcsapott más városokra is: Imolára, Castel Maggiorere, Bentivoglióra, Budrióra, Medicinára, Casalecchióra, Castel San Pietróra stb. Bazzanóban (Bologna) a tüntetéseken több mint ezer ember vett részt. A hatóságok tehetetlenek voltak, sokszor pedig kénytelenek voltak elmenekülni a nép haragja elől. És a háziasszonyok mellett mindenütt ott láthattuk a gapistákat és sapistákat, akik szervezték a mozgalom részvevőit.

Mit kellett tennünk, hogy átvészeljük a telet? Nem volt elég, hogy harcoltunk, sztrájkoltunk, vagy tüntetéseket rendeztünk. Szervezkedni kellett és egészen világos célokat kel-

lett kitűzni magunk elé. Ez a vezető szervek fontos szerepe volt, amelyek mindenütt mint valódi igazgatási szervek működtek, mozgósítani tudták a legszélesebb tömegeket, ki tudták vinni a tömegek közé és a mindennapos élet nehéz körülményei között is alkalmazni tudták tanácsaikat, javaslataikat, intézkedéseiket. Ilyen szervek voltak a Nemzeti Felszabadító Bizottságok.

Ezek közül az egyik — Imperia körzetének Nemzeti Felszabadító Bizottsága — összeállított egy hatékony és pontos tervet, amely az ostromlott nagy- és kisvárosoknak vezérfonalul szolgált a rendkívül nagyszabású téli kampány helyszíni levezetéséhez. E terv értelmében 1. javasolták minden munkáltatónak, hogy előlegként folyósítson három havi munkabért és osszon szét élelmiszert; 2. nyilvántartásba vették a szabad helyiségeket, hogy azokban elhelyezhessenek minden hajléktalant; 3. javasolták, hogy minden vállalkozó helyezze újból üzembe vállalatát, ha pedig ellenállásba ütköztek, átvették a vállalat igazgatását; 4. szövetkezeteket szerveztek a javítási és újjáépítési munkákhoz; 5. olyan bizottságokat létesítettek, amelyeknek feladata volt, hogy gondoskodjanak az élelmiszerbeszerzésről és az élelmiszerek elosztásáról.

A mozgalmi bizottságok milánói értekezletén a következő programmot dolgozták ki: minden eszközzel meg kell akadályozni a gabona elszállítását Németországba; követelni kell a jegyhez kötött áruk és tüzelő rendszeres, idejében történő kiadását; fenn kell tartani a háborús pótlékot és ennek kifizetését ki kell terjeszteni a dolgozók minden kategóriájára; étkezőhelyiségeket kell szervezni minden vállalatnál; emelni kell a munkabéreket stb. Valóban elmondhatjuk, hogy ezek a pontok, amelyeket a jegyzék rideg felsorolásából emeltünk ki, azokban a hónapokban kemény és gyakran súlyos csatákat vontak maguk után; e pontok mögött, megvalósulásuk egyes szakaszai után, megnyílt a felszabadulás és győzelem perspektívája.

A Kommunista Párt egyik jegyzékében, amely nemcsak más pártokhoz tartozó szövetségeseinknek, hanem valamennyi harcosnak, az egész népnek a hangulatát és akaratát fejezte ki, következőképpen foglalta össze az adott pillanat feladatait: „Munkások, parasztok, háziasszonyok, kiskereskedők! Egységes arcvonalon verjük vissza az éhség támadását! Harcoljunk

az üzemekben! Szervezzünk tüntetéseket az utcákon és a piacokon! Harcoljunk a fasiszta hajtóvadászatok és a rekvirálások ellen! Fogjunk össze a mozgalmi bizottságokban, parasztbizottságokban, a gyári, körzeti, falusi Nemzeti Felszabadító Bizottságokban! Sorakozzunk fel egységesen hős partizánjaink körül a döntő csatára a kenyérért és hazánk szabadságáért — és győzni fogunk!"

S a harc megindult. Legszerényebb megnyilatkozásai is nagyjelentőségű tények lettek, amelyek túllépték a napi hírrovat száraz kereteit. A politikai harcosok, a sapisták, a női és ifjúsági szervezetek vezetésével a gyermekek, nők, öregek reggelenként szervezett tömegekben mentek ki a parkokba, a körutakra, a városligetekbe, hogy tűzifát gyűjtsenek. Természetesen sajnálták a városokat megfosztani a lombos fasoroktól, de mindez nem a mi bűnünk volt. Különben elpusztultunk volna a hidegtől, az erdők pedig messze voltak.

Még nagyobb arányokban folyt a kirakodásra váró szenesvagonok megtámadása. Az illegalitásban megjelenő *Unità* írta: „Éjjel-nappal szüntelenül láthatunk szénnel és tűzifával megrakott zsákot és kosarakat cipelő nőket és gyermekeket." Afforiban (Milánó) a fasiszta Muti-osztagok mintegy száz nőt és gyermeket nem tudtak megakadályozni ebben a tevékenységükben. A sok sikeres vállalkozásból említésre méltóak: egy szénnel megrakott szerelvény megtámadása Lambrate állomáson, amelyben ötszáz ember vett részt; a megszámlálhatatlanul sok diáktüntetés; az asszonyok tüntetései többszáz községháza előtt. Csak meg kellett figyelnünk Milánóban, Genovában, Torinóban — mégpedig nemcsak a munkásnegyedekben — hogyan döntötték ki fákat, csak látnunk kellett, hogy hajnalonként az asszonyok hosszú sora hogyan igyekezett hazafelé a vasúti raktár körül zsákmányolt szénnel, és már megállapíthattuk, hogy a legkülönbözőbb társadalmi rétegekhez tartozó olaszok százai és ezrei hogyan tanultak meg ezen a télen harcolni a hideg és az éhség ellen, *nem törődve, sőt dacolva* a néppel szembenálló, ellenséges hatóságokkal.

A kenyérért, a hideg ellen vívott harc sikereinek lényegében felbecsülhetetlen jelentőségük volt abból a szempontból, hogy elősegítették az erők egyesítését a nemzeti felkelésben, közelebb hozták az egész nép felkelésének időpontját, szélesebbé, szüntelenné és mélyebbé tették a mozgalmat. Ily-

módon a nép életszükségleteinek védelméért folytatott harc egybeolvadt a németek kiűzéséért folytatott harccal.

Az a tény, hogy a nép nagy tömegeit aktív harcba vittük a téli nehézségek ellen, 's harckészségük és az ellenség iránti gyűlölet fejlesztésével együtt elősegítettük minden olasz öntudatának a fejlődését is, egyúttal azt is jelentette, hogy nagyon érzékeny csapást mérünk a hitleristák szándékaira, akik arra törekedtek, hogy az éhség és a nélkülözések segítségével megtörjék az olasz nép akaratát.

Az ellenség terve azért vallott kudarcot, mert a dolgozók, férfiak és nők, el tudták sajátítani a partizánháború taktikáját, a váratlan támadások taktikáját. Mi előre tudtuk: ha ma egy nagy gyár munkásai sztrájkba lépnek, az ellenség cselekedni fog, de válaszképpen más üzemekben, más városokban számos váratlan csapás fogja őt érni — rendzavarások, sztrájkok, fegyveres támadások. Feltevésünk, hála a sokezer fegyvertelen polgár bátorságának, teljes mértékben helyesnek bizonyult, s az ellenállási mozgalmat erkölcsi és stratégiai győzelemmel erősítette meg, amelynek talán döntő jelentősége volt.

A német és olasz fasiszták terve azért vallott kudarcot, mert a megbénult és ingadozó ellenséges hatalommal a nép szembeállította a maga tényleges hatalmát, amelyet a Nemzeti Felszabadító Bizottságok képviseltek. Az éhség és a hideg elleni harc sikerei elsősorban a *közigazgatásnak* — az egyetlen igazi, tiszteletben álló, szeretettel övezett, tekintélyes, az Olaszország megszállt területén működő kormánynak a sikerei, vagyis a Nemzeti Felszabadító Bizottságok és a partizánok kormányának a sikerei voltak. Ilyen közigazgatási hatalom nemcsak a felszabadított övezetekben tevékenykedett, hanem ott is, ahol hitlerista rendszer és ostromállapot uralkodott, ahol a hatalmat az ellenség kezéből kellett kiragadni.

A nép hősiessége és vértanúsága

A partizánmozgalom minden nehézség ellenére is tovább élt: a néppel együtt legyőztük a nélkülözéseket, a megnövekedett veszedelmeket, harcoltunk a hajtóvadászatok és az éhség ellen.

Az ellenség nemcsak hajtóvadászatokkal válaszolt arra a megnövekedett veszélyre, amelyet a partizánok jelentettek,

hanem féktelen terrorral is. Ez a terror a partizánok és általában az aktív hazafiak ellen, egyúttal pedig a fegyvertelen lakosság ellen is irányult.

Az olasz fasiszták főkolomposa nem szorítkozott arra, hogy vezette, erősítette és szította a véres rendszert, hanem — ha arra alkalom kínálkozott — minden esetben beszédeket mondott az őt jellemző útszéli stílusban. Ezen a súlyos és gyötrelmes őszön a következő táviratot küldte a börtönök igazgatóinak:

„Minthogy egyes «vegetariánus oroszlánok» továbbra is az Olasz Szocialista Köztársaság kormányának túlzott engedékenységéről beszélnek, megparancsolom, hogy közöljék, október 10-e óta haditörvényszékek ítéletei alapján hány polgári és katonai személyen hajtottak végre halálos ítéletet. *Mussolini.*"

Ezt követte Buffarini Guidi[58] következő távirata:

„Közölje külön a polgári személyeken és katonai személyeken végrehajtott halálos ítéletek számát, valamint azt, hogy a kivégzések közül hány történt bírói ítélet alapján és hány bírói eljárás nélkül. *Buffarini Guidi.*"

Vecchini, Bergamo tartomány főnöke, büszkén tett jelentést hetvenhat katonai és negyvenhat polgári személy kivégzéséről. A bűnösök a legnagyobb gonddal mérlegelték és számolgatták a meggyilkolt olaszokat, mert attól féltek, hogy még mindig nem öltek meg eleget.

A rendőrség hálózatát egyre jobban kiterjesztették, ezért a harcot, különösen a városokban, a legnagyobb óvatossággal és konspirációs titoktartással kellett folytatni. Ezekben a hónapokban egyedül Milánóban tizenkét „különleges" rendőrség volt: a hírhedt Koch, Finizio, Rossi kopói, Caruso fogdmegjei stb. Az ismert besúgók száma 1 134 volt. Milyen sok veszteséget okoztak, hány bajtársunk halt meg miattuk! Kivégzés előtt sok hazafit a legkegyetlenebbül megkínoztak. A vértanúk száma egyre növekedett. A vértanúságnak azonban mindig varázslatos ereje volt, amely megacélozta harci elszántságunkat, lángra gyujtotta az életben maradottak hazafiságát.

Hogyan gyilkolták meg a fogságba esett partizánokat? Ugyanúgy, ahogy azt a Val Trompiából való névtelen vértanút

---

[58] A fasiszta „köztársasági" kormány belügyminisztere. — *Szerk.*

gyilkolták meg, akit kötéllel egy német tehergépkocsihoz kötöttek, és addig hurcolták a földön, amíg meg nem halt, ugyanúgy, ahogy a negyvenkét villamarzanai partizánt, akiket a város főterén gyilkoltak meg, ugyanúgy, mint az ossolai hősöket, akiket mészárszéki vaskampókra akasztottak fel, ugyanúgy, mint azt a harminchat embert, akiket Bassano del Grappában akasztottak fel, mint a Loreto-tér tizenöt vértanúját, akiknek a holttestét huszonnégyórás közszemlére tették ki, mint azt a huszonhét embert, akit Valenzában lőttek agyon, mint a Fossoliban bebörtönzött és halálra kínzott száznegyvenhat embert, mint a névtelen áldozatok százait és százait, akikből mindenhova jutott, az olasz városok minden utcájára, ahol csak harc folyt, és ahova a német barbárok betörtek, mert engesztelhetetlenül gyűlölték a szabadságot és a nép fegyveres ellenállását. Vértanúink eltorzított, megcsonkított, megbecstelenített, bosszúért kiáltó holttestei ott hevertek minden keresztútnál, minden téren, minden ösvényen.

Még borzalmasabb volt a fegyvertelen polgári lakosság, a nők és a gyermekek lemészárlása. „1944 augusztus 12-én hajnalban néhányszáz SS-legény a Lucca körzetében fekvő Sant' Anna di Stazzema faluba igyekezett. A falut körülzárták, lakosait kikergették a házakból. Az első csoportot, mintegy százötven embert, kivezették a templom előtti térre. Néhány perc múlva német géppuskák lövései hallatszottak. Ez azonban csak a vérfürdő kezdete volt. Az SS-legények berontottak a szomszédos házakba és lakóiknak megparancsolták, hogy menjenek ki az utcára és fussanak. Futás közben hátulról agyonlőtték őket. Más házak lakóit egy helyiségbe terelték és géppisztollyal, az ablakon át behajított kézigránátokkal olték meg őket. Az SS-legények szétverték a gyermekek koponyáit és feltűzték a házak kerítéseire. Hat vagy nyolc gyermeket elevenen bedobtak egy kemencébe, amelyet kevéssel előbb kenyérsütéshez gyujtottak be. Így intottak ki Kesselring táborszernagy csapatai ötszázhatvan teljesen ártatlan embert."

Szeptember 28-án, 29-én és 30-án Marzabottóban (Bologna) példátlan vadállati kegyetlenségek történtek.

„Az Adolf Hitler SS-hadosztály két ezrede egy hajtóvadászat során körülzárta a Reno-folyón túl fekvő övezetet. Casaglia külvárosában a templom tele volt imádkozókkal. A hitleristák berontottak a templomba és megölték a papot meg három

öreget, akik nem mozogtak elég gyorsan arra a felhívásra, hogy hagyják el a templomot. A többieket — százhetvenhét embert, köztük ötven gyermeket — a temetőbe terelték és ott agyonlőtték őket. Összesen huszonnyolc teljes családot irtottak ki. Csak néhány gyermek menekült meg. Egy hatéves gyermek azonban nem akart elmenni a tragédia színhelyéről és sírni kezdett: «Én is meg akarok halni az anyukámmal!» Erre egy kézigránáttal őt is megölték.

Caprara külvárosában megöltek százhét embert, köztük huszonnégy gyermeket. A környező házakban kétszáznyolcvankét ember halt meg, akiket csoportonként vagy egyenként öltek meg. Ötvennyolc gyermek és két nő is volt köztük. Cerpiano faluban negyvenkilenc szerencsétlen embert, köztük huszonnégy nőt, és tizenkilenc gyermeket a toronyba zártak és ott lőtték őket agyon. Csak a tanítónő és két gyermek menekült meg. Nem messze onnan százhárom meggyilkolt lakos holtteste hevert. Az SS-ek azzal szórakoztak, hogy a gyermekeket élve a tűzbe dobálták, a csecsemők fejét anyjuk keblén vágták le és megcsúfolták a halottakat. A «halálmenet», — ahogy az egyik életben maradott, Silvano Bonetti nevezte — mindenütt véres nyomokat hagyott maga után: a németek úgy lőtték le az útjukba került nőket, öregeket és gyermekeket, mintha csak verébre vadásztak volna.

A vérfürdő nem ért véget: Creva községben nyolcvanegy embert öltek meg és sok embert meggyilkoltak a környéken is.

Október 5-én újabb gyász ért bennünket: ezen a napon huszonhárom embert lőttek agyon. Szeptember 8-tól október 5-ig Marzabottóban ezernyolcszázharminc embert gyilkoltak meg, de még ez sem volt elég: október 18-án újból hat polgárt lőttek agyon."

Mindez kegyetlenségében páratlanul álló emberirtás volt. Megöltek körülbelül kétezer ártatlan embert, köztük többszáz gyereket és nőt, akiknek az volt minden bűnük, hogy partizánok rokonai voltak, vagy az, hogy házuk és szegényes vagyonkájuk a német-fasiszta barbárok útjába esett.

Nyolc polgárt öltek meg Murazzanóban (Langhe), harmincötöt Faenza körzetében. Válaszul a partizánok kiszabadítottak ötvenöt túszt a fasiszta fogságból, akikre ugyanez a sors várt volna. Roasióban (Piemonte) huszonhat áldozat volt... Minden

gyilkosságot nem is tudnánk felsorolni, hiszen minden faluban követtek el vérengzéseket... Minden áldozat bosszúért kiáltott!

A fegyvertelen lakosság terrorizálásával egyidejűleg mindenütt újra kezdődtek a hajtóvadászatok. Novemberben és a következő hónapokban Cuneo körzetében, Val Mairában, Val Granában, Val di Susában, Langheban, Val di Lanzóban (ahol a mieink nemcsak tartották magukat, hanem vissza is szerezték minden régebbi állásukat) Val di Corióban, Val di Fornóban, Asti körzetében, Alessandriában, Val Cervóban és Val d'Aostában folyt a harc. Piemonteben a partizánok a hegyekben és a volgyekben egyaránt bátran és szívósan állták a téli hajtóvadászatokat. A német és olasz fasiszták a nehézfegyverek, páncélgépkocsik, harckocsik és sokezer katona ellenére sem jutottak előre, nem dicsekedhettek egyetlen döntő győzelemmel sem, ellenkezőleg, az egész arcvonalon súlyos, pótolhatatlan veszteségeket szenvedtek.

A paviai Oltrepòban körülbelül ötven napig tartott a nagy téli „átfésülés", amelynek külső központja ismét Varzi városka volt. E hajtóvadászat folyamán érvényre jutott a Garibaldi-osztagok, a Giustizia e Libertà- és a Matteotti-osztagok harcos testvéri együttműködése. Bár az ellenség nagy erőket vetett be, végeredményében mégis kénytelen volt lemondani tervének megvalósításáról.

A 6. liguriai övezetben a razziák pokoli gyorsasággal követték egymást. Az ellenség a tél kellős közepén utolsó kísérletet tett a partizánmozgalom elfojtására. A támadó hadműveletbe ezerötszáz katonát vetettek be. Ez a kísérlet a partizánok győzelmével zárult: az ellenség vesztesége százhetvenkilenc halott, ötven sebesült és kétszáztizenkét hadifogoly. A Genovába vezető út megnyílt a partizánok előtt. Elkeseredett harc folyt Speziában. „Ez az időszak a harc, a hősiesség, a szenvedések szakasza volt — emlékszik vissza Fontana ezredes, az övezet partizánparancsnoka. — A hideg, a vastag, félméteres hóréteg, a jéggel borított hegyi ösvények, a kopár erdők rendkívül zorddá tették a hazafiak életét. A lakosság, ritka kivételektől eltekintve, mindenben segített, ahol csak tudott. A nagy menetelések, a rossz lábbelik fagyásokat okoztak. A partizánbrigádok mégis tovább csatáztak és komoly veszteségeket okoztak az ellenségnek."

A tél közepén nagy hajtóvadászat volt az egész 4. liguriai övezetben. Több lépcsőben körülbelül húszezer német és olasz fasiszta kezdett támadást és bekerítették az övezetet. Az ellenség erős tüzérségi előkészítés után kezdte meg támadását. A partizánok részben ellentámadásba mentek át, részben visszavonultak, de meg nem adták magukat. A lakosság, ahol csak tudott, rendszeresen segítette a partizánokat. A partizánosztagok kis csoportokra oszolva vonultak vissza és sikerült elkerülniök az átkarolást. Miután az ellenség nem talált senkit maga előtt, elhatározta, hogy távozik az övezetből. Addig azonban háromszáz emberét elvesztette. A partizánok veszteségei itt nagyobbak voltak, mint bárhol másutt: körülbelül kétszáz ember halottakban, sebesültekben, megfagyottakban, foglyokban. Döntő győzelem volt ez, bár súlyos árat fizettek érte. Az ellenség ezután többé nem tett kísérletet, hogy a partizánosztagokat kiverje Spezia körzetéből.

Iszonyatos volt Emiliában a november, a terror és az elkeseredett harcok hónapja. A Felszabadító Önkéntesek Hadteste harcainak novemberi eredményei Emiliában, Romagnában önmagukért beszélnek: életét vesztette hétszázhuszonhét német, megsebesült százkilencvenhárom; életét vesztette százkilencvenöt olasz fasiszta, kém és áruló, megsebesült ötvennyolc; megsemmisítettek harmincnégy gépkocsit, lefegyvereztek kétszázharminchat ellenséges katonát, öt golyószórót, hat géppuskát, tizenhét géppisztolyt, hétszáztizennégy puskát stb. zsákmányoltak. Számos partizánosztag összeköttetést teremtett a szövetségesekkel, s gyakran a szövetségesek megérkezése előtt felszabadítottak városokat és falvakat, majd utána felszerelésüket felújítva ismét az arcvonalba mentek.

A bolognai gapisták még a november 7-i csata után is a harcosok első soraiban küzdöttek. November 5-én Bologna közelében harcok dúltak, amelyek során száz német és olasz fasiszta bekerítette a gapisták osztagát. Az osztagnak azonban sikerült kitörnie a gyűrűből.

Az *Ardimento*, a legendás Gianni gapista brigád lapja, teljes joggal írt a „gapisták halálos erejéről". „Míg a nép szolidaritása és segítsége — írta az ujság — számunkra az élet és a hit forrása volt, addig mi a hősiesség példáit mutattuk, amelyek harcra lelkesítették és mozgósították a népet. Olyan hősöket adtunk, akikre büszke a nép, és akik dicsőséget hoztak

a nemzeti szabadságharcnak. Egyikük — Gianni parancsnok — aki az Oberdan-utcában megtámadta a fasiszta milícia tisztjeinek egy csoportját, és amikor észrevette, hogy e tiszteknek és a hozzájuk csatlakozott árulóknak a lövései a két bajtársa életét fenyegetik, akik oldalról védték őt, utasította két bajtársát, hogy vonuljanak vissza, s ő fedezte visszavonulásukat. Egyedül folytatta az egyenlőtlen harcot az utolsó töltényig. Amikor már minden tölténye elfogyott, tégladarabokkal dobálta az ellenséget. A tégladarabokat a saját fedezékéül használt romhalmazból vette. Megsebesült, de még mindig dobálta a köveket. Halálos sebet kapott és ekkor felkiáltott: «Gyilkosok, az olasz nép árulói, engem megölhettek, de bajtársaink bosszút állnak értem!» Egy másik partizán, Romagna, bombát hajított a fasiszták egyik helyiségébe. Nem hallotta a robbanás hangját, ezért visszament, hogy megnézze, mi okozta a hibát. Később hősként halt meg egy harcban, amelyet azért kezdett, hogy megmentse bajtársait. A bátrak halálával haltak meg azok a hőseink, akik az 1944 november 7-i történelmi csatában estek el. Ebben a csatában az ellenség több mint kétszáz olasz fasiszta bérgyilkost és német SS-legényt vesztett. Felejthetetlen annak a tizennyolc gapistának a hősiessége, akik november 13-án résztvettek egy kilencszáz főnyi ellenséges csapat ellen vívott csatában. Az ellenség tizenként «tigrissel», lövegekkel, aknavetőkkel támadt rájuk. A gapistáknak sikerült elszakadniok és öt sebesülttel visszavonulniok. Öt embert vesztettek és egy emberük fogságba esett, ugyanakkor pedig az ellenségnek tíz halottja és sok sebesültje volt. E hősök teljesítményei a bátorság, a fizikai és erkölcsi erő, a hazaszeretet és az ellenség elleni kérlelhetetlen harc egységes, szakadatlan láncolatát tárják elénk. Ez a hagyomány lett a gapisták acélos erejének alapja is.

A Modena-hadosztály garibaldistái egész sorozat hajtóvadászatot éltek át, amelyekben minden alkalommal kéthárom ezer ellenséges katona vett részt. November 5-én a Gramsci-brigádot súlyos megpróbáltatás érte. «E brigád partizánjai négy nagy út között levő katlanba kerültek, amelyet háromezer német SS-legény és olasz fasiszta vett körül; egész napon át visszaverték a minden oldalról rájuk támadó, golyószórókkal, lövegekkel, aknavetőkkel, lángszórókkal, páncélautókkal támogatott ellenséget. A csata este érte el tetőpontját.

Az ellenség döntő rohamra indult, de a garibaldisták harci szelleme, harci akarata pillanatra sem lankadt. A «Führer» gárdistái és Mussolini bérgyilkosai vereséget szenvedtek és kénytelenek voltak visszavonulni, s miközben golyószóróink az utolsó sorozatokat adták le az áttüzesedett csövekből, gépkocsikra rakták százötven halottjukat... A mi oszlopunk előbb első segélyben részesítette a sebesülteket, és eltemette a halottakat, majd behatolt az ellenség állásai közé... mi körülbelül harmincöt halottat és sebesültet vesztettünk."

Nem enyhült a harc még a tél végén sem. Az ellenség egy pillanatra sem szüneteltette a terrort. „Az egész körzetben nem maradt már egy férfi sem — írták nekünk abban az időben. — Egyesek elbujdostak, másokat razzia közben elfogtak, a legtöbb ember azonban elbújt az erdőkben, vagy beállt a partizánok közé." Mindenfelől szörnyű hírek érkeztek. „Castelvetro községet teljesen lerombolták, az ottmaradt férfiakat megölték, a nőket és gyermekeket puskatussal éjnek idején kiverték az utcára, hogy menjenek világgá." „Santa Agatában (Bologna) mindössze hetven lakos maradt életben, többségükben nők, öregek és gyermekek. Mindenki mást megöltek, vagy rájuk gyujtották a házat." „Sessóban, Reggio környékén, tizenkilenc embert kihurcoltak házaikból a szőlőbe és ott vadállati módon meggyilkolták őket; itt egy hét testvérből álló család is elpusztult." „Karácsony estéjén a németek Reggióban barbár módon agyonlőttek öt teljesen ártatlan tüszt; az olasz fasiszták Bettola Reggianában megöltek kilenc menekültet."

Ezt a szörnyű felsorolást vég nélkül folytathatnánk. Mi volt ezeknek az embereknek a bűne? Talán az, hogy olaszok, a hegyek közé menekült hősök testvérei és rokonai voltak? Igen, ezt rótták fel bűnükül. Elsősorban azonban az volt a bűnük, mint Marzabotto vértanúinak, hogy olyan utak közelében éltek, amelyeken a német csapatok visszavonultak, az, hogy egyáltalán éltek. Ez és semmi más.

Venetóban ugyanez a kép. November 26-án rendkívül nagy német fasiszta erők, harmincötezer katona megkezdte a vidék dühödt „átfésülését", mely több mint egy hónapig tartott és kiterjedt Val Cellinára, Carniára, Pedemontanára, valamint Palcoda és Monte Rosso vidékére. Az ötezer főből álló partizánosztagok minden erejüket megfeszítve szembeszálltak az ellenség dühödt támadásaival: az ellenség hadosztályait több

mint három egész hónapig ez a csata kötötte le. December végén a partizánoknak le kellett ereszkedniök a völgybe. Egy részük Jugoszláviába vonult vissza és beolvadt a 9. szlovén hadtestbe.

A vidék „átfésülése" azonban nemcsak elkeseredett csatákat, számtalan veszélyt rejtegető elszakadást, megszámlálhatatlanul sok nélkülözést jelentett. Mindezeken kívül a partizánnak néha az ellenségtől egy méterre kellett fedezéket találnia, gyakran a föld alatt, néha pedig — ha sikerült — gazdaságokban, szénaboglyákban, hordókban, tűzifa alatt, árkokban. Egyszóval mindenütt. A parasztházakban gyakran ugyanabban a fazékban főtt a leves az önkényesen betelepedett fasiszta és az ott megbújt partizán részére. Ugyanabban az ágyban éjszaka néha a fasiszta aludt, nappal pedig a partizán pihent.

Az alábbi két elbeszélés minden magyarázatnál jobban érzékelteti e hősi idők izgalmas eseményeit:

„Az egyik fasiszta járőr egy deszkákkal és fával lefedett, nagy négyszögletes gödör mellett helyezkedett el. A gödörben éppen egy partizán rejtőzött, akinek két-három húskonzervje és néhány kétszersültje volt hat-tíz napra.

Egyszerre a föld beomlott és a partizánt egészen vállig betemette. Már nem volt ereje: nyolc napig étel és ital nélkül, alvás nélkül, éjjel-nappal a föld alatt — mindez éppen elég ahhoz, hogy elpusztítsa az embert, ha nem rendelkezik egészen rendkívüli kitartással.

Már a tizedik napja volt a gödörben, s ekkor kétségbeesésében elhatározta, hogy kitör. Hirtelen azonban a következő beszélgetést hallotta a fasisztáktól:

— Vegyétek a golyószórót, megyünk.

— Elmegyünk innen, százados úr?

— Igen.

A partizán megmenekült."

„Egy csatornacső felett felállítottak egy nehézgéppuskát, s mellette négy katona helyezkedett el. Alatta egy szűk, nyírkos térségben, ahol még mozdulni sem tudtunk, mi ültünk. Láttuk, hogy a németek jártak-keltek felettünk, láttuk körvonalaikat, hallottuk beszélgetéseiket.

Lassan múltak a napok, mint az álomnélküli éjszakák. Mozdulatlanul, némán üldögéltünk, el kellett tűrnünk, hogy a patkányok a lábunkon szaladgáljanak, hiszen a legkisebb mozdulat is halálos veszélyt jelentett.

Nehéz napok voltak. Nem volt sem ennivalónk, sem vízünk. Volt velünk egy fogoly is. Állandóan neki kellett szegeznünk a revolvert, nehogy beszélni kezdjen. Az idő múlását a hátunkra hulló esőcsöppekkel mértük.

Egész nap lövöldözést hallottunk. «Vajjon nem bajtársainkat találták-e meg?» — kérdezte gondolatban mindegyikünk, de egyikünk sem mert szólni.

Tíz nap telt el ebben a szörnyű «koporsóban», ebben a gödörben, amely a poklot jelentette számunkra.

Végre a németek felszedelőztek.

Kijöttünk, s félóra mulva már az egész környék a szó szoros értelmében nyüzsgött a partizánoktól."

Partizánkarácsony

A partizánok nemcsak azért folytatták az ellenállást, mert erősek, bátrak és szívósak voltak, hanem azért is, mert a nép egy emberként köréjük tömörült.

A partizánoktól a terror és a szörnyű veszély ellenére sem tagadta meg senki a segítséget. „A hegyek között végrehajtott razziák idején, amikor a férfiak elmenekültek a falvakból, hogy megmeneküljenek a kivégzéstől, a nők bujtatták a hazafiakat, puliszkát főztek részükre, bár nagyon jól tudták, hogy a körzetben németek vannak, és már a legkisebb ürügy is elég volt házuk lerombolásához. Egyik faluban a németek megérkezése előtt elrejtőzött két sebesült partizán. Az asszonyokat a legborzasztóbb fenyegetések sem rémítették meg: makacsul azt hajogatták, hogy a sebesülteket már néhány nappal előbb átszállították egy másik helyre. A sebesülteket egy politikával egyáltalán nem foglalkozó orvos gyógyította, s közben azt hirdette, hogy minden olasznak meg kell vetni a halált és segítséget kell nyujtania a partizánoknak. A ruhával és lábbelivel megrakott ládákat még idejében jól elrejtették olyan embereknél, akik ezt a szolgálatot minden további nélkül visszautasíthatták volna, de ők mégis szívesen vállalták a megbízatást."

Ez az önfeláldozó segítség a téli hónapokban erősödött; a partizánoknak nemcsak szállást adtak, hanem minden hírt is közöltek velük, amit az ellenségtől megtagadtak. Most már nemcsak megható nagylelkűséggel osztották meg az utolsó falat kenyeret is a partizánokkal, hanem segítették a sebesülteket, a betegeket is, akik „átfésülés" közben elsodródtak osztagaiktól. A legfontosabb azonban az volt, hogy a partizán ezen anyagi segítségen kívül erkölcsileg is alátámasztotta az egész nép szeretetét, megértését és együttérzését.

Emiliában nagyszerű társadalmi kezdeményezés indult: a „partizánhét" megszervezése. Mindenki versengett a partizánok megsegítésében. Milánóban november 13-tól 20-ig valamennyi nagyvállalat szüneteltette a munkát. Az étkezőkben gyűléseket tartottak, gyapjúholmikat, élelmiszereket és jelentős pénzösszegeket gyüjtöttek. Savonában a lakosság hatvan százaléka, Vadóban kilencvenöt százaléka vett részt a gyüjtésben. Ez a kezdeményezés majdnem mindenütt elterjedt.

A partizánok és a nép szolidaritásának egy másik kifejezője a „védnökség" volt, amelyet munkások és tisztviselők, egyik-másik iskola tanítói és tanulói, női és ifjúsági szervezetek vállaltak az egyes partizánosztagokkal szemben.

Nézzük a védnökség egyik példáját: „Magatokra akarjátok vállalni — írta a piemontei Garibaldi-osztagok parancsnoksága a torinói középiskolák Nemzeti Felszabadító Bizottságának — annak a hadosztálynak a védnökségét, amelynek kötelékébe a Villafrancában testvérével együtt agyonlőtt Ennio Carrando tanár tartozott. Ezt a kívánságtokat Piemonteban nagy megelégedéssel fogadták."

Vagy nézzük azt a levelet, amelyet Corio és Piano Audi falvak lakosai írtak: „Mi, Corio és Piano Audi lakosai, figyelemmel kísértük a csata fejlődését. Tudtuk, hogy bátorságtoktól függ a mi sorsunk, s lelkesedés és öröm töltött el bennünket. Garibaldisták, szeretnénk tudni neveiteket, anyáink áldanak benneteket, lelkesednek értetek. Most még jobban megértettük harcotok nagyszerűségét."

Az egyik szeretetház főnökasszonya a következőket írta december 26-án: „Kedves parancsnok! Köszönünk önöknek mindent, amit a Santa Rita szeretetházért tettek, és kívánjuk minden garibaldistának, hogy sikerrel fejezzék be az óévet, s még nagyobb sikerrel kezdjék az újat. Hozza meg az újesz-

tendő azt, amit mindnyájan annyira várunk: a békét! Tisztelettel: E." „Az olasz nők többsége szívvel-lélekkel veletek van — írta egy munkásnő. — Legyetek meggyőződve arról, hogy nekünk ti nem úgynevezett «lázadók» vagytok, hanem felejthetetlen és tiszteletreméltó hősök."

Egy anya levele: „Drága partizán, én csak keveset tudok küldeni a közelgő ünnepre. De tudd meg, hogy ezt a keveset olyan tiszta szívből ajánlom fel neked, mint anya a fiának, nővér a fivérnek. Kívánom, hogy légy mindig erős és határozott, sohase remegj az ellenség előtt, és terveid végrehajtásában sohase hagyjon cserben a szilárdság."

Karácsonyi ajándékokat küldtek nekünk. A szervezett akciónak igen nagy sikere volt. A csomagok kerülőutakon, hihetetlen viszontagságok között százával és ezrével érkeztek az egész megszállt Olaszországból.

Így töltötték a partizánok 1944 karácsonyát. Az olaszok millióinak segítőkészsége, együttérzése bátorította, támogatta őket az akkori napok szakadatlan harcában.

„A partizánmozgalom — írtuk üdvözletünkben — mindenek ellenére még a zord és nehéz téli hónapokban is erősödik. Erősödik, mert ti, partizánok, nem engeditek meg, hogy fegyvereitek csövében jég képződjék; erősödik, mert a mi hadseregünk — a győzelem hadserege; erősödik, mert az ellenség már halálos sebet kapott és ereje fogytán van. Osztagainkhoz napról napra újabb ellenséges szakaszok, századok és zászlóaljak fognak fegyverrel együtt átállni. Az ellenség ellenállásának indítóoka a kétségbeesés, de ez az ellenállás nem tarthat sokáig, elsősorban azért, mert nem engedjük lélekzethez jutni, azért, mert mi, a völgyek és hegyek partizánjai, mindnyájan egyre nagyobb erővel fogunk lecsapni rá, egészen a végső győzelemig."

XIV. fejezet

A PARTIZÁNMOZGALOM SZERVEZETTSÉGE

Saját erőnkben kell bíznunk

Minden nehézséget saját erőnkkel kell leküzdenünk! Nem számíthatunk külső segítségre, hanem csak önmagunkra, saját szervezési képességünkre és azokra az erőforrásokra, amelyeket a nép ad nekünk. Ezt a jelmondatot terjesztettük a harcosok között a tél közeledtével.

„Minden partizánmozgalomra jellemző, hogy főleg — ha ugyan nem kizárólagosan — a nép együttműködése révén keletkezik, fejlődik és tartja fenn magát" — írtuk a főparancsnokság nevében Veneto partizánerőinek parancsnokságához, amely saját katonai, anyagi és pénzügyi nehézségeiről tájékoztatott bennünket. Ezt el lehetett mondani az ezekben az években Európa minden országában megindult partizánmozgalomról is.

Az olasz partizánmozgalom is harcosaink kiváló tulajdonságai és hősiessége folytán, és lakosságunk támogatása révén keletkezett. Osztagaink fegyvereinek legalább kilencven százalékát természetesen közvetlenul a nácikkal és fasisztákkal vívott harcokban, az ellenség lefegyverzése érdekében végrehajtott merész műveletek közben, és a fasiszták által zsákmányolt fegyverek visszavétele végett indított merész műveletek során szereztük. Számos osztagunk egész idő alatt egyetlen szuronyt sem kapott, mégis fel voltak fegyverezve, és fel tudtak fegyverezni minden jelentkező új harcost, mert jelszavuknak ezt a mondást választották: «A fegyvert harcban kell zsákmányolni.»

Ilyen szellemben kell mozgósítani minden harcost, minden hazafit, mindazokat, akik hozzájárulhatnak a nemzeti szabadságharchoz... Mozgósítsatok a partizánok megsegítésére minden hazafias szervezetet, minden Nemzeti Felszabadító Bizottságot, a «Nők Védelmi Osztagait», az «Ifjúsági Frontot», a «Mozgalmi Bizottságokat», úgyszintén minden antifasiszta pártot és csoportot. A szükségletekhez képest adóztassátok meg a gazdagokat: kötelességük, hogy legalább pénzzel segítsék a felszabadító háborút."

Éppen a tél rideg megpróbáltatásai idején sikerült teljes mértékben megvalósítanunk azt, amit mindjárt kezdetben a siker első biztosítékának tartottunk — valamennyi harci erő egyesítését, mégpedig nemcsak a központban, a főparancsnokságon, hanem a körzeti parancsnokságokon is. „A Felszabadító Önkéntesek Hadtestének — mondottuk — valóban egységesnek kell lennie; nemcsak egységes parancsnokságának kell lennie, de egybeforrott osztagainak, akcióegységének és egységes szellemének is."

A garibaldisták főparancsnoksága már 1944 november 9-én utasította piemontei kuldottségét: „Valamennyi partizánosztag között meg kell teremteni az igazi testvériséget és az együttműködés termékeny szellemét. Ezen a téren legyenek a Garibaldi-osztagok mindenki más mintaképei." Ezek a szavak nem maradtak hatástalanok. Ossola garibaldistái például decemberben pénzzel segélyezték övezetük autonóm osztagait. Trabucchi tábornok, Piemonte körzeti parancsnokságának tagja, akihez az autonóm alakulatok tartoztak, ezt írta a piemontei Garibaldi-osztagok parancsnokságának: „Ma végre ismét megölelhettem Elle ezredest, az autonóm erők volt parancsnokát és Ginót, akit az autonóm erők vezérkarához vezényeltek. Mindketten öt hónap után szabadultak ki a fasiszta börtönből. Kiszabadulásukat a garibaldista parancsnokság nagyszerű magatartásának köszönhetik, amely a körzeti felszabadító bizottság rendelkezésére bocsátott egy fasisztát, s ezt felettesei olyan fontos embernek tartották, hogy kicserélték két bajtársunk ellenében, jóllehet a fasiszták még most is makacsul tagadják, hogy a csere megtörtént volna. Az autonóm erők parancsnoksága meghatottan és hálásan hozza nyilvánosságra ezt a nagylelkű tényt, amely valamennyi alakulat egyesítésének igaz előhírnöke és záloga."

1945 januárjában a garibaldisták a „legszívélyesebb testvéri fogadtatásban részesítették a Giustizia e Libertà osztagait, amelyek kénytelenek voltak átmenni az ő övezetükbe" (Langhe). A különböző osztagok parancsnokságai a tél folyamán egyre gyakrabban egyeztek meg taktikai kérdésekben. Hogy meg tudjanak küzdeni a nélkülözésekkel, a razziákkal és a megnövekedett veszélyekkel, valamennyi osztag segíti egymást, közelednek egymáshoz és vállvetve haladnak azon az úton, amely egységes, tömör hadsereggé alakítja őket a közeli döntő csatákhoz.

A partizánosztagok parancsnokságainak egyesítése jelentős mértékben megkönnyítette a hadműveletek irányítását, és különösen a szervezeti kérdések megoldását, a különböző szolgálatok elvégzését és tevékenységük egybehangolását. Szélesíteni kellett katonai szervezettségüket, mert ezt követelte a partizánok hadműveleteinek növekedése és az ellenséges hajtóvadászatok erősödése. A partizánegységek szervezeti felépítését alkalmassá kellett tenni arra, hogy visszatérjenek a völgyekbe és a síkságokra.

„Le kell ereszkedni a völgyekbe — ajánlottuk — és meg kell támadni a műutakat, vasutakat és raktárakat, amelyeket az olasz-német fasiszták saját ellátásukra használnak. Meg kell támadnunk az ellenség helyőrségeit és táborait: ezek pedig főleg a síkságon vannak." Falvakban a nagyobb osztagok nehezebben tudnak elrejtőzni, viszont kisebb csoportok merész és váratlan támadásokat hajthatnak végre az ottani célpontok ellen. Ezért a partizánosztagoknak új taktikát kellett tanulniok, kisebb csoportokra, osztagokra és alosztályokra kellett szakadniok, hogy széleskörű kezdeményező képességük megőrzésével támadásokat hajtsanak végre a falvakban szétszórt objektumok ellen.

E cél eléréséhez valóban kiváló csoport-, osztag- és szakaszparancsnokokra volt szükségünk, olyanokra, akik bátrak, harcedzettek, kezdeményező képességgel és találékonysággal rendelkeztek, és akik alárendeltjeiket meg tudták tanítani arra, hogy gyorsan oldjanak meg taktikai feladatokat. Teljesebb, szorosabb kapcsolatot kellett teremtenünk a síkságra „helyezett" partizánalakulatok és a helyi gapista és sapista osztagok, valamint általában a helyi lakosság között. Végül, ki kellett szélesítenünk és meg kellett erősítenünk a sapisták szervezе-

tét, fokoznunk kellett, a mai harci szervezet színvonalára kellett emelnünk katonai ütőerejüket.

Mindez meg is történt. A megszállt Olaszország falvai már a tél folyamán lassanként átalakultak működő tűzhányókká: először Romagna és Bologna falvai léptek bátran erre az útra, amelyen 1944 utolsó hónapjaiban a szó szoros értelmében az egész nép fegyvert ragadott, hogy megvédje földjét és otthonát.

Összekötőink

Az egyik régi olasz közmondás azt tartja, hogy ha valamilyen dolog elvégzésére a nők vállalkoznak, akkor elmondhatjuk, hogy meg is csinálják. Mint már említettük, a nők gyorsan megtanulták a partizánéletet. Mindjárt kezdetben a harcosok mellé álltak, csak minél célszerűbben kellett felhasználni segítségüket.

„A nők védelmi osztagai és a szabadságharcosok segélycsoportjai — írta 1944 szeptemberében a *Noi donne* című ujság — magukra vállalták a kezdeményezést a női önkéntes felszabadító csoportok megszervezésében. Ezek az önkéntesek csatlakozni fognak a partizánosztagokhoz, brigádokhoz, hadosztályokhoz, és az utóbbiak rendelkezésére állnak mint harcosok, egészségügyiek, összekötők és felderítők."

Az első női osztag Piemonteban alakult meg az Eusebio Giambone garibaldista egység keretében. Genovában 1944 novemberében alakították meg a második osztagot, amelyet Alice Naliról, a fasiszták által kivégzett leányról neveztek el. Az a tizennégy lány, aki Corteccióban (Imola) csatlakozott a partizánokhoz, ápolónő, gépkocsivezető, felderítő és összekötő lett. A Nedo nevet viselő 50. garibaldista brigád e döntő tél folyamán „elsőrendűen megszervezett és harcképes" női zászlóaljat alakított Biella szövőnőiből.

Nem szabad azonban azt hinnunk, hogy ezek az önkéntes női felszabadító osztagok csupán jelentéktelen segédszolgálatot teljesítettek. Tagjaik a komoly harcok során is számtalan hősi vállalkozásban szerepeltek mint felderítők és összekötők, és ugyanakkor rendkívüli, haláltmegvető bátorságról tettek bizonyságot. Meg kell emlékeznunk a stroppoi telefonkezelőnő valóban magasztos hőstettéről, aki egészen a németek meg-

érkezéséig kitartott telefonkészüléke mellett, és a partizánokat tájékoztatta az ellenséges razziázó egységek előnyomulásáról. A németek felakasztották. Törékeny teste négy napig ott himbálódzott a szélben.

Meg kell emlékeznünk Maddalenáról is, aki felkereste a fasiszta raktárakat, hogy ruházati cikkeket szerezzen onnan. „A partizánoknak nem volt megfelelő ruhájuk, és az egyetlen hely, ahol ruhát lehetett szerezni, egy fasiszta raktár volt. Maddalena hajnalban indult el. Várakozásának megfelelően a raktár előtt egy őrt talált, aki nem nagyon nyugtalankodott, amikor látta, hogy egy lány közeledik. Maddalena röviden közölte vele, hogy a raktárt 30 felfegyverzett partizán vette körül, ruhára van szükségük, s az őr saját érdekében legjobban tenné, ha nem fejtene ki ellenállást. Röviddel ezután a falun ponyvával letakart szekér döcögött végig, s a ponyva alatt egy halom egyenruha feküdt. A szekér mögött nyugodtan lépdelt Maddalena. Este már az egész ovezetben mindenki egy revolveres, géppisztolyos lányról mesélt, aki arra kényszerítette a fasiszta őrt, hogy feltartsa a kezét."

Talán még inkább papírra kívánkozik a következő epizód, amelynek főszereplője szintén egy lány volt. Ez a lány következőképpen mondta el saját történetét:

„Úgy volt, hogy három sebesült hazafit, akiket a torinói Molinette-kórházban ápoltak, átszállítanak a börtönbe és felakasztják őket. Sorsuk már abban a pillanatban meg volt pecsételve, amikor fogságba estek. Az ellenség agyafúrt kegyetlensége nem ismert határt. «Egy kicsit meggyógyítunk, aztán felakasztunk benneteket!» — hajtogatták állandóan a fasiszták. A hazafiakat azonban nem lehetett megrémíteni, félelem nélkül gondoltak a halálra.

Mindenképpen szerettük volna megmenteni őket, de kevés emberünk volt. Ez azonban nem számít: a hazafiakat mindenáron meg kell menteni. Kerékpáron a kórházba mentünk. Hárman voltunk — egy garibaldista partizán és két nő. Torino veszélyes hely azok számára, akiknek nincs közlekedési engedélyük. Mi azonban meg voltunk győződve vállalkozásunk sikeréről, ámbár csak partizán elvtársamnak és nekem volt revolverünk. A sebesülteket viszont, tudtuk, három állig felfegyverzett fasiszta őrizte.

Szerencsére az utcán találkoztunk még három garibaldis-

távál akik csatlakoztak hozzánk. Végre megérkeztünk a Molinette-kórház elé. Míg bajtársaink a kedvező pillanatot várták a cselekvésre, én egyedül bementem a kórházba. Tudni akartam, hogyan fekszenek a szobák. A sebesültek két egymással szomszédos szobában voltak, az ajtó előtt három haramiaképű, karabélyokkal és kézigránátokkal felfegyverzett bandita járkált fel-alá. Vártam. Két fasiszta kiment. Sikerült figyelmeztetnem a sebesülteket, hogy készüljenek fel a menekülésre. Izgalmuk határtalan volt.

Kimentem az utcára, hogy figyelmeztessem bajtársaimat. Ebben a pillanatban megérkezett egy mentőkocsi. Minden símán ment. Cselekedni kellett. Két garibaldista velem együtt bejött a kórházba, miközben a többiek feltartóztatták a gépkocsit. Gyors és határozott léptekkel mentünk a kacskaringós folyosókon, az egészségügyi szolgálatosok rémült tekintete kísért bennünket. Megérkeztünk. Az ottmaradt fasiszta bandita háttal állt, csak piszkos mundérját láttuk. Kedvünk lett volna megvetően leköpni őt. Ketten rávetettük magunkat, s revolvert rántva rákiáltottunk: «Fel a kezekkel!» A gazfickó nem védekezett, csak elsápadt és remegett. Ekkor megláttam az egyik sebesültet, a felkötött kezű kis Rinaldót. Intett, hogy kövessem őt. A következő percben már meg is találtuk a másik két sebesültet és akadálytalanul elhagytuk a kórházat.

Mindnyájan együtt tértünk vissza a hegyekbe, hogy csatlakozzunk a brigádhoz és folytassuk a harcot. Az egyik hazafi súlyos sebesült volt: a hátán hatalmas seb, keze eltört, állkapcsa összezúzódott, mégis állandóan vidáman dúdolgatott.

Egész éjszaka úton voltunk. Reggel már közel voltunk a zöld hegyek között, sűrű felhők alatt táborozó osztagunkhoz. A fáradtság ellenére is énekelni kezdtük indulónkat: «Előre, garibaldisták!» Énekünk dacos kihívásként hangzott."

Felbecsülhetetlen szolgálatokat tettek nekünk a női futárok, akik a bátorság, a hűség és a kitartás csodáit művelték.

Csak ne szakadjon meg az összeköttetés! A főparancsnokság Milánóban volt, a vidéki parancsnokságok pedig különböző városokban, az ellenség állásainak kellős közepén, amely tehát mindig iparkodott megtalálni tartózkodási helyüket és felfedezni embereinket. Gyakran sikerült is elfognia és megölnie embereinket, s így megszakadt az összeköttetés, amelyet óriási áldozatok árán teremtettünk meg. Nagyon sok küldön-

cünk és futárunk volt, akik tartották az összeköttetést a síkvidéki osztagok parancsnoksága és a hegyek között maradt osztagok parancsnoksága közt. Ezek mindig az első vonalban tevékenykedtek, sok ügyességre és ravaszságra volt szükségük, hogy a minden oldalról fenyegető veszélyek között sikeresen, sértetlenül eljussanak rendeltetési helyükre. Olyanoknak kellett lenniök, akik a kínvallatások ellenére is hallgatni tudtak azokban a sajnos nagyon gyakori esetekben, amikor az ellenség kezébe kerültek.

Küldönceink legtöbbnyire kerékpáros lányok voltak, akik nem féltek semmi veszélytől, az időjárás semmiféle viszontagságaitól. „Küldönceink — írta a *Stella Tricolore*, Langhe körzet partizánujságja — mindig a közelünkben voltak. Nagyon megszoktuk, hogy mindig magunk mellett láttuk őket, s így nehezen tudnánk felbecsülni, milyen nagy mértékben járultak hozzá közös ügyünkhöz. Küldönceink fiúk voltak, akik csak nemrégen végezték el az elemi iskolát, fiatal nők voltak, akiknek szemében csillogott az életöröm. Még keveset éltek, még nem volt és talán nem is lesz alkalmuk fegyvert ragadni, de bátrak voltak, akár a legöregebb partizán, aki már átment minden veszélyen és minden csatán — azzal a különbséggel, hogy a partizánnál mindig volt fegyver a támadásra és a védekezésre, nekik azonban nem volt semmiféle fegyverük. Csak az ügybe vetett hit adott nekik erőt, csak meggyötört hazánk szeretete késztette őket arra, hogy a legfélelmetesebb veszély útjára lépjenek. És hányan voltak, akik elindultak, de soha többé nem tértek vissza! Hányan voltak, akiket a legborzalmasabb módon megkínoztak, akiket golyószóróval lőttek agyon, akik megismerték a fegyház rémségeit."

„A Berto-brigád küldöncei a legrövidebb utat, a legjáratlanabb hegyi ösvényeket, a legmagasabb hegyeket választják, — írta a *Partigiano* című ujság. — Ha találkoznak az emberrel, csak sebtében üdvözlik, meg sem állnak, mert az utasítást mielőbb el kell juttatni rendeltetési helyére, a brigádnak pedig nincsenek sem gépkocsijai, sem telefonja, sem távírója; a brigádnak csak erős szíve és gyorslábú futárai vannak, akik éjjel-nappal mennek, gyakran a legveszélyesebb helyeken, és állandóan az a veszély fenyegeti őket, hogy ellenséges járőr karmai közé kerülnek. Megérkeznek és máris újból útnak indulnak. A legjobb partizánok először mind futárok voltak.

Futár volt először Lesta, Berto, Beppe, Dedo, Alpino és több más ismert partizán is. Két futár, Mario és Gancio feladata teljesítése közben vesztette életét.

„Meg kell említenünk egy megindító esetet — olvashatjuk az egyik februári jelentésben. — A fasiszták elfogtak egy tizennégy éves futárfiút és azt ajánlották neki, hogy álljon be fasisztának. Azt válaszolta, hogy sohasem veszi magára ezeket a «piszkos rongyokat» (a fekete inget). A lábába lőttek, és amikor elesett, újból felszólították, hogy legyen áruló. Mellén feltépte az ingét és odakiáltotta a fasisztáknak: «Lőjetek!»

A segédszolgálatosok

A szakadatlanul dúló csaták általános hátteréből különösen kiemelkedik a segédszolgálatosok jól átgondolt és eredményes szervezete. Az akkori viszonyok között és az évnek abban a szakaszában, s emellett az ellenséges megszállás alatt levő területen, a segédszolgálat nagyon nehéz, hősiességet és szerénységet követelő feladat volt.

Segédszolgálatosok... Ez a szó emlékezetünkbe idézi a rengeteg „szakembert" és orvost, a különböző megbízatásokat teljesítő ifjak és leányok egész tömegét.

Segédszolgálatosok... Hogyan alkothatnánk határozott fogalmat róluk? Annak a partizáncsoportnak a parancsnoksága, amelynek kötelékébe a 40. Matteotti-brigád, az 52. Puecher-brigád, az 55. Rosselli-brigád tartozott, következőképpen szervezte meg a segédszolgálatokat: „A brigádparancsnokságoknak haladéktalanul ki kell nevezniök: a) a szervezési osztály vezetőjét, aki köteles ellenőrizni a személyi állomány, az adminisztratív munka (pénztár, iroda), a katonai kiképzés és a felfegyverzés felelőseit; b) a felderítő és összekötő osztály vezetőjét, aki köteles ellenőrizni a szektorral és a partizánbrigádok (vagy hadosztályok) egyes csoportjainak parancsnokságával való összeköttetés, továbbá a kémelhárítás, és a híranyaggyűjtés felelőseit; ez utóbbi gyűjti össze a lakosság körében a kémek felkutatására, az ellenség terveinek és előnyomulásának felderítésére szolgáló adatokat; c) a hadbiztosság vezetőjét, aki köteles ellenőrizni a szállítások, raktárak, az élelmiszerszállítás és az egyéb árucikkekkel való ellátás felelőseit;

d) az egészségügyi osztály vezetőjét, aki köteles ellenőrizni az egészségügyi anyagkészletek, az egészségügyi szolgálatosok kiképzésének, a segélyhelyeknek és kórházaknak felelőseit stb. stb."

A felsorolást tovább folytathatnánk, de elsősorban azt kell hangsúlyoznunk — ámbár magától értetődik —, hogy ezek a segédszolgálatok rendkívül veszélyesek voltak, és teljesítésük igen nagy találékonyságot és gyakorlati érzéket követelt. Például, vajjon könnyű volt-e pillanatnyilag „segélyhelyeket és kórházakat" találni? Nem szabad elfelejtenünk, hogy mindazokra, akik ezeket a feladatokat végrehajtották, az ellenség kínzókamrája és az akasztófa várt. E segédszolgálatok közül legfontosabb a hadbiztosság volt.

Legfontosabb feladata az élelmiszerek és ruhaneműek összegyüjtése volt. Szegény országunkban ez nem volt könnyű feladat. Különösen nehéz volt az élelmiszergyüjtés a hegyi lakosság körében, amelyet állandóan éhínség fenyegetett. Ezenkívül, a partizánoknak nyujtott segítség az ellenség kegyetlen megtorlását vonta maga után.

És mégis, az egész lakosság segített abban, hogy osztagainkat ellássa élelmiszerrel, ruhaneművel és gyógyszerekkel. Ez azonban nem mindig volt elég. A hadbiztosnak mindig és mindenütt meg kellett találnia azt, amire partizánjainknak szükségük volt. Ezenkívül gondoskodnia kellett a lakosság szükségleteiről is. Gondoskodnia kellett a készletek kiegészítéséről, rajtaütéseket kellett végrehajtanunk az ellenség raktárai és laktanyái ellen. El kellett koboznunk a fasiszták és az ellenséget támogató személyek vagyonát, s közben ügyelnünk kellett arra is, hogy ez ne vonja maga után a lakosság elégedetlenségét. Ezenkívül adót vetettünk ki a gazdagokra.

A készleteket különleges raktárakban őrizték, jól el kellett rejtenünk az ellenség elől, elejét kellett vennünk annak a veszélynek, hogy „átfésülés" vagy váratlan átvonulás esetén minden elvesszen. A hadbiztos feladata volt az is, hogy a holmikat elossza a különböző osztagok és brigádok között, s ezenkívül az ellenőrzés és az adminisztráció is. Ezek pedig komoly feladatok voltak, különösen ha számításba vesszük, hogy mindezt ellenséges megszállás közben, zord téli időben, gyakran minden szállítási eszköz nélkül kellett végrehajtani.

Ugyanilyen fontos volt az egészségügyi szolgálat is, amely

a harcoló hadsereg elválaszthatatlan része. Egészségügyi szolgálatunknak támaszpontjai voltak a síkságon és a nagy városi központokban, ahol a gyógyszerek gyüjtése folyt, és segélyt nyujtottak a kórházakban is, ami — érthetően — sokszor rendkívül nagy veszéllyel járt; ezenkívül az egészségügyi szolgálatot közvetlenül a partizánosztagokban is megszervezték. A főparancsnokság már 1944 októberében megalakította az egészségügyi főigazgatóságot.

A segítség, amelyet orvosok és különböző egészségügyi intézményeink nyujtottak az egyes helyeken, kétségtelenül egyik formája volt annak, ahogy a nép támogatta a partizánmozgalmat. Ez a segítség a mozgalom fejlődésének legsúlyosabb szakaszaiban is nagyjelentőségű volt. Nagyon sok orvos és egészségügyi szolgálatos (leginkább ápolónők) mutatta az önfeláldozás és a bátorság csodás példáját.

„Maria gyorsan és mégis kitűnő egészségügyi szolgálatot szervezett, s kötözőhelyet létesített, amelyet bőségesen ellátott gyógyszerekkel. Ápolókat képzett ki különböző zászlóaljak részére, első segélyhez való gyógyszerrel látta el a mentőszekrényeket... Ki ez a Maria? Val Grandeból származó ápolónő, aki még sebészeti műtéteket is végzett. Maria nem félt a hét-nyolc órás utaktól, és már az első naptól kezdve mindennap végiglátogatta az egyes osztagokat. Az «átfésülések» során Maria munkája különösen veszélyes és nehéz volt, mégsem hagyta cserben partizánjait. A kötözőhelyet a hegyekbe költöztette, szívósan viselte a szabad ég alatt töltött éjszakákat és az étlen-szomjan töltött hosszú napokat. Csak Maria bátorságának köszönhető, hogy a betegek és sebesültek ennivalót és szállást kaptak: Maria a lövöldözéssel mitsem törődve, parasztasszonynak öltözve járt élelemért a szomszéd falvakba."

A következő levél az egyik orvos hősi haláláról számol be: „Drága Franca — írta valaki a lombardiai partizánok egyik főápolónőjének —, mély fájdalommal értesítelek a 10. brigádban szolgáló dr. Peppino haláláról. Otthon volt, amikor lövéseket hallott. Mivel tudta, hogy brigádjának partizánjai egy fasiszta csoport megtámadására készültek, ott akart lenni a csatában, s kerékpárra ült, hogy el ne késsen. Talán az ő megjelenése vonta el a fasiszták figyelmét Andrea üldözésétől, aki rövid idő mulva visszafordult és látta, hogy Peppino fel-

tartott kezekkel a fal mellett áll. Ott a helyszínen agyonlőtték..."

Mindjárt kezdettől nagy figyelmet fordítottunk a felderítő szolgálatra, amelynek a parancsnokságot el kellett látnia az ellenség mozdulatairól, előkészületeiről, morális állapotáról szóló pontos és friss adatokkal. A felderítést minden partizánparancsnokságnál, mind a központiaknál, mind a helyieknél megszervezték.

„Minden olyan osztagnak, amely meghatározott körzetben állomásozik, meg kell szerveznie saját felderítő szolgálatát — olvashatjuk az egyik körlevélben. — Le kell szögeznünk, hogy mindenki tartozik felderítő szolgálatot teljesíteni: a főparancsnoktól egészen az egyszerű harcosokig, a gyermekektől és a nőktől egészen az öregekig." „Mindenki, akinek sikerült valamilyen adatot megtudnia, köteles azt jelenteni" — rendelkezett a főparancsnokság. A magános felderítő szolgálatosoknak, akik nem álltak kapcsolatban az osztaggal, módot kellett teremteniök arra, hogy „szabadon átjárhassanak az ellenség minden biztonsági őrségén és ellenőrző pontjain".

„Az a felderítő részleg, amely, Paviát is beleértve, a Pofolyóig terjedő egész körzetet ellenőrizte, a legnagyobb rendben működött — jelentette az *Oltrepò Pavese* című ujság. — A vogherai hadiszállásról naponta küldtek tájékoztató jelentéseket a zavattarellói partizánoknak: ezek a gépírásos jelentések különböző katonai, politikai, gazdasági és egyéb tájékoztató híreket tartalmaztak. Külön szolgálat foglalkozott a kémek leleplezésével. Minden városban és csaknem minden faluban, a síkságon és a hegyek között egyaránt, volt egy felelős vezető, aki irányította a felderítő hálózatot. Több mint négyszáz ember lelkesen és hozzáértéssel tevékenykedett ezen a téren, s tevékenységük napról napra tökéletesedett."

Míg a szokásos katonai felderítő szolgálat (Montú őrnagynak, a piemontei partizán felderítő szolgálat vezetőjének leveléből idézek) „kiképzett káderekre foglalkoztatott, akik már hosszabb ideje ellenséges területen éltek, s ügyesen kihasználták a törvénynyujtotta legnagyobb lehetőségeket, addig nálunk, partizánoknál a helyzet egészen más volt. Nem egyes emberek, hanem a lakosság többsége segített lelkesen a katonai híranyag összegyüjtésében... Munkások, földmüvesek, szakemberek, a papság képviselői, gyárosok, kereskedők,

diákok — valamennyien önként közreműködtek erejük és lehetőségeik szerint."

Nehéz dolog képet festenünk ennek a szolgálatnak a bonyolult jellegéről, és azokról a hihetetlen nehézségekről, amelyeket le kellett győznünk. Elég, ha annyit mondunk, hogy voltak rádióállomásaink, amelyek kénytelenek voltak minduntalan változtatni a helyüket, hogy meneküljenek a rádiószögmérők és a felfedezés más eszközei elől, s egyes rádióállomások személyzetükkel együtt mégis az ellenség kezébe kerültek. Összekötőinknek — a kerékpáros futároknak — sokszor több tucatnyi őrségen kellett átvergődniök; az „átfésülések" idején a felderítő szolgálatnak különösen erősen kellett dolgoznia, hogy a partizánegységek szét ne hulljanak, vagy el ne szigetelődjenek, pedig a németek éppen az „átfésülések" idején megtiltottak csaknem minden mozgást.

A partizánrendőrség és a partizán igazságszolgáltatás

A felderítő szolgálat mellett külön rendőrhadtestet is létesítettünk, amelynek feladatkörébe tartozott a kémek, provokátorok, álpartizánok stb. megfigyelése és leleplezése. Ezenkívül a rendőrségnek kellett fenntartani a rendet is a felszabadított területen. A hadtest kötelékébe csak kipróbált, öntudatos embereket vettek fel, akik már bebizonyították antifasiszta meggyőződésüket. A legválságosabb időkben a harcosok sorait is erősíteniök kellett.

A partizánrendőrség nemcsak azokban az osztagokban fejtett ki hatékony és eredményes tevékenységet, ahol ügyelt a rend, a fegyelem és a biztonság fenntartására, hanem a lakosság körében is. A 6. övezet felderítő részlegének jelentése képet ad arról, hogyan szervezték meg ott a rendőrséget.

„Ha valamit elkoboztunk, jegyzőkönyvet állítottunk ki, amelyet az érdekelt személy aláírt. Ha élelmiszert koboztunk el, annak egy részét szétosztottuk a rászoruló lakosság körében, a többit pedig átadtuk a partizánosztagoknak." A rendőrség, amely a lakosságot megvédte mindenféle önkénytől és banditizmustól, egyszersmind védte a harcosok becsületét és jóhírét is.

„Hamis pecsétekkel ellátott rekvirálási bonok kerültek

forgalomba — olvashatjuk egy Val di Susából érkezett jelentésben. — A partizánrendőrség alapos nyomozása elősegítette egy asszony vezette banda leleplezését. Ez a bűnös nő lopással foglalkozott, s közben egy brigád nevével leplezte magát, amelyet ilymódon bemocskolt. Egy hónap leforgása alatt százezer lírát harácsolt össze. A hadbíróság ítélete alapján agyonlőtték. Tudják meg az olaszok, hogy így teszünk mindenkivel, aki visszaél hazafias szervezetek nevével és rontja azok tekintélyét."

A *Compagno* című ujság írta: „Gorzegno körzetében letartóztattak egy fegyveres rablóbandát. Egy ügyetlenül végrehajtott rablásuk volt segítségünkre abban, hogy az éber garibaldisták leleplezzék a bandát és viselt dolgait. Egy idő óta, főleg Feisoglio környékén, lopásokat és aljas zsarolásokat követtek el, s ezekkel olyan bűnözők foglalkoztak, akik garibaldistáknak adták ki magukat, és azt akarták elhitetni, hogy a mi brigádunk parancsnoksága küldte ki őket. Az ellenség ezt felhasználta propagandájában és igyekezett befeketíteni a garibaldista osztagokat.

E bűnös tevékenység kifejlődését bizonyos fokig elősegítették maguk a kárvallottak is, akik a fasiszta rendszer szokásai szerint nem merték nyiltan leleplezni a bűnözőket. Nem mindenki volt még tisztában azzal, hogy az ilyen magatartás a mi szemünkben bűnrészességet jelent. Mindenkinek minden félelem nélkül kötelessége segíteni a partizán igazságszolgáltatást. A partizánok az igazságért és a szabadságért harcolnak: ezzel a két nagy áldással akarjuk megajándékozni az olasz népet."

Kétségtelen, hogy a parancsnokság mindig a legszigorúbban járt el, valahányszor egy partizán bűncselekményt követett el a lakósság ellen. Néha a büntetés megrovásra, lefokozásra, az osztagból való kizárásra, vagy letartóztatásra szorítkozott. Néha azonban még a halálbüntetést is alkalmaztuk. A kisebb osztagoknak nem volt joguk a legszigorúbb büntetéseket alkalmazni, vagy csak a haditörvényszék ítélete alapján alkalmazhatták azokat. Ezenkívül a bűnügyi tárgyalásoknak és az ítéleteknek mindig nevelő célzatuk volt. „Természetes, hogy amikor hiány van szakemberekben (az osztagokban ritkán lehetett ügyvédeket vagy bírákat találni), akkor az ítéletet kizárólag az igazságérzetnek és a józan észnek megfelelően

kell meghozni — hangsúlyozta a valsesiai körzeti parancsnokság 1944 december 10-én. — Bírósági tárgyalásaink ünnepélyes jellege a nevelő célzattal magyarázható. Ha valakit négy vagy öt évi elzárásra ítélünk azzal a feltétellel, hogy börtönbüntetését a háború befejezése után kell leülnie, de kegyelmet kap, ha a partizánosztagban mintaszerűen viselkedik, akkor a bűnös természetesen a lehető legjobb viselkedésre törekszik, hogy kiérdemelje a kegyelmet."

A felszabadító önkénteseknek, akárcsak a rendes hadseregben szolgáló katonáknak, voltak saját törvényszékeik, és az igazságszolgáltatás vastörvényei rájuk is vonatkoztak. Egyes esetekben, mint például Mauri osztagaiban, ahol a törvényszék elnöke Marenco di Moriondo tengernagy volt, egészen pontosan alkalmazták a katonai büntetőtörvénykönyvet. De mindig, még olyan esetekben is, amikor az emberek „nem igen ismerték a büntetőtörvénykönyvet — írta Giovanni Colli, a piemontei parancsnokság jogügyi osztályának vezetője — a mélyen szívükbe vésődött katonai törvényeket tartották szem előtt".

Ahol nem voltak katonai törvényszékek, ott fegyelmi bizottságokat szerveztek. A legtöbb esetben azonban rendes partizántörvényszékek alakultak, és ezek ítélkeztek polgári személyek, foglyok vagy kémek ügyében. E törvényszékek megalakításához és tevékenységéhez, amelyeket a partizánok esetleges bűncselekményeiben ítélkező brigádtörvényszékekkel egészítettek ki, a főparancsnokság vezérfonalként annakidején számos pontos utasítást adott ki, amelyek meghatározták a törvényszék összetételét (a parancsnok vagy az általa kinevezett tiszt mint elnök, az osztag biztosa, helyettese vagy egy kinevezett tiszt mint vádló, és négy partizán), a törvényszék működésének rendjét (vizsgálat, tárgyalás) stb.

Ez a szigorú, de igazságos jogszolgáltatás egyúttal hatalmas erkölcsi támasz is volt, amely az osztagokat segítette a legbonyolultabb kérdések megoldásában. Rémülettel töltötte el az ellenséget és fellelkesítette a felszabadulás ügyét segítő népet.

Az ifjúság még a zord télben is özönlött a partizánok soraiba. A Felszabadító Önkéntesek Hadtestének létszáma a téli hónapokban több mint százezer főre emelkedett. Ez a nagy,

szívós, mindent jelentő téli csata eredménye volt a számok elfogulatlan és tévedhetetlen nyelvén kifejezve.

Mindezek alapján 1945 február elsején leszögezhettük, hogy a téli megpróbáltatások ideje véget ért, és kitűzhettük az ellenállási mozgalom legközelebbi és távolabbi feladatait. Felhívásunkat ezekkel a szavakkal fejeztük be:

„Döntő csaták várnak ránk, és az olasz népnek ezekben a csatákban kell megmentenie a saját életét és azt, ami nemzeti örökségünkből még megmaradt. Azoknak a vidékeknek, amelyek még ellenséges megszállás alatt vannak, nem szabad átélniök Lazio, Toscana, Marche és Romagna szomorú sorsát: meg kell tudnunk védeni őket, meg kell védenünk nemzeti gazdagságunk maradványait, biztosítanunk kell a lehető leggyorsabb újjáépítést, Olaszország holnapja számára meg kell védenünk az ország legjobb erőit."

Ezek a szavak egyúttal félreérthetetlen választ adtak Alexander üzenetére. Válaszunk azt jelentette, hogy mindenek ellenére kibírtuk a téli megpróbáltatást és készen állunk. Ez egyaránt érdeme a harcosoknak és a büszke, hőslelkű, bátor olasz népnek, amely legyőzhetetlen erejű és megbünteti a bűnösöket.

Egységes lobogó alatt

A téli időszakban megérett az ellenállási mozgalom egyik legégetőbb követelése: az a követelés, hogy a partizánosztagok alakuljanak át szabályos katonai osztagokká, egységes feladattal, egységes fegyelemmel és egységes lobogóval — a Nemzeti Felszabadító Bizottság lobogójával. A kommunisták voltak az elsők, akik javasolták Észak-Olaszország felszabadító bizottságának, hogy valósítsa meg ezt az intézkedést, amelynek természetesen nem csupán formális jellege volt.

Ez a komoly veszedelmet rejtegető merész kezdeményezés egyáltalán nem meghátrálásunkat jelentette a különböző politikai irányzatok követeléseivel szemben, hanem megfelelt annak a cselekvési vonalnak, amelyet Togliatti elvtárs vezetésével a Kommunista Párt követett a felszabadult Olaszországban, mégpedig azzal a céllal, hogy létrehozza és felfegyverezze az igazi olasz nemzeti hadsereget, amely a szövet-

séges csapatokkal együtt résztvesz az olasz fasiszták és a német megszállók elleni háborúban.

Lényegében a javaslatnak az volt a célja, hogy gyakorlatilag egyesítsen minden erőt, megszüntesse a bizalmatlanságot, a széthúzást, az osztagok között mutatkozó ellentmondás és versengés minden maradványát, fokozza az osztagok harcképességét és hatékonyságát, s ezzel párhuzamosan a parancsnokság tekintélyét is.

1945 március 29-én Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottsága elfogadta a kommunisták javaslatát, majd elhatározta, hogy a partizánalakulatokat az olasz hadsereg szabályos egységeivé alakítja át. A Felszabadító Önkéntesek Hadtestének főparancsnoksága nyomban a következő körlevelet küldte szét: „Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottsága március 29-én elhatározta, hogy a partizánalakulatokat szabályos katonai egységekké alakítja át, és megállapította e határozat végrehajtásának gyakorlati módját, amelyet a mellékletben ismertet. Minden hozzánk tartozó partizánparancsnokság kötelességévé tesszük, hogy mielőbb tegye meg az előírt lépéseket és a legrövidebb időn belül egyesítsen minden hazafias erőt, hogy ilymódon a leghatékonyabban, a legszélesebb keretek között résztvehessen a küszöbön álló, hazánk felszabadításáért vívandó döntő csatákban."

A gyakorlati rendszabályok a következők voltak: minden külön partizánparancsnokságnak meg kellett szüntetnie eddigi külön elnevezését; közös számozással kellett ellátni a Felszabadító Önkéntesek Hadtestéhez tartozó alakulatokat; rendszeresíteni kellett az egységes, háromszínű zászlót és az egységes jelvényt, az otágú, nemzetiszínű csillagot, közepén a CLN[59] betűkkel. „A Felszabadító Önkéntesek Hadtestének kötelékébe tartozó hazafiaknak — olvashatjuk tovább a körlevélben — politikailag teljesen tisztán kell látniok nemzeti szabadságharcunk feladatait. Ez a tudatosság biztosítéka az egységnek, s a nácizmus és fasizmus feletti győzelemnek, biztosítéka a demokratikus és haladó Olaszország megteremtésének."

Ez a reform nagyszerű vívmány, annál is értékesebb ered-

[59] CLN — a Comitato di Liberazione (Nemzeti Felszabadító Bizottság) rövidítése. — *Szerk.*

mény volt, mert olyan döntő események küszöbén hajtották végre, amelyek minden embertől és minden osztagtól a legnagyobb egyetértést követelték.

Világos azonban, hogy mindezeknek egy papiroson való kifejtése és ennek a papirosnak az alárendelt szervekhez való megküldése még nem volt elég ahhoz, hogy a partizánmozgalom nyomban átszerveződjék szabályos hadsereggé. Az egyszerű harcosoknak elsősorban e vívmány erkölcsi és gyakorlati jelentőségét kellett megmagyaráznunk. És nyiltan meg kell mondanunk, hogy az a megelégedettség, amellyel az emberek a többi egységgel való összeolvadást fogadták — bár ilymódon le kellett mondaniok sok elesett hős nevének és sok csatával kapcsolatos elnevezésnek a használatáról — a parancsnokság és a legénység érettségének megindító bizonyítéka volt. A politikai nevelés aprólékos munkája most hozta meg gyümölcseit: a Garibaldista-, Matteotti-, Giustizia e Libertà-osztagok partizánjai és az autonóm osztagok partizánjai most már nem szűkkörű pártérdekekért küzdöttek, hanem közös eszményekért, ami az egész harcnak egységes szociális és politikai jelleget adott.

XV. fejezet

BEKÖSZÖNT A TAVASZ!

„Akinek van fegyvere — harcoljon, akinek nincs — szerezzen az ellenségtől!"

Végetért tehát a tél hidege és a zord időjárás, végetértek a hajtóvadászatok és a fárasztó menetelések.

A tél teljesen rácáfolt azokra a borúlátó jóslatokra, hogy az évszakokkal együttjáró nehézségek és a hadműveletek „elcsendesedése" lehetetlenné tesz minden néven nevezendő eredményes akciót. A partizánhadsereg, az ellenállási mozgalom vezető csapata — bár minden oldalról támadták és üldözték, nem volt sem felsőruhája, sem lábbelije, sem élelmiszere, nem volt elegendő fegyvere és lőszere, állandóan nyomában voltak az állig felfegyverzett német SS-legények és olasz fasiszták — szívósan viselt minden megpróbáltatást, ha pedig megtámadták, nagy erővel védekezett. Ha néha kénytelen is volt meghátrálni az ellenség túlsúlyban levő erői előtt, később újra támadásba lendült. Nem félt a pusztulástól, mindig tartotta állásait, csapásokat mért az ellenségre és bámulatos ügyességgel teljesítette azt a bátor parancsot, hogy menjen le a síkságra.

A téli nehézségeket a nép önfeláldozó segítsége révén sikerült legyőznünk: az elégtelen légi utánpótlást (amely egyáltalán nem volt az az „égi manna", amit a harcosok vártak) a nemzeti erőforrások széleskörű, gyakran csodával határos mozgósítása egészítette ki.

A partizánhadsereg a tavaszt és az új döntő ütközeteket edzettebben és erősebben fogadta, mint valaha. Az akkori

helyzetet össze sem lehetett hasonlítani az egy évvel korábbi állapotokkal. Azok az osztagok, melyek a nyár végén működtek és a partizánmozgalom felvirágzását, nagyszerű győzelmeit és a „felszabadított övezetek" időszakát végigélték, kivétel nélkül harci állásaikban maradtak: egyesek létszáma még növekedett is, mások pedig, ha létszámuk csökkent is (ilyenek alig voltak), harci tapasztalatokban gyarapodtak.

Büszkén tekinthettünk vissza a megtett útra. Ezt az eredményt, amelynek felbecsülhetetlen katonai és óriási politikai jelentősége volt, többek között azért is sikerült elérnünk, mert ősszel nem hallgattunk azok tanácsaira, akik azt prédikálták, hogy hátráljunk meg az óriási nehézségek elől, akik a partizánmozgalom leszerelését és elsorvasztását javasolták. Ezt az eredményt azért sikerült elérnünk, mert a legjobb osztagok lankadatlanul harcoltak az ellenséggel, megküzdöttek minden nehézséggel, és így élő példát mutatva, cselekvésre ösztönöztek minden más osztagot. Amikor látták szilárd elhatározásunkat, hogy mindenáron folytatjuk a harcot, még a téli „leszerelés" és „elcsendesedés" legmakacsabb szószólói is kénytelenek voltak lemondani terveikről. Egyik-másik nehéz csata után még a „legbefolyásolhatóbb" parancsnokok is újra tevékenykedni kezdtek, helyreállították megbontott soraikat és a harcképes parancsnokok példájára újból harcra vezették a partizánokat.

„Az egész partizánmozgalom szívós kitartása révén — írtuk márciusban — ez a tél is kitűnő harci eredményekkel végződött. Mint ahogy előre láttuk, a tél nem volt az ellanyhulás időszaka. Nézzétek csak meg a főparancsnokság e hónapokról kiadott jelentéseit. Ezek a többszázoldalas jelentések minden egyes oldalon soktucatnyi partizánműveletről számolnak be. Elmondják, hogy sokezer náci és fasiszta vett részt a nagyszabású hadműveletekben, s közülük sokezer életét vesztette vagy megsebesült; a partizánok rengeteg fegyvert zsákmányoltak, az ellenség sokszáz raktárát foglalták el vagy rombolták le; sok mázsa és sok tonna terményt rejtettek el a német rekvirálások elől és osztottak szét a lakosság körében; zsákmányul ejtették vagy megsemmisítették az ellenség vonatait és gépkocsijait, a műutakon és a vasutakon megszakították a közlekedést. Egyszóval, az ellenség élete nehéz

és elviselhetetlen lett — a kitűnő partizán szabálynak megfelelően."

Ezt írtuk még: „Olvassátok el az e hónapokban lefolyt szociális harc krónikáját. Látni fogjátok, hogy voltak impozáns sztrájkok, volt általános munkabeszüntetés, voltak népi megmozdulások, utcai tüntetések, főleg a nők és az ifjúság körében. Ez a harc jelentős mértékben megbénította az ellenség haditermelését, akadályozta a kivégzéseket és deportálásokat, s engedményeket, esetleg részleges eredményeket csikart ki a munkáltatóktól és a fasiszta hatóságoktól. A tapasztalat itt is arra tanít bennünket, hogy a harc útja — az erősödés és a szervezett fejlődés útja, nem pedig a katasztrófáé, ahogy egyes rémhírterjesztők jósolták. Az e hónapok folyamán folytatott fegyveres, tömegméretű harccal lényegesen hozzájárultunk a nemzeti felszabadítás ügyéhez, és elsősorban az új, demokratikus Olaszország felépítésének ügyéhez, szellemének megértéséhez, intézményeinek megteremtéséhez és azoknak az embereknek az előkészítéséhez, akik az országot irányítani fogják."

Ragyogó eredmény! Márciusban a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének főparancsnoksága 100—150 000 emberre emelte fel erőinek létszámát. Ezek az erők 43 övezetben, 104 hadosztályban, több mint 52 autonóm hegyibrigádban voltak elosztva, s körülbelül 10 000 harcos volt a síkságon és a városokban tevékenykedő gapisták és sapisták osztagaiban. Csupán a főparancsnokság adatai alapján megállapítást nyert az is, hogy 1944 júniusától 1945 márciusáig 6 449 partizánműveletet és 5 571 diverziós cselekményt hajtottak végre, megöltek 16 000 németet, zsákmányoltak 109 löveget, 286 nehézgéppuskát, 1 107 golyószórót, 6 505 puskát, 357 láda és 763 mázsa lőszert.

Miközben az olasz fasiszták minden erőlködésük ellenére egyetlen hadosztályt sem tudtak kiküldeni az arcvonalba, addig a megszállt területen hatalmas partizánhadsereg keletkezett és növekedett állandóan, amely sok bajt okozott a megszállóknak és gátolta csatlósaikat abban, hogy a szövetséges hadseregek előnyomulása elé akár a legcsekélyebb akadályt is gördítsék. A tavasz bekösöntésével ez az önkéntes néphadsereg megjelent a színen, erősebben, mint valaha, kitűnő szervezettségben, elég jó fegyverzettel és felszereléssel.

Közben az ellenség táborában egyre érezhetőbbé vált a keleti és más frontokon elszenvedett, sok vereség súlya, a megszállás terhe, a fáradtság és a túlfeszítettség. Ezért a partizánoknak még nagyobb erővel kellett a harcba vetniök magukat.

A partizánok tavasszal kapott utasítását egyetlen mondatban fejezhetnénk ki, amelyet azokban a napokban gyakran ismételtek: „Akinek van fegyvere — harcoljon, akinek nincs — szerezzen az ellenségtől!" Ez volt az ellenállási mozgalom jelmondata, kötelessége, elodázhatatlan feladata.

„Tevékenységünk — írtuk — sohasem volt olyan nagyjelentőségű és nem hozhatott nagyobb eredményeket, mint az ellenség katonai, politikai és erkölcsi válságának mai viszonyai között. Tevékenységünk döntő szerepet játszhat az olasz-német fasiszták országunkból való kiűzésében. Megerősödő, egyre terjedő és nemzeti felkeléssé fokozódó tevékenységünk meggyorsíthatja az események menetét, felszabadíthatja hazánkat és megmenthet majdnem mindent, ami megmaradt nemzeti vagyonunkból, élelmiszer- és árukészleteinkből.

A tavasz az ellenállási mozgalom minden részvevőjét tettekre szólította. Arra buzdította a partizánokat, hogy bátrabban és tömörebb egységben induljanak harcba, fokozzák a harc méreteit és feszültségét; arra buzdította a munkásokat, hogy egyre bátrabban és határozottabban alkalmazzák a sztrájk legyőzhetetlen fegyverét, és egyesüljenek a mozgalmi bizottságok körül; a sapistákat arra sarkallta, hogy fokozzák tevékenységüket, mentsék meg a gyárakat az ellenség romboló szándékától; a parasztokat arra hívta fel, hogy segítsenek a partizánoknak, vegyenek részt házaik és terményeik védelmében, szabotálják a fasiszta terménybeszolgáltatásokat. A tavasz ellenállásra buzdította az egész városi és falusi lakosság akaratát és bátorságát a németek terveivel és számításaival szemben.

Nyílt harcot!

A tavasz előhírnöke volt mindazon hajtóvadászatok teljes és végleges kudarcának, amelyeket az ellenség utolsó erejével indított meg Val Sesiában, Val d'Ossolában, Biella

körzetében, Langheban, Liguriában és kisebb méretekben csaknem mindenütt. Ezekben az akciókban az ellenség kudarcot vallott és rengeteg halottat, sebesültet és hadifoglyot vesztett, ugyanakkor pedig a partizánalakulatok ügyesen harcoltak és harcképességüket teljesen megőrizték.

A tavaszi „átfésülések" jellegzetes eredménye volt, hogy a téltől eltérően most már teljesen megszűnt a partizánok sorainak átmeneti felbomlása, amelynek helyreigazítása régebben többhetes kemény munkát követelt. Értékes tapasztalatokat gyüjtöttünk, s az ellenség támadásaira a partizánok most már nemcsak szívósabb védekezéssel válaszoltak, hanem tömegméretű ellentámadásokkal is.

Az egyik illegális ujság márciusban a következőket írta: „Hírek érkeztek arról, hogy Cuneo tartományban a partizánok hogyan állítanak meg és ürítenek ki vonatokat, hogy fegyverzik le és ejtik foglyul a vonatkísérő nácikat és fasisztákat. Liguriában és Piemonteban kártevő cselekményeket hajtanak végre a hidakon és vasútvonalakon, kisiklatják a vonatokat, megrongálják a kocsiállományt. A gépkocsiutakon, amelyeket nappal a szövetséges légierő bombáz, éjszakánként bátor partizánok cirkálnak. Megtámadják az olasz-német fasiszta gépkocsioszlopokat, súlyos embervesztességeket okoznak nekik, és megsemmisítik azokat a járműveket, amelyeken Németországba akarják szállítani felszerelésünk, nyersanyagunk és élelmiszerünk maradványait. A fasiszták biztonsági őrségeit és táborait mindenütt sikerrel támadjuk."

„Partizántevékenység nemcsak az alpesi völgyekben és az appenninni hegyekben folyik, hanem kiterjed a síkságra és a városokra is. Külön említést érdemel egy tizenhét főből álló sapista osztag ragyogó hadművelete. Ezek a bátor hazafiak megjelentek Somma Lombardo község laktanyájában és lefegyvereztek kétszáz fasiszta katonát és tisztet. A sapisták nagy zsákmányt ejtettek: százötvenhat puskát, négy gépfegyvert, sok revolvert és lőszert. Ezután megparancsolták foglyaiknak, hogy vegyék hátukra az ő különféle katonai felszereléssel megrakott hátizsákjaikat. A «köztársaság katonái» rakományukkal engedelmesen átkeltek a Ticino-folyón, majd a terhet lerakták egy helyen, amely már a partizánok ellenőrzése alatt álló övezet közelében volt." Ezután a foglyokat szabadon engedték, előbb azonban megígértették velük, hogy

többé nem fognak fegyvert a hazafiak ellen. Ötvenhat fogoly kérte felvételét a partizánosztagba.

Ebben az időszakban a partizánmozgalom egyre komolyabban elősegítette a szövetségesek hadműveleteinek sikerét. A partizánok elleni harcra egyedül Piemonteban százezer németet, az egész Muti-hadosztályt, a X. Mas-flotillát és legalább három-négy Németországban kiképzett fasiszta „köztársasági" hadosztályt vontak össze. Az ellenség már nem bízhatott egyetlen hadosztályában sem. Érdekes megjegyeznünk, hogy amikor a Siemens-cég három német szakembere rajtaütési szándékkal megközelítette az egyik partizán rádióállomást, a partizán védőosztag őket fogta el és megszerezte tökéletes rádió szögmérő műszereiket is.

Ez már az egész arcvonalon a nyílt támadások és győzelmek szakasza volt. Márciusban végleg és teljesen felszabadult a paviai Oltrepò körzete, ahol a partizánok Mezzardo, Cavallotti és Pietra parancsnoksága alatt csatáztak. A paviai Oltrepò katonai parancsnoksága felhívással fordult Varzi lakosságához, s abban többek közt ezeket mondta: „Városotok a náci-fasiszta elnyomás négy hónapja után felszabadult az ellenséges megszállás alól. A szabadság dicső önkéntesei március 12-e és 13-a zord napjaiban győzelmet arattak a Varziért folyó harcokban, amikor a Valverde, Costa Cavalieri és Rocca de Giorgi környékén folytak a harcok. Ma az új és szabad Olaszország háromszínű lobogója leng Varzi terei felett."

Március 15-én a 6. övezet parancsnoksága rendkívüli jelentést tett közzé, amely számos nagy győzelemről adott hírt:

„Az ellenség készül, hogy Németországba szökjön, s minden erejét megfeszítve igyekszik rémítgetni bennünket. Nézzük, milyen eredménnyel járnak erőfeszítései. *A Gaio-brigád arcvonala:* Visszavertük az ellenség tömegméretű támadásait, felszabadultak Farini, Bettola stb. községek, az olasz-német fasisztákat megfutamítottuk. Veszteségeink jelentéktelenek. *Az Aliotta- és Gramsci-hadosztályok arcvonala:* Visszavetettük az ellenséges csapatok tobb mint ezer főből álló négy oszlopát. Az ellenség vesztesége hetven halott és negyven sebesült. Néhány községet felszabadítottunk, a fasiszták egy részét lefegyvereztük. Veszteségeink jelentéktelenek. *A Cichero-, Giustizia e Libertà- és Matteotti-hadosztályok arc-*

vonala: Az ellenség támadásait visszavertük. Barbagelatától kétszáz német és bersagliere vonul vissza rendezetlen sorokban, maguk mögött hagyva négy halottjukat és huszonhat sebesültjüket. Sikeres rajtaütések Genovában, Pratóban és Bolzano körzetében. A mi oldalunkon nem volt veszteség. *A Pinan-Cichero-hadosztály arcvonala:* A harcban életét vesztette tizennyolc olasz-német fasiszta, megsebesült negyvenhat, fogságba esett százhatvanöt, köztük néhány német tiszt és Arquata, Novi, Tortona városokból a «fekete brigádok» csaknem minden tisztje, köztük Gianelli háborús bűnös is.

Ezeken az akciókon kívül márciusban Boddio község felszabadítása során az ellenség csaknem ezer embert vesztett halottakban, sebesültekben és hadifoglyokban. A mi veszteségeink egészen jelentéktelenek voltak.

Partizánok! Az ellenség mindenütt vereséget szenved: morális állapota erősen romlik. Valle Scrivia körzetéből és más körzetekből a feketeinges és német katonaszökevények csapatostul jöttek a partizánokhoz, és fegyvereikkel, lőszerrel együtt megadták magukat. Huszonhárom bajtársunknak sikerült megszöknie Chiavari börtönéből. Az ellenséges osztagok mindenütt felbomlanak és eldobják fegyvereiket. Ne engedjetek pihenőt az ellenségnek, és akkor ellenállása hamarosan megtörik!"

E hónapok folyamán az ütközeteket úgy vívtuk és úgy is kellett megvívnunk, hogy a cél a felkelés talajának előkészítése volt. Mindenütt kiadtuk a jelszót: „Megsemmisíteni a helyőrségeket és az ellenség biztonsági őrségeit!" Akcióink, a multhoz hasonlóan, váratlan jellegű rajtaütések voltak, hiszen ez a partizánharc sajátossága, de most már gondosabb előkészítés előzte meg őket, és szinte kísérleti hadműveletek voltak, amelyek stratégiailag és taktikailag előkészítik annak a terepnek végleges és teljes meghódítását, amelyen a harc folyik. A műveleteket most már nem egyszerűen azért indítottuk meg, hogy az ellenségnek ne hagyjunk pillanatnyi nyugalmat sem, hanem most már megsemmisítő csapásokat mértünk az ellenségre, s ezek a csapások nagyobbarányú akciókat készítettek elő.

A partizánok akciói rendkívül merészek lettek. Egyes műveleteink a partizánokat egészen Torino kapujáig vezették; sorozatos támadásokat intéztünk az ellenséges bizton-

sági őrségek és az olyan helyőrségek ellen, amelyek Oltrepò körzetének határain helyezkedtek el; „háromszínű karszalagos" partizánok támadást intéztek a lambratei hadbiztosság ellen, s ennek eredményeként nagymennyiségű fegyvert és lőszert zsákmányoltunk; merészen betörtünk Saluzzo, Alba, Biella, Vercelli, Asti és Savona városokba, ahol a partizánok ellenséges helyőrségeket és biztonsági őrségeket semmisítettek meg. Számos helyőrséget semmisítettünk meg kisebb városkákban is.

A lombardiai gapisták és sapisták március folyamán számos gyűlést hívtak össze Milánó gyáraiban és a körzet más ipari központjaiban. Különösen sikerültek azok a gyűlések, amelyeket március 8-a, a Nemzetközi Nőnap alkalmával szerveztek. Ekkor a gapisták és a sapisták védelme alatt nagyon sok nő beszédet mondott a gyári munkásnők és a lakosság előtt, akik lelkesen fogadták ezeket a beszédeket. Milánóban minden fontosabb épületnél csaknem mindennap röplapokat terjesztettek. A tüntetések és propagandabeszédek gyakran összetűzésekkel végződtek és hozzájárultak a fontos események beköszöntését jelző légkör megteremtéséhez.

A partizánok megszámlálhatatlan, nyílt és lesállásból végrehajtott támadásai egyre nagyobb veszteségeket okoztak az ellenségnek. Az ujságok hírszolgálata tarkállott az ilyesmivel foglalkozó beszámolóktól és esetektől. Nézzünk néhányat közülük:

Emiliában van egy Fabbrico nevű kis falu. A faluba berontott a feketeingesek egyik jól felfegyverzett osztaga, hogy a lakosságot megbüntesse a partizánok iránt érzett rokonszenvükért. A feketeingesek huszonkét túszt szedtek össze és a főtéren gyüjtötték egybe őket. Ekkor megjelentek a partizánok. Négy órás nyílt csata kezdődött. A túszokat kiszabadították, a fasiszták pedig visszavonultak, harminc halottat és harmincöt sebesültet hagyva a csatatéren. Többé be sem merték tenni a lábukat a faluba. Banzolában — ugyancsak Emiliában — a partizánok szembeszálltak egy német büntetőosztaggal és megfutamították azt.

Veneto. Boscon faluban egy harminc főből álló német osztagot megtámadtak és szétszórtak a partizánok. Tizennégy németet megöltek, ötöt megsebesítettek. Februárban Val Morelben a 7. alpesi brigád megtámadott háromszáz németet.

A németek kénytelenek voltak a faluban eltorlaszolni magukat, a partizánok pedig körülzárták őket. Az ellenség megerősítést kapott, de ezeket is szétszórták. Erre a németek visszavonultak és a faluból nőket, öregeket és gyermekeket hurcoltak magukkal. A partizánok üldözőbe vették a németeket és kiszabadították a túszokat. Az ellenség negyvennyolc halottat és tizennégy sebesültet hagyott a csatatéren. Az egyik német százados a csata után kénytelen volt elismerni: „A partizánok a csata folyamán felülmúlhatatlan szervezettségről és cselekvési egységről, nagy bátorságról, szilárdságról és határozottságról tettek bizonyságot."

Igaz legendák

Akkoriban sok olyan bámulatos, hősies és szokatlan epizód játszódott le, hogy szinte hihetetlennek látszanak. Ezek világos képet adnak a partizánmozgalomról, annak sajátosságairól, az olyan hatalmas népi mozgalom jellemző vonásairól, amelyet áthat a nép eleven és kiapadhatatlan teremtő képzelete. A partizánok a hűség, a bátorság, az egyszerűség és a baráti szivélyesség légkörében, egyúttal azonban a megingathatatlan szilárdság légkörében tevékenykedtek. Éppen ez a légkör szülte azokat az epizódokat is, amelyek méltóak arra, hogy örökké megmaradjanak a nép emlékezetében, gyakran egyszerű népi legenda alakjában.

Itt van például a Pasquale álnéven ismert partizán, aki Ariosto hőseire emlékeztet. Amikor foglyul ejtette Giovanardi fasiszta ezredest, büntetésül csak arra szorítkozott, hogy kihívta ökölviadalra. Naív módon megfeledkezett arról, hogyha ő maga esett volna fogságba, akkor rá akasztófa várt volna, nem pedig ökölviadal. Pedig Pasquale nagyon jól tudta, milyen sors várt bajtársaira, amikor a németek vagy az olasz fasisztá k kezébe kerültek: ezeket a partizánokat holtan találták, testük tele volt égési sebekkel, amelyeket tüzes vassal sütöttek rájuk. Néha szájukban volt kitépett szívük, máskor dárdára tűzték fejüket.

Feltétlenül meg kell emlékeznünk annak a fiatal partizánnak a viszontagságos útjáról, aki Sale Langhe mellett megsebesült egy csatában. Ez a partizán a többitől elszakadva

gyalog ment egészen Torinóig. Egyenruhájáról, amelyet szövetséges repülőgépek dobtak le a partizánoknak, és kinőtt szakálláról már az első szempillantásra fel lehetett ismerni benne a „lázadót". Véresen, piszkosan, kezében fegyverrel felszállt a villamosra, de, hogy úgy mondjuk, senki sem „vette észre", s így szerencsésen megérkezett otthonába, Borgo San Paolóba.

Érdekes a vialei partizánkórház története is, amelyet a Superga-osztag tagjai alapítottak. Amikor a márciusi hajtóvadászatok során a partizánoknak ki kellett üríteniök a kórházat, hatásos védelmi rendszert találtak ki azon sebesültek részére, akiket már nem tudtak elszállítani. Mindegyik ágy fejéhez fejlapot erősítettek a következő felírással: „E sebesült sérthetetlenségét biztosítja a kezünkben levő foglyok élete..."

Ifjaink minden nehézség ellenére is duzzadtak az életörömtől, mindig jókedvűek voltak. Mindig készen álltak a tréfálkozásra, megfeledkezve az ellenség garázdálkodásáról és az akasztófáról, amely gyakran fenyegette őket. Kigúnyolták a németeket: a házak falaira kis táblákat akasztottak „Vigyázat! Fasiszta bandák!" felírással. A táblákhoz gyutacsokat erősítettek, és amikor a fasiszták dühösen le akarták tépni, a nagy pukkanástól annyira megrémültek, hogy majdnem holtan estek össze.

Ifjaink nagy örömüket lelték a merész vállalkozásokban. Az egyik Friuliból származó partizán tiszt fasiszta „köztársasági" tiszti egyenruhába öltözött, és így szemlét tartott az Adige és a Po közötti erődítményeknél. Aláírta a szemléről felvett jegyzőkönyvet, majd nagy tisztelgések közben eltávozott. Ezek a kalandok nem mindig voltak ilyen ártatlan jellegűek. Így például, a genovai gapisták egyszer „kémek napját" szerveztek és egyetlen nap alatt huszonkét német kémet öltek meg a város kellős közepén.

Erőnk fényes bizonyítéka volt a fogolycsere. Ezzel a módszerrel néhány hónapig sikerült megmentenünk embereink drága életét. Hogy képet adjunk ennek a cserének a jelentőségéről, idézünk egy epizódot, amelyről a *Partigiano* című illegális ujság számolt be.

„Éjszaka fogták el őt, amikor a síkság egyik házában felszabadító harcra gyűlt a partizánosztag. Genovába szállították.

A hazafit kezénél fogva felakasztották a mennyezetre, puskatussal ütötték-verték, s követelték, hogy árulja el bajtársainak a nevét. Egy szót sem tudtak kihúzni belőle, s ekkor halálra ítélték. Ugyanakkor azonban hegyi járőreink elfogtak egy német őrmestert, s így lehetőségünk nyílt a fogolycserére. Kevéssel a halálos ítélet végrehajtása előtt megjelent náluk a mi küldöttünk. Az olasz fasiszta hóhéroknak, német gazdáik követelésére, meg kellett válniok áldozatuktól. A hazafit elvezették az őrjárataink ellenőrzése alatt álló övezetbe. Meggyötörten, kimerülve hinni sem tudott sorsának váratlan jórafordulásában. A parlamenterrel együtt sokáig kellett várniok, hogy mikor hozzák már a fogoly németet. A fogoly helyett azonban az a jelentés érkezett, hogy a németet valamilyen közbejött akadály miatt csak másnap hozzák el. Ekkor a hazafi, bár a mi körünkben már újból megízlelte a szabadságot, amelyet olyan váratlanul nyert vissza, ezt mondotta: «Vissza kell mennünk, s majd holnap újból eljövünk, amikor kívánjátok.» Megmondtuk mikor jöjjenek, és megindultan, keményen megszorítottuk bajtársunk kezét, aki még ilyen súlyos helyzetben is meg tudta mutatni a kegyetlen ellenségnek az olasz hazafiak kemény akaratát, kötelességtudását és becsületérzését. Jelentkezett a német tisztnél, aki nagyon elcsodálkozott a történteken. Másnap fegyveres egységeink jelenlétében szabályszerűen megtörtént a fogolycsere."

A felkelést megelőző tavaszon a gyári munkások és a parasztok már nagyon jelentős segítséget nyujtottak. Március 11-én hetvenezer torinói munkás sztrájkolt, és ugyanakkor sztrájkoltak Aosta, Novara, Ivrea, Biella üzemeinek munkásai, valamint Vercelli körzetében a napszámosok is. Március 26-án Genovában sztrájkoltak a hajógyárak munkásai, a Fossati Acélművek és a San Giorgio gyár munkásai. Emiliában, mint mindig, utcai tüntetések voltak. „Több mint száz milánói üzem munkásai sztrájkoltak egy emberként" — írta az *Unità* nagybetűs címmel a március 28-i sztrájkról, amely ezzel a jelszóval indult: „Kenyeret és élemiszert követelünk, követeljük a fasiszta rémuralom megszüntetését, a politikai foglyok szabadonbocsátását, Németországba hurcolt testvéreink hazaszállítását!" Mindenütt gyűléseket tartottak, amelyeken a munkások nagy buzgalommal vettek részt. A sztrájkkal sikerült engedményeket kicsikarniok. Március 29-én

Észak-Olaszország felszabadító bizottsága mély megelégedését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a munkások harca előkészítette az immár közeli felkelést a nácizmus és a fasizmus kiirtása és a haladó demokrácia diadala érdekében.

És a parasztok? A *La nostra Lotta* című ujság a következőket írta: „A parasztok, akik harcba küldték a fiaikat, ezenkívül is jelentős mértékben hozzájárultak a mi ügyünkhöz, mert gazdaságaikban menedéket és ennivalót adnak a csapataiktól elszakadt fegyveres partizánoknak, úgyszintén a sebesülteknek és betegeknek is. A parasztasszonyok embereink szerető anyái és nővérei. A parasztoknak nagy hazafias érdemeik vannak. Az olasz-német fasiszták sokszor kegyetlenül megkínozzák őket, de ők nem adják be a derekukat, nem szolgáltatják ki a partizánokat és az ellenségtől megtagadnak minden olyan tájékoztatást, amely nyomra vezethetne. A parasztok haláltmegvető bátorságot tanusítanak mint a partizánok küldöncei vagy vezetői. Sok parasztot letartóztattak és kegyetlenül megkínoztak, sokat Németországba hurcoltak. Soknak a szeme láttára pusztították el a vagyonát, vetését, állatait, perzselték fel a gazdaságát. Sokan látták, hogyan erőszakoskodtak feleségeikkel, milyen csúfot űztek velük. Amikor a parasztokat felhívtuk, hogy vegyenek részt a demokratikus szervezeteknek, a falusi Nemzeti Felszabadító Bizottságoknak, a népi községtanácsoknak a megalakításában, nagy lelkesedéssel fogadták felhívásunkat.

Liguriában, Reggio, Asti és Ossola körzetében a parasztok tevékenyen részt vettek a helyi önkormányzati szervekben. Végre valahára maguk döntöttek saját ügyeikben, végre megszületett az az új demokratikus élet, amelyet egészen öntudatosan akartak támogatni. A népi bizottságok sok falu vezetőjét maguknak a parasztoknak a köréből jelolték ki. Ezek olyan emberek voltak, akik a lakosság teljes bizalmát élvezték. Így végre a lakosság láthatta, hogy végetért a falánk és gőgös önkényurak hatalma, akik csak a nagybirtokosok érdekeivel törődtek."

Még egy epizódot idézek, amely nézetem szerint minden magyarázatnál jobban feltárja annak az igazi értelmét, hogy a parasztok miért vettek részt a háborúban, miért látták benne létérdeküket és miért hoztak ezért áldozatokat. A partizánok egyik csoportja egy gazdaságban rejtőzött el a hajtóvadászat

elől, amelyet számbeli és fegyverbeli fölényben levő ellenséges erők hajtottak végre. A németek felfedezték őket és megparancsolták, hogy jöjjenek ki rejtekhelyükről. Az első két partizánt géppuskasorozattal megölték. Ebben a pillanatban előlépett az öreg paraszt és ezt mondta a németeknek: „Én bujtattam el őket. Inkább engem, az öregembert lőjétek agyon, de kíméljétek ezeknek a fiataloknak az életét."

Ez az epizód sokezer névtelen parasztnak, a partizánok ismeretlen, szerény segítőinek a hőstetteit tükrözi, akik az ellenállási mozgalom dicsőséges részvevői voltak.

Mentsük meg a nemzeti vagyont

1945 tavaszát nemcsak a csaták, hősiesség, vértanúság és a nagy népi mozgalom teszi emlékezetessé. Ez a tavasz egyúttal a titkos tevékenységnek, az erőteljes, burkolt készülődésnek és a felkelési tervek összeállításának az időszaka is volt. Igaz, már a mult nyáron átgondolták és összeállították a felkelés titkos terveit, az ingatlanvagyon és az élelmiszerkészlet megmentésének terveit. De éppen tavasszal, az események egyre gyorsuló menetének hatására, ezeket a terveket sietve ki kellett egészíteni.

Az ellenség terveinek meghiúsítása érdekében, amely Olaszországban nyiltan a „felégetett föld" taktikáját akarta alkalmazni, az útmutatások és utasítások egész sorát dolgoztuk ki. A partizánoknak nemcsak az volt a kötelessége, hogy diverziókat szervezzenek a vállalatoknál, megsemmisítsenek különböző épületeket, áramfejlesztő telepeket és ipari berendezéseket, hanem az is, hogy ugyanakkor harcoljanak a kártevés ellen. E két feladat között az ellentmondás inkább látszólagos volt, mint lényegbevágó, mert mind az egyik, mind a másik feladatnak elsősorban egy és ugyanaz volt a katonai célja: az ellenséges tervek meghiúsítása és saját javaink megmentése. „Tudjátok — írta a főparancsnokság már 1944 szeptemberében —, hogy a németek közeli visszavonulásuk küszöbén a vízvezetékek, a gázgyárak és a főbb ipari üzemek lerombolására készülnek. A területi parancsnokságok és minden egyes csapatrész parancsnoksága is köteles megfelelő intézkedéseket tenni ezeknek a rombolásoknak a megakadályo-

zására. Osztagainknak módjukban áll, hogy elsősorban a vízvezetékeket figyeljék és védjék. A gyárak védelmére mozgósítani kell az illető gyárakban alakult sapista osztagokat, amelyek a városi parancsnokság tervei alapján működnek."

Néhány nap mulva a főparancsnokság a következőket írta az áramfejlesztő telepeken végrehajtott kártevésekről: „Meg kell előzni minden olyan rombolást, amely hosszú hónapokra megakadályozná az üzemek helyreállítását. Amikor villamosvezetékeket kell átvágni, hogy ezzel kárt okozzunk a német haditermelésnek, akkor csakis olyan rombolásokra szabad szorítkozni, amelyek az ipari üzemek munkáját néhány napra, esetleg néhány hétre bénítják meg. Ezért a parancsnokság összeállította azoknak az üzemeknek a jegyzékét, amelyeknek a berendezését a németek Németországba akarják szállítani, vagy helyben el akarják pusztítani. A parancsnokság meghatározott osztagokra és alakulatokra bízta ezeknek és más üzemeknek az őrzését."

1945 februárjában a piemontei körzeti parancsnokság külön osztályt szervezett, hogy az diverziókat hajtson végre és ugyanakkor harcoljon a kártevések ellen. Ez az osztály külön tervet dolgozott ki a kártevések elleni harcra. A terv világos képet ad a partizánoknak a nemzeti vagyon védelmében kifejtett tevékenységéről. Ez a terv minden technikai és stratégiai részletében megszabta azokat az intézkedéseket, amelyeket a németek visszavonulásának időpontjában Piemonte egész területén foganatosítani kell az áramfejlesztő telepek, a közérdekű ipari vállalatok, az élelmiszer-, ruha- és nyersanyagraktárak, valamint a közlekedési utak megvédése érdekében. A tervben például ezt olvashatjuk: „A közérdekű üzemek védelméről elsősorban a hazafias csoportok szervezeteinek kell gondoskodniok. Így például, a távbeszélő szolgálatot a nagy távbeszélő állomások nagyszámú belső személyzetének kell biztosítania, viszont, más esetekben már most meg kell kezdeni külső osztagok szervezését és felszerelését."

Mindenütt számos tervet készítettek a nemzeti műemlékek megvédése érdekében. Így például, a piemontei bizottság február 22-én külön körlevelet intézett minden partizánparancsnoksághoz. Ebben felhívták a figyelmet a történelmi helyek, épületek, múzeumok stb. egész sorára, és a partizánok kötelességévé tették, hogy azokat megvédjék a visszavonuló

németek vad dühétől, akik erre a célra külön romboló osztagokat képeztek ki.

A főparancsnokság a felszereléseknek és üzemeknek védelmére tett intézkedések kiegészítéseképpen levelet is intézett a gyárvezetőkhöz és a gyárosokhoz, és őket tette felelőssé az esetleges kártevésekért, a vállalatok megvédését célzó intézkedések előkészítéséért és végrehajtásáért. Ez a levél többek között a következőket mondotta: „A rombolások és rekvirálások elleni harc érdekében intézkedéseket adunk ki, de ezenfelül az ipari vállalatok tulajdonosai és vezetői is kötelesek minden vonalon előkészíteni és haladéktalanul végrehajtani azokat az intézkedéseket, amelyek a legnagyobb mértékben alkalmasak annak megakadályozására, hogy az ellenség kopár pusztasággá változtassa Olaszország területét. Ott, ahol nem lehetett számítani a gépek, a berendezési és felszerelési tárgyak s az áru megmentésére, már most gondoskodni kell arról, hogy elrejtsék a szerszámgépek fontosabb részeit, a tartalékalkatrészeket, a különböző villamosberendezéseket és különösen azokat az értékes anyagkészleteket, amelyek nélkülözhetetlenek iparunk újjáépítéséhez. Hasonló intézkedéseket és utasításokat adtunk a munkásoknak és tisztviselőknek is, akik külön belső gyári osztagok szervezésével kötelesek gondoskodni ezek végrehajtásáról. Ez utóbbiak tevékenysége kapcsolódjék egybe a megfelelő politikai és katonai szervezetek tevékenységével.

Nem tűrhető semmiféle késlekedés, semmiféle ingadozás azoknak az üzemeknek a megmentésében, amelyek a jövőben biztosítani fogják munkánkat, hiszen ettől függ népünk élete és felvirágzása. Azok a gyárosok és vezetők, akik nem teszik meg a legnagyobb erőfeszítést és nem fejtik ki egész kezdeményező képességüket azért, hogy útját állják az utolsó nácifasiszta rablásnak, tétlenségükért viselni fogják a felelősséget."

A piemontei parancsnokság tehát így készült fel minden eshetőségre a felkelés küszöbén. Március 1-én az Azienda Elettrica Municipale nevű torinói vállalat igazgatóságának jelentették, hogy a kártevés elleni harc vezetésével foglalkozó osztály „többek között megszervezi az e vállalathoz tartozó legfontosabb objektumok védelmét. Ezért szükséges, hogy az igazgatóság a lehető leggyorsabban megállapodásra jusson a piemontei felszabadító bizottsággal, s kijelölje saját

képviselőjét a fentjelzett védelem tervének kidolgozására és e védelem megszervezésére... Ha a fentjelzett feladat fontosságának megnemértése miatt e védelmi terv gyakorlati megvalósítása meghiúsul, akkor a felszabadulás után a bűnösöket az ország színe előtt felelősségre vonják." Ugyanezen a napon ugyanilyen értesítést küldtek a Società Idroelettrica Piemontese nevű és a Cogne nevű cégnek, majd a Fiat- és a Lancia-cégnek, és sorban minden országos jelentőségű vállalatnak.

Március 4-én utasítást adtak ki, hogy szervezzék meg a Società Idroelettrica Piemontese-cég Val d'Aosta körzetében lévő hidroelektrikus vállalatainak védelmét. A védelmi terv többek között a partizánosztagok sorozatos átcsoportosítását is előírta.

Végül, azt a lehetőséget is számításba vették, hogy szükség esetén a passzív védekezés álláspontjára kell helyezkedni és előzetes rombolásokat kell megszervezni. „Mivel Bard, Carema és Quincinetto erőtelepeinek elhelyezése miatt igen nehéz e telepek aktív védelmének megszervezése, tervbe vettük előzetes rombolások végrehajtását (például, a tető rászakítását a gépházra) és a passzív védelem megszervezését. Aktív védelem lehetősége esetén kapcsolatot kell teremteni a 112. Garibaldi-brigáddal. Elhatároztuk, hogy egyes állomásokon (Ferrere, Maen'pronte, San Martino, Mongiove) kellő időpontban üzemképtelenné tesszük a transzformátorokat, mégpedig úgy, hogy olajat öntünk a rejtve levő kamarákba, s ilymódon később az olajat átszűrés után a lehető leggyorsabban ismét felhasználhatjuk. Ugyanezeken az áramfejlesztő telepeken minden bejáratot álcáztunk, kivéve egy kisebb bejáratot, amelyet viszont a külső ellenállási csoportok tűz alatt tarthattak. Más áramfejlesztő telepeken ugyanilyen intézkedések történtek, de a telepvezetők megbízhatatlansága miatt más formában."

Egyszóval, mindez olyan háló volt, amelyet gondosan és türelmesen fontunk az ellenség köré és annak olyan szándékai köré, hogy elrabolja a megkínzott Olaszország megmaradt javait is, és azt új martalékul dobja a háború pusztító lángjaiba. A mérnökök, szakemberek, katonák, munkások és partizánok szeretettel készültek a haza megmentésére és megvédelmezésére. A nép készen állt, hogy saját életével védje

meg a maga szerény vagyonát. És ebben a pillanatban, az ellenség végső dühkitörése és bosszúja előtt, a nép éberen őrködött, hogy megvédje *saját* gyárait, *saját* áramfejlesztő telepeit, *saját* munka- és életlehetőségeit, s ezzel biztosítsa a közeli és távoli nemzedékek jövőjét.

„Adjátok meg magatokat, vagy pusztulás vár rátok!"

Az ellenséget torkonragadtuk, érezte, hogy ütött az utolsó óra, de azt minden módon iparkodott elodázni. Egyfelől, a düh és a rémület hatása alatt fokozta rémuralmát, amely könnyel és vérrel jelezte az elnyomóknak a megszállás másfél éve alatt megtett útját, másfelől, igénybevett minden eszközt, még a hízelgést és a kétszínű játékot is, hogy bármi áron megtalálja a számára már lehetetlen kiutat. A partizánoknak szembe kellett fordulniok az ellenség minden ilyenfajta kísérletével.

A németek, akik mindig az embertelen kegyetlenség és megfélemlítés eszközeihez folyamodtak, amikor kiegyezést vagy lélekzetvételnyi szünetet akartak kicsikarni, ezúttal már kevésbbé nyiltan jártak el. Az olasz fasiszták viszont minden józan eszüket elvesztették. A katasztrófa elhárítása érdekében tett kísérleteiket hisztérikus fenyegetések, bosszútervek, kegyetlen gyilkosságok és tomboló dührohamok kísérték.

Amikor Mussolini utolsó beszédében mindenki fülehallatára nyilvánosságra hozta azt a bűnös elhatározást, hogy „várostól városig, háztól házig" hátrálva védik meg a Po völgyét, ami nem jelenthetett mást, csak azt a szándékot, hogy a nyomorúságok örvényébe taszítson mindenkit és mindent, s a megfélemlítés és a halál kedvéért egyformán nyomorúságos sorsba döntsön minden olaszt, fasisztákat és antifasisztákat egyaránt, ugyanakkor olyan ujságírók, mint például Pettinato, a barrikádokon, sőt, mint ők mondták, az „idegen szuronyokon át" akarták kivetni a menekvés és a „megbékélés" horgonyát. Lényegében ugyanazért a célért buzgólkodtak, mint bandavezérük: le akarták téríteni az olasz nép szabadságtörekvéseit a helyes útról és el akarták nyomni az olasz népet — egyedül a német és olasz fasiszta katonák előnye érdekében, pedig csakis ezek jelentették az „idegen szuronyokat, amelyeket ma Olaszországban minden eszközzel és a leg-

nagyobb határozottsággal meg kell semmisítenünk", ahogy az ellenállási mozgalom egyhangúan válaszolt e hóhéroknak.

A fasiszták terveibe kétségtelenül olyan új kísérletek is beletartoztak, hogy nézeteltéréseket szítsanak a mi táborunkban, és az ingatag elemek segítségével, amelyeket az egyház és a kereszténydemokraták uszítottak, elhintsék a már régóta ismert hangulatokat: a „fegyverszünet", a „megnemtámadási egyezmények", a „nyílt" és „vendéglátó" városok követelését.

Ámde a pusztulás órájában már hiábavaló volt egész demagógiájuk, amely a „szocializálás"[60] komédiájában öltött testet. Ha ez a demagógia pillanatnyilag meg is szédíthetett, vagy el is bolondíthatott olyan tudatlan és hiszékeny ifjakat, akik még a fasiszták soraiban maradtak, egyetlen pillanatra sem tévesztette meg már az olasz munkástömegeket, amelyek sokkal jobban ismerték a vén ravasz rókát, semhogy felüljenek utolsó cselfogásainak. Az olasz munkástömegek nagyon jól megértették, hogy az úgynevezett „szocializálásnak" csak egyetlen célja volt: a hitlerista háború érdekeinek kiszolgálása. „Nem elég, ha a nép legmélyebben szántó vágyaira a legdrágább szavakat használják, ezzel a dolgozókat már nem lehet megtéveszteni" — írta a *La nostra Lotta* című ujság.

A fasisztáknak a másféléves huzavona után penészlepett, hírhedt Veronai Pontokról át kellett térniök e pontok megvalósításának nevetséges kísérletére, amit egyébként a legválságosabb időpontban vállaltak, s e kísérletek máris a legszomorúbb eredményre vezettek. Márciusban szavazást tartottak a Fiat üzemek „szocializálásáról". A vállalatnál 28 068 munkásnak és 1 161 tisztviselőnek volt szavazati joga. 28 666 ember egyáltalán nem vesz részt a szavazáson, 238-an üres szavazólapot dobtak az urnába, 51 szavazólapot érvénytelennek nyilvánítottak és csak 274 ember szavazott a „szocializálásra". A lingottói Fiat-gyárban a szavazati joggal rendelkező 4 500 munkás közül mindössze 47-en mentek el a szavazóhelyiségbe, s közülük is 38-an üres szavazólapot dobtak az

[60] Mussolini fasiszta pártja 1943 novemberében kongresszust tartott Veronában. A kongresszuson programmkiáltványt fogadtak el, amely rengeteg demagóg ígéretet tartalmazott. Ennek a kiáltványnak, amely Veronai Kiáltvány vagy Veronai Pontok néven ismeretes, egyik legfontosabb pontja az volt, amelyben a fasiszták kötelezettséget vállaltak, hogy megvalosítják az „ipar szocializálását". — *Szerk.*

urnába. Mirafioriban a szavazóurnákba adományokat gyüjtöttek a partizánoknak. Az érvénytelen szavazólapok között csaknem mindenütt akadtak olyanok, amelyeken antifasiszta felírások és üdvözletek voltak a partizánok címére.

Ugyanakkor napirenden voltak a Mussolini-rendszert jellemző, rendeleti úton törvényerőre emelt intézkedések, amelyek egy-egy merényletet jelentettek a dolgozók jogai ellen. Eltörölték például a háborús pótlékot. Röviddel ezután rendeletet adtak ki a tömeges elbocsátásokról, amelyeket képmutató módon „ideiglenes rendelkezési állományba helyezésnek" kereszteltek el. A fasiszták ilyen módon akarták arra kényszeríteni a munkáscsaládokat, hogy napi tizenhét lirából éljenek meg, az elbocsátott munkásokat pedig felhasználhassák az erődítményépítkezéseknél és útjavító munkálatoknál, amelyeket légitámadások közben végeztek. Ilyen volt Mussolini „szociális köztársasága" ...

A vég közeledése a legkegyetlenebb dühre gerjesztette Mussolini utolsó híveit. A *Grido di Spartaco* című ujság március 15-i száma ír két emberbőrbe bújt fenevadról, a Novenacsalád két tagjáról, apáról és fiúról, ahol a fiú tizennégyéves szadista szörnyeteg volt. Ezek a vadállatok megölték Leo Lanfrancót, Carrandó professzort és öt fiatal partizánt: a tizennégyéves gyilkos az egyiknek tisztán szórakozásból „kitépte a szemét, mielőtt meggyilkolta volna". Az illegális ujság arról is beszámolt, hogyan ölték meg a fasiszták torinói otthonában Arduino munkásaktivistát. Vadállati kegyetlenséggel meggyilkolták Arduino két lányát és az egyik lány vőlegényét is.

Még azt sem mondhatjuk, hogy a fasisztákat a kétségbeesés hajszolta ilyen gazságokra, amikor látták, hogy nincs számukra kiút. Hiszen a kivezető utat megmutatta nekik a Felszabadító Önkéntesek Hadteste főparancsnokságának kiáltványa, amelyben ezt olvashatjuk:

„A menekülésnek csak egy útja maradt azok számára, akik elárulták a hazát, kiszolgálták a németeket és támogatták a fasizmust: ha leteszik a fegyvert, megadják magukat a hazafias osztagoknak és a Nemzeti Felszabadító Bizottságnak. *Adjátok meg magatokat, vagy pusztulás vár rátok!* — ezt a parancsot kell szem előtt tartaniuk a fasiszta erők tagjainak, a németeknek és olaszoknak egyaránt, a fasiszta önkénteseknek

éppenúgy, mint azoknak, akiket behívtak az úgynevezett «köztársasági» hadseregbe.

Mindenki legyen tisztában azzal, hogy aki nem adja meg magát, azt eltiporjuk, akit fegyverrel a kezében fogunk el, azt agyonlőjük. Csak annak az életét kíméljük, aki önként elhagyja az árulók sorait, aki minél több fegyvert átad a hazafiaknak, és akit személy szerint nem terhelnek a Nemzeti Felszabadító Mozgalommal szemben elkövetett súlyos bűnök."

A felhívás így végződött: „Senki sem mondhatja, hogy a sír szélén nem figyelmeztették és nem mutatták meg neki a menekülés utolsó útját."

E nemeslelkű felhívást a fasiszták egyrésze megszívlelte, másrésze azonban tovább kegyetlenkedett.

A fasiszták igyekeztek megfélemlíteni a munkástömegeket. „A fasiszták számtalan gyilkosságához — olvassuk a piemontei felszabadító bizottság kiáltványában — még egy borzalmas, hidegvérrel kigondolt és hidegvérrel végrehajtott gaztett járult. Az áldozat — Antonio Banfo kommunista munkás. A gyilkosságot április 18-án, a Grandi Motori-gyár általános sztrájkjának napján határozták el. A kijáratokat elzárták. Cabras ezredes, a fasiszta csendőrség parancsnoka odament a sztrájkoló munkásokhoz. Agyonlövéssel fenyegetőzve akarta arra kényszeríteni őket, hogy újra álljanak munkába. Antonio Banfo odalépett. Minden jelenlevő munkás nevében beszélt: «Nem állunk munkába — mondotta. — Tudják meg gyilkosaink, akik bennunket kormányoznak, hogy nem tűrjük többé a munkások, polgárok, egész családok napról napra ismétlődő tömeges lemészárlását. Ezt kiáltjuk a gyilkosok felé: Elég!» Cabras ragadozó fenevadként vetette magát Banfóra. Megkérdezte, hogy hívják. Mikor megkapta a választ, elmosolyodott. «Banfo — mondotta —, ígérem neked, hogy nem látsz több gyilkosságot.»

Ezzel ki is mondta az ítéletet, majd eltávozott. Már tudta, hogy ki az áldozata. Még aznap este féltizenegykor rendőrök rontottak be Banfo lakására. A nyolc gyermek és két nő könnyei nem használtak. Antonio Banfót és vejét, Salvatore Melist erőszakkal elhurcolták lakásából. Holttestüket reggel a város egyik utcájában találták meg . . ."

Az 1922. évi fasiszta bandák árnya újból megjelent a harcos proletár városok felett. Berrutihoz és Ferreróhoz hasonlóan,

akiket 1922-ben Torinóban gyilkoltak meg, 1945-ben meghalt Kasman és Curiel, akiket házuk küszöbén végeztek ki, s még sokan mások, akiket az utolsó napokban öltek meg, orvul meggyilkoltak, vadállati kegyetlenséggel megkínoztak és minden bírói ítélet nélkül agyonlőttek.

Mindenfelől felháborító hírek érkeztek. „Körülbelül ezer marhát a megduzzadt Po-folyóba fojtottak. Levágták a sertéseket, húsukat megfőzték és hordókban Németországba szállították. Mindent elrabolnak... A gabonát, amelyet a rossz utak miatt nem tudnak kivinni, megsemmisítik. Többezer zsák gabonát a lövészárkok megerősítésére használtak fel... Még a kórházak, szanatóriumok és elmegyógyintézetek berendezését is elhurcolták. Bolognában, Imolában, Castel San Pietróban és másutt az utcára kergették a súlyos tüdőbetegeket és elmebetegeket... Az alagutakat, hidakat, áramfejlesztő telepeket, rendezőpályaudvarokat, villamos- és jelzőberendezéseket, vasúti pályatestet, a telefon- és távíróoszlopokat német alapossággal pusztították el... Egész falvakat és községeket leromboltak büntetésből. Számtalan dolgot romboltak le barbár módon, minden cél nélkül: gyümölcsösöket, szőlőket, konyhakerti veteményeket dúltak fel. Géppisztolyok kattogása közben kényszerítették a parasztokat, hogy maguk pusztítsák el munkájuk gyümölcseit. A barbárok nevettek könnyeiken... Az arcvonal közelében egész községek lakosságát kiirtották ... Casalecchio de Renóban huszonnégy ifjút mészárszéki kampókra, vashuzalokkal akasztottak fel a fasor fáira, s ott a holttestek napokig függtek... Néhány községből az egész lakosságot elhurcolták szabotázscselekmények miatt. A férfiakat őrkísérettel a Po túlsó partjára küldték, a nők és gyermekek pedig hajlék, ruha és élelem nélkül maradtak. Rengeteg nőn erőszakot követtek el..."

Ilyenek voltak Mussolini „utolsó lehelletig való ellenállásának" az eredményei. Ez volt az eredménye annak, hogy mindenben fenntartás nélkül engedelmeskedtek a németeknek. A nagy szavak és a „hős" álarca mögött ezúttal sem rejtőzött más, mint a legalázatosabb szolgalelkűség, a legundorítóbb meghunyászkodás a német tervek előtt.

Mészárlás, akasztás, rablás, kínvallatás — ez volt az ellenség legfőbb törvénye a megszállt Olaszországban.

XVI. fejezet

A FELKELÉS

Utasítás a felkelésre

1945 április 10-én a Kommunista Párt vezetősége a megszállt Olaszországban szétküldte „16. felkelési utasítását", amelyet az április 25-i hősköltemény egyik döntő dokumentumának kell tekintenünk. Ez az okmány következőképpen határozta meg a helyzetet: „A német hadsereg valamennyi arcvonalon rendezetlen sorokban vonul vissza. Új, nagy katonai események érlelődnek, amelyek meggyorsítják a nácizmus és a fasizmus végleges vereségét."

A Szovjet Hadsereg Berlin elleni utolsó, döntő támadása és a szövetségesek olaszországi támadása még nem kezdődött meg, de közelgését már érezni lehetett. Mit kellett tenniök a partizánoknak ebben a bonyolult helyzetben, mi volt az ellenállási mozgalom soronkövetkező, elodázhatatlan feladata? Csak egy, az utolsó: elindítani a felkelést.

„Nekünk is meg kell indítanunk az utolsó rohamot" — olvashatjuk a „16. utasításban". — Most már nemcsak arról van szó, hogy fokozzuk a partizánháborút, hanem igazi felkelést kell előkészítenünk és megindítanunk.

„A partizánosztagoknak fegyveres támadást kell intézniök a náci-fasiszta helyőrségek ellen... Munkabeszüntetéseknek, sztrájkoknak, egymást szakadatlanul követő utcai tüntetéseknek kell előkészíteniök a felkeléshez vezető utat. Ezeknek a fellépéseknek egyre nagyobb arányokat és általános jelleget kell ölteniök és egész kerületeket, sőt egész városokat és övezeteket kell megmozgatniok."

A március 28-i milánói „főpróba" után, az egész megszállt Olaszországban lezajlott számtalan részleges és általános sztrájk után szükségessé vált, hogy döntő, felkelésszerű megmozdulásokat kezdjünk és általános sztrájkra vezessük a dolgozó tömegeket, amely sztrájk a felkelés előhírnöke lesz.

Az utasításban pontosan leszögeztük: „Már ma úgy kell tekintenünk, hogy a sztrájk olyan szakaszába léptünk, amely a felkelés előjátéka, olyan értelemben, hogy minden megmozdulást tömegméretű fegyveres cselekményeknek kell kísérniök. Így tehát a dolgozók bizonyos kategóriáinak, például, a vasutasoknak és a városi közlekedés dolgozóinak most már csatlakozniok kell a felkelés általános sztrájkjához, vagyis ahhoz a sztrájkhoz, amelynek egészen a végleges győzelemig nem szabad megszűnnie, és nem szabad csupán a munka beszüntetéséből állnia, hanem egyúttal fegyveres támadásokat is kell intézni a közlekedési eszközök és a közlekedési utak ellen. Azokban a körzetekben, ahol a partizánharc a legerősebb, és ahol napirendre tűzték egész völgyek és övezetek felszabadítását, a munkás- és parasztttömegeket már ma fel kell hívni a sztrájkra és az olyan felkelésjellegű cselekményekre, amelyeknek támogatniok és kísérniök kell a katonai műveleteket."

Ahogy már említettük, már néhány héttel előbb felismertük annak szükségességét, hogy ultimátumot intézzünk az olasz-német fasisztákhoz: „Adjátok meg magatokat, vagy pusztulás vár rátok!" Ennek az ultimátumnak a felkelés egész előkészítésének központjában kellett állnia. Az április 10-i utasítások pontosan megmondták: „Ultimátumunk nyilvánosságra hozatala után kíméletlenül meg kell büntetni mindazokat, akik nem akarják megadni magukat. Erre azért van szükség, hogy megmutassuk: a mi ultimátumunk nem üres fenyegetés, és megvan az erőnk, megvannak az eszközeink, hogy szigorúan megtartsuk szavunkat. Azokban a röplapokban, amelyeket a német és olasz fasiszták, híveik és az együttműködők között terjesztünk, azokban a személyes levelekben, amelyeket az állami és az ipari apparátus magasrangú hivatalnokainak küldünk, lehetőleg minél több olyan példát kell idéznünk, amelyek megmutatják, hogyan küldött a hazafiak puskagolyója büntetésből a másvilágra németeket, olasz fasisztákat, magas-

állású tisztviselőket, az ellenséggel együttműködő vállalati tisztviselőket és vezetőket."

Már április 10-én éreztük, hogy elérkeztek az ellenség uralmának utolsó napjai, nagyon hamar megkezdődhetik a döntő csata, és nekünk már nem lesz sem lehetőségünk, sem időnk arra, hogy utasításokat küldjünk távoli szervezeteinknek.

„Megtörténhetik — írtuk a „16. utasításban" —, hogy ez az utolsó utasítás, amelyet szervezeteink a pártvezetőségtől kapnak. Megtörténhetik az is, hogy nem tudunk majd válaszolni alsófokú szervezeteinkben dolgozó elvtársaink kérdéseire és felvilágosítást kérő leveleire." Ezeket a körülményeket előre láttuk és jól tudtuk, hogy a felszabadító bizottság kebelében mi a szándéka egyes „szövetségeseinknek", különösen a kereszténydemokratáknak és az egyházzal, valamint a nagypolgársággal kapcsolatban álló elemeknek, amelyek határozottan elleneztek minden tömegmegmozdulást és a nép felkelését, ezért óva figyelmeztettük az egyes elvtársakat és szervezeteket minden olyan ellenséges merényletre és cselfogásra, amelyet a nép egyetemes felkelésének megzavarása vagy meghiúsítása érdekében kezdeményezhettek volna.

Éppen ezért utasításunk határozott intést is tartalmazott: „Mindenkinek teljesen tisztában kell lennie egy dologgal: nem létezhetik olyan ok, amely bármilyen katonai vagy tömegszervezetben arra kényszeríthetné pártunkat, vagy pártunk képviselőit, hogy elfogadjanak olyan javaslatokat, tanácsokat, vagy terveket, amelyeknek célja, hogy korlátok közé szorítsák vagy meghiúsítsák a nép egyetemes felkelését." Ezt a tételt csakhamar ismét megerősítettük: „A központi szervezet minden további helyesbítése és magyarázata nélkül legyen teljesen tisztában minden szervezetünk és valamennyi elvtársunk azzal, hogy hazug és ellentétben áll magának a népnek az érdekeivel, valamint Észak-Olaszország Nemzeti Felszabadító Bizottságának és a Felszabadító Önkéntesek Hadteste főparancsnokságának már több ízben kiadott pontos utasításaival minden olyan hír, terv és tervezet, amelynek célja a nép egyetemes felkelésének korlátozása vagy meghiúsítása."

Az április 10-i utasítás azzal végződött, hogy általános fegyveres felkelésre hívta az egész népet:

„A nemzeti felkelésnek — ismételtük — az egész nép felkelésévé kell fokozódnia. E felkelés arányai nem függhetnek

a rendelkezésre álló fegyverektől. Minden hazafi, aki harcolni kíván az olasz-német fasiszták ellen, szervezkedjék partizánegységekbe, gapista és sapista osztagokba. Ha nincs fegyvere, szerezzen partizánmódra: vegye el az ellenségtől."

Befejezésül ezt mondottuk: „Mindenki készüljön fel arra, hogy feláldozza minden erejét, sőt, az életét is azért, hogy győzelmes felkelésre és szabadságra vezesse népünket."

Közben az események gyorsan fejlődtek. Április 20-án újból felhívással fordultunk a harcosokhoz és aktivistáinkhoz: „Minden eszközzel erősítsétek, szélesítsétek és mélyítsétek a partizánosztagok, a gapisták és a sapisták felkelési vállalkozásait, intézzetek egyre gyakoribb és merészebb támadásokat a fasiszta csapatok állomáshelyei és az ellenség nagy központjai ellen. Az ellenség futva menekül, vereséget szenvedett, harckészsége már elpárolgott. Merész csapásainkkal meg kell gyorsítanunk szétzúzását és pusztulását. Ma sokkal inkább szükség van arra, mint régebben, hogy mindenki merészséget és bátorságot tanúsítson, kétszeres merészséget és bátorságot a nép felszabadító felkelésének győzelme érdekében."

Április 23-án, a nagy, döntő napok küszöbén a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének főparancsnoksága, a Kommunista Párt képviselőinek javaslata alapján újból kijelentette: „A hitlerista Németország és az olasz fasiszta «köztársaság» csupán megvetésre méltó erői ellen viselt háború gyorsan közeledik győzelmes befejezéséhez. Ami tegnap még távolinak látszott, az most bármely pillanatban befejezett ténnyé válhatik. Minden erőnket meg kell feszítenünk, hogy siettessük és meggyorsítsuk az ellenség pusztulását, s a nép egyetemes felkelését elvezessük a végső győzelemig."

Így tehát megszilárdult a népi erők politikai győzelme a kivárási taktika burzsoá és nemzetellenes irányzata felett, amely utoljára Schuster milánói bíborosnak, a fasizmus ismert cinkosának cselszövéseiben jutott kifejezésre. Schuster a felkelés kellős közepén is hajlandó lett volna arra, hogy palotájában menedéket adjon magának Mussolininak, s még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy a partizánokat egyezkedésre bírja és ilymódon megmentse Olaszország nemzeti szerencsétlenségének főbűnösét a nép igazságos büntetésétől, amely néhány nap mulva mégis utólérte Mussolinit, amikor a gari-

baldisták elfogták és a Nemzeti Felszabadító Bizottság nevében legbensőbb cinkosaival együtt kivégezték őt.

Az utolsó okmány felhívta az egyes parancsnokságok figyelmét azokra a „főbb pontokra, amelyeket már az előző utasítások is tartalmaztak". Nevezetesen, újból ajánlottuk, hogy fokozzák „az ellenséges erők bomlasztását", szélesítsék ki és mélyítsék el „a partizán, gapista és sapista erők felkelési akcióit", „támogassák a sztrájkokat, gyűléseket és a prefekturák, a náci és fasiszta szervezetek épületei előtti utcai tüntetéseket".

A garibaldista főparancsnokság egyéb feladatok között már február 18-án hangsúlyozta, hogy a felkelési műveletek terveit ki kell egészíteni és fel kell frissíteni, s közben a legnagyobb figyelmet tökéletesítésükre és „feltétlen teljesítésükre" fordítsák.

Ezért volt olyan túlfeszített a légkör a felkelés küszöbén. Dúlt a harc, köszörülték a fegyvereket, tökéletesítették a terveket. Ezek a napok a reménység és a lázas várakozás napjai voltak. Közeledett az áldozatok, a harcok, a vértanúság huszonegy hónapjának utolsó felvonása.

Felvirradt április 25-e nagyszerű hajnala.

A felkelés tervei

Az utolsó rohamra készülődve valamennyi parancsnokság, a központitól egészen a helyi parancsnokságokig, minden gondját arra fordította, hogy a támadás és a védekezés hadműveleti terveit a főparancsnokság utasításainak megfelelően állítsa össze. Az egyes parancsnokságok ezeket a terveket már 1944 júniusában kezdte megküldeni a főparancsnokságnak. A tervek a katonai osztagok és a polgári hazafias csoportok szoros együttműködésén alapultak: fokozni igyekeztünk az ellenséges hadsereg bomlasztását (felhívásokat adtunk ki a szökésre, megígértük, hogy akik átadják fegyverüket mentesülnek a büntetéstől), úgyszintén egyre gyakoribb fegyveres támadásokat terveztünk az ellenség erődítményei, parancsnokságai és az ellenséges csapatok állomáshelyei ellen. Olyan tervek voltak ezek, amelyeknek értelmében egyre határozottabb támogatásban részesítettuk a népi felkelés minden formáját —

sztrájkokat, tüntetéseket, gyűléseket, a lakosságnak az élelmiszerraktárak és lőszerraktárak ellen intézett támadásait; előírták a nemzeti vagyon megvédését az ipar, kereskedelem és művészet terén, a rend megőrzésére irányuló rendszabályokat tartalmaztak, és elsősorban igyekeztünk összhangba hozni mindazokat a formákat, módszereket és feltételeket, amelyek alapján a partizánhadsereg utolsó rohamra indulhatott.

1945 februárjától Milánó megerősített körzetének parancsnoksága megkezdte a milánói felkelés tervének kidolgozását és e terv megvalósításának előkészítését. Ez a terv mintaszerűnek mondható mind a gondos összeállítás, mind az előrelátás pontossága szempontjából.

A milánói felkelés terve tizennégy sűrűn gépelt oldal, számos melléklettel. Körvonalazta a felkelést megelőző szakaszt (amely „már megkezdődött", ahogy a terv ezt jelezte). E szakasz célja „a partizánharc szakadatlan fokozása" volt, amelynek „a nagyszámú partizánegységek egybehangolt és egyidejű felhasználása révén egészen a nagyarányú hadműveletekig kellett fejlődnie", s meg kellett szervezni az „aktív propagandát" is, amelynek célja „az ellenség hangulatának lerontása és néptömegeink fellelkesítése" volt.

A terv ezután magának a felkelésnek a szakaszával foglalkozott, amikor „az előre kijelölt objektumok megszállására, az ottani náci-fasiszta őrségek gyors eltávolításával, a lehető legnagyobb gyorsasággal be kell vetni erős osztagainkat, el kell szigetelni a nagyon megerősített pontokat, kerületenként össze kell vonni a városban levő erőket, valamint a város környékén levő külső erőket, amelyek készen állnak, hogy támogassák a város belső területén folyó akciókat és elzárják a német visszavonulás útját, és végül biztonsági őrségeket kell felállítani a külvárosokban".

Az objektumokat fontosságuk szerint osztályozták. Első csoportban álltak „a fegyveres erővel őrzött objektumok, amelyeknek megszállása valószínűleg katonai erőfeszítést tesz szükségessé". A második csoportban azok az objektumok szerepeltek, amelyeknek „védelme jelentéktelen volt, vagy egyáltalán védtelenek voltak, de amelyeknek megszállása közérdekű volt". Az egyik melléklet felsorolta az első és második csoport főbb objektumait, s a kerületi parancsnokságokra bízta a jegyzék kiegészítését.

A terv, amely megjelölte a különböző osztagok feladatait a felkelést megelőző szakasz folyamán, egyúttal meghatározta a végső célokat is. A tervnek ebben a részében a rengeteg feladat részletes ismertetését találjuk meg.

Így például, a segédszolgálatosok feladatait a következőképpen részletezték:

„1. A Marat-, Greppi- és Pasubio-brigádokat kezdetben Cernusco és Pioltello övezetében vonják össze. Ezek a Milánóból Bergamóba és Bresciába vezető két utat megszállják és harcot kezdenek a náci-fasiszta erők ellen, ha ezek Milánótól kelet és északkelet felé vissza akarnak vonulni. Ezután jelöljenek ki tartalékot, amely a megerősített körzet parancsnokságának rendelkezésére áll esetleges milánói harci műveletekre.

2. A Gerolamo-brigádnak biztosítania kell:

a milánói felkelőerők parancsnokságának védelmét; erre a célra saját erői felét használja fel.

Külön rendőrséget kell szervezni a közrend fenntartására."

A hegyi osztagok részére a következő feladatokat tűzték ki:

„1. A felkelést megelőző szakaszban a felkelőerők parancsnokságának utasítására — de ha a helyzet úgy kívánja, saját kezdeményezésükre is — közeledniök kell Milánóhoz, a fő irányvonalon Valle Olona felől, annak a menettervnek megfelelően, amelyet maguk az osztagok állítottak össze és határoztak meg pontosan.

2. Kezdetben Rho övezetében, a község délkeleti részén kell gyülekezniök, s meg kell szállniok a Milánóból Sesto Calendebe, Varesebe és Comóba vezető út kereszteződését. Harcot kell kezdeniök a náci-fasiszta erők ellen, ha ezek Milánótól északkeleti irányban akarnának visszavonulni.

3. Ezután általános tartalékot kell szervezni, amely a felkelő erők parancsnokságának rendelkezésére áll esetleges milánói hadműveletekre."

Több pontban foglalkoztunk az összeköttetéssel és a segédszolgálatosokkal, így az egészségügyi, élelmezési, hadbiztosi, igazságszolgáltatási, közlekedési, rendőrségi szolgálatokkal. A rendőrséget a Gerolamo, Garibaldi, Matteotti, Giustizia e Libertà, Risorgimento, De Popolo, Mazzini különleges brigádok ezerkétszáz partizánjából alakították meg, akik erre a

célra különleges kiképzést kaptak. Soraikban számos volt carabiniere foglalt helyet.

A terv harmadik része a „felkelés megszervezésére és lefolytatására vonatkozó szabályokkal és intézkedésekkel" foglalkozott. Ide tartozott az erők mozgósítása és bevetése („amely a felkelő erők parancsnokságának intézkedése szerint történik"), a fegyverek elosztása, a legénység ellátása ismertető jelekkel (karszalagok, parancsnoki igazolványok stb.), az erők elosztása és felhasználása, az ellenséges parancsnokságok és laktanyák elszigetelése, támaszpontok szervezése, kártevő cselekmények, partizánműveletek és támadások, a hadifogolytartás rendje, a biztonsági őrségek kérdése.

Ezután következnek a mellékletek.

A 2. mellékletből érdekes „A milánói felkeléshez rendelkezésre álló erők felsorolása". Idézzük ezt a felsorolást.

A) *Belső (városi) erők:*

Garibaldi-erők:	
13 brigád	4 047 fő
Giustizia e Libertà-erők:	
3 brigád	830 „
11 osztag	443 „
12 csoport	141 „
Matteotti-erők:	
10 brigád	2 225 „
1 osztag	60 „
Risorgimento-erők:	
10 brigád	2 795 „
2 osztag	69 „
Del Popolo-erők:	
4 brigád	1 300 „
Mazzini-erők:	
2 brigád	600 „
összesen	12 510 fő

B) *Külső erők (a milánói tartomány erői):*

Garibaldi-erők:	
17 brigád	5 783 fő
Giustizia e Libertà-erők:	
3 brigád	669 „
7 osztag	353 „
Matteotti-erők:	
9 brigád	2 145 „

Del Popolo-erők:		
12 brigád	3 790	„
Mazzini-erők:		
2 brigád	500	„
összesen	13 240	fő

C) *Hegyi partizánosztagok:*

Valsesiai és ossolai brigádok	5 000	fő

D) *Segéderők:*

A Pasubio-hadosztály négy brigádja (Matteotti-alakulatok)	500	fő
A Gerolamo-brigád öt osztaga	600	„
Az Azienda E.-erők (Matteotti-alakulatok)	100	„
Gyári őrségek (ugyanaz)	50	„
Tüzérségek (ugyanaz)	20	„
összesen	1 270	fő

Összesített kimutatás:

A) Belső erők	12 510	fő
B) Külső erők	13 240	„
C) Hegyi partizánosztagok	5 000	„
D) Segéderők	1 270	„
összesen	32 020	fő

A 4. melléklet pontosan kijelölt számos különleges objektumot és meghatározta, mely erőknek kell elfoglalniok azokat.

Az 5. melléklet pontosan meghatározta a tartalékerők feladatait és elosztását. A 6. melléklet „A milánói közrend megőrzésének tervezete" volt.

Végül a 7. melléklet annak a néphez intézendő felhívásnak a szövegét tartalmazta, amelyet megfelelő időpontban nyilvánosságra kellett hozni a városban.

Április 15-én Genova felkelőerőinek parancsnoksága a beosztott kerületi parancsnokságoknak megküldte a hadműveleti tervet, amely a következő ténykedéseket írta elő:

a) Biztosítani kell a kezdeti fölényt a nyugati kerületekben és fokozatosan meg kell vetni a lábunkat a többi kerületben is. Főleg arra kell törekednünk, hogy mozgási szabadságot biztosítsunk magunknak a partmenti utakon, valamint a Valpolcevarába és a Val Bisagnóba vezető utakon;

b) Meg kell szervezni a német csapatok elhelyezésének éber megfigyelését, hogy a különleges ellenséges csoportok ne érhessék el és ne rombolhassák le az egyes objektumokat;

c) Saját erőinknek kell lenniök azokban az övezetekben, ahol a lerombolásra kijelölt objektumok vannak, hogy megakadályozhassuk a rombolást.

d) Le kell zárni az utakat az olyan övezetekben, ahol a német csapatok és az olasz fasiszta elemek befészkelték magukat;

e) Mindenáron gondoskodni kell a közrend fenntartásáról.

Genova egész körzetét kerületekre osztották és a kerületekben a következő terv szerint osztották el a rendelkezésre álló erőket:

Nyugati kerület:

A Kommunista Párt 187, 334, 247, 912, 219, 346. és 413. brigádjai	714 fő
Az Akciópárt 4. brigádja	100 „
összesen	814 fő

Központi kerület:

A Kommunista Párt 567, 292, 117, 649, 818, 395, 832. és 368. brigádja	646 fő
Az Akciópárt 2. brigádja	90 „
A Kereszténydemokrata Párt „A" brigádja	70 „
Az Olasz Köztársasági Párt alakulatai	132 „
összesen	938 fő

Genova központi kerülete:

A Kommunista Párt 794. és 863. brigádja	230 fő
Az Akciópárt 1. és 5. brigádja	128 „
A Kereszténydemokrata Párt Curtatona e Montanara-brigádja	39 „
Az Olasz Köztársasági Párt alakulatai	217 „
összesen	614 fő

Keleti kerület:

A Kommunista Párt 927, 175, 687, 470. és 471. brigádja	439 fő
Az Akciópárt 3. és 6. brigádja	142 „
A Kereszténydemokrata Párt osztaga	17 „
Az Olasz Köztársasági Párt osztagai	86 „
A Liberális Rekonstrukció Pártja osztaga	56 „
összesen	740 fő

Teljes létszám ..... 3 106 fő

A tervben hangsúlyozták: „miután a sapisták megteremtették a fentebb jelzett szervezetet, amelynek meg kell mentenie a várost a lerombolástól és kifosztástól, valamint fenn kell tartania a közrendet, a német és náci-fasiszta ellenállás felderített fészkeit is fel kell majd számolnia. Ehhez a hegyek közt alakított brigádokat kell felhasználni, amelyek azon a napon vonulnak a kerületekbe, amikor a SAP akcióba lép."

A torinói felkelőerők parancsnokságának terve, amelyet február 20-án az „E—27" terv alapján dolgoztak ki (ez utóbbit még 1944 szeptemberében állította össze a piemontei körzeti parancsnokság Trabucchi tábornok főparancsnok és Scotti biztos vezetésével), következőképpen határozta meg a torinói felkelés feladatait:

„A városban elő kell segíteni az olyan helyzet kialakulását, amely biztosíthatja, hogy a Nemzeti Felszabadító Bizottság rendezett körülmények között juthasson hatalomra;

az ipari vállalatokat, a művészi alkotásokat, a vasutakat és műutakat, valamint a közintézményeket meg kell védeni az ellenséges rombolásoktól;

minden eszközzel zavarni kell a német csapatok visszavonulását. Ezt a feladatot főleg külső (gyors mozgású) osztagokra és tartományi segéderőkre kell bízni. A városi (territoriális) erőknek nem szabad egyetlen alkalmat sem elmulasztaniok, hogy minél nagyobb számú ellenséget fegyverezzenek le, ha megadja magát, és felszámolják azokat az erőket, amelyek ellenállást kísérelnek meg. Romboló cselekményekkel és fegyveres támadásokkal kell megakadályozni az ellenséges csapatok mozgatását, és nem szabad megengedni, hogy megsemmisítsenek művészi alkotásokat, vagy olyan rombolásokat végezzenek, amelyek káros hatással lennének a város életére. Fel kell gongyolíteni a fasiszta erőket, számítva arra, hogy maguktól fognak széthullani, ahogy ez 1943 szeptemberében is történt."

Az általános támadás előkészítése céljából a terv a következőket írja elő:

„Ki kell jelolni azokat az épületeket, amelyek az ellenállás kozpontjai és támaszpontok lesznek az első szakaszban tevékenykedő önkéntesek számára. Ezeket a központokat — ha a helyzet megengedi — fedezékül kell felhasználni, ahonnan a fentemlített önkéntes egységek lőhetik azokat az utcá-

kat, amelyeken a német csapatok esetleg elvonulhatnak, továbbá az olasz fasiszták esetleges ellenállási központjait. Minden kerületben különleges gépesített osztagokat kell alakítani, amelyeknek az lesz a feladatuk, hogy minél gyorsabban behatoljanak a kerület fontosabb központjaiba. Ezeknek az osztagoknak tüzet kell nyitniok minden útjukba kerülő ellenséges csapatra. Hasonló akciókat kezdenek a város központjában azok a tartalékegységek is, amelyek az illető parancsnokság közvetlen vezetése alatt állnak."

A torinói felkelőerők parancsnokságának terve részletes utasításokat adott a haditörvényszékek megalakítására és tevékenységére vonatkozóan is.

„A városban haditörvényszéket állítunk fel, amelynek öt bírósága lesz, minden kerületben egy. Mindegyik bíróságnak elnöke és négy bíró tagja lesz; az elnököt és két bírót a gyorsosztagok, két bírót pedig a kerület parancsnoka nevez ki. A katonai ügyészt és a titkárokat olyan szakemberek közül választják ki, akik bebizonyították becsületességüket és politikai megbízhatóságukat.

A haditörvényszék olyan egyének felett fog ítélkezni, akik a törvényes kormány haderejével szemben fegyverrel szolgálták az idegen betolakodókat, vagy kémszolgálatot teljesítettek részükre. Ezért:

a) már eleve halálra ítéljük azokat a minisztereket, miniszterhelyetteseket, tartományi vezetőket és a fasiszta szövetségek titkárait, akik állásukat 1943 szeptember 8-a után foglalták el; az ítéletet «az ellenséggel való összeesküvés és a törvényes kormány haderejének megbontására irányuló tevékenység» címén hozzuk meg. Ezeknek az embereknek tehát elég a személyazonosságát megállapítani, hogy a halálos ítéletet végrehajtsák rajtuk;

b) azokról, akik a törvényes haderő ellen fegyverrel szolgálták az idegen betolakodókat, elég megállapítani, hogy 1943 szeptember 8-a után valamely önkéntes alakulathoz tartoztak («fekete brigádok», Muti-osztagok, X. Mas-flotilla, alpesi és appennini vadászzászlóaljak, olasz fasiszta rohamosztagok), s a halálos ítélet kimondható felettük. Az ítéletet azonnal végre kell hajtani, ilyen személyek kegyelemért nem folyamodhatnak;

c) a kémeknél meg kell állapítani a vád alaposságát és megfelelő ítéletet kell hozni;

d) a haditörvényszék olyan személyek felett is ítélkezhetik, mint például, fasiszta ujságok szerkesztői, akik ezt az állásukat 1943 szeptember 8-a után foglalták el, és akik segítettek a német és olasz fasiszta erőknek megtorlásaik végrehajtásában, amivel komoly kárt okoztak a nemzetnek. Az ilyen bűnösöket szintén halálra kell ítélni, amelyet haladéktalanul végre kell hajtani."

A Felszabadító Önkéntesek Hadtestének főparancsnoksága tudomásulvétel végett és példaképpen minden beosztott parancsnokságnak megküldötte a felkelés tervét, amelyet a torinói felkelőerők parancsnoksága állított össze, s e tervhez a következő megjegyzést fűzte:

„Ami a tervnek azokat az utasításait illeti, hogy agyon kell lőni mindazokat a személyeket, akik a haza ellen fegyvert fogtak, felhívjuk a figyelmet, hogy ez nem egyezik a kérdésben elfoglalt álláspontunkkal, amely a következő: aki megadja magát, azt életben kell hagyni, ha nem terheli felelősség különleges bűncselekményekért. Viszont agyon kell lőni minden fasisztát, akit fegyverrel a kezében fogtunk el."

Más helyeken is erősen dolgoztak. A bolognai felkelés hadműveleti tervét már 1944 októberében előkészítették. Április 7-én készítették el az utolsó változtatásokat az úgynevezett „A" tervhez, amelynek alapján a 6. liguriai övezet erői annakidején felszabadították a liguriai partvidéket Sestri Levantetól egészen Arenzanóig, beleértve Chiavarit és Nagy-Genovát, nem beszélve a Genova és Voghera között elterülő körzetről. A milánói tervvel kapcsolatban tett megjegyzés vonatkozik a többi tervre is. A valóság ragyogóan igazolta azokat a bátor javaslatokat, amelyeket a legsötétebb illegalitás napjaiban vetettünk fel, és olyan technikai és stratégiai érettségről tettek bizonyságot, amely méltó egy rendes, harcedzett hadsereghez.

Egész Észak felkel

Április első napjaitól a Milánó—Torino közötti gépkocsiút a partizánhadosztályok ellenőrzése alatt állott. A hagyományos húsvéti kirándulások azt a váratlan örömet hozták a torinói

munkásoknak, hogy a hegyek között találkozhattak a partizánokkal. Az antifasiszta harc vezető osztagai — a gyári munkásság és a felfegyverzett harcosok — Torino környékének virágzó mezőin találkoztak. Az egyszerű munkáscsaládok a húsvéti ünnepnapokon megosztották kenyerüket a napégette, borostás, ütött-kopott fegyvert szorongató partizánokkal. Ezek a találkozások világos előhírnökei voltak a nép áprilisi szabadságharcának.

Az áprilisi események viharos, nagyszerű és szakadatlan sorozatban követték egymást. Ezeket az eseményeket csak úgy tudjuk követni, ha emlékezetünkben feleleventjük azt a számtalan tényt, amelyek egymást követően jelzik, hogyan valósítottuk meg saját kezünkkel és saját erőnkkel a megszállt és kirabolt Olaszország felszabadítását.

A döntő események küszöbén kiszámítottuk, milyen erőkkel rendelkezünk, mekkora a szabadságharcosok létszáma. Tíz nappal április 25-e előtt a Felszabadító Önkéntesek Hadteste százharmincezer emberből állt. Tíz nap múlva, mikor fegyvereket zsákmányoltunk a német és olasz fasisztáktól és újabb emberek özönlöttek a partizánok soraiba, a hadtest megnövekedett, különösen a városokban. Elmondhatjuk, hogy a létszám elérte a kétszázötvenezer főt, hiszen körülbelül ennyi volt a fegyveres felkelésben résztvevő emberek száma.

Erőink ellen több német hadosztályt, továbbá „fekete brigádokat", Nemzeti Köztársasági Gárdát, rendőrcsapatokat, titkos szolgálatot teljesítő alakulatokat és különféle bandákat vontak össze.

Végül elérkezett a jeladás ideje. Április 14-én 13 órakor az imolai GAP-parancsnokság, a SAP-parancsnoksággal egyetértésben, kiadta a hazafiaknak a régóta várt parancsot a felkelésre. A gapisták elfoglalták Imola északkeleti részét, s ugyanakkor sapista csoportok ellenőrzésük alá vették a városba vezető utakat. 17 óra 15 perckor, amikor megérkeztek a szövetséges csapatok első egységei, Imola már szabad volt. A partizánok foglyul ejtettek tizenegy németet. Ezek voltak az első foglyok, akiket a döntő felkelés pillanatában ejtettünk. Mindnyájan emlékszünk a poros, sunyi és rémültarcú németekre, amint csapzott hajjal és felemelt kezekkel álltak előttünk...

Április 18-án Torinóban nagyszabású sztrájkot hirdettek,

amelyről már megemlékeztünk mint a felkelés „főpróbájáról". A sztrájk átterjedt Biella, Vercelli és Novara körzetére. Piemonteban megkezdődött az „izgalmas hét".

Bologna felkel

Egy nappal később, április 19-én este, nyolc hónapi ostromállapot után, felkelt Bologna is az Egyesült Katonai Parancsnokság vezetésével, amelynek élén Barontini és Cavazzuti álltak. A gapisták és sapisták a városban tevékenykedtek, a partizánokat a város körül vonták össze.

A feladat nem volt könnyű, mert egyidejűleg három műveletet kellett végrehajtani: egyrészt, valamennyi osztag erőivel tovább kellett támadnunk a náci-fasiszta csapatokat, hogy passzív védekezésre szorítsuk őket, másrészt, ki kellett védeni az ő támadásaikat, és végül, elő kellett készíteni az osztagok benyomulását Bolognába, hogy a döntő pillanatban a városban vagy a város környékén legyenek. Miután megteremtettük az összeköttetést az osztagok között, és a hadosztályt vezető káderekkel egészítettük ki, elhatároztuk, hogy előzetes értekezletet hívunk össze Dario (Ilio Barontini) körzeti parancsnok elnökletével, hogy megállapítsuk azoknak a hadműveleteknek a tervét, amelyeket a szövetségesek támadásának pillanatában kell végrehajtanunk. Az értekezletet az Aldrovandi-tér egyik házában tartották meg, ahol a részvevők egyenként gyűltek össze.

„Néhány nap alatt megérkezett minden gapista (Imola és Castel San Pietro gapistáin kívül), akinek részt kellett venni a hadműveletekben. Nehezebb volt a sapista brigádok bevonása. Csak az 5. brigád egy része jutott el Bolognába, s a város környékén egy kolostorban helyezkedett el. Bologna városán kívül maradtak a partizánosztagok és a hozzájuk csatlakozott munkáscsoportok. Az egész lakosság a város központjában gyűlt össze, hogy menedéket találjon a hadműveletek és a légi bombázások ellen.

Minden készen állt az utolsó rohamra."

És megkezdődött az utolsó, viharos és kíméletlen roham. A csata mindössze néhány órát tartott, s Bologna felszabadult. Háromszáz német életét vesztette, tobb mint ezer fogságba

esett. A felszabadított városba elsőnek a Legnano-brigád olasz katonái vonultak be.

Az adriai tengerpart többi városát, így Forlít és Ravennát a partizánok Bulow (Boldrini) vezetésével szabadították fel. Emilia néhány fontosabb városában a németek elkeseredett ellenállást tanúsítottak. Modenában több mint száz partizán halt hősi halált. Az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett. Foglyul ejtettünk 5 000 embert, zsákmányoltunk 400 gépkocsit és 10 harckocsit. A modenai harcokban több mint 12 800 modenai harcos vett részt, közülük 1 052 életét vesztette, 887 megsebesült. Ferrarában, amelyet a Nemzeti Felszabadító Bizottság április 22-én 8 óra 30 perckor nehéz harc után átadott az első szövetséges őrjáratnak, 220 ember vesztette életét. Ugyanígy szabadult fel Emilia többi nagy és kis városa is.

Néhány nap múlva, április 23-án, a milánói vasutasok a teljes győzelemig általános sztrájkot hirdettek.

Genova is felkel

Ugyanazon a napon a Genovában állomásozó von Meinhold német tábornok elküldte egyik tisztjét, hogy tárgyalásokat kezdjen a Pinan—Cichero-partizánhadosztállyal és kieszközölje a hadosztály hozzájárulását, hogy csapatai akadálytalanul elvonulhassanak Genovából Tortonába. Természetesen elutasító választ kapott.

Genovában a következő ellenséges erők voltak: hatszáz német katona; ezer matróz; ezerötszáz német, akik Uscióban barrikádozták el magukat. Ezenkívül voltak még kisebb csoportok Albaro övezetében, a hidrografikai intézetben és a város nyugati részében. Az olasz fasiszta erőket a X. Masflotilla-hadosztály ezerötszáz matróza, továbbá a „fekete brigádok" ezerötszáz katonája, a partizánellenes osztagok hatszáz embere, a „köztársasági" hadsereg ezernégyszáz katonája és kétezer bersagliere alkotta.

A felkelést megelőző időszakot a szomszédos övezetben lezajlott partizánharcok epizódjai teszik emlékezetessé. Ebben a szakaszban a partizánok ellenőrzésük alá vettek minden utat. Valamennyi partizánhadművelet közül kiemelkedik az Aquila repülőgépanyahajó ellen intézett támadás. A németeknek az

volt a szándékuk, hogy a repülőgépanyahajót a kikötő bejáratához állítják, aztán elsüllyesztik, s ezzel elzárják a kikötő bejáratát. A partizánok beavatkozása azonban meghiúsította az ellenségnek ezt a tervét. A partizánok megtámadták és gránátokat dobtak a repülőgépanyahajóra, amely a rongálások következtében egyik oldalára dőlt és nem lehetett a helyéről elmozdítani.

Április 23-án reggel arról értesítették a liguriai Egyesült Katonai parancsnokságot, hogy a legrövidebb időn belül rendkívüli helyzet alakulhat ki. A parancsnokság elrendelte minden erő mozgósítását. A nap második felében akcióba léptek a SAP-osztagok, s ugyanakkor a partizánok felkészültek, hogy benyomuljanak a városba. Villámgyorsan elvágták az ellenség telefonösszeköttetését, elvágták az áramvezetékeket és megszüntették a vízszolgáltatást azokban a kerületekben, ahol a németek parancsnoksága és csapatai tartózkodtak. Megrongálták a vasúti fővonalakat és használhatatlanná tették a mozdonyokat is. Április 23-ról 24-re virradó éjszaka az ellenség a kikötőben elsüllyesztett minden hajót és csónakot, felrobbantotta a lőszerraktárakat, s a tenger fenekére küldött sok kisebb hajót, hogy elzárja a kikötő bejáratát. Ugyanakkor a mi csapataink kiszabadították a Marassi-börtönből a politikai foglyokat és hadműveleteket kezdtek, hogy zavarják a német csapatok visszavonulását Genovából.

Megkezdődött a partizánhadjárat. Marzo a következőket meséli „A Cichero-hadosztály története" című könyvében: „Április 23-án este 12 emberből álló Balilla-osztag Bocchettából leereszkedett Bolzenatóba, ott érintkezésbe lépett a sapistákkal, lőni kezdte a német járőröket és végül megvetette lábát a Bruzzo-féle műhelyben. Másnap reggel az osztag biztonsági őrséget állított fel. Battista egy percnyi késlekedés nélkül parancsot adott, hogy az egész brigád induljon meg határozottan Sampierdarena ellen. A partizánok elhelyezték lövegeiket a Murta dombokon, majd megnyitották a tüzet."

A sapisták a lakosság tömegeinek élére álltak és április 24-én fegyveres támadást intéztek a német csapatok ellen. Több gyárépületet felszabadítottak. Ugyanakkor a Nemzeti Felszabadító Bizottság megragadta a politikai hatalmat, az Egyesült Katonai Parancsnokság pedig a katonai hatalmat Liguriában. Április 24-ről 25-re virradó éjszaka kitört a genovai dol

gozók általános sztrájkja. „Kétnapos elkeseredett és véres harc után, amelyek Nagy-Genova utcáin, kikötőjében és fontosabb ipari gócpontjaiban folytak le, a német és olasz fasiszta csapatok feltétel nélküli fegyverletételre kényszerültek"[61].

Közben megérkeztek a partizánok. A háromszínű ötágú csillag, a győzelem, a kitartás és a hazafias hit jelképe először jelent meg nyiltan az utcákon. Marzo meséli: „Amikor a felderítők visszatértek Genova belvárosába és jelentették, hogy az általános sztrájkot április 25-re, vagyis két nappal későbbre tűzték ki, a Gino-brigád egy percig sem habozott. A helyi sapistákkal együtt támadást indítottak Molassana helyőrsége ellen, amely megadta magát. Másnap hajnalban a brigád elindult a belvárosba. Reggel nyolc órakor a Gino-brigád megjelent a De Ferrari-téren, este pedig megvetette a lábát a Palermo-tér iskoláiban, majd megadásra kényszerítette a San Nazaro kiserődöt, a német laktanyát és a rádióállomást. Ezen a nagy napon körülbelül kétezer német esett hadifogságba, és sok hadianyagot — könnyű és nehéz fegyvereket — zsákmányoltunk." Éppen ilyen sikeresen tevékenykedett a többi brigád is: a Jori-brigád elérte és megszállta Manin, Principe és Sturla övezetét, a Berto-brigád Torrigliát biztosította és foglyul ejtett ezerötszáz németet. Genovába a Pinan-Cichero-, Mingo-, Giustizia e Libertà-, Matteotti-, Val di Bisagno-brigádok is benyomultak. A Bonfante-brigád megszállt számos liguriai várost.

Április 26-ig a felkelés egész Észak-Olaszországra kiterjedt. Genovában von Meinhold tábornok, a liguriai német csapatok főparancsnoka, Remo Scappini kommunista munkásnak, a genovai Nemzeti Felszabadító Bizottság elnökének jelenlétében aláírta a feltétel nélküli fegyverletételről szóló okmányt. „A történelem folyamán először történt — írta Pietro Sacchia —, hogy a feltétel nélküli fegyverletételről szóló okmány aláírásánál nem két teljes díszbe öltözött tábornok állott egymással szemben, hanem az egyik oldalon egy német tábornok állt, aki elvesztette egész gőgjét, a másik oldalon pedig egy egyszerű munkás, a genovai dolgozók képviselője."

Estére egész Genova szabad volt, kivéve San Benignot, a Camionale-teret, a Belvedere erődöt és Monte Moro támasz-

[61] *Pietro Secchia.* L'insurrezzione del Nord. (Észak felkelése.) Róma 1945.

pontját. Egy nap múlva az ellenség utolsó ellenállása is megtört. A felkelés két napja alatt tizenötezer németet foglyul ejtettek és nagyon sok hadianyagot zsákmányoltak. A partizánok vesztesége négyszáz halott és nyolcszázötven sebesült volt.

A Genova és Liguria felszabadításáért vívott ütközetben minden rendelkezésre álló erő résztvett: a 6. övezet (Genova, Arenzano, Savello, Ovada, Novi, Tortona, Bobbio, Chiavari), ahol hat hadosztály és három osztag, összesen hétezerkétszáz partizán, a 4. övezet (Spezia), ahol két hadosztály, kétezerkétszáz partizán, az 1. övezet (Imperia), ahol két hadosztály, kétezerhétszáz partizán volt, valamint a genovai felkelők parancsnoksága negyven sapista brigádjával.

„Genova tehát szabad... Az osztagok egymás után, dalolva vonulnak át Dorión, Polcevarán, egyre magasabbra, s elérik Torrigliát, majd behatolnak Val Trebbiába — meséli Marzo. — Dalolva látogatják meg azokat a helyeket, ahol csatáztak és szenvedtek, s dalolva keresik fel a völgy temetőit, ahol elesett bajtársaik sírjai domborodnak."

Milánó és Torino felkelése

Április 24-én kora reggel a milánói Nemzeti Felszabadító Bizottság felkelésre hívó kiáltvánnyal fordult a lakossághoz. A városi felkelési bizottság tagjai Pertini, Sereni, Valiani és én voltunk. Az események (vasutassztrájk, a vasútőrség tömeges szökése) menetén fellelkesülve, határozottan a népi felkelés élére álltunk. Ámbár Cadorna tábornok, a Felszabadító Önkéntesek Hadteste főparancsnokságának vezetője, aki az Észak-Olaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottságban a szövetségeseket, a kereszténydemokrata és liberális csoportokat képviselte, surgető követeléseink ellenére sem volt hajlandó hivatalosan parancsot adni a felkelésre, a nép már talpraállt és teljesítette a Garibaldi-brigádok főparancsnokságának és a Kommunista Pártnak a felkelésről szóló parancsát. Még el sem csendesült az első felhívások visszhangja, amikor a gapisták 3. Garibaldi-brigádja Niguardában megtámadta a Nemzeti Köztársasági Gárda laktanyáját. A felkelés megkezdődött. A nép fegyvert fogott és kivívta első győzelmét. Április 24-ről

25-re virradó éjszaka Fiera Campionaria területén a Matteotti-osztagok megtámadták a németek harckocsiparkját.

A szövetségesek hadosztályai még elég messze voltak Torinótól és Milánótól, „de már biztosak voltunk abban, hogy le tudjuk győzni az ellenséget és fel tudjuk szabadítani városunkat" — írja Pietro Secchia. Április 24-én kiadott felhívásunkban többek közt ez állt: „A felkelés közeledik győzelmes befejezéséhez. Parancsunk a következő: a gyárakban, hivatalokban és vállalatoknál be kell szüntetni a munkát. A német és olasz fasisztákat megadásra kell kényszeríteni, hogy meggyorsítsuk a háború befejezését, megmentsük üzemeinket és városainkat a bombázástól és a rombolásoktól." „Val d'Ossola, Val Sesia, Biella, Canavese körzetét, Val di Lanzót, Piemonte nyugati völgyeit, Langhet, Monferratót, a paviai Oltrepòt, a 6. liguriai övezetet és az Appenninek völgyeit még ma fel lehet és fel is kell szabadítanunk... Mindent és mindenkit mozgósítani kell, hogy résztvegyenek az olasz-német fasiszták kiűzésében, a felkelésben és a győzelem kivívásában."

Április 25-én reggel, válaszul a milánói felkelési bizottság 1. számú rendelkezésére, a munkások mind összegyűltek az üzemekben és az üzemek körül, hogy megvédjék őket a fasiszták rombolási kísérleteitől. A SAP-osztagok és az ellenség csapatai között megtörténtek az első összecsapások. A felkelés lángja gyorsan átterjedt az egész tartományra. Milánó szíve gyorsan és hatalmas erővel lüktetett. Az egész nép a tereken volt. Milánó utcái ismét az „öt nap" viharos és dicsőséges eseményeire emlékeztettek.

A villamosvasút dolgozói sztrájkba léptek. A nap második felében a legkülönbözőbb harcok után már valamennyi vállalat a felkelők kezében volt. A Pirelli-gyárban a munkások elfogták a német őrséget és keményen megállták helyüket az ellenség ellentámadásával szemben, amely fegyverrel akart utat törni magának. A Breda-gyár megvédése már nehezebb volt, de az ellenségnek itt sem sikerült áttörnie. A munkások megtartották állásaikat.

Éjszaka Milánó kapuinál megtámadtuk és szétvertük a németek gépkocsi- és harckocsioszlopait. Ugyanezen az éjszakán a felkelők megszállták a tartományi vezetőség székhelyét, a rádióállomást és sok más középületet. Április 26-án hajnalban a náci-fasiszta csapatok hosszú tehergépkocsioszlo-

pokban vonultak ki Milánóból. A partizánok üldözőbe vették őket. A Pirelli-gyár végleg felszabadult. Reggel nyolc órakor a fasiszta rádió mindörökre elnémult. Délben megkezdte rendszeres adásait a Milánói Szabadadó. Ugyanezen a napon, április 26-án, az ellenséges erők Vareseben, Bergamóban, Monzában, Mortarában, Arquatában és Scriviában is letették a fegyvert. Az Északolaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottság Milánóban és egész Észak-Olaszországban kezébe vette az állami és közigazgatási hatalmat. Az ellenség utolsó ellenállási fészkeit felszámoltuk, s az utcákat is átfésültük. Foglyul ejtettük Grazianit és Buffarini Guidit, a fasiszták főkolomposait.

Milánó felszabadult. „Meg kell mondanunk — írja Pietro Secchia —, hogy Milánóban a felkelés sikere aránylag könnyű volt, és a hazafiak nem szenvedtek nagy veszteségeket." Milánóban a támadás váratlanul érte az ellenséget, és főleg „lehangolta őket a fasiszta főkolomposok szökése, Mussolini szökése, a miniszteréknek és a fasiszta vezérkar tagjainak, a milícia és a fasiszta párt magasrangú vezetőinek, s mindazoknak a szökése, akik esküdöztek, hogy hősiesen fognak meghalni." Április 27-én Mussolinit és kíséretének tagjait letartóztatták és másnap az Északolaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottságnak és a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének parancsára Dongóban agyonlőtték őket.

Április 24-én este valamennyi egység parancsnokának megküldték Torinóba a parancsot, hogy április 26-án egy órakor lépjenek akcióba az „E—27" terv szerint. A közleményben szószerint ez áll: „Aldo azt mondta, huszonhat plusz egy!", ami azt jelentette, hogy „26-án egy órakor a támadást meg kell indítani!"

„A partizánok — írja Secchia — már április közepén támadásba mentek át és erősen szorongatták az ellenség erőit Biellában, Astiban, Novarában, Langheban, Canaveseben. Miután a partizánok megsemmisítették az olasz-német fasiszták helyőrségeit, megtámadták az ellenség menetoszlopait is és arra kényszerítették, hogy bezárkózzék a laktanyába. Ezután Torino ellen vonultak ... A felkelők megmozdulásai április 27-én kezdődtek. A torinói munkások megszállták az üzemeket, de az 1920. évi tapasztalatokra emlékezve nem zárkóztak be a gyá-

rakba, hanem általános támadást kezdtek az üzemek és középületek ellen. A németeknek Torinóban ötven „tigris" harckocsijuk és számos könnyű harckocsijuk volt, amelyekkel ellentámadásba mentek át. Arra törekedtek, hogy még a partizánok megérkezése előtt szétverjék a munkásokat és a sapistákat. A német harckocsik megtámadták a Fiat, Officine Grandi Motori, Ferriere Piemontesi üzemeket. A munkások és a gapisták gyujtópalackokat dobtak a támadó német harckocsikra, így azoknak nem sikerült egyetlen gyárba sem betörniök. A Fiat-gyár első védelmi vonalán valahogy mégcsak áttörtek, de aztán vagy felgyujtották vagy visszavetették őket."

Miközben Torino utcáin javában tartott a lövöldözés, a partizánok parancsot kaptak, hogy nyomuljanak be a városba. A parancsban ez állt: „A város felkelt, a munkások elfoglalják a gyárakat. Minden ellenállást letörve szálljátok meg a kijelölt épületeket."

A helyzet válságos volt. Az „E—27" terv szerint külső erőknek (körülbelül tizenkétezer harcos) kellett volna körülvenniök a várost. A városban a felkelést belső erőknek, gapista és sapista osztagoknak kellett volna megkezdeniök. Április 25-én este, amikor a partizánerők összevonása már csaknem befejeződött és már összecsaptak az ellenséggel, az angol-amerikai parancsnokság a hadműveletek elhalasztását rendelte el. Felkelést azonban nem lehet ellenparancsokkal végrehajtani. A torinói munkások nem állhattak meg félúton. Egész Torino zászlódíszben állt, mielőtt még számolni lehetett volna a város végleges felszabadulásával. Erre elkeseredett, egyenlőtlen harc tört ki, melyben az ellenség nem akarta átengedni állásait.

Április 26-án, a nap második felében a partizánerők a város körül leküzdötték az ellenség ellenállását és benyomultak Torinóba. A németek a város központjában vetették meg a lábukat. A következő napokon, április 27-én és 28-án sikerült áttörniök az arcvonalat és elmenekültek a városból. Mindenütt elkeseredett harcok dúltak. Április 28-án reggel a partizánerők megsemmisítették az ellenség minden megerősített állását. A Nemzeti Felszabadító Bizottság megszállta a kormánypalotát. Éjszaka megérkezett Barbato háromezer garibaldistával — és végre a város megünnepelhette felszabadulását.

Ádáz harc volt! A nép résztvett a harcban és hősi lelkese-

déssel a partizánok köré tömörült. A harc utolsó napjaiban egyedül a kommunisták háromszáz emberüket vesztették el. A felkelést a börtönből csak nemrég kiszabadult Trabucchi tábornok és Fausto (Francesco Scotti) parancsnokhelyettes vezették. Ők ketten néhány évvel előbb a sors akaratából még szemben álltak egymással: Trabucchi a franciaországi olasz megszálló hadsereg vezérkari főnöke volt, Scotti pedig a francia hazafiakkal együtt harcolt az ellenállási mozgalomban mint a mozgalom egyik vezetője.

Veneto egész vidéke felkel

Milánó és Torino felszabadulásával egyidejűleg, vagy még korábban, egymás után szabadultak fel az olasz városok. A szövetséges csapatokat a felszabadított városokban ujjongó lakosság és partizánsereg fogadta, mely büszke volt rá, hogy teljesítette kötelességét. Ez különösen nagy örömmel töltött el bennünket. A szövetségesek csapatai egyes városokba csak öt nappal azután vonultak be, hogy a városokat a partizánok felszabadították. Mindenütt kifogástalan rendet találtak. Egy német tábornok május 1-én tárgyalásokat kezdett a fegyverletételről a Calvi- és Alberto-brigádok parancsnokaival. A fennhéjázó, makacs német parancsnokok kénytelenek voltak tárgyalásokat folytatni Brunóval, Verdivel, Andreával, Livióval, Veneto vidékének hős partizánjaival, akik nem engedték át a német csapatokat.

Venetóban ugyanis a harc különösen elkeseredett volt. A körzeti parancsnokság április 26-ra tűzte ki a támadás kezdetét, ámbár a szövetséges erők még csak Adige közelében voltak. Itt közelharcot kellett vívni. Minden Németországba vezető fontosabb út Veneto vidékén vezet át, amely így helyzeténél fogva a visszavonuló német csapatok utolsó támaszpontja lett.

A hazafiak mindenütt korlátlan szenvedéllyel és bátorsággal harcoltak, mert emlékeztek az elszenvedett megcsúfolásokra és üldözésekre. Április 27-én felszabadult Pavia. A partizánok kiszabadították a politikai foglyokat, megszállták a maguk szempontjából fontos tereptárgyakat, épületeket, utakat, hidakat, és feltétel nélküli megadásra kényszerítették a

németeket. A Sabatucci-brigád garibaldistái foglyul ejtették von Schering és von Alten tábornokokat. A szövetségesek csapatai csak másnap érkeztek meg a városba. A Libertà del Ateneo egyetemi bizottság Paduában felhívással fordult a város lakosságához. „Évszázadok óta dicső egyetemünk nem maradhat néma Padua felszabadulásának napján." A felhívás a következő szavakkal végződött: „Legbátrabb hallgatóink közül sokan elpusztultak, akiknek emlékét szerettük volna nyilvánosan megünnepelni, mások börtönökben és száműzetésben szenvedtek, ismét másokat üldöztek és gyötörtek. Mindannyian, mindenki a maga módján, bizonyságot tett arról, hogy gyűlöli a rabságot, igazságra törekszik, helytáll meggyőződéséért és mindig, a sivár jelen ellenére is, hisz Olaszország közeli megmenekülésében." Az egyetemet aranyéremmel tüntették ki. Ugyancsak aranyéremmel tüntették ki halála után Otello Pighin mérnököt, a partizánok hős parancsnokát is, aki az egyetem falai közül került ki. Az egyetem kitüntetéséről szóló okmányban többek közt ezt olvashatjuk: „A paduai egyetem, amely évszázadokon át a tudomány és a béke szentélye, a tudás dicsőséges és bőséges forrása volt az Európa minden részéből idesereglő sok ember számára, akik azért jöttek hozzánk, hogy tanulmányozzák a művészetet, a mostani szörnyű viszályban elsőként tudott a földalatti harc központja lenni. Növendékeinek akaratát sem az üldözések, sem a kínvallatások nem törték meg. Egyetemünk 1943 november 9-től kezdve, amikor a paduai ifjúság átkot kiáltott az elnyomókra és nyiltan kesztyűt dobott elé, egészen az 1945 tavaszán bekövetkezett győzelmes felszabadulásáig, honpolgárok bátorságának mintaképe, a hősi ellenállás forrása volt Padua számára. Paduából indult el az egyetemi ifjúság, amely a hazafias mozgalomba kapcsolódva nagyszerű véráldozatot hozott Olaszország felszabadításáért."

Négyszáz bajtársunk adta életét Padua felszabadításáért. Az ellenség vesztesége ezer halott volt. Ötezer olasz fasiszta és tizenkétezer német került fogságba. Rengeteg fegyvert zsákmányoltunk.

Padua feltétel nélküli kapitulációja után Veneto vidékének sok más városa is megadta magát. A német tábornokok ezen a környéken elvesztették régi önhittségüket.

Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy ezek a tábor-

nokok harc nélkül adták meg magukat. Azért adták meg magukat, mert összeütközésbe kerültek a mi erőinkkel, amelyeket a legnagyobb harci elszántság töltött el, már akkor is, amikor a szövetségesek még elég messze voltak. E kegyetlen, monoklis, porlepte, fejvesztett és megalázott parancsnokokat azonban nemcsak saját hadseregük felbomlása kényszerítette arra, hogy meghajtsák fejüket Milo vagy Pangacco partizánparancsnokok előtt. Ezt a helyzetet inkább fegyvereink ereje, fölényünk és harci tevékenységünk érettsége idézte elő. A venetói partizánmozgalom, amely a legsúlyosabb veszteséget szenvedte, hősköltemény végére ért és arra kényszerítette ezeket a „junkereket", hogy gyors egymásutánban meghajoljanak, pedig csak egy hónappal előbb egyetlen kézmozdulatuk is elég volt ahhoz, hogy egész falvakat felégessenek, százával lőjenek agyon férfiakat, öregeket, nőket és gyermekeket.

Rendíthetetlen erőnk törte meg őket. Például, von Kamps tábornok, aki a Fadalto-hágón akart visszavonulni, ott a Nannetti-hadosztályba ütközött, amely megszállva tartotta a hágót és a körzet áramfejlesztő telepeit. A tábornoknak le kellett mondania a harcról, ha el akarta kerülni csapatainak teljes pusztulását. Az ellenség 10. harckocsizó hadteste a mi 7. alpesi osztagunkba és Belluno partizánegységeibe ütközött. Von Arnim német hadtestparancsnok kénytelen volt megadni magát. A hasonló példákat még tovább is sorolhatnánk.

Friuli hős hazafiai megszerezték Kesselring visszavonulási terveit, amelyek szerint minden város a németek ellenállási támaszpontja lett volna. Ezek a tervek azonban csak papiroson értek valamit. Amikor az első angol csapatok elérték a Piave-folyót, a Nannetti-hadosztály már büszkén dicsekedhetett nekik elért eredményeivel. Abban a nagy övezetben, amely Pordenonetól a Quero-szorosig, Oderzótól Ponte nelle Alpiig terjed, mindenütt a háromszínű partizánlobogó lengett. Udine, Treviso és Belluno tartományok negyvenkilenc községe már felszabadult. Az áramfejlesztő telepeket — Veneto büszkeségeit sikerült megmentenünk. Partizánegységek szállták meg őket.

A nagyobb és kisebb olasz városok egymásután felszabadultak. Velence csodálatos módon megmenekült a rombolásoktól. Acqui városát hatvan partizán szabadította fel egyetlen merész rajtaütéssel. Piacenzába először a Val Trebbia és Val

Tridone körzetekből érkező Giustizia e Libertà-osztagok nyomultak be. Val d'Aosta körzete hamarább szabadult fel, mint ahogy a francia csapatok megérkeztek volna, amelyek szerződésben vállalták, hogy Olaszország számára megőrzik ezt a körzetet. Ebben a körzetben nagy zsákmányt ejtettünk és több mint háromezer németet fogtunk el.

Így tehát egész Olaszország — Szicíliától az Alpesekig — újra szabad és egységes lett, ami elsősorban saját fiai hősiességének köszönhető, akik húsz hónapi nehéz harc folyamán, félelmet nem ismerve viselték a példátlan nélkülözéseket, óriási áldozatokat hoztak, és nem rettentek meg sem a kínzásoktól, sem a haláltól.

XVII. fejezet

HALOTTAINK TETEMRE HÍVNAK

462 000 partizán és hazafi ragadott fegyvert azért, hogy Olaszország — Szicíliától az Alpesekig — újra szabad és egységes legyen. 76 500 elesett a csatatéren, vagy kínzókamrákban lehelte ki lelkét. Olyan bajtársaink ezek, akiket közelről ismertünk, akik szemünk láttára haltak meg. Emlékük örökké él a szívünkben.

„Szomorú, de büszke szavakkal szólnak szívünkhöz elesett hőseink — írta E. Curiel annak a napnak az előestéjén, amikor őt magát is galádul meggyilkolták az utcán. — Harcoljunk a végső győzelemig, a teljes felszabadulásig; legyünk bátrak, tegyünk még többet; akarjuk kitartóan és tántoríthatatlanul az életet és a szabadságot magunknak és Olaszországnak. Ez jelenti azt, hogy a legméltóbb módon tiszteljük emléküket." Ez a végakarat bevéső dött minden hazafi szívébe, akit szomorúság fogott el, mikor látta Olaszországot a náci-fasiszta barbárok és gyilkosok igájában, és még szentebbnek éreztük, amikor Curielnek, elesett bajtársunknak szava szólt hozzánk.

Ilyen volt a morális állapot a nemzeti ellenállás soraiban, amelyet egybeforrasztottak e mozgalom hőskölteményei és történetei, csodálatos, megrendítő növekedése és bátorsága. Ilyen volt a hangulat annak a mozgalomnak a soraiban, amely mindig újjá tudott születni hamvaiból, fel tudott támadni a legsúlyosabb csapások után is, új erőt és új lelkesedést tudott meríteni a drága sírok, harcosaink, hőseink és vértanúink friss sírjainak puszta látásából.

Ez nem üres frázis, hanem az igazság. Különben sem lehet semmiféle fellengzős szavakkal megmagyarázni, hogy az ellen-

állás miért folyt tovább olyan rengeteg véráldozat ellenére is, és mi volt az oka, hogy sem a vereségek, sem a veszteségek nem tudták megtörni a harcosok erejét és akaratát, hanem ellenkezőleg, acélosabbá tették öntudatukat és növelték haragjukat. Mi az oka annak, hogy a legborzalmasabb kínzások és megcsúfolások — már pedig ez a veszély minden partizánra leselkedett, még az ellenállási mozgalom legszerényebb részvevőire is — nem tudták arra kényszeríteni az embereket, hogy megtagadják a veszedelmes feladatok teljesítését, önkéntes részvételüket a harcban?

„Nem panaszkodom és semmit sem bántam meg. Azért teszem ezt, mert engedelmeskedem kötelességérzetem felsőbb parancsának" — írta halála előtt Filippo Beltrami, az omegnai harcok hőse. „Hitt az emberek becsületességében és jóságában" — írta Ignazio Vian partizánvértanúról Mauri. „Willy tudta, hogy letartóztatják. Willy tudta, hogy meg fogják ölni. És a felesége is éppúgy tudta ezt, mint ő. Mégis azt kellett tenniök, amit tettek" — írja Enrico Meille Willy Jervisről szóló visszaemlékezésében.

„Könnyebb lesz nektek leküzdenetek a bánatot — írta szüleihez intézett utolsó levelében Pedro Ferreira főhadnagy —, ha arra gondoltok, hogy fiatok és testvéretek ugyanúgy halt meg, mint a Bandier testvérek, Ciro Menotti, Oberdan és Battisti. Büszkén, felemelt fejjel halok meg a hazáért, amelynek egész életemet szenteltem, meghalok a szabadságért és az igazságért, amely diadalmaskodni fog azon a napon, amikor elcsendesül ez a vihar."

Elleneink mily kaján kegyetlenséggel
Üldöztek minket nappal és éjjel.
De mint sirályok a viharban,
Álltuk a harcot mind elszántabban,
Kibontott szárnnyal szálltunk tovább
'S vittük előre népünk diadalát.

Ezt a dalt énekelték a partizánok. És valóban, az ellenállási mozgalom minden részvevője ilyen elszántan, ilyen rettenthetetlenül és ragyogó bátorsággal fogadta hozzátartozóinak elvesztését és bajtársainak halálát. A mozgalom mindennap újjászületett, készen kitárni szárnyait, hogy új veszélyek, új hőstettek, a felkelés tavasza és a győzelem felé repüljön.

„Az óriási térségen, ahol halálos némaság uralkodott, tisz-

tán hallani lehetett a tizenötéves garibaldista szavát: «Öljetek meg, de ne vegyétek el csillagomat.»"

Orsi a következőket mondta az agyonlövésére készülő kivégzési osztag előtt: „Agyonlőhettek, de közel van pusztulástok órája! Bajtársaim bosszút állnak értem. Éljen Olaszország!"

A fasiszták agyonlőtték Viperát. Amikor letartóztatták és megkérdezték, hogy ő is lázadó-e, így válaszolt: „Én partizán vagyok!" Arra a kérdésre, hogy parancsnok-e, vagy csak egyszerű kozlegény, ugyanilyen keményen válaszolta: „Parancsnok vagyok!" A fasiszták véresre verték, majd kozölték vele, hogy reggel agyon fogják lőni. Megkérdezték, mi az utolsó kívánsága. „Kérem, hogy most rögtön lőjenek agyon" — válaszolta.

A fasiszták agyonlőtték Andrea Mensa politikai biztost is, akit Mirto néven ismertünk. Halála előtt csak egy gondja volt: a harc folytatása. Búcsúlevelében ezt írta: „Drága barátaim, rejtsetek el mindent, amiről G. és nővére tudnak, mert attól tartok, hogy vallani fognak. B, C. és A. vigyázzon, mert keresik őket. C. legyen az utódom; B. B. végezze a titkári teendőket. Gondoskodjatok T.-ről, mert megtébolyult. Szegény T. megtett mindent, amit tehetett. Az én helyzetem komoly. Senkit sem neveztem meg, nálunk nem találtak olyan írásokat, amelyek más bajtársakat bajba keverhetnek. Egészségi állapotom romlik, bénulásom erősödik. Nagyon hideg van. Küldjetek valamit enni, mert néhány nap óta csak kenyeret, vizet és levest adnak. Sohasem voltam olyan buszke arra, hogy kommunista vagyok, mint ezekben a napokban. Remélem, továbbra is méltó leszek erre a névre. Így kell viselkednetek mindannyiatoknak, és ha üt az óra, legyetek igazi kommunisták. Mirto."

Sok elesett partizán élete legenda lett. Szerény és még friss legenda Olaszország új feltámadásáról, amelyről még nem adtak ki konyveket, még nem írták meg a történetét. A sok legenda gyakran csak mint mese száll szájról szájra, mintha a nép teremtő fantáziája szülte volna azokon a helyeken, ahol hőseink csodálatos tetteiket véghezvitték.

Hogyan is emlékezhetnénk meg valamennyiről?

Emlékezünk a tizenkilencéves Renato Ruffinatóra, akit „hegyi óriásnak" neveztek fáradhatatlanságáért és merészségéért. Renatót megbilincselve végighurcolták a falu utcáin,

gúnyt űztek vele és megásatták vele a saját sírját. A pribékek azonban még akkor sem tudták megtörni az akaratát, mikor már egész teste tele volt sebekkel.

Itt van Massimo Meliconi gapista, aki úgy halt meg, mint egy ókori homeroszi hős. Órákon át harcolt az ellenség ellen, kezdetben géppisztolyával, majd revolveréből lövöldözött, végül köveket dobált feléjük.

Vagy a gapista Lorenzo Fava, aki akkor sebesült meg, amikor hősiesen küzdött Giovanni Roveda kiszabadításáért. Elfogták és tajtékzó dühre gerjedt ellenségei meggyilkolták. Itt van a tizenhatéves Gastone Rossi partizán, aki feláldozta magát bajtársainak megmentéséért és aki „büszke arra, hogy a szabadságért harcolt". Itt van Vittorio Barbieri, az alpesi osztagok tartalékos tisztje, a Giustizia e Libertà-csoporthoz tartozó partizán, akit kínzások közepette vallattak, majd Firenze felszabadításának előestéjén agyonlőttek. Itt van az ugyancsak agyonlőtt garibaldista Bruno Viola, a Matróz. Itt van Antonio Schivardi, a Fiamme Verdi nevű autonóm osztagból való partizán, aki, miután elfogyott minden tölténye, puskatussal verekedett, mint valami husánggal. Itt van a tizennyolcéves Aldo Salvetti, akit keresztre feszítettek, mégis így felelt a németeknek, akik kivégzése előtt bajtársai felől faggatták: „Majd megismeritek őket, ha idejönnek, hogy bosszút álljanak értem!"

Végül emlékezzünk valamennyi példaképünk közül a legmeghatóbbra, Irma Bandierára, akit halála előtt a németek megkínoztak, s nem tartotta vissza őket sem a lány fizikai törékenysége, sem megtörhetetlen erkölcsi ereje. „Amikor engem kínoztok — mondotta hóhérainak — Olaszország minden asszonyát csúfoljátok meg, akik hozzám hasonlóan gyűlölnek és megvetnek benneteket. Az én életemnek vége van, de hiszem, hogy az én áldozatom közelebb hozza a felszabadulás óráját."

Ez csak néhány szomorú virág abból a csokorból, amelylyel a partizánmozgalom szórta be a haza felszabadításának kálváriáját.

Mit mondjunk Giovanni Martini, Paolo, vértanúságáról, aki Bolognában a 7. gapista brigád parancsnoka volt és a november 7-i csatát, valamint a San Giovanni in Monte-börtön elleni támadást irányította, ahonnan háromszáz fogoly hazafit

szabadított ki? „Amikor fogságba esett, a legborzalmasabb módon megkínozták őt. Vasabroncsot húztak a fejére és lassan mind szorosabbra vonták, hogy bajtársai elárulására kényszerítsék. Az embertelen kínzás azonban nem törte meg Paolót. Ellenkezőleg, megerősítette bátorságát és tántoríthatatlan hitét. «Az eszmét nem besúgásokkal, hanem önfeláldozással kell szolgálni» — mondotta büszkén halála előtt, amikor a pribékek a csavarnak egy utolsó fordításával szétroppantották a koponyáját."

Ugyanilyen állhatatosságról és bátorságról tett bizonyságot a Pistoiából származó és Cavourban élő Alfredo Sforzini is. Egy carabinierenek, akinek megparancsolták, hogy tegye nyakára a hurkot, Sforzini ezt mondta: „Hálát adok az istennek, hogy erőt adott a hallgatáshoz." Mindjárt utána pedig maga dugta be fejét a hurokba. Egy szót sem vallott Leonardo Umile, a 4. Apuania-brigád tagja sem. És semmit sem mondtak a hazafiak százai és százai, akik életükkel fizették meg az ügy és bajtársaik iránti hűségüket. Semmit sem mondtak a hóhéroknak, akik besúgásokat követeltek és újabb áldozatokat kerestek, de barátaikra, a börtönök falaira bízták utolsó szavaikat, amelyekkel hozzátartozóikhoz fordultak, és amelyeket gyakran vérükkel írtak.

El sem tudok képzelni megrendítőbbet, mint a halálraítélteknek az utolsó órákban írt leveleit.

Walter Martino Filak, a 76. Garibaldi-brigád parancsnoka, halála előtt két nappal a következő leveleket írta szüleinek:

„Drága Apám! Szerencsétlen véletlen folytán a németek fogságába estem. Csaknem bizonyos, hogy agyonlőnek, de nyugodt vagyok és bízom magamban, mert tudom, hogy mint olasz és mint kommunista teljesítettem kötelességemet. Mindenek fölé emeltem eszményeimet és mindig tudatában voltam annak, hogy értük mindent fel kell áldoznom, még életemet is. Ennek a szilárd meggyőződésnek köszönhetem, hogy az erős emberek nyugalmával nézek szembe a halállal. Utoljára ölellek és üdvözletemet küldöm mindazoknak, akik szerettek. Walter."

„Drága Anyám! Ez az én utolsó levelem. Rövidesen agyon fognak lőni. Harcoltam, hogy felszabadítsam hazámat és növeljem minden olasz elismerését és tiszteletét a kommunisták

iránt. Nyugodtan halok meg, mert nem félek a haláltól. Ölellek téged és Lilianát. Üdvözlöm menyasszonyomat, Inezt. Isten veled! Walter."

Domenico Cané, akit mint tüszt lőttek agyon, halála előtt ezeket írta:

„Egy óra mulva már nem leszek a világon. Légy erős, anyám, mint amilyen erős én voltam. Tudd meg, hogy minden erőm tőled ered: a te egész szomorú és önfeláldozással teli életed követendő példa volt számomra. Anyám, légy még erősebb. Ez az én végakaratom, a haldokló végakarata. Elveszted egyik fiadat, de hamarosan visszatér hozzád a másik fiad, az én drága Stefano testvérem. Érte élj és neki szenteld mindazt a figyelmet és gondoskodást, amit reám áldoztál volna — ez az, amit a te Domenico fiad kér tőled. Ez most a kötelességed. Erőt ad nekem a meggyőződés, hogy teljesíted ezt a küldetést. Éjfél óta várom, hogy életem végetér. Most már fél öt van és még mindig nem közölték velem... Ez alatt a négy óra alatt, drága anyám, visszaemlékeztem egész életemre, attól az időtől kezdve, amikor még kis gyermek voltam, és most csak egyet sajnálok, azt az időt, amikor nem voltam veled... Nincs nálam fényképed, anyám, de képed soha egy pillanatra sem hagy el engem. Utolsó gondolatom is csak te leszel. Ha élni nem is tudtam, meghalni tudok. Nyugodt vagyok, mert tiszta lelkiismerettel halok meg. Járj magasan felemelt fejjel. Elmondhatod, hogy fiad nem remegett a halál előtt. Már szinte el is érkezett a vég... Isten veled anyám és mindnyájatokkal. Mindennek vége... Anyám... Domenico".

Olaszország és az anya, Olaszország és a menyasszony, Olaszország és a gyermekek, Olaszország és a minden harcos szívének legdrágább nevek — ezek voltak utolsó szavaik, utolsó üdvözletük a világnak, amelyből mindörökre távoztak, ez volt valamennyi hős bajtársunk, valamennyi vértanúnk szeretetének és hűségének szent végrendelete.

Ezekben a tragikus és megindító üzenetekben a haza fenséges képe mindig egyesül és egybeolvad a szívhez legközelebb álló és legdrágább nevekkel. Harcoltak és meghaltak Olaszországért, az olasz népért.

A háború most már végetért, győzelem koronázta meg harcosaink hősiességét és vértanúságát. Harcban elesett baj-

társaink és vértanúink a haza földjében pihennek, amely ismét szabad lett. Életbenmaradt bajtársaikhoz, az olaszokhoz szólnak, akiknek önfeláldozásukkal visszaadták a szabadságot és a honpolgári méltóságot. Követelik, hogy ne feledkezzenek meg erről az áldozatról, maradjanak hűségesek azokhoz az eszményekhez, amelyekért harcoltak és szenvedtek, haladjanak tovább azon az úton, amelyet az ő hősiességük és önfeláldozásuk nyitott meg, azon az úton, amelynek utolsó szakaszát haldokolva még meglátták: a szabadságharcban és munkában egyesített és megújult Olaszországot — nem a mostohát, hanem a gyermekeit szerető gondos édesanyát.

Ne felejtsük el soha ezt a végrendeletet! Teljesítsük végső akaratukat. Ez lesz a legszebb emléke minden bajtársunknak és minden közeli hozzátartozónknak, aki életét veszítette az Olaszország felszabadításáért vívott harcban.

TARTALOM

Bevezetés 5
I. fejezet. Az ellenállási mozgalom huszonöt esztendeje 41
II. fejezet. A július 25-i fordulattól a fegyverszünetig 65
III. fejezet. Az olasz nép harca a felszabadulásért 88
IV. fejezet. Négynapos harc Nápolyban 106
V. fejezet. A partizán hadsereg megszervezése 121
VI. fejezet. Sztrájkhullám 147
VII. fejezet. Az előkészítés kemény hónapjai 166
VIII. fejezet. Nagy események küszöbén 189
IX. fejezet. A felszabadító hadjárat kezdete 212
X. fejezet. A csaták nyara 230
XI. fejezet. Földjeink felszabadulása 254
XII. fejezet. Felkelés Romagnában 274
XIII. fejezet. Kegyetlen tél 299
XIV. fejezet. A partizánmozgalom szervezettsége 320
XV. fejezet. Beköszönt a tavasz! 337
XVI. fejezet. A felkelés 358
XVII. fejezet. Halottaink tetemre hívnak 384

AZ OLASZORSZÁGI PARTIZÁNHADMŰVELETEK TÉRKÉPE/1944.május-szeptember/

A térkép felső része az olasz nép általános felkelésének előestéjén/1944 szept./ kialakult helyzetet ábrázolja.
A kettős vonal alatt: a szövetséges haderők olaszországi partraszállása idején/1944.május 10./ működő partizáncsapatok helyzete.

Jelmagyarázat:

- város
- szövetséges hadseregek támadó műveleleinek iránya
- partizánseregek főparancsnoksága
- hegyi alakulatok (brigádok)
- városi egységek
- partizán kerületi parancsnokságok

PIEMONTE
LIGURIA
LOMBARDIA
VENETO
TOSCANA
UMBRIA
MARCHE
LAZIO
ABRUZZI
CAMPANIA
PUGLIA
LUCANIA
CALABRIA
SICILIA
SARDEGNA
KORZIKA (Fr.)
MARE LIGURE
MARE TIRRENO
MARE ADRIATICO
MARE IONIO

Aosta, Dora Baltea, Dora Riparia, TORINO, Po, Sesia, Lago Maggiore, Novara, Ticino, Adda, Lago di Como, Sondrio, MILANO, Bergamo, Oglio, Brescia, Lago di Garda, Chiese, Roverete, Stura, Cuneo, Tanaro, Bormida, Scrivia, Piacenza, Nure, GENOVA, Taro, PARMA, Secchia, Panaro, Reno, BOLOGNA, Valli di Comacchio, VERONA, Adige, Brenta, Piave, Padova, Livenza, Tagliamento, Udine, VENEZIA, TRIESTE, SPEZIA, Massa Carrara, Lucca, Pisa, LIVORNO, Arno, S.Miniato, Rosignano, FIRENZE, Pistoia, Volterra, Campiglia, Chiusdino, Siena, Massa Mar., Asciano, Arezzo, Sante, Rimini, Città di Castello, Metauro, Pesaro, Umbertide, Pergola, Senigallia, Ombrone, Grosseto, Arcidosso, Gubbio, Scansano, Città di Pieve, Perugia, Esino, ANCONA, Orvieto, Foligno, Macerata, Bagnoregio, Montefiascone, Trevi, Chienti, S.Ginesio, Fiora, R.Marta, Tarquinia, Viterbo, Spoleto, Amendola, Terni, Arquata, Ascoli, Ranciglione, Poggio Bustone, Tronto, S.Benedetto, Rieti, Civitella, Cittaducale, Teramo, Giulianova, Tiber, Monterotondo, Rocca Sinibalda, Vomano, GRAN SASSO, ROMA, Palombara, Aquila, Paganica, Ostia, Tivoli, S.Demetrio, Penne, Aniene, Pescara, Valmontone, Avezzano, Celano, Peskara, Chieti, Velletri, Sulmona, S.Vito, Nettuno, Lanciano, Frosinone, Sora, Riperno, Castel di Sangro, Sangro, Terracina, Fondi, Sacco, Cassino, Isernia, Gaeta, Biferno, Campobasso, Volturno, NAPOLI, Foggia, Cerignola, Cervaro, Salerno, Ofanto, Barletta, Sele, BARI, Bradano, Agri, Basento, TARANTO, Belvedere, Crati, Catanzano, Reggio Calabria

Jelmagyarázat.

- város
- partizánbrigád
- partizánegységek /osztagok/
- a szövetséges haderők támadó hadműveleteinek iránya

GGy

Fordította: Virág Mihály. A fordítást ellenőrizte Siklósi Mihály.
Műszaki vezető: Szécsi Andor.

A könyv szedését 1953. V. 13-an kezdték meg. Megjelent VI. 23-án, 4000 példányban.
Tartalmaz 23,1 szerkesztői ívet. Terjedelem 24 1/2 (A/5) iv.

Készült az MNOSZ 5601—50 Á és MNOSZ 5602—50 Á szabványok szerint.

5289. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.

23.— Ft